

# NAPLÓ-TÖREDÉK

AZ 1849-IKI MENEKÜLTEKET, INTERNÁLTAKAT,

KÜLÖNÖSEN

KOSSUTHOT ÉS KÖRNYEZETÉT ILLETŐLEG.

TÖRÖKORSZÁGBAN ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN.

LÁSZLÓ KÁROLYTÓL.



BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR ÍROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1887.

Kedves barátom Kornám Uram!

Még Kécskai ismeretségünk idejéből tudom, hogy azon menedéki kedvelésűsaim közt a híh Könyvtárcsémát képezte! Ön volt az a hű barát naplójágyzesehes véleeset, és mi sokkal közelebbi voltál bensőségi viszonyban állomunkat egymáshoz, sem hogy b6 általában nem volt volna Önnek mind jellemző, mind lelkiismeretes pontosságát mind ongyógyuló sahoszféjés annyira kiűsmereni ismeretűt teljesen naplójágyzó közt tudva hogy Önnek Naplójágyzese a '10. h6 Magyar Menekülttel társaságnal mánek közfoglalatlan h6s f6i közt tartoznak, s ah6z becses adakéul szolgálhat, s az ez nem csak teljes Kécskai gél belágygáson hogy Ön kívánságnal beadvatolt napl6 társaságis nehem ajánthassa. De ott Önnek közfoglalatlan egykor egyik leghívebb társaságisaké kívánságat, mind választásal barátiságjának jelle Kécskai társaságnal fogadom, s habontlan választásal barátiságjának és naplótársaságiságnal barátiságjánal viszo rólom

Suzin Debrecen 1897

Köszönettel Lajos

László Károly urnak  
Uj Kécskai



# ELSŐ RÉSZ.

## TÖRÖKORSZÁG.

### Menekülés Törökországba. 1849.

Az augusztus 9-ki szerencsétlen, mondhatni utolsó, csata után Temesvár alól, szétvert ütegem maradványával a rend nélkül hátráló sereggel Lúgosra s onnan Facséttra húzódtam. Azt hittem, hogy seregünk itt majd rendeztetik, s mi történt? mit lehetett látni? A legnagyobb zavart, rendetlenséget, fegyelmetlenséget, fejetlenséget; mert a világosi fegyverletevés híre már oda jutott, s a különben is már demoralizált sereg egy nagy zűrzavar volt. Nem volt parancs, nem volt parancsnok. A tisztek zászlóaljaikat s ütegeiket elhagyták. A törzstisztek a főhadiszálláson tanácskoztak; az utczákon pedig valóságos verbuválás ment végbe; mert mint mondtam, a világosi fegyverletevés s annak álnokul koholt kecsesgető feltételeinek híre ide jutott, s tisztek és közlegények csábították társaikat a Világosra menésre. Más tisztek viszont Bem nevében arra szólították fel társaikat és a hadfiakat, hogy menjenek Bessel Erdélybe magokat ott fentartani. Én ezekre hallgatva, csonka ütegemmel Bemet követtem Erdélybe. A több zászlóalj-, üteg- s lovasságtörödékből kevert mintegy 5—6 ezernyi rendetlen sereg, 30 ágyúval, de lövetekből kimerülve, Dobrán s Lesneken keresztül Dévág ment, melyhez közel az orosz táborozott s a Maros mentén terülő lapályon táborba szállt. Bem, ki táborkarával Lesneken maradt, tüstént parlamentaireket küldött az orosz parancsnokhoz. Ennek eredménye 24 órai fegyverszünet lett. Alig tértek vissza a parlamentairek, táborunkban szájról szájra menve elterjedt a hír, hogy Bem csatázási szándékával felhagyott s menekül. Erre kis táborunk szétrobbant; mindenki ment, különböző irányban, nem tudva, hogy hova fog jutni, s mi sors fogja érni. Némelyek a Maros éjszaki partján elnyúló hegyeknek mentek, melyen a magyarok ellen fellázított s fegyverzett Móczok nyüzsögtek; mások nem tudva hova menjenek, a táborban maradtak, készek az oroszoknak adni meg magokat. Én ütegem-

tői három tüzérrrel Lesnek felé visszaindultam, egészen a vak sorsra bízva magamat. Lesnekhez érve, onnan egy paraszt kocsit s mint egy 200 főből álló lovas és gyalog keverék csapatot láttam kijönni s a délfelé eső hegyekre menni. Siettem, hogy mielőtt az erdőbe merülnek, hozzájuk érjek, Czélt értem, s kérdésekre, hogy hova mennek? ezt felelték, hogy Bemmél — ki a kocsiban fekszik — Törökországba mennek, s felszólítottak, hogy menjek velök. Magamat elhatározni könnyű volt; három tüzéremmel hozzájuk csatlakoztam. A csapattal volt Guyon tábornok és Katona Miklós őrnagy mint alparancsnok. Két éjjel és egy nap, 3—4 apró oláh falun keresztül menve, a rengeteg erdővel borított nagy hegyeken oly meredek s járatlan ösvényeken s ösvény nélkül mentünk, hogy a velünk indult hét szekeret el kellett hagyni.

Augusztus 20-dikán reggel, mielőtt Ruszbergbe értünk, a nagy lábas erdő egy tisztásán csapatunk felállítatott, s Bem tudatta velünk, hogy ő Törökországba szándékozik menni, s kívánta, hogy mindenki vessen számot magával, s nyilatkozzék, ha akarja e honát elhagyni s vele menni, vagy Magyarhonban maradni. Mind azt kiáltotta, hogy őt el nem hagyja, hogy kész őt bárhova kísérni. Ő viszont ígérte, hogy mindent el fog követni hogy sorsunk Törökországban jó legyen.

Ruszbergben, a csinos hámosos városkában a mívelt nép által szívesen fogadtattunk, de a hámorokban dolgozó oláhok rossz szándékot sejtető tekintetet vetettek ránk. Este Mörül nevű kis oláh faluba értünk. Előcsapatunkat lengyel dzsidások képezték s a falu lakói ezeket császáriaknak gondolva, dicsekedve, örömmel mondák el nekik, hogy ők magyarokat fogtak s már épen megakarják őket égetni. A dzsidások nem árulták el, hogy ők kik, az érdemökkel dicsekvőket megdicsérték s buzgóságukért jutalommal kecsegtették. A foglyok a falun kívül egy fahasítványokból összerótt malomházba voltak zárva, mely körül száraz fa volt felhalmozva, készen a felgyújtásra. A malomajtó kinyitattott; s képzelhetni az oláhok álmélkodását s ijedségét, midőn látták, hogy a dzsidások a foglyokat örömmel üdvözlik s azokkal ölelkeznek, csókolódnak. Szerettek volna elillanni, de foglyokká tétettek. A malomba zárt 5—6 magyar között volt Kmetti és Stein tábornok. Késő este volt már; s mi az utcán telepedve le, ettünk és lovainkkal etettünk mit a megijedt oláh néptől kaphattunk, s a földre feküdvé aludtunk. Hajnalban talpon, útra készen voltunk, s nap telj ötté előtt az üres faluból indultunk, magunkkal vive kezesekül s útmutatókul hat czinkost és a papot, összekötözött kezekkel. A faluban csergedező

patak partján a falu bíróját számtalan dzsidaszúrásokkal megölve, mez-telenen, láttuk.

Ő mint főbűnös halállal büntettetett. Egy darabig völgyben kanyargó patak partján haladtunk egy a nagy hegy tövében levő tisztásig. Itt reggeliztünk s pihentünk. Láttuk, hogy az oláhok az átellenben levő erdőszélen a fák mögül mint néznek bennünket. Csapatunk itt rendezte-tek, a fegyveresek, harczképesek különválasztattak s elő s utócsapatok rendeltettek, míg a fegyvertelenek és a málhás ökrök és lovak (mert a Bem hintóját és kocsiját a völgyben kellett hagyni ismét) középen másztak felfelé a nagy bükk- és fenyőfával borított meredek hegyoldal-on kanyargó csempész-ösvényen. Bár az idő borúit volt, a hőség nagy volt. Öt hat órai mászás után oly sűrű ködbe jutottunk, hogy benne harmincz lépésre alig láttunk, s ruhánk benne megnedvesedett. Ez az alatt borult időt okozó felhő volt; melyből kibontakozva, mindjárt felértünk a kopasz hegytetőn levő síkra. Mily felséges látvány lepett itt meg bennünket: Az alattunk mintegy 20 ölnyire elterült felhők, mintegy óriási, hullámos hófehér lepel, beláthatlan messzeségre takarták el szemeink elől az alantabb eső hegyeket, az egész földi világot. Alant borult, komor, esőre hajló idő volt, ott pedig, hol mi voltunk, oly vidám, derült idő volt mint lehetett a világ teremtése napján. A hátra maradtak bennünket utolérve, a kopár hegytetőn haladtunk, míg ránk esteledett s egy hajtásban éjeire letelepedtünk. Az éj hosszú volt, mert éhesek voltunk s fáztunk. Csak füstölt szalonánk volt; ezt ettünk vacsorára kenyér nélkül; vizünk nem volt, se legelő a lovak-nak, sem semmi tűzrevaló anyag, hogy tüzet rakhattunk volna, pedig a légmérséklet a fagyponthoz közel lehetett, s a katona-köpeny nem volt se elég puha derékaljnak, se elég meleg paplannak.

Augusztus 22-dikén hajnalban megindultunk s a szörnyű magas, köves, kopasz hegyeken gyalogösvényeken haladva, dél tájban, egy hajtásban, Magyar és Oláhország határához értünk. Itt Bem a velünk hozott foglyokat a helyett, hogy őket megbüntette volna, pénzzel meg-ajándékozva, s jó tanácscsal ellátva, hazabocsátotta; mi pedig Magyar-országból kilépve, most már mint hontalanok, egy oláh határőr által vezetve utunkat folytattuk s 3 óra múlva egy völgyben a határ-őrök tanyájára értünk. Itt pihentünk, s másik határőr által ve-zetve, egy nagy hegyen keresztül, meredek, köves, kanyargós ösvé-nyen haladva későn estve egy nagy völgybe értünk, hol Bem lovaink számára két boglya szénát vett; s a szegény állatok a két nap s egy éjjeli koplalás és szomjazás után most egész éjjel ettek ittak s

pihentek. Hogy ezen utolsó 36 óra alatt mily terhes volt utazásunk, megtetszik abból, hogy az útban sok lovunk teljesen kimerülve kidült, s a szegény huszár a nyerget róla lecsatolván vállára vette, a lovat ott hagytva, s útját gyalog folytatta.

Másnap több apró hegyi oláh falun menve keresztül, *Baja-diráma* kis kereskedő városba értünk, hol, mint már eddig is, közöttünk Bem által vásároltatott élelmi szerek osztattak ki. Innen két napi utazás után, mely alatt a török katonatisztek által bőven élelmeztettünk, több oláh falun és Cherniczen keresztül *Tkurn*-ba értünk, hol a török táborozott, s hol mintegy kétezernyi honvédet találtunk már, kik Orsovánál mentek ki Magyarországból, s már le voltak fegyverezve. A mi csapatunk is — a tiszteteket kivéve — lefegyvereztetett, az állami lovak elvételtek. — Délután felállítottunk s a török parancsnok által felszólítottunk, hogy azok, kik Törökországba nem akarnak menni lépjenek ki. Senki se mozdult helyéből. Erre számba vétetett minden ember és ló, és élelemmel rendszeren ellátatott.

Másnap, augusztus 27-dikén, 300 török gyalogkatona fedezete alatt Widdin felé indultunk, hova, Csemiczen s több oláh falun menve keresztül, harmadnap délben a Widdinnel átellenben a Duna balpartján levő Kalafát nevű oláh határszéli faluba értünk, s estefelé a Widdinbe átszállítás vitorlás hajókon megkezdett és másnap, augusztus 30-dikán teljesen bevégeztetett. Widdin mellett török földre szállva, a kőfállal erősített város melletti téren számunkra már felállított sátorokba szállásoltattunk; fehér ruhával elláttattunk s ezen naptól kezdve mindnyájan (3538-an) rendszeren, épen úgy élelmeztettünk, mint a török katonák. Egy személyre a napi illetőség volt kenyér 55 lat, hús 11 lat, tűzifa 40 lat, vaj  $\frac{1}{2}$  lat, rizs 5 lat, vöröshagyma 1 lat, liszt 2 lat, gyertya  $\frac{1}{2}$ lat, só 1 lat; egy lóra 7 font árpa és 7 font széna.

A főbbrangú mind polgári mind katonai menekültek a városban voltak kényelmesen elszállásolva.

Szeptember 3-dikán Kossuth, Guyon, Batthyányi Kázmér, Bérezel Mór, Perczel Miklós és több nevezetes menekültek kíséretében — mind lóháton, táborunkat meglátogatta, s a felállított sereghez vigasztaló, biztató, lelkesítő beszédet tartott.

Szept. 8-dikán, Katona Miklós táborparancsnokunk által velünk közölt napi parancs tudatta velünk, hogy azon csapat, mely Bemet Magyarországból Törökhonba kísérte, «Elite» névvel tiszteltetik meg.

## Hogy bántak a törökök a magyarokkal.

Előbbi cikkemben elmondtam, hogy a török hogy fogadott bennünket menekülteket; most elmondom azt, hogy hogyan bánt velünk. Nemcsak főszükségeinket fedezte, nemcsak ruhát adott, nemcsak jó sátorokkal védett bennünket eső, hideg és hó nap ellen, mint saját katonáit, hanem pénzt is adott, hogy apró szükségünket legyen miből fedezni, és a dohányzóknak vágott jó dohányt is osztott ki. Jól, szívesen bánt velünk, mintha saját gyermekei voltunk volna; mintha honatalanságunkat akarta volna feledtetni. «Kárdaslárim»-nak (testvéreinknek) hívott bennünket. Oh! de azt feledni a szeretve ölelő karok között se tudtuk.

Táborunkban mindennap újabb felvidító, reményt gerjesztő csalfa hírek, a legleverőbb hírekkel váltakoztak. S most azt hittük, hogy rövid időn fegyverrel kezünkben térünk vissza honunkba; majd ismét azt, hogy Candiába, vagy Kisázsziába, honunktól tenger által örekre elválasztva, fogunk letelepíttetni, s ott fognak csontjaink idegen földben elporlani. Levertségünket növelte az, hogy táborunkban a cholera kiütött s egy nagy táborig kórházzá lett, majd annyi volt a beteg mint az egészséges, barátaink, honfitársaink száma napról-napra kevesbedett. Ennek következtében a Dunában fürdés, — mely táborunkhoz közel volt, — s a dinnyeeves, — melyet táborunk szélén nagy bőségben árultak, — megvitatott.

Szeptember 19-diken (1849) megpróbáltatásunk ideje kezdődött. Katona Miklós ezredes a főtisztekkal közölte Andrassy Gyulának Konstantinápolyból Kossuthhoz írott levelét, melyből kitűnt az, hogy az orosz és osztrák 10 lengyelnek s 4 magyarnak (u. m. Kossuthnak, Mészárosnak, Perczelnek s Batthyányinak) kiadatását különösen, minden lengyel és magyar menekültét pedig általjában követelte; kitűnt az, hogy bőrünkre az alkudozás nagyban folyt, hogy a *a török kormány kiadatásunkat megtagadta*, de sikeres védelmet csak úgy adhat, ha a Mohamed vallására térünk által. Így a hadügyminiszter ígérte, hogy mindenki jelen rangjában vétetik be a török seregbe, felöltöztetik és fegyvereztetik, ki polgári állásban akar ott maradni, szinte segítetik: az elmenni óhajtók útlevéllel láttatnak el. Ezen levélben sürgettek bennünket, hogy minél előbb nyilatkozzunk, hogy azok, kik áttérni készek, ugyanazon gőzösön, melyen e levél jött, Konstantinápolyba elmehessenek; de minthogy a levelet hozott küldöttek Kossuth azon

kérdésére, hogy *mi biztosítékot ad a porta azoknak, kik a török vallást felveszik arra, hogy ki nem adatnak?* kielégítőleg felelni nem tudtak, mind Kossuthnak, mind a tábornak felelete az lett, hogy míg a porta a kívánt biztosítékot ki nem mutatja, nem felelünk. Egyébiránt Kossuth magánkörben kinyilatkoztatta, hogy készebb volna bitófán szenvedni halált, mint keresztény hitét elhagyni.

Szeptember 21. 1849.

A Konstantinápolyban felettünk folyó alkudozások híre táborunkban nagy izgatottságot, aggodalmat és sokakban félelmet okozott. És részint ennek, részint a nyomornak tulajdonítható az, hogy mintegy 340-en a múlt éjjeli sötétséget és esős zivatart felhasználva, megszöktek. Mihelyt reggel a táborban ez tudva lőn, igen sokan útra készülten sürgették szabadonbocsáttatásukat, az egész tábor fel volt fordulva. Ziah pasa törzskara kíséretében kijött a táborba, biztosított bennünket, hogy kormánya irántunk részvéttel s jóindulattal viseltetik és hogy tőle mint a padisa vendégei, csak jót várhatunk s fogunk nyerni. De kért bennünket, hogy nyugodtan várjuk be sorsunk eldőlését, és, hogy a múlt éjjelihez hasonló tettel ne hozzuk kormányát az orosz és osztrákkal szemben kellemetlen helyzetbe, s ne kényszeresük őt arra, hogy bennünket szűkebb körbe s szigorúbb őrizet alá szorítson. Egyszersmind ígérte, hogy még az nap több sátort és gyékényt küld ki számunkra. Tudatta velünk, hogy a ruhakiosztást azért állította be, mert megtudta, hogy katonáink saját ruháikat a bolgároknak és zsidóknak potom áron szokták eladogatni. — Bem altábornagy pedig Katona Sándor ezredes által azt tanácsolta a tábornak, hogy az izlam vallásra térést illetőleg senki még ne határozzon, hanem várja be a választ Konstantinápolyból. És daczára ezen tanácsnak, Bem, ki barátjai körében már korábban is kijelentette, hogy ő törökké lenni nem tétovázna, csak azért, mert így s talán is csak úgy lenne még alkalma a Muszkával verekedni, ezen lehetőségért pedig ő nem törökké, de ördögge is lenne, még az nap a török vallásba lépett; s Murát pasa névvel a török összes tüzérség főparancsnokává tétetett; és felhívta baj társait és földieit, hogy követnék példáját. Felhívásának lett sikere, néhány nap alatt az áttért magyarok és lengyelek száma 300-ra nőtt. — Kossuth, ki az áttérést rosszalta, azt gátolni is akarván, a Bem felszólítását ellenkezővel igyekezett ellensúlyozni, azt sikertelenné tenni. Ez Bem és Kossuth között a legkeserűbb szó és levélváltást, s végre gyűlöletet idézett elő.

Látva az osztrák konzul is Dobroslarics, a táborunkban keletkezett elégtelenséget, honvágyat és haza menni törekvést, a zavarosban halászásra kivetette hálóját; ajtajára magyar, német és francia nyelven egy felhívást ragasztott, melyben kegyelmes kormánya jóakaratóról beszélve, inti a menekülteket, hogy türelemmel s férfiasán várjanak azon kevés ideig, míg az ő kérelme folytán felülről hazamehetősökre megjön az engedély, a midőn ő a hazaszállítási időt és módot velök tüstént tudatni fogja.

Október 15. 1849.

Főtiszteknek, családoknak, betegeknek s polgári állásúaknak a városban lakhatás már ezelőtt is meg volt engedve, de a szállásbért magok tartoztak fizetni; hanem most, miután az esős hideg időben a különben is vékony öltözetű menekültek egészségére a kinttáborozás igen kártékony volt, a városban a bolgárok és oláhokhoz a kormány költségére mindnyájan beszállásoltattak s azok által zúgolódás nélkül, sőt mondhatni szívesen fogadtattak.

A török város távolról, kívülről nézve, mind egyforma, — kivált ha az hegyoldalon fekszik, — hajoló, tündéri szépségű. A keleti ízlésű, nagy verandás, cserép fedelű, jó módra mutató szép házak, mindegyik egy-egy kert közepén, fáktól környezve, vidám, barátságos, vonzó kinézést adnak a városnak. Alig várja a vándor, hogy azon gyönyörű városba beérjen. És mily borzasztó csalódás vár reá! A várost elérve, szűk, 2—2½ öl széles utcákba, inkább mondhatni sikátorokba jut, melynek két oldalán csak meszeletlen sárfalakat, sok évekre mutató, gyakran dűledező félben levő, de mindenkor kijavíttatlan, betisztogatlan állapotban levő istállókat és kamrákat lát; lakházakat csak igen ritkán, de azok is komor, ronda kinézésűek. Első pillanatban álmétkodva néz szét az utas, hogy hova lettek azon tündéri lakok, melyeknek láthatása az ő lépteit gyorsította; csalódtak-e az ő szemei vagy a szép tündérváros egy varázsütéssel «zigányváros»-sá alakítottatott által? Ez azért van, mert mind a keresztény, mind a török két udvart tart, külsőt és belsőt. A külső udvar esik az utcára s ezen csak istállóik, más melléképületeik, legfeljebb konyháik vannak; ezen belől pedig egy szökőkutas, elyzeumi kert közepén, van a mind kívül, mind belől jó módra mutató kényelmes lakház, és így a hárem is, hogy annak lakói annál jobban biztosítva legyenek. Ilyenek a jó módúak házai; a szegény, sőt a közép osztályúaké pedig nyomorult fa kaliczkák, bár több-

nyire emeletesek. Az emeletet a földszinti résztől csak fiók gerendára, szegezett egyszerű deszkázat választja el: ennél fogva az alant lakók a felsők, ezek pedig amazok beszédjét jól meghallják, sőt a padló nyílásai között a fenlakók az alant lakókat még láthatják is. Némely házaknál pedig az emeleti szobák alatt fészerek és istállók vannak. Hogy az ily szobákban lakás azoknak, kik ahoz nincsenek szokva, mennyire kellemetlen, képzelni lehet.

Törökországban a kormány-épületek és a gazdag törökökéi szilárdan s jó ízléssel vannak építve, de a köznép könnyű, gyenge szerkezeténél fogva mind ideiglenesnek látszik. Legelőször a tetőt tartó faoszlopok állítatnak fel, a koszorú-, fiók- s minden kereszt-gerendák berakatkak, s a cseréptető rátéteik. A cserepek nem laposak hanem teknősök, épen olyanok mint a mi szegély cserepeink, melyeknek felrakása ekkép történik: a léczekre hanyatt fektetnek két sor cserepet, fölfelé menve és végeik egymásba érve és a két sornak összeérő széleire borítanak egy sort leborítva úgy, hogy ennek két széle a két alsó sorbelieknek a homorúságában fekszik, és így ezek, mint megannyi csatornácskák vezetik le a vizet. Miután a tető fen van, csinálják a falakat sövényből fonva és kívül belül sárral betapasztva, vagy csupán kemény sárból rakva. Üveg ablakot, minthogy a kemény hideg ritkaság, igen keveset lehet látni, kéményt pedig a köznép épületein épen nem; arra szükség nincs, mert a szobákban kemenczék nincsenek, a konyhák pedig lepadlásolva nem lévén, a füst az egymásra szorosán nem fekvő cserepek között könnyen kimehet. — A szobamelegítés, vagy jobban mondva — minthogy az ablakok beüvegezve nincsenek, — a szobában melegedés «Mángól»-nál történik. A «Mángól» a módhoz képest mázolatlan cserép, vagy vörös réz, nagy tál, mely majd színig töltetik hamuval s arra raknak egy nagy rakás faszén tüzet, melyet a szabadban hagynak ellángolni, s midőn az már tiszta eleven parázs, bevizik s a szoba közepére teszik. Ha egy ilyen tüzes mángól üveg ablakokkal ellátott szobába tétetik, az azt sokkal hamarább és jobban melegíti mint egy kályha.

A törököknek (ez alatt értve a köztük lakó keresztényeket is, mint akik minden török szokásokat s öltözeteket elsajátítottak) bútoraik alig mondhatni, hogy vannak. Szobájukban nincs egyéb mint az ablakokkal sűrűn ellátott fal mellett és így rendszeren két oldalon végig futó díván, mely nem egyéb mint durva deszkaemelvény, melyet szalmával töltött zsákok és vánkosok egészítenek ki. Ezek rendszeren tarkabarka durva szálal gyapotszövettel vannak borítva. A szoba közepe gyé-

kénynyel; a gazdagoknál szőnyeggel van borítva. A díván egyik végén van egy czifrára festett láda, melyben tartatnak a család becsesebb holmijai és pénze. A falakba nagy szekrények vannak csinálva, melyekben tartanak mindent, u. m. ruhákat, ágybélit, melyből éjjelre a dívánra vetnek ágyat mindenkinek. Itt ágyat, asztalt, széket chiffonert, soha nem lehet látni.

Októker 16. 1849.

A widdini osztrák konzul, mint ígérte, a menekültek végett csakugyan felírt, s eredménye az lett, hogy *Hauslab* tábornok lejött és a konzul ajtajára ragasztott proklamációban mézes szavakkal elmondván, hogy kegyelmes ura a császár atyai szíve megesett azon, hogy az ő «alattvalói» itt oly nagy nélkülözést s nyomort szenvednek, kész őket atyai kegyelmébe visszafogadni: felszólította a magyarokat a hazamenésre, az őrmestertől lefelé esőknek «vollkommene Amnestie»-t ígérvén, hogy semmi büntetésök nem lesz, csak az osztrák hadseregbe fognak besoroztatok. A tiszteket illetőleg azt mondta, hogy azok Páncsovára érve, a legközelebbi katonai bizottságnak fognak átadatni. A polgári állásokról nem volt szó.

Ezen proklamációnak meg lett a kívánt eredménye. — Kossuth egy körlevélben intette ugyan a menekülteket, hogy ne higgyenek *Hauslab* mézes szavainak s ne bízzanak a császár ígéretében s kegyelmében: biztatta őket, hogy a nagylelkű török kormány mint eddig, úgy ezentúl is ellátja őket étellemmel s ruhával, s hogy remélhető, hogy a fényes portától illő pénzzel is fognak segítettetni; tudatta velök, hogy kik a tisztek közül török szolgálatot vállalnak, vallásuk változtatása nélkül, mostani rangjokkal alkalmaztatnak; és hogy általjában véve minden menekültről telepítés vagy más módon gondoskodva lesz. Másrészről a pasa *Hauslab* tábornoknak kinyilatkoztatta, hogy a menekültek közül senkit el nem ereszt, míg arra vagy utasítást nem kap *Szambulból*, vagy biztosítást a tábornoktól, hogy a hazatérőknek semmi hántása nem lesz. És mindezeknek daczára a hazamenni akarók s beiratkozottak száma már a 3,000-et haladta.

Október 21. 1849.

Délután 3 óraker az osztrák gőzösről tett ágyúlövés tudatta az elmenőkkel, hogy az általok epedve várt hazaindulási idő elérkezett.

Elmenni akarók s nem akarók tódultak a kikötőbe, hol a három gőzös és 5 uszály hajó útrakészen állott. Mind a nyolcz jármű megtelt menekültekkel, lengyelekkel, olaszokkal és magyarokkal, kiknek nagyobb része székely volt. A parthosszant török katonák voltak felállítva az osztrák lobogónak nem tiszteletére, hanem védelmére. A török parancsnok ugyanis tudva azt, hogy Hauslab tábornok a városban tartózkodása alatt a maradó menekültek által annyira boszantatott, hogy szállását kénytelen volt a gőzökre tenni, egy nagy botrány vagy talán baj elhárítása végett, ezen intézkedést szükségesnek gondolta. A katonaság háta mögött a partot a maradó menekültek sokasága borította; kik a történet s szemök előtti látvány fölötti nem tetszésüket különféleképpen nyilvánították; forradalmi darabokat daloltak. Az osztrákot sőt a habsburg-ház némely tagjait gúnyoló dal se hiányzott. Végre az indulási jel megadatott, a hajók mozogni kezdtek; a hajókon levők éltették az osztrák császárt és Hauslabot, s a maradók Kossuthot és a szultánt.

Ők elmentek, s mi maradtunk. És ez minket elkedvetlenített. Elkedvetlenített ha arra gondoltunk, hogy ők családjuk köreiben boldogok lesznek, s mi a száműzetésnek, bár szívesen adott, de még is keserű kenyerét fogjuk enni, még jobban elkedvetlenedtünk, ha azt hittük, hogy otthon honfíui kötelességök teljesítéséért majd üldöztetnek, bebörtönöztetnek s talán halállal is büntetettnek. Levertségünket aggodalmunkat nevelte a Frics alezredes által Magyarországból hozott azon hír, hogy a szabadsági háborúban részt vettek, katonákra úgy mint polgárookra, valóságos hajtóvadászat tartatik; hogy a Pesti újpületben 5000 fogoly van; hogy több tábornokot, s ezredest kötéllal és igen sok tisztet golyóval végeztek ki, stb. Ezen keserű híreknek némileg édesítésül szolgált a derék Thompson Henriknek, ki ügyünkben már több jó szolgálatot tett, azon Angolhonból hozott híre, hogy Kossuth-nak Angolhonba küldött levele a nép által nagy részvéttel fogadtatott, hogy az az egész angol népet felvilanyozta, részvétre gerjesztette, a minek ránk nézve csak jó következménye lehet.

Október 26. 1849.

Már néhány nap óta repdesett az a hír, hogy a török vallásra áttértek Kis-Ázsiába, Aleppóba, a többi magyar és lengyel menekültek Sumlába, az olaszok pedig Gallipoliba fognak vitetni. Hogy ez némi alappal bír, ma hinni kezdtük, midőn láttuk, hogy az olaszok csak-

ugyan indulnak Gallipoliba. Lóháton és szekereken, harczielokat énelkelvé vonultak ki a városból. A városon kívül könnyezve búcsúztunk el tőlök. A közös szerencsétlenség, nélkülözés és aggodalom annyira összefűzött velök bennünket, hogy a megválás fájdalom volt.

A törökökké lettek és a lengyeleket pedig holnapután fogják útnak indítani Sumlára, és végre azután néhány nap múlva minket magyarokat ugyanoda.

Október 47., 48. és 49. 1849.

Ezen a három *napon* volt a törököknek *nagy áldozó* ünnepe, a *Kurbán Bajrám* (kos ünnep). Szokás ekkor, hogy a gazdagok marhákat, kosokat vágatnak, s azt részint magok eszik meg, részint a szegényeknek osztják szét, hogy azoknak is legyen húсок az ünnepen. Ezen az ünnepen az alantabb rangúak a felsőbbeket, a szegények a gazdagokat tisztelkedés végett meglátogatják; úgy szinte a tánczos fiúk és zenészek. A látogatási szertartás abból áll, hogy a tisztelkedő a magasabb rangú kezét megcsókolja s azzal a maga homlokát érinti és jót kíván neki, mit amaz kissé meghajolva és jobb tenyerét mellére téve viszonz. Ezután a szolgálak fekete kávéval és pipával szolgálnak mindenkinek. — Ha egyenlő sorsúak és rangúak vagy rokonok az utcán találkoznak, egymást megölelik s egymásnak jót kívannak. Kötelessége minden töröknek ezen a napon igazhitű felebarátjával kibékülni s egymást megölelve jót kívánni.

Midőn ezen ünnepen Ziah pasát Kossuth a főtiszték és néhány polgári rangúak kíséretében meglátogatta, meglepő volt az, hogy a pasa nem a rendes katonai, hanem teljesen ókorbeli nemzeti ruhába öltözve fogadott bennünket. Öltözete sötétkék középkorbeli magyaros forma szabású Zrínyi-dolmány, arannyal gazdagon himezve, könyökig felnyitott bő újakkal; alatta vörös csíkos, sárga selyem mellény s narancsszínű nehéz atlac-szövetből térdig érő bő bugyogó volt, melyet derekához gyémántoktól s drágakövektől ragyogó széles öv szorított; térdtől bokáig lábain arannyal gazdagon zsinórozott narancsszínű kamaschni volt, azon alul piros papucs. Fején vörös fez volt fekete selyem-bojtjal, s elöl nagy boglással gyémántból s a fölött kőcsag toll.

Mínthogy a janicsárok eltörlése óta mind a hadsereg, mind az államhivatalnokok öltözete európai szabású és az őskori öltözetet csak a köznép tartotta meg: a pasának ezen szokatlan, mondhatni szeszélyes öltözete mind nekünk, mind a törököknek feltűnt, de éppen nem

kellemetlenül, a törököknek nem, mert azok a keresztény európai szabású öltözet helyett az eredeti török öltözetet tisztjükon jobb szerették látni, nekünk se, mert mint megértők, Ziali pasa azt «magyar nagy vendégei iránti tiszteletből vette fel»•

Mi magyarok se maradtunk ünnepi ajándék nélkül. Ziali pasa ugyanis, kormánya meghagyásából, a szegényebb és rongyosabb menekülteknek adott 220 pár fehér ruhát, 220 pár topányt, 220 pár harisnyát, 220 nadrágot és 220 köpenyt. Kossuthnak adott 10,000 piasztert\* és egy szép üveges hintót, melyet 2000 frtra becsültek, gr. Batthyányi Kázmérnak, Perczel Mór tábornoknak 5—5000 piasztert és a többi menekülteknek összesen 25,000 piasztert, melyből ezredes, alezredes és őrnagy kapott 144 piasztert, százados 120 piasztert, minden fő- és alhadnagy, mint szinte minden tiszti nő 108 piasztert; őrmestertől lefele mindenki úgy azok asszonyaik s gyermekeik kaptak fejenként 30 piasztert. A legénység számára Kossuth a magáéból adott 3000 piasztert, Batthyányi pedig mind az 5000-et, s ebből nekik nyakkendők és ködmenek “vétettek s osztattak ki. — Ezenkívül kaptunk 10 napi élelmiszerváltásgot.

Ugyanezen a napon (október 29.) adatott tudunkra, hogy négy nap múlva Sumlára fogunk szállíttatni. Miután t. i. a török kormány határozottan megtagadta kiadatásunkat, — Abdul Medzsid szultán késznek nyilatkozván inkább a háborút elfogadni, mint az üldözöttek kiadása által a Korán parancsát megtörni, abba legalább bele kellett egyeznie, hogy Magyarországtól távolabbra az ország belsejébe szállíttassunk. Ebbe különben annál könnyebben beleegyezett, mert egy történhető oroszszali háború esetén Widdin, ezen nem igen erős stratégiai pont lenne az első támadás célja. Widdin ugyanis, mely a szerb határtól csak 4 n. mérföldre esik, nem egyéb mint egy lapályon, a Dunaparton iekvő erősített város. Négyzetű kövekből épített magas bástyafallal és mély sánczczal kerített belvárosa akkora forma, mint Kecskemét egy negyed része. A falak keleti oldalát a Duna mossa. Ezen falakon kívül délre és nyugotra félkörben terül el a külváros, melyet ismét nagy árok és földmellvéd kerít. A belvárosban, mint a tulajdonképeni várban csak törököknek engedtetik meg a lakás; a külvárosban törökök és keresztények vegyesen laknak.

Widdinnel átellenben, a Duna balpartján, van Kalafát nevű kis rongyos oláh város, silányul erősítve.

\* 1 piaszter mintegy 10 kr. o. é.

Már jókor reggel óta nagy mozgás volt a városban. A kiadott parancs következtében minden még Widdinben maradt menekültek útra készültek; a törökké lettek és lengyelek ez előtt már öt nappal útnak indítottak Sumla felé, azért hogy két csapatban a beszállásolás és szállítás könnyebben eszközölthessék, útravalókat vásároltak, s az összejövetelre tűzött térre gyülekeztek. Az utcák, melyeken mentünk, tele voltak néppel, minden korú és rangúval, búcsút integettek kezökkel török módra, mely abból áll, hogy jobb kezökkel először mellüket, azután ajkukat s végre homlokukat érintik s azután két tenyerüket mellökre téve, kissé meghajolnak. Minden oldalról jött a sok jó kívánság: «Allah iszmarladik» (Isten áldjon); — «Allah szizden rázi olszun» (Isten fogadjon titeket kegyelmébe); «Allah szelamet verszin kárdáslárim» (Isten békességet adjon testvéreim) stb. efféle.

Dél felé mindnyájan együtt voltunk a városháztéren, útrakészen. Ziah pasa is kijött, hogy utolsó Istenhőzzádot mondjon. Kossuth röviden, de érzékenyen búcsúzott el a pasától, miután az őt megölelte s könnyezve mondta neki: «Isten hordozzon szerencsésen derék magyaraiddal!» Mi pedig erre «csak jása»-t kiáltottunk, s a kirendelt 100 kocsin és 30 nyergeit lovon Sumla felé indultunk. Legelői ment egy lovas vezető, utána Izmail bég, utazási felügyelő, könnyű kocsin; ez után egy szakasz török dzsidás; ezután a magyar főnökök környezőikkel lóháton. Ezek után a többi lovas menekültek. Ezek után a hintók, kocsik és a szekerek hosszú sora, melyek mellett kétfelől dzsidások mentek, botokkal biztatva a szekerekbe fogott lomha bivalyokat. A szekerek után mentek a közhonvédek és altisztek eleinte gyalog, de utóbb mind kocsira kapott. A hosszú vonalat egy szakasz lovas dzsidás zárta be.

Ezen renddel és módon utaztunk tizenkilenc napig Sumlára. Midőn az állomásokat elértük, az előre ment Izmail bég által szállásaink már meg voltak rendelve s a jó vacsora készen várt bennünket. Mind a török, mind a bolgár gazdák kitűnő szívességgel fogadtak bennünket, a mi főképp annak tulajdonítható, mert mindenütt mint a derék magyar nemzet vitéz fiai, mint a szultán vendégei szállásoltattunk be.

Az utak Bolgárországban rendkívül rosszak. Az út, melyen mi mentünk, országút (padisa útjának nevezetik) és a mi legjobban elhanyagolt közlekedési kisebb utainkhoz sem hasonlítható. Oka ennek nem csak a török természetes hanyagság, hanem azon körülmény,

hogy mind az utazás, mind áru- és teherszállítás lóháton történik; lovas fogat nem létezik. A gazdálkodók használnak ugyan bivaly fakó szekereket, melyeknek nincs semmi vasalás, nincs egyetlen vas szeg; de ezeknek a kedvéért az útszínálásra nem költenek.

Ezen ország a természet kincseinek kimeríthetetlen, de nagyobbára még ismeretlen tárháza. Hogy a Balkán gyomrában mennyi kincs rejlik kő, kőszén, érez stb. alakban, még nem tudhatni. Földje pedig a Balkán és Duna közötti lapályokon a legtermékenyebb talajú; s épen azért fájdalommal láttuk, hogy napokon által egész napi utazásunk alatt a kövér legelőjű síkságokon csak elvétve láttunk egy-egy legelő birkanyáját és néhány szamarat, a beláthatlan kiterjedésű legelőt potom fizetésért haszonbérben bíró oláh urak tulajdonát. Ezen síkságon itt-ott látható török síremlék-csoportok, mint volt temetőhelyek, szomorú tanúi annak, hogy ott valamikor virágzó falvak, városok állottak, de a háborús időkben azok földre térítették, a térképről kitömhettek. Mily sok szorgalmas földművelő család találna itt boldog hont! Mennyivel nagyobbodnék az ország terméke ezen kövér térek rendes művelése által!

A falukban lakó bolgároknál a szállások nyomorúságosak voltak, mert ezek többnyire föld alatti lyukakban, putrikban laknak minden barmaikkal együtt, és a padisa vendégei is, midőn az idő a kinn hálást nem engedte, a családdal és barmokkal együtt kénytelenítették nyomorogni. Szerencsés volt az, ki törökhöz szállásoltatott, mert az tiszta szobát és ágyat kapott, s a legőszintébb szíves vendégszeretemben részesült. Rosszul eshetett gazdáinknak az, hogy a kedvünkért készített, az ő ízlésökhöz a legjobb ételeket nem igen ettük. Ez azért történt, mert ők juhfarok-zsírral, \* faggyúval főznek leginkább és vajjal, mely avasan is épen úgy használtatik mint frissen; mely a magyar gyomorba nem akar lemenni. Közönséges ebédjeik állottak ezekből: első tál étel juhhússal főzött édes káposzta, a második «piláh» (rizskása parázson), a harmadik juhhús-leves bőven hagymázva s paprikázva, a negyedik sok rétű tésztából csinált nagy lepény, az ötödik

\* A töröknek a disznóhús-evést, annak kövérsége használatát a Korán tiltja. Hogy e parancsot a hívek megtarthassák, Allah gondoskodott arról, hogy a disznósírt más állat kövérségével helyettesítse. Adott s ad nekik most is olyan juhokat, melyeknek farka földig leér. Ezen tál-alakú, 12 hüvelyk szélességű s 4—5 hüvelyk vastagságú fark tiszta kövérség és 25—30 fontot nyom. A mi pedig ízét illeti, az koránt se oly bakszagú, mint a mi magyar juhainké.

valami baromfi- vagy birka-sült, ezek után olajbogyó ecetben és sajt, mindezekhez kenyér és víz. Megjegyzésre méltó az, hogy a török ételeibe se rántást, se nyújtott tésztát nem használ. A török, nem mint a bolgár, a jó szállásért és ellátásért kivétel nélkül semmi fizetést nem akart elvenni; részint azért, mert ő örült azon, hogy a vitéz magyar *rokonokat* s a padisa kedves vendégeit házában láthatja, részint számalomból, mert a török annyira borzad az utazástól (ezt nem is csodálom, tekintve az ottani rossz utakat és nyomorult fogadókat), hogy számalomraméltó szerencsétlennek tekinti azt, ki utazik, mert ő azt hiszi, hogy a kinek dolgai jól mennek, az nem utazik, hanem kényelmesen otthon ül s «nárgile»- szívás mellett kávé szörpöl.

*Mahalát* falunál elértük a kövér róna szélét, s a méltóságos Balkán tövéhez értünk. Eddigi utunk untató volt, untató az egyforma-ság. Ha reggel szállásunkról megindultunk, gyakran estig sem láttunk egy falut, csupán roppant kiterjedésű legelőt és a lepusztított őserdők helyén levő ligeteket, melyeknek fáit 4—6 éves korukban legkisebb rend és fékezés nélkül tűzre már levájják, minek következtében épületnek s szerszámnak való fát már csak a Balkán alig megmászható bérceiről kaphatnak. De innen kezdve utunk vég nélkül, változatos, vadregényes, gyönyörű tájakon ment keresztül. Iszonyú magasságok s mélységek voltak elől, hátul, jobbról s balról. A feneketlennek tetsző sziklás mélységekből felhallatszó zuhatag morájával az erdő szárnyas lakóinak víg éneklése, vegyülve, a leggyönyörűbb a legelragadóbb hangversenyt szolgáltatva. Az alatt levő völgyekben a kelő nap a ködfelleget látszott lombos ágyaikból felkelteni; míg előttünk a kéklő bérezek sziklaormain bíbor fátyolát lebegteté, sietésre integetett felénk, gyönyörű kilátással kecsegtetve. Egyébiránt utazásunk nagyobb részint unalmas volt, azért annak részletes leírásával olvasóimat nem untatom, s csak is a nevezetesebb dolgok felhozására szorítkozom.

Legelőször is megemlítem érdemel *Plevne* régi. görög eredetű város, Bolgárország belsejében, mintegy 35,000 török és bolgár lakosokkal, hol jómódú bolgároknak csinos, tiszta házaikba szállásoltattunk el. A várost a *Vid* nevű folyó kétfelé osztja. Itt egy régi görög várnak, téglából és faragott kőből rakott bástyái még most is állnak, melyen köröskörül kiugró fülkék vannak, melyek az akkori nyilas korban nem csak őrhelyül, hanem a támadók nyilazására is szolgáltak.

Ezen városban legnevezetesebb a temesvári utolsó török parancsnok, *Mehmed Ali* pasa sírboltja, egy kápolnaforma, fény nyel épült, jó

karban tartott csinos épület, melyben fekszik a pasa, *magyar nejével* s 15 gyermekével (a tizenhatodik s a magyar nejétöli fia, ki vitéz férfitú volt ugyan, de minthogy buzgó müzulman nem volt, a mennyiben este imádkozni nem szokott, mellettök egy külön kis épületben fekszik). A teremben 15 dísz-koporsó van a hely felett, hol a testek nyugosznak. A két fökoporsó óriási viaszgyertyákkal van környezve. A gyermekek között van azon vitéz *Hasszán*, ki Moldvát meghódította s a török államnak megszerezte. Ezen termet, mint szent helyet, a törökök látogatják s az ott levő könyvekből imádkoznak.

Ily nagy vöröshagymák s káposztafajok, mint a milyeneket itt láttam, talán csak Californiában teremnek. A hagymák két ökölnyi nagyságúak és a káposztafajok 30—40 font nehezek voltak.

Ternovában, a hajdani bolgár királyok eme székvárosában, két napig pihentünk. Ezalatt az ott lakó pasa *Dzsarnál*, Kossuthot, Batthyányt és Perczel Mórt környezeteikkel együtt egy este megvendégelte. Az udvaron karókra felállított vas kosarakban szurkos fenyőrakás világított, s egy katonai zenekar a legszebb opera-darabokon kívül magyar darabokat is játszott, nem csekély meglepetésünkre és élvezetünkre. Rendkívüliségénél fogva feltűnő volt ezen vendéglésnél az, hogy semmi se volt török modorban. Magas, hosszú asztal egészen francziásan volt terítve, mellékétkekkel, díszsüteményekkel s boros palaczkokkal megrakva, körül karos székekkel. Az ételek mind francziásan készítettek voltak, s a szolgáló legények fekete pantalonban s frakkban voltak öltözve, fehér kesztyűsen. A vendégiség annyiban mégis törökös volt, hogy az asztalnál egy nőszemély sem ült. A finom várnai borok fogyasztásában a törökök tőlünk hátra nem maradtak.

Sumlába utazásunk utolsó napjaiban ugyan hegyes-völgyes, regényes, és helylyel-közzel termékeny fensikü vidéken utaztunk, és a magas hegyeket borító erdőkben, az év ily késő szakában (nov. 19—21) gyönyörű virágok, egész rózsa-ligetek között haladtunk. November 21-dikén Sumlához közeledve, az erdélyi havasok nagyságú erdős, sziklás meredek hegyeken másztunk, melyek a Balkánnak keleti ágát képezik, és Sumlát egy széles kiterjedésű völgyben félkör-alakban kebelébe zárja. Ezen félkör éjszakketel felé a Fekete-tenger partján fekvő Várna felé van nyitva, s a beláthatlan szélü síkságon egy «minare» se tűnik fel. Ezen félkörben kanyarodó magas hegyek Sumlának

természet alkotta eróművei, melynek kiegészítésére nem kellett egyéb, mint néhány ágyúsáncz.

Hosszú karavánunk elmaradozott hátuljának bevárása végett a magas hegytetőn megállottunk, s pihentünk. Mily pompás kilátás volt onnan! A nagy völgy nyugati oldalában, csendes lejtőn fekszik szélesen elterülve a történelmi nevezetességű Sumla, az európai Törökországban oly nagy fontosságú várnégyszög egyike, főpontja, mintegy 20 «minaré»-jével s a város szélén levő három nagy katonai laktanyájával. Maga a város — mint minden török város messziről — gyönyörűnek látszott. Más körülmények között, mint kéjutazók, pihenni se tudtunk volna a hegytetőn, hanem mentünk, futottunk, röpiültünk volna a bájos kinézésű városba: de úgy mint voltunk, a jó szívű török nemzet kényszerített vendégei abba, mint talán börtönünkbe, mint talán Rodosztónkba nem siettünk, hanem a szép vidék szemlélésében elmerülve jövőnkön aggódva búsan hallgattunk.

Vándormentünk tömegesülvén, megindultunk s naplementekor (nov. 21-dikén) Sumlába értünk; hol Kossuth, Batthyány s a főtisztek és polgári állásúak a városban magánházakba, a többiek pedig a laktanyákba szállásoltatok.

Sumla lakosainak száma 25,000, melynek fele török, a többi bolgár, Örmény, görög és zsidó; utczái, mint minden török városéi, tekervényesek, szőkék és rondák, épületei, mint máshol, fából építvék. Különös az, hogy a törökök építési modora olyan, hogy épületei csak ideigleneseknek tekinthetők, mintha e nemzet érezné azt, hogy neki ott, hol most lakik, állandó maradása nem lesz, azért szilárd, sokba kerülő épületekre pénzt nem vesztegeti. — Sumlának van jó fekvésű, nagy kiterjedésű szőlőhegye; cseresznyéje pompás, szőlője édes, de bora — minthogy vele bálni nem tudnak — rossz; hanem annál jobb friss hideg ivóvize, mely a hegyek közötti forrásokból vezetetik be földalatti cserépcöveken s ezer meg ezer csurgón látja el az egész város minden szükségét. ‘

Nagy hátrányunkra szolgált Sumlára jövetelünkkor, hogy a lengyelek ugyanazon az úton Sumlára előttünk jöttek, s a házigazdák iránt követelők, gorombák voltak, sőt némely esetben — mint ellenségétől — holmit fizetés nélkül is vettek el, s azért azok irántunk — azt híve, hogy mi is azokhoz tartozók s hasonlók vagyunk — tartózkodók voltak, ha valamit tőlük venni akartunk, eltagadták, hogy van; Sumlán pedig, mire odaértünk a legjobb lakhelyeket elfoglalták, úgy

hogy még Kossuthnak is nyomorult lakás jutott, Perczel tábornok pedig a laktanyában kaphatott egy piszkos szobát.

Katonai parancsnokunk volt *Halim* pasa, élelmezési és pénztári biztosunk pedig *Faik* bég ezredes, ki Bécsben neveltetvén, ott németül s francziául jól megtanult, de megtanulta ám a hazudozást és csalást is, mi a töröknek nem szokása, még kevésbé természete.

Alig szállásoltattunk el imígy-amúgy, P. tábornok, ki azt hitte, hogy a sors által Magyarország megmentésére ő van rendeltetve, nem akarván elszalasztani az alkalmat arra, hogy magát a menekültek fejévé tegye s ez által Kossuthon egy érzékeny vágást ejtve, bosszú vágyának is eleget tegyen: a laktanyabani szállására közgyűlésre mindnyájunkat összehívott. Itt előadta, hogy ő Halim pasa főparancsnokunktól egy németül írott levelet kapott, melyben őt az összes magyar menekültek főnökéül kéri fel; (?), hogy Halim pasa azt kívánja, hogy alkottassék katonai törvényszék, mely fegyelmet tartson, s a kihágók felett ítéljen. — Úgy tetette ő, mintha a dolgot restellené, mintha sajnálkoznék azon, hogy Kossuth ekkép mellőztetik, s a menekültek közé egyenletlenség magva szóratik. Ő tehát kellemetlenségek megelőzése végett hívott össze mindnyájunkat, hogy mi nevezzük ki a választmányt, mi nyilatkoztassuk ki, hogy kiben összpontosul bizalmunk, hogy kit választunk azon választmány elnökévé. Erre a menekültek egy torokkal kiáltották *Kossuthot*, s a választmányi tagokat is a menekültek minden színezetéből felkiáltás útján kinevezték, mint szinte a törvényszéki tagokat is megválasztották, melynek elnökéül Perczel Miklós ezredes választatott. A gyűlés elégűlten, a hazát s Kossuthot éljenezve szétoszlott. A gyűlés eredménye, a menekültek kívánsága, határozata Halim pasával közöltetett, ki erre Kossuthnak egy hízelgő elismerő levelet írt.

A P. szándéka által felizgatott kedélyek ekkép lecsillapodtak: csak a gr. Teleky László által Konstantinápolyból Kossuthnak írt levelében azon hír nyugtalanította a menekülteket, hogy a vendégszerető fényes porta, az osztrák kormánynyali egyezkedés következtében, őket Kis-Azsia Kutahia nevű városába fogja belebeztetni, hogy így Magyarországtól eltávolítva, Európától tenger által választva, árthatlanokká tétessenek. Említeni is fölösleges, hogy Kossuth ennek megakadályozására mindent elkövetett.

Élelmezést illetőleg panaszunk nem volt, mert élelmi válságunkat hetenként pontosan kikaptuk. De szállásainkat illetőleg panasz volt elég, kivált miután november 29-én hajnalra megfagyott s a földet nagy

hó borította. A szobák ugyanis a nyomorult emeletes faházakban oly rosszak, hogy azokból mind a földszinti részbe, mind az égbe könnyen lehetett látni s abból a «mángál» adta meleg igen hamar kiillant. — Kossuth és a két Perczel szerencsések voltak december 4-dikén kényelmes, Bukarestből vaskályhákkel ellátott szállást kaphatni.

December 17-én Bárdi nevű, Olaszországban volt osztrák zászlóaljtól hatod magával megszökött őrmester azt a hírt hozta sietve Konstantinápolyból, hogy két áruhába öltözött osztrák tiszt vezetése alatt onnan 12 főből álló horvát bérgyilkos csapat fog Sumlára érkezni, kiknek feladata a kitűnő menekülteknek, különösen Kossuthnak láb alól eltevése. — Ezen egyének másnap csakugyan megérkeztek és a Kossuth szállásával átellenben levő vendégfogadóba szálltak. Őveikbe dugatott pisztolyokkal s handzsárokkal fegyverkezve lehetett ezen haramia kinézésű embereket az utczákon ógyelegve vagy fogadójuk kapuja előtt ácsorogva látni. A menekültek látva a Kossuthot fenyegető veszélyt, intézkedtek, hogy annak szállásán éjjel-nappal egy magyar és egy lengyel tiszt őrködjék, hogy hozzá semmi idegen be ne mehessen. — A ránk felügyelő török parancsnok is, néhány nap múlva, szigorú parancsot kapott Stambulból, hogy a Sumlán lappangó bérgyilkosokat szemmel tartsa, azoknak merénye végrehajtása ellen őrködjék. Ennek következtében a városban több ponton erős őrök állítottak fel, s minden vendégfogadóba huszárok szállásoltattak. A parancsnok ezen intézkedését s annak célját velünk is közölte, intve bennünket, hogy a mellett mi is vigyázzunk magunkra.

Kérdi talán valaki, hogy a parancsnok miért nem fogatta el inkább a félelem tárgyait. Csak azért, mert azok osztrák útlevéllal voltak ellátva, mint becsületes osztrák alattvalók. — A jó madarak hiába fáradtak Sumlára.

December 23-án.

December 28-dikán érkezett stambuli (konstantinápolyi) levelekből jól esett megtudni, hogy az osztrák kormány először örökös belebbeztesünket sürgette, de azt a porta megtagadta; azután azt kívánta, hogy csak addig belebbeztesünk, míg a béke Magyarországon helyreállítatik, a porta ezt is megtagadta; azután száműzetésünk helyét ő akarta kitűzni; a porta erre rá nem állott; utoljára azt kívánta, hogy legalább oda, hol mi belebbezve leszünk, ő egy osztrák konzult felügyelőkép küldhessen, — a porta azt is megtagadta, az ügyeinkbe intézkedési jogot magának tartván fel. És ennek mi méltán örülhettünk,

mert láttuk, tapasztalásból tudtuk, hogy a török kormány, legkisebb önzés nélkül, minket mint vendégeket szívesen lát és tart: személyes szabadságunkat a város határán belől épen nem korlátozza.

Látván azt, hogy törökországban maradásunk ha nem is holtunkig, de sok ideig tartó lesz, a török nyelv tanulásának, melyből eddig csak annyit bírtunk, a mennyi belőle az utcán ránk ragadt, egészen neki adtuk magunkat; ezt annyival készebben tettük, mert tudtuk azt, hogy azzal a törököknek örömet szerzünk, mert a török nyelvnek mind hangzása, mind benső alkotása a magyaréhoz nagyon hasonló; a török, mint a magyar, ragozással ejteget, hajtogat s származtat szavakat, végre mert igen sok török szó van, mely a magyarral teljesen egyforma, s még több, melynek hasonlósága nagy; p. o. hasonló szavak a következők: *aha* = apa, *ana* = anya, *csők* = sok, *ocsuz* — olcsó, *vár* = van, *gél* = gyér, *alma* = alma, *bicsak* = kés, *öküz* = ökör, *fildzsási* = findzsa, *tepszi* = tálcza, *kururn* = korom, *tugla* — téglá, *kocsu* = kocsi, *gélben* = gereblye, *tömbök* — tompák, *anison* — ánizs, *kobak* = tők, *iszpanát* = spinát, *csali* = cserje, bokor (a magyar a cserjével, bokrokkal gyéren borított tért *csalitos-nak* nevezi), *kilauz* — kalauz, *komédja* = komedia-szinielőadás, *baló* = bál, *deve* = teve, *kocs* = kos, *bak*, *kecsi* = kecske, *majmun* = majom, *kanárja* = kanári., *kugu* = kukuk vagy kakuk, *pagagán* — papagály, stb.

Tökéletesen egyformák a következők: *káv*é = kávé, *kalpag* = kalpag, *balta* = balta, *árpa* = árpa, *ibrik* = ibrik, *szakái* = szakái, *csizma* — csizma, *csizmadzsi* = csizmadia, *hintó* = hintó, *kotrón* = kátrán, *kaliba* = kaliba, *kendir* = kender, *jászmin* — jázmin, *kajsz*i = sárgabarack, *arszlán* = arszlán, *szárdela* = szárdela *szírt* szírt, *kapu* — kapu, ajtó, *szárma* = szárma, töltött káposzta (*szárma* eredetű török szó, takart, származik ezen igétől *szármák* — betakarni.) stb.

Újévnap 1850.

A gyászos, átkos emlékü 1849-ik év sírba szállt! kecsgettő biztatásai, melyeket az utolsó perczig füleinkbe sugdosott, elhangzottak; de gálád tetteinek, egy saját tűzhelyénél megtámadott, magát jogosan védő, szabadságáért harczoló nép eltiprásának emléke él, és a sajtó seb gyógyulását nem engedi. — Utódja, az 1850, mosolyogva, édes reményekkel kecsgettetve nyújtja felénk kezét, melyet a jó hiszeműek csókolva szorítják meg, a kétkedők, a fájdalom fásított szívűek pedig hidegen érintik, mert azt gondolják, hogy hiszen ez sem hozhat már

rosszabbat reájuk mint elődje hozott; a nyújtott kehely tartalma ha éltető nektár: jó! — ha pedig halálos mérég: annál jobb! — honatlanságuk kínzó fájdalma hamarább véget ér,

Kossuth, ki az optimisták közé tartozott, midőn a magyar menekültek ma reggel nála tisztelegtek, Prikk szónok köszöntése után előbb az udvaron álló altisztekhez és közhonvédekhez, azután a szobába összegyűlt fő- és törzstisztekhez oly biztató beszédet tartott, mely még az elcsüggedetteket is jó reményre ébresztette. Azt mondá, hogy ügyeink oly jól állanak, hogy remélhetjük, sőt csaknem Ígérheti, hogy tavasz derültével szenvedő honunkat ismét láthatjuk. Mondá, hogy ő a menekülteket a magyar nemzet képviselőiül tekinti, s hogy ő magát ez emigratióknak az az iránti felelősségnek aláveti. De viszont kért bennünket, hogy bizalmunkat helyezzük benne még akkor is, ha működése talán nem világos, minthogy vannak dolgok, melyeknek fejlődése nem lehet nyilvános. Intett bennünket, hogy honunkba visszamenetelinkor egyetértsünk, hogy akár kit választunk seregünk élére, azt teljes bizalommal ajándékozzuk meg, kinyilatkoztatván azt, hogy bárkit mást választunk is, ő a közreműködéstől vissza nem vonul; ha pedig választásunk talán őt érné, ő annak hódolni fog, azt parancs gyanánt tekinti, melyet nem teljesítenie bűn lenne; de azt is kinyilatkoztatta, hogy nemzetünk megszabadítása nagy munkája végbevitelén, ha kérné, ha erőszakolná is őt a nemzet a főhatalom megtartására, azt továbbra el nem fogadná, hanem mint szegény, igénytelen polgára a szabad honnak nyugalomban fog élni.

Ez után mindnyájan az örmény templomba mentünk, hol a magyar és lengyel menekültek nagy száma előtt előbb a lengyel pap misét, azután lengyel nyelven beszédet tartott; a mise alatt a lengyel zene mellett énekeltek. Ezután Ács Gedeon ref. lelkész tartott magyar nyelven, alkalmoszerű könyörgés után, remény-élesztő lelkes beszédet; s a magyar dalkar énekelte négy hangra a Kölcsey himnuszát, mi is velök együtt, — Az isteni tisztelet alatt az örmény papok egyházi díszruhában állottak az oltár két oldalán. Már ez maga nagy figyelem, megtiszteltetés volt ránk nézve, de még nagyobb volt az, hogy mintegy 20—24 vörös taláros díszruhába öltöztetett gyermek, égő viaszgyertyákkal kezükben s a templom hosszában két soron felállítva, a kántorjuk vezetése alatt karéneket énekeltek az ő sajátságos módjuk szerint. — Ezen három nyelven, három nemzet szokása szerint tartott isteni tisztelet rendkívülisége a templomot zsúfolásig megtöltötte. A rostélyozott elejű karzatról törökösen beburkolt fejű nők

bámulták ezen még soha nem látott és talán többé nem látható saját-ságos isteni tiszteletet.

Délután közlünk egy nagy vegyes küldöttség tisztelgett gróf Batthyány Kázmér volt külügyminiszterünknel; szónokunk volt Bérzenczey László.

Ma is, mint minden nap, délután a laktanyai török parancsnok azon szíves figyelmében részesítette a magyar menekülteket, hogy a laktanya udvarán a katonai zenekarral magyar darabokat játszatott, ú. m. a Rákóczi-, Hunyadi-indulót és népdalainkból szerkesztett egy-veleg-indulót, melyeknek hallása fájdalmas-kellemes emléket s érzést keltett keblünkben. Jól esett azt látnunk, hogy míg a *keresztény* népek nagy része hontalanságunkat hideg közönyösséggel nézi, némelyek pedig mint véredek a szökött rabszolgát halálra üldöztek bennünket, egyedül a *«pogány»*-nak gúnyolt török nemzet az, mely bennünket nem csak hajlékába fogad, nem csak enni ad az éhezőnek s ruhát a meztelennek, nem csak költséges háborúba kész keveredni a kiadatásunkat követelő hatalmakkal; hanem gyöngéd figyelmével és jólbánásával még hontalanságunkat is feledtetni iparkodik velünk.

Január 15. 1850.

A magyar menekültekre, de kivált Kossuthra nézve nevezetes dolog történt. Ennek Magyarországból kiszabadult nejével *Carossini* szárd konzul Belgrádból megérkezett. Ez által Kossuth bánatja, aggodalma kevesbedett, s ügyeink intézésére szükséges lelki ereje nevedett; a történet mindnyájunknak örömet okozott. A kimenekülés ekkép történt. Wagner Gusztáv tüzérornagy anyja egy a Kossuth által nejéhez írott levéllel még a múlt őszszel Magyarországba visszament. Pesten Meyerhofer József volt honvéd tüzérfőhadnagyval — ki öreg-sége miatt be nem Boroztatván, szabadon járt — találkozáván, küldetése célját annak megsúgta. Ezzel együtt sok fáradtsággal sikerült neki Kossuthnét Orosházán feltalálni, hol egy szegény asztalosnál mint szegény özvegy honvédtisztné rejtezkedett, s bár ez beteg volt, vele a hosszú útra elindultak, s Szolnokon, Pesten, Péterváradon, Zimonyon, Belgrádon, Widdinen, Ruscsukon keresztül, egy oly útlevéllal, mely Meyerhofferre, annak nejére és leányára szólt, sok bajok, veszélyek és nyomorok között Sumlára szerencsésen megérkeztek.

A magyar menekültek ezen szerencsés történetem örömeiket két ízben nyilatkoztatták ki. Első ízben január 19-kén küldöttség által,

melynek szónoka volt Berzenczey László és február 2-dikán este tömegesen fáklyás-zene — helyesebben lámpás-dana — mellett, mely az ilyesmit soha ezelőtt nem látott török nép előtt érdekes látvány volt. Fenn az emeleten Kossuth ebédlő-teremében volt felállítva egy jó ízléssel, finom munkával készült hat láb magas, hatszögű díszes oszlop alakú «transparent», lapjain alkalomszerű ábrázolatokkal és mondatokkal, a tetején lobogó lánggal. — Míg Kossuth és neje ezt szemlélte, a ház előtt az utcán, 101 nemzeti színű lámpás-tartók által környezett dalárda a Szózatot énekelte. A körön kívül a tért a menekültek és a szokatlan látványt bámuló törökök ezrei borították. Ezután Prikk József, az ablakból férjével lenéző menekült honleányt, a menekültek nevében hő érzelmet tolmácsoló szavakkal üdvözölte, melyet ő, sírástól elfojtott hangon, érzékenyen röviden köszönt meg. Mi után még néhány friss csárdás és végül a Hymnus elhangzott, Kossuth elérékenyülést mutató hangon, reményt nyújtó gyönyörű beszédben köszönte meg a részvénytilatkozatot és ezután kedves nejét a tisztelgőkhez karján levezetvén, a nemzeti színű lámpák ábrándos varázsvilágánál a tömeg között meghordozta. A szünni nem akaró «éljen»-eket a Suralát környező török hegyek eltanulván, százszorosan visszahangoztatták. A nagyszerű jelenetet, az ilyesmit még nem látott, nem hallott csendes kedélyű törökök szobrokká meredten bámulták.

Január 17. 1850.

A magyar menekültek a városban nagy zajt csináltak, melynek ha nem gyászos, de minden esetre kellemetlen következménye lett. Egy Pollák nevű izraelita, volt honvédtiszt, menekült, ki mint több más kétes érzelmű magyar, magát a Sumlán tartózkodó osztrák ügynök védelme alá helyezve, egy kávéházban Kossuth ellen dühösen nyilatkozott, azt agyonlő véssél fenyegette. Ezt a magyar menekültek megtudván, sok leskelődés után egyszer elfogták, s katonai parancsnokunknak átadták. Ő börtönbe tétetett, de a török örök hanyagsága miatt onnan a mai napon megszökött, s a városban elrejtőzött. Ezt megtudván a még itt tartózkodó Bárdi, néhány társaival annak felkutatására indult. A többek között az osztrák ügynök lakására rohantak, s Pollák kiadását fenyegetőzések között követelték; az ügynök erre a nála tartózkodó bérgyilkosok által az ablakokból hét pisztolylövéssel felelt, mire a támadók eloszlottak és a keresésökre rendelt négy század török katona se találta meg őket.

Jó alkalomnak látta ezt a nagyravágyó P. tábornok, hogy a múltkori választásban szenvedett vereségért bosszút álljon, hogy Kossuthot megbuktatva, magát a menekültek fejévé, parancsnokává tegye. «Kossuth Lajos úrhoz» ő «P. tábornok» egy gőgös parancsoló hangú levelet írt, melyben többek között meghagyja (!) neki, hogy a menekültek dolgaiba magát többé ne avassa, s elég hiú, önhit volt neki azt vetni szemére, hogy a választmányi elnökséget is neki *ő* csak szíves-ségből engedte (?) által. Kabos alezredes, katonai parancsnok-hoz küldött levelében pedig tudatja vele Halim pasa azon rendeletét, hogy a tegnapi botrány következtében minden magyar menekült, alezredestől lefelé, holnap d. e. 10 órakor a katonai laktanyába beköltözzék; hogy minden csoportozatok, összejövetelek ezennel tiltatván: a választmány által holnapra kitűzött bíróságválasztó gyűlés is elmaradjon. Ezen oroszánbórból jött hatalmas hangoknak azonban nem lett a kivánt eredménye; mert Kossuth Halim pasával indokolva tudatta, hogy bírakat multhatatlanul kell választani, s egyszersmind hogy meggyőződjék arról, hogy ott semmi, a török kormány céljával ellenkező, helyeslését nem érdemlő dolog nem történik, egy török törzstiszt oda rendelését kérte.

Január 19-kén a közgyűlés a nagy kaszárnnyában csakugyan megtartott. Miután Kossuthnak a közgyűléshez intézett felszólítása és ezután «P. tábornoknak Kossuth Lajos úrhoz» tegnap küldött gőgös levele fel olvastatott és a jelen volt török törzstiszt Halim pasa azon izenetét átadta, hogy mint a fényes porta, úgy ő is az emigráció fejének csak Kossuthot ismeri, a jelenvoltak hangos kifakadásokkal nyilatkoztak a nagyravágyásának mindent feláldozni kész, közöttünk még itt is szakadást csinálni akaró P. ellen, s *elnöknek, a magyar menekültek fejének egy szívvel, egy szájjal Kossuth Lajost kiáltották ki; egyszersmind* határozták, hogy P. tábornok urnák, az általa a magyar menekültek pénztára gyarapítására ajánlott havonkénti segélye köszöntessék meg, s többé az tőle el ne fogadtassák. Ezután a török törzstiszt mellé négyen választottak a végre, hogy Halim pasával a gyűlés határozatát tudassák, s a magyar menekültek nevében kérjék, hogy a beköltözést illető rendeletét vonja vissza. Halim pasa beteg lévén, Mahmud pasához mentek, hol találták Faik bey-t is, és a jövetel okát ezekkel közölték. Az elsőt ezek is helyeselték, de a másodikat Halim nélkül nem teheték; annak végrehajtását azonban három napra felfüggesztették, ígervén, hogy annak teljesen beállítását Halim pasánál eszközölni fogják.

A közgyűlési idő későre haladván, a bíróság választása másnapra halasztatott; és akkor Asbóth Sándor alezredes szállásán, Kossuth elnöklete alatt meg is történt. A választott bírák magok közül elnökké Berzenczey Lászlót választották. Ekképen P. tábornok ezúttal is kudarcot vallott.

Február 5. 1850.

Régén hallottuk már, hogy sorsunk Konstantinápolyban el van döntve, s hogy mi fog velünk történni, aggódva vágytunk tudni. A titok fátyola most végre el fog lebbenni. A porta — helyesebben a nagyhatalmak — határozatának velünk közlése végett Sumlára küldött *Rifát* vagy Achmed Effendi, Achmedzsi \* ma délben megérkezett, s egy óra múlva már Kossuthot látogatta meg, kivel egy pár órát töltött, s tőle — minket jó reményben hagyva — távozott.

Este a magyar menekültek mintegy 200-an Asbóth alezredes szállásán összegyöttünk s a négy nappal ezelőtt használt nemzeti színű lámpákat meggyújtván, a *Müdir*-nél \*\* szállásoló Achmed Effendi tiszteletére mentünk. Az udvaron a lámpatartók nagy kört alakítottak, melynek közepében a dalárda és lámpátlanok foglaltak helyet. Egy-két darab eldallása után, melyek a törököknek észrevehetőleg tetszetek, Cseh Imre honvédszázados török nyelven kinyilatkoztatván a padisa iránti hálánkat azon kegyeiért, melyekben bennünket részesített s folyvást részesít, melyhez hasonlót más nemzettől még csak nem is remélhettünk; elmondá nála tett tisztelgésünk tulajdonképeni célját, azon kérésünket, hogy nagy befolyásával eszközölje azt, hogy Kossuth Lajos fejüktől, kit egy nemzet bizalma választott kormányzójává, ne szakasztassunk el; s ha talán felsőbb, változtathatlan határozat, intézkedés következtében — mint halljuk — néhány más nagy embereinkkel Kis-Ázsiába szállíttatnék, szabad legyen őt követnünk. Ismét két dal után Achmed effendi megköszönve a megtiszteltetést, a padisa irántunk jóakarataról bennünket biztosított s magától jó reménnyel bocsátott. Ezután a padisát és Achmed effendit háromszor éljenzve, távoztunk s csendben, jó reményben szétoszlottunk.

\* *Achmedzsi* oly értelmű mint titkár, olyan egyén, ki minden a padisahoz érkező leveleket felnyitja s előtte felolvassa.

\*\* *Müdir*, főispánhoz hasonló hivatalnok.

Ezutáni napokon Achmed effendi rendszeren látogatta Kossuthot s vele órákig értekezett, a belebbezést illetőleg alkudozott.

Február 10. 1850.

Miután Kossuthtól Achmed effendi elment, Kossuth minket, köréhez tartozókat, ú. m. Asbóth Sándor alezredest, Waagner Gusztáv őrnagyot, Cseh Imre századost, László Károly századost, Meyerhofer József és Grechenek György főhadnagyot, a menekültek közül veletartó nevezetesebb egyéneket, ú. m. Ihász Dániel alezredest, Berzenczev Lászlót, Bíró Ede őrnagyot, Házmán Ferenczet, Lórody (Eischl) Edét, végre a személye mellett rendre örködni szokott napos tisztet, nevezetesen Török Lajos, Fráter Alajos, Yeigli Vilmos és Kinizsi István százados és Bodola Lajos főhadnagy urakat magához behívott.

Kossuthné a divánon ült s sírt, Kossuth leveretve, bánatos arccal mellette állott, mi a szobában körbe állottunk, készek hallani a legborzasztóbbat is. Némán állottunk mindnyájan; mi Kossuthot néztük s ő minket; mintha azon gondokozott volna, ha közölje-e velünk a minket is bizonyosan leverő rossz hírt. Végre a csendet ő szakította félbe, közölte velünk az Achmed effendivel most tartott értekezletet, melynek eredménye az, hogy nekünk tőle el kell válnunk. Indulattal kelt ki a török kormány ellen gyávaságáért, hogy a minket üldöző zsarnokoknak annyira enged. A többek között elérzékenyülve mondá: «azt hittem uraim! hogy ma temetésük lesz; de gondolám, nem szerzek azzal is nekik örömet, különben is olyan lévén én honom fiainak, mint a régi keresztényeknek a kereszt, abban hitték, hogy győzni fognak.» Mondá, hogy a legvégső, a legrosszabb pontra jutott, midőn jó emberei, barátai nélkül, egyedül kell neki a mívelt világból a tengeren túli vad országba menni. De talán a sors úgy rendelte, — mondá, — hogy neki még e nagy csapást, a magánosságot, az elhagyatottságot is meg kell kóstolni. Mondá, hogy magával s nejével együtt megengedték neki 24 fejet vinni, beleértve ebbe a podgyászat szállító *bolgár kocsisokat* is; de a vele menendő egyének semmi rangra, semmi fizetésbe vagy csak élelemre is számot nem tarthatnak. Azon kérdésére pedig, hogy hát ő mennyi fizetést fog kapni? azon feleletet kapta, hogy ő azt nem tudja, hanem hiszi, hogy a szultán a maga fényéhez és az ő állásához illőt fog adni: ő tehát, ki büszke arra, hogy szegény, nem tudván azt, hogy tudand-e valakit tartani, senkit közülünk nem

lehet, elég morális teher nyomja az ő vállát, nem akarja még azt is arra venni, hogy valakinek talán rossz állapotáért lelkiismerete számadásra vonja. Ha ő maga éhezik, békén tűri, de ha azt látná, hogy egy másik, ki ő iránta! vonzalomból, barátságból ment vele száműzetésbe, éhezik, azt el nem viselhetné. Annálfogva ily bizonyos rossz sorsra senkit vele menni nem enged. Mi azon nyilatkozattal távoztunk, hogy tőle elválni nem akarunk, nem fogunk, hogy ez iránt Achmed effendivel értekezni fogunk.

Február 11. 1850.

Achmed effendihez csakugyan elmentünk. Lórody Ede szóno-kunk francia nyelven elmondá, hogy azon férfiút, kit 15 millió nép kormányzójának választott, s kit mi most is annak tekintünk, semmi esetre el nem hagyjuk; megvetne bennünket nemzetünk, s méltán, ha mi őt száműzetése helyére egyedül bocsátnók. Kértük, mondja meg a számot, hányán követhetjük és ott a portától mi gyámolításra számíthatunk. Egyébiránt kinyilatkoztattuk, hogy mi bármikép is vele megyünk, habár ott két kezünkkel keressük is élelmünket. — Sima, diplomatikus válaszból, melyben az egyenes nyilatkozatot gondosan kikerülte, annyit kivettünk, hogy Kossuth cselédjein kívül csak 5—6 tisztnek ígérheti, hogy ott gyámolítást reménylhet, de bizonyost egyáltalában nem mondott. Este Házmán és Asbóth újra elmentek Achmed effendihez, hogy tőle minél többeknek mehetését megnyerhessék. Fáradozások eredménye az lett, hogy Achmed effendi beleegyezett, hogy Kossuth — nejét és cselédjeit is beszámítva — személyt vihet magával; hanem azoknak neveit kívánta tudni, hogy azokat «kategorizálja»; mert — mint mondá — a porta ellenségekkel van környezve, kik az internatio keresztülvitelét őrszemmél kísérik; azért a menendő személyeket úgy kell kategorizálni, hogy azoknak Kossuthal menése szemet ne szúrjon. — Azon kérdésre, hogy azok kapnak-e, s mennyi segedelmet a portától? azt válaszolá, hogy a porta, mely a magyar ügy miatt már 150 millió piasztért (15 millió forintot) kiadott, még a 151-diket is kész kiadni; de hogy a porta a mennyiséget illetőleg magát kötelezze, azt annak méltóságát sértőnek tartja. A dolgok ily állásában Kossuth felszólított bennünket,\* hogy egyenként vessünk számot magunkkal, s kik őt ily kétes körülmények között is követni akarjuk, neveinket Írjuk össze.

\* Lásd a február 10-kén fentebb megnevezetteket.

Február 12. 1850.

A névjegyzéket beadtuk. Nem hiányzott abból más mint Bodola Lajos, ki hazajövetelt tervezett. — Kossuth bennünket ekkép kategorizált.

«A török császári biztos úgy kívánván, hogy a kik követni akarnak Kutahiába, ne mint független helyzetű egyének, hanem mint bizonyos minőségben mellettem szolgálatot tevők adassanak be: ez oknál fogva következő módon gondoltam a kívánságnak megfelelni; magában értetvén, hogy ebből a velem jövők között egymás irányában semmi hierarchialis osztályozás nem következik.

«Személyzeti lajstrom».

Én és nőm .....2 Személy

*Kimet.*

*Tábori segédkar:* Alezredes Asbóth és Ihász, őrnagy Waagner és  
Bíró urak .....4

Ezen urak közül mindenikhez egy-egy tiszt úr mellékeltetik, az alezredesekhez a kapitányi, az őrnagyokhoz a hadnagy karból, *tehát:*

Fráter Alajos és Kinizsi István kapitány.....2  
Kalapsza János és Greclienek György főhadnagy ..... 2

*Irodai kar:*

1. Igazgató Házmán Ferencz úr, volt külügyminiszteri osztály  
főnök, ezredesi ranggal, -

2. Berzenczey László úr, volt képviselő s székelyföldi főkörmány-  
biztos, ezredesi ranggal.

3—7. László Károly, Weigli Vilmos, Koszta, Török Lajos százados  
urak és Szerényi szolgabíró századosi ranggal.....7

*Házi tisztikar:*

1. Magántanácsnok, egyszersmind rendőrfőnök s főpénztárnok Ló-  
rody Ede, volt belügyminiszteri tanácsnok, rangja alezredes,

2. Udvarmester (maitre de hôte) Kappner kapitány,

3. Udvari káplán Ács Gida úr, kapitányi ranggal,

4. Orvos Spacsek kapitány úr,

5. Tolmács: Cseh Imre kapitány úr.....5

Három cseléd, ú. m. szakács, inas és Hadzsi arab szolgám ... 3

Összesen... .. 25.»

Február 15. 1-850.

Az internáltak (belebezettek) száma a konstantinápolyban összeállított névjegyzék szerint hat volt, nevezetesen Kossuth Lajos, Bathány Kázmér, Gyurmán, Viszóczy lengyel tábornok, Bérezel Mór és Perezel Miklós; hanem Mészáros Lázár, saját kívánságára, még bele tétetett, s így lettek heten. Minthogy ezek közül mindegyiknek meg volt engedve, hogy magával egy-két egyént vigyen, azok, kik ez nap reggel, szekereken s lovakon, dzsidás török lovasok kísérete mellett Kis-Ázsiába, Kutahiába indultunk 45-en voltunk. Négy napi utazás Jenipazar-on, Jesztepen, s Devneliám-on keresztül február 18-dikán este felé beértünk Várnába, hol az ottani pasának a városszélén levő nagy lakjába szállásoltattunk, s este pompás vacsorával láttattunk el; melyben említést érdemel az asztalt terhelő fekete színű, erős, kelleízű, a magyar siklósi és nagy-harsányihoz hasonló, Várnán termett bor.

Február 19.1850.

Pompás villásreggeli után, délután 2 óra tájban a kikötőbe vittek és tereltek bennünket. Az internáltakat hintókon szállították, mi pedig a podgyászt vivő szekerek mellett gyalog ballagtunk. Az egész menet mellett az utca két oldalán török huszárok mentek gyalog. A kikötőbe érve, dereglyéken a parttól mintegy 1000 lépésnyire horgonyzó *Tari bahri* (tenger istene) nevű 240 lóerejű hadi gőzösre szállítottunk, s ő órakor Kutahia felé megindultunk. Szép csendes idő volt, mégis alig ért ki hajónk a mély tengerre, a mint elkezdett csendesen hintálózni, sokan közülünk megkapták a tengeri betegséget, s a pompás ebédétől meg kellett válniok, és a jó vacsorának még a szagát se szerették, nem hogy abban részesültek volna.

Másnap reggel napfölkelte előtt már mind a földéleten voltunk, hogy az annyira dicsért szépségű tengeri nap feljöttét meg lássuk. Szét néztünk a nagy mindenségbe s csak vizet és eget láttunk. A vég-hetetlen távolságig terülő setét kék zöld színű tenger-síkra az égboltozat mint egy óriási félgömb borúit, keleten töredezett felhőkkel borítva. A nap feljöttét előzőleg ezen felhő csoport gyönyörű arany szegélyzetet kapott s az alatta terülő sötét tengersikkal ellentétes tündéri szép látványt nyújtott, melyet az erős fényű napnak, azok közepette látszólag a tengerből felbúvása tizszerezett. Ekkor már feltűntek előt-

tünk a Bosporus torkolatának partjai a rajta levő két világító torony-nyal. Nem sokára beértünk a Bosporusba, mely a Feketetengert a Márványtengerrel összekötő, négy mérföld hosszú,  $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$  mérföld széles tenger szoros, melyen 25 lábra merülő hajók mehetnek. Mind a két part jól van védve erődökkel. A Bosporus szépségének hü leírására, lerajzolására bármi toll és ecset gyenge. A mint az utas a Feketeten-gerről a Márványtenger felé a gőzösn halad, mind a két parton, csaknem egymást érő, kisebb-nagyobb, néhol falu nagyságú csoportokban, a legszebb keleti ízlésű, különféle színre festett délczeg házak, nyári lakok, paloták és gyárak, czipruserdők mulatókterek s erős-ségek tűnnek fel és el. Ezen szoros különösen Konstantinápolyhoz közeledve, még téli időben is, egy gyöngyörű élő mozgó panorama. A tün déri szépségű tárgyak és tájak egymást gyorsan váltva jönnek az utas elé, és a sok gyorsan elhaladó szépség közül nem tudja, hogy mit nézzen, s a kéjélvezetben elkábulva vallja, hogy a földön ennél szebbet látni, de még képzelni sem lehet. E tündéri szépségű szoros déli vége felé haladva feltűnt a szorossal szemben levő nagy dombon Konstantinápoly és ennek a tengerbe nyúló csúcsán a régi császári lak (eski szeráj), mely annyira egyszerű s alacsony épületekből áll, hogy nem császári, de nagyúri lagnak se nézné az idegen. Konstantiná-polynek ezen régibb része, mely török résznek mondható, a Bosporus-ból közeledve kitűnő szépnek látszik, de — mint minden török városnak — nagyobbrészt faházú utczái szűkek, tekervényesek, piszkosak. Reggel kilencz óraker Konstantinápoly alatt haladtunk, mert ott megállnunk és kiszállnunk tiltva volt, melylyel szemközt van a ten-gerből kiálló sziklára épített Leander-Thurm, törökül Kiz-koleszi (lány-vár), és az átelleni vagy kis-ázsiai oldalon elterülő Skutari város. Konstantinápolyt hátunk mögött hagyva, hajónk orra száműzetésünk helye felé keletnek fordult; az eső cseperészni kezdett, lementünk a hajóba 8 ebédhez ültünk, mely állott juhhúslevesből hosszú metélttel, száraz juhhúsból, jóízű főtt tengeri halból olajjal, és olajfagyümölcsből eczettel, olajjal, jó veres bor és kávé nem hiányzott. — Délután négy óraker a Márványtenger keleti végében levő gömleki kikötőbe értünk, és egy ágyúlövés jelünkre csolnakok úsztak hozzánk (mert mélyen merülő hajónk a parthoz közel nem mehetett), s a csinos városkába bennünket kiszállítottak, hol az internáltak közül a főbbek egy szép úrilakba szállásoltatok, mi pedig a tengerparton egy nagy vendégfoga-dóba, melynek emeleti ablakaiból az öbölre és az azt környező olajfa-erdővel borított hegyekre, melyeknek teteje még hóval volt borítva,

pompás kilátás volt. Az élvezetet növelte az, hogy ide lent a városban a tavaszi melegben az egész növényzet zöld és virágos volt, különösen a város körüli szőlőkben a mandolafák teljes virágzásban voltak. Itt pihentünk három napig, mely alatt úri módon vendégeltettünk, s a velünk jövő Szulejmán bey ezredes, kormánybiztos mindent elkövetett, hogy utazásunkat élvezetessé tegye, hogy magunkat ne száműzötteknek, hanem a padisa vendégeinek érezzük. Mulattatásunkra tengeri halászatot rendezett, csónakokba szállva a halászokkal mi is kimentünk, és a halászott osztrigákból, csodálatos alakú halakból, pókokból és rákokból pompás vacsorát csináltattunk. Nagy élvezetünk volt a város körül terülő szőlők közötti természetes meleg kenes vizű fürdőházakbani nagy kőmedenczékbeni közös fürdés is.

Február 24. 1850.

A tegnapi hideg eső miatt indulásunk mára halasztatott. Podgy ászunkat kétkerekű ökör taligákra rakva, mert másféle jármű e vidéken nincs, magunk férfiak lovakra, a nők «tatreván»-ba \* ülve úgy szólva inkább kuporodva délelőtt elindultunk rendeltetésünk helye Kutahia felé. A kikötőt ölelő olaj fás dombon át menve az öböl másik könyökénél tavaszi díszben viruló völgy felett elnézve, kellemes volt a kilátás a távolabbi hó borított hegyekre. Engüri kis török faint elhagyva, a zöldelő berkekkel borított sziklás hegyek között minél magasabbra emelkedtünk, utunk annál havasabb, sárosabb, rosszabb, nehezebb lett, annyira, hogy annak, ki a magyar alföldi utakon őszi hosszú esőzések után utazott, ily rossz útról, ily tengelyt elnyelő, enyv-ként ragadó agyagsárról fogalma se lehet. Itt a magas hegyeken Kosuth és Batthyányi hintóit tíz-tíz ló nem bírván húzni, egy közel faluból hozott hat-nyolcz bivalyt fogtak be, és a borzasztó rossz úton ezek vitték keresztül. A földet itt mindenütt 3—4 hüvelyknyi hó borította s az alatt a sár feneketlen volt. Este későn *Demirtás* (vaskó) nevű csinos török városkába értünk. Az 1—3 emeletes, keleti Ízlésben épült 400 házból álló, hegyoldalra épült városnak 2000 lakosa van, kik selyemtenyészésből élnek.

\* A «tatreván» két hosszú rúdra épített rácsos oldalú akkora kaliczka, hogy abba négy személy ülhet, lábait törökösen keresztbe maga alá szedve. A két rúd közé elől-hátul 1—1 öszvér van fogva s tatrevánt ezek viszik. Az oldala rácsoszott azért, hogy a ben ülő nőket a férfiak ne láthassák.

Egy széles, termékeny földű, eperfaerdővel borított rónán utazva keresztül, beértünk az Olymp hegy oldalában 70—80 minaré-ivel s imaházaival büszkélkedő, s egy nap óta mindig szemünk előtt díszelgő *Brussába*, Kis-Ázsia legnagyobb városába, hol a magyarországi forradalom hírére Olaszországból elszökött s csak eddig jöhetett honfitársaink, s az utolsó oláhországi lázadáskor a török kormány által ide internált néhány oláhok számunkra igen szép fogadásra készültek; pompás ebédre vártak, s mindnyájunk számára a városon, többnyire görögök házaiban kényelmes, pompás szállásokat készítettek; de boszuságukra Szulejmán bey török ezredes és kormánybiztosunk szívességüket visszautasította, s mindnyájunkat részint a pasa palotájába, részint az a mellett levő laktanyába szállásolt be, hol szolgálatunkra török katonák és örmények voltak rendelve. Élelmezésünk márczius 9-keig kitűnő jó, uras volt, s állott reggel kávéból, 11 órakor 4 tál ételes reggeliből, borral s csemegével, este 6—8 tál ételből, csukorsüteménnyel, gyümölcscsel s finom borral; de mi megtudván, hogy Szulejmán bey kosztunkért, ágyneműink használatáért, szolgálataért és fűtésért az olasz fogadósnak fejenkint naponta 2 frt 70 krt (27 piasztert) fizet, s különben is ráunván a mindennapi vendégeskedésbe, kértük őt, hogy ne adjon élelmezést, hanem annak váltságát. Szulejmán bey kérésünket teljesítette s élelmezés helyett naponta 120 piasztert (2firtot) kaptunk, az internáltak többet; s mindenki evett ahol akart, s így a mellett, hogy jól éltünk, a váltságdíjból pénzünk is maradt. Koszuth saját konyhát tartott, főzője volt Mertai Károly menekült honvéd.

A Brussábani nevezetességek között említést érdemel a *Hutai dervisek* (ordító szerzetesek) kolostora, mely a templomon kívül több csinos épületekből áll, melyekben lakik a szerzet *feje* s néhány előkelők. Az imaterem egyszerű, csinos. Ezeknek isteni tisztelete bámulatos ámitó, babonaterjesztő. A szerzethez tartozók, — kik megkülönböztető öltönyben nem járnak, a városban szerte lálnak s kereskedés, mesterség vagy más által keresik élelmöket — a teremben körül állva, csodálatos és sokszor botrányos hajlongások és testmozgások között, fejüket szüntelen jobbra-balra hányják, előre s hátra hajlongás között jobb és bal lábukkal szüntelen dobognak s örült emberéhez alig — inkább oktalan állatéhoz hasonló értetlen hangokat, mondhatni bögést adnak. Ezen irtóztató testhányás és ordítás tart majd egy óráig szünet nélkül, hol sebesebben, hol lassabban, mint a középen éneklő s dobogásá-

vül ütemet tartó kántoruk a jelt adja. Míg végre néhányan közülök (mint a néppel hitetik) az Isten által ihletve földhöz csapják magokat s iszonyú görcsök által gombolyaggá huzatnak össze, száj ok tajtékszik. Ekkor az arra rendelt egyének tüstént hozzájuk sietnek, dörzsölés és nyújtóztatás által görceiket megszüntetvén helyre viszik. — A terem közepén hárman-négyen ülnek, kik úgy látszik, a szerzet előjárói. Utoljára sok rosta- és üst-alakú dobokat s réztányérokat vesznek elő s fülsértő éneklés és csörömpölés között néhányan közülük ámitó mesterségeket mutatnak, u. m. az arczukon keresztül arasznyi nagyságú, lúdtoll vastagságú tüket szúrnak, meztelen hasukon éles kardot húznak keresztül, melynek pengéje látszólag a testbe merül, a kardot egészen elnyelik stb. efféle. És mind ez természetesen vérzés nélkül történik.

A vár fala alatt délre van a «*Mevlevi* dervisek», forgó szerzetesek zárdája s imaháza. Itt is úgy látszik csak a szerzet főbbjei mint papjai laknak; a szerzet töbi tagjai pedig a városban szerteszt laknak s mesterséget vagy kereskedést űznek. Öltözetükben megkülönböztető csupán tompa csúcú süvegczukor-alakú sárga-barnás színű vastag posztókalapjuk. — Isteni tiszteletük sajtáságos. A körül karzattal ellátott csinos imaházban, mely úgy néz ki mint egy tánczterem, semmi szék vagy szőnyeg nincs. Mielőtt a hívek az imaházba lépnének, papucsikat a tornácban leteszik, s a terembe belépve, az ajtóval átellenben levő fő rész felé fordulva megállanak, jobb lábok hüvelykét a balra téve, a mellen keresztbe tett kezekkel magokat mélyen meghajtják, az után a templomiján körül állva helyet foglalnak. Egy darabig a karzaton levő kántor és a főhelyen, arczczal az ajtó felé fordulva térdelő főpap egymást felváltva énekelnek, mialatt a hívek az imaház közepét üresen hagyva körben állanak. Egy negyedóra múlva, sorban a főpap előtt elhaladva, balról jobbfelé oldalvást magokat meghajtva körüljárnak néhányszor; az ajtónál is a főpap felé oldalt magokat meghajtva. Azután síppal, dobbal nyikorgó, zörgő zene kezdődik, mire a hívek a derekukra eddig felkötve tartott szoknya-forma talárjokat leeresztik, bő újjú köpenyüket leteszik, s tánczra kerekednek. Mi abból áll, hogy kezeiket vízszintesen szétterjesztik, úgy hogy jobb tenyerük felfelé, a bal pedig aláfelé van fordítva, s félre hajtott fővel, meredt nyakkal balra sebesen forogva a teremben folyvást balra körül haladnak. Időnkint a főpap feláll, s akkor mindnyájan egyszerre megállnak s magokat mélyen meghajtják, és ismét forognak. Ezen forgás félóránál tovább tart, s mind a mellett is el nem szédülnek, a rögtöni

megállásnál legkevesebbé sem tántorodnak. Érdekes látni azon égfelé fordított halavány arcokat, melyek valóban Istentől ihletteknek tetszenek. Utoljára a főpap előtt elhaladva annak kezét csókolnak, s annak kezével homlokukat érintik. Azután sorban egyenkint megállnak s egymást megsókolják és szétoszlanak.

Márczius 16. 1850.

Márczius 13-dikáig kellemes tavaszi idő járt, az elmúlt telet csak a vén Olymp havas feje juttatta még eszünkbe; hanem azon nap éjjel elkezdett a hó esni s a mai napra térdig érő hó borította a vidéket; mi elég üklönös ha tekintjük azt, hogy Brussa az éjszakai szélesség 40° 10' fokán és így Magyarország lédélíbb részénél még 4V2 fokkal jobban délre fekszik.

Ma halottunk volt. Mertai Károly, Kossuth főzője bélgyulladásban meghalt, s a várostól délkelet felé, a katliolikusok temetőjén túl, az epres kertek között temetőnek hagyott kis téren, az Olymp hegy tövében temették el, hol társai egy-két már ott nyugvó olasz. Sírját egy rá fektetett fehér kőtábla jelöli, melyre ez van vésve:

«MERTAI KÁBOLY  
MAGYAR SZABADSÁG HARCZOSA  
KÖVETVE BUJDOSÁSÁBAN  
KOSSUTHOT  
KIMÚLT  
BRUSSÁBAN MÁRCZIUS I(i)-KÁN 1850.  
ITT TEMETTÉK  
TÁRSAL.»

Ezen naptól fogva a Kossuth számára főzést Németh József volt honvédszázados vállalta el, ki nem volt ugyan tanult szakács, de néhány jóízű magyaros ételt az asztalra feladni képes volt. Ezen terhet ő önként s örömmel vállalta magára Kossuth iránti hő ragaszkodásból, kinek életéért a repkedő borzasztó hírek hallatára remegtünk. A többek között ugyanis Jazmadzsi osztrák bérencz, ki bennünket Sumláról ólálkodva követett, Várnán az osztrák-francia konzul lakásán úgy nyilatkozott, hogy Kossuthnak meg kell halni, mert a Habsburg-ház addig nyugodt nem lehet. Sőt egy bizonyos egyén, kit Kossuth barátjának mondani éppen nem lehet, intette, hogy őrizkedjék,

mert meg akarják mérgezni. Ezen naptól fogva Kossuth a számunkra az orosz konzultól hordatni szokott, édeses ízű erős pompás borból, miután az abba tett tojás 24 óra alatt feketére változott és így öncukrozottnak tartatott, inni nem mert.

Néhány nap alatt a hó elolvadt s ismét kellemes tavaszi napok voltak. A virágzó fáknak az elmúlt hideg és hó nem ártott.

Nevezetes Brussa természetes meleg kénes fürdőiről, melyek a városon kívül nyugotra vannak s melyeket a konstantinápolyiak és még messzebb vidékiek is szoktak látogatni. Szinte ilyen nagyon látogatott fürdők vannak a Brussától nyugotra  $\frac{1}{2}$  mérföldnyire az Olymp oldalán fekvő *Csekerge* nevű görög, faluban. Kossuth és neje naponkint fürdés végett ide szoktak kikocsikázni.

Március 27. 1850.

Kossuth annak, hogy ő optimista, hogy dolgaink rövid időn jobbra fordulásában hitt, ma újabb jelét adta. A már Ej szak-Amerikában tartózkodó Újházi Lászlónak, sárosmegyei volt főispánnak s Komárom volt polgári várparancsnokának ma írt és küldött magyar követté kineveztetést és felhatalmazást; az amerikai szabad államok polgáraihoz pedig egy memorandumot. Az elsőnek egyéb eredménye nem volt, mint hogy ő mind a nép, mind a congressus által mint kitűnő magán-egyen és szabadságharczos nagy kitüntetéssel fogadtatott; de a második felköltötte az amerikai népben azt a részvétet és lelkesedést, melynek eredménye lett később, hogy a kormány a Kutahiában lévő magyarokat egy kényelemmel felszerelt hadihajón Amerikába vitette.

Míg Brussában voltunk, Kossuthnak az angol és francia konzulokhoz menés meg volt tiltva; hanem azoknak őt látogatni megengedett. Átalában tilos volt mindnyájunknak az oláh internáltakkal! társalgás és a «frenk» (európai) házakba menés. Egyébiránt mindegyikünknek a mellé rendelt katonával bárhova menés, egész nap is kin mulatás megengedett.

Április 6. 1850.

Harminczkilenez napi pihenés után ma kiindultunk Brussából rendeltetésünk helyére Kutahiába. Podgyászainkat tevékre rakták, a magunk számára nyergeit lovak rendeltettek. Egyébiránt velünk jött a Kossuth, Batthyányi, Asbóth és Viszoczky urak hintája és nájti-

csánja, Kossuthné, Batthyányi né Gyurmán né és Schuller számára azon esetre, ha talán nagy sár miatt a hintóknak el kell maradni, egy egy «palánkin» vagy «tatreván».

Április 12. 1850.

Hét napi utazásunk után beértünk a történelmi nevezetességgé válандó *Kutahiába*. Ezen utunkban említésre érdemes nem igen történt. Kursunlu lakosai nagy mennyiségben termelik a *szuszán*-t, melynek lenmaghoz hasonló, lapos mandola ízű apró magvát meghajalva szokták a «szimitdzsik» (fehérsütők) a pereczekre s más süteményekre hinteni. Török gazdáink, kivétel nélkül, igen szívesen fogadtak és jól vendégeltek bennünket, a *jobb módúak reggel 6*, és estve 11-féle étellel is, a nélkül, hogy tőlünk fizetést vettek volna. — Én a sok vajas, sok kövérségéé eledeltől gyomoremrolás következtében beteg lettem s az utolsó napon Kutahiába tatrevánban mentem be.

Április 11. 1850.

Batthyányi Kázmér a városon szállásoltatok el, a többi internáltak pedig s az azokat követők mindnyájan egy pompás egyemeletes laktanyába szállásoltattunk, hol az alezredesen alóliak számára a nagy termekből deszkafallali rekesztés által készített szobák ágyakkal, asztalokkal, székekkel s Konstantinápolyból hozott vaskályhakkal láttattak el. Ezen a napon előre kikaptuk egy hónapra járó élelmi válságunkat, minthogy pedig a hadnagyi, főhadnagyi és századosi váltság oly csekély volt (mintegy 37 piaszter, 3 frt 70 kr.), hogy azzal nem lehetett volna kijönni, Kossuth, Batthyányi és a többi magasrangú internáltak azt az övékből pótolták, úgy, hogy azután fejenkint azok is 155 piasztert (15 frt 50 krt) kaptak, mely nem csak élelemre elég lett, hanem még ruhára is maradt egy kevés. Minden szoba számára volt fogadva a kormány által egy török vagy örmény szolga. Minden szófiában volt egy kandalló, mely igen alkalmas volt a főzésre. Magunk főztünk egyszerű magyaros ételeket, s minthogy minden igen olcsó volt — a birkahúst kivéve, — igen jól éltünk, például 1 fönt finom tészának való liszt volt 6 kr; 1 font kenyérliszt 3 kr; 1 font sárgarépa 1 kr; 1 font marhahús 4 kr; 2 tojás 1 kr; 1 font rizs 8 kr; 1 font vereshagyma 2 kr; 1 font gyeritya 22 kr; 1 font só 1 kr (mert nincs monopólium); 1 tyúk 26 kr;

1 lúd 43 kr; 1 pulyka 51 kr; 1 fejes káposzta 1 kr; 1 taliga fenyőfa 43 kr; ennek felvágása 10 kr; 1 taliga cserfa 60 kr; ennek felvágása 12 kr. Ezt tudva megérthető az, hogy mi, kik hatan-heten társaságba állva, magunk főztünk sorban s egy hóra csak 50—50 piasztért (5—5 firtot) adtunk össze ebédre; azzal nem csak kijöttünk, hanem abból rendesen meg is maradt.

Május 19. 1850.

A pünkösdi ünnepét illőleg megültük. Délelőtt mi kiköltözött magyarok mind összejöttünk Asbóth Sándor alezredes nagy szobájában a katonai laktanya emeletében; a közülünk Némethy által alakított s jól begyakorlott énekhar négyes hangra az alább írt darabokat énekelte, és Ács Gida ref. lelkész szépen alkalmazott, szabadelvű egyházi beszédet tartott, alapul a szentírás ezen szavait vévén: «a betű az, a mely megöl, a szellem pedig megelevenít»; beszéd után pedig bennünket, közöttünk Kossuthot is, az Úr vacsorájában részesített.

#### ÉLŐÉNEK.

Gyorsan, imára!

A harangok szent kongása hív bennünket hó imára,  
Felsütött már keletnek ormán a dicső nap fénysugara:  
Boldogul hogy visszatérjünk, kérjük ért' az ég urát,  
Benne vetve bizalminkat, semmi rossz nekünk nem árt.

#### BESZÉD UTÁN

(néhány szó változtatással «Nabukodnezár» dalműből).

«Szárnyat olts fel szívem gondolatja,  
És repülj az imádott hazába,  
Hol a szellők bűvös illatárja  
Szerte ömlik a dús halmokon.  
Üdvözljéd Duna szent folyóját,  
Üdvözljéd Kárpát büszke ormát.  
Oh! mi édes, mi kínos emléked  
Elveszített imádott honom!  
Szemeinkben a könnyű forrása,  
Melyben látszott öröm csillogása,  
Szíveinkben a búnak lakása,  
Bujdosunk a távol partokon.

Oh, nagy Isten! tekintsd szűnk imáját,  
 Add vissza a magyarok hazáját,  
 Vedd le róla szenvedése súlyát,  
 Irgalom, szent atyánk, irgalom!  
 (Az utolsó sor többször ismételtetik.)

Brussában a húsvéti isteni tiszteletünk éppen ezen módon tartott, szinte egy laktanyai nagy szobában, de akkor gróf Batthyányi Kázmér és neje is részesültek az Úrvacsorájában, és ott a fentebbi énekeken kívül bezáróul elmondtuk még a hymnus következő két versét; a karhoz az egész közönség csatlakozva.

Isten áldd meg a magyart  
 Jó kedvvel, bőséggel,  
 Nyújts feléje védő kart,  
 Ha küzd ellenséggel.  
 Balsors, a kit régen tép,  
 Hozz rá víg esztendőt,  
 Megbűnhődte már e nép  
 A múltat s jövőndőt.

Szánd meg Isten a magyart,  
 Kit vészek hányának,  
 Nyújts feléje védő kart,  
 Tengerén kínjának.  
 Balsors, a kit régen tép, stb.

Az időjárás ekkorig általában oly hűvös volt, mint nálunk, ápril elején szokott lenni. A város feletti hegyeken a hó még most is nagy mennyiségben tarkálík, a lugas-szőlő vessző most kezd fakadni, az alma- és körte-fák virágaikat most hullatják.

Május 25. 1850.

Ezen nap Kossuthra s környezetéből hatunkra kellemetlen volt. Kossuth ugyanis megtudván, hogy mi Perczel Mór tábornok által fejenkint 50 piaszter havidíjjal segítettünk, szörnyű indulatba jött, s magához felhívatván bennünket, egészen elváltozott arcczal mondá, hogy miután minket ő hozott ide magával, kizárólag hozzá tartozunk, minket mint családja tagjait tekint; azért ha valamiben szükségünk van, hozzá kell folyamodnunk. Mi tudjuk azt — mondá, — hogy neki Perczel halálos ellensége, hogy neki Sumlán egy levelében kinyilatkoztatta, hogy «bánja azt, hogy Magyarországon agyon nem lövette,

de még itt is meg fogja ölni»; és hogy mégis attól díjat fogadunk el, ez oly tett, melynek a históriában nincs neve; ezt nem tette fel rólunk; szóval kinyilatkoztatta, hogy becsületünket előtte eljátszottuk, hogy személye körüli szolgálatunkat többé el nem fogadhatja s Konstantinápoly ha küldetésünkre a lépéseket meg fogja tenni. — Mindegyikünk elmondá mentességét, hogy velünk azon levél nem közöltetvén, hogy a gyűlölség közöttök oly nagy legyen, nem tudtuk; itt pedig annak jelét nem láttuk; egyébiránt azt hittük, hogy ha volt is közöttök kellemetlen viszony, az már megszűnt, legalább megszüntetni szándékoznak és nekünk ezen Szándék kivitelét az ő segélye visszautasítása által akadályozni nem szabad. Mondánk, hogy nem tehetjük fel ő róla, hogy felőlünk, már csak eddigi megpróbáltatásunk után is, azt hinne, hogy azon segély, irántai vonzalmunkat gyengítette, s még kevésbé, hogy Perczel az által minket részére csábított volna el. Mi a segélyt elfogadtuk mint szegény honfiak egy szíves honfitól, ki azon filléretet könnyen nélkülözheti, vagy elfogadtuk azt meggondolatlanlanságból, de semmi esetre nem rossz szándékból. Azért bocsánatját kérjük; de ha szíve hajthatatlan, tegye azt, mit jónak tart és hatalmában áll, mi rendelkezésében meg fogunk nyugodni. — Közülünk egyedül Kinizsi István százados nyilatkozott úgy, hogy miután ő Kossuth bizalmát elvesztette, ő személye körül tovább nem lehet, annál fogva kéri Stambulba küldetését. Kossuth haragja csillapodni látszott s válasza tartalma ez volt: Ő nem teszi fel rólunk, hogy a mit tettünk, iránta rossz czélből tettük; hanem azt nem titkolhatja, hogy az által irántunki bizalma csökkent, egyébiránt valamint bizalmat tett csökkent, úgy viszont elvesztett bizalmat helyre csak az állíthat; majd szemmel tart bennünket. Kinizsit illetőleg pedig — mondá — majd intézkedni fog.

Három nap hallgatással múlt; a negyedik nap Bíró Ede őrnagy és Fráter Alajos százados felmentek Kossuthhoz számunkra bocsánatot kérni. Kossuth már ekkor csillapult kedélyű volt, s úgy látszott, mintha már megbánta volna előbbi nyilatkozatát; mondá, hogy nem teszi ő azt fel rólunk, hogy iránta megváltoztunk s Perczel tábornok urat ő becsüli mint jó vezért és jó hazafit; de tettünket nem helyeselte, mert tartott attól, hogy Perczel úrnak eszébe talál jutni valamely lapba azt írni, hogy Kossuth a magával kihozott honfiakat éhezni, rongyoskodni hagyja, s ő kénytelen sorsukon segíteni. Az efféle becstelenítéstől tartott ő. Egyébiránt ő mindent elfelejt, s még Kinizsire nézve is meg nem történtnek tekint; mert azt hiszi, hogy csak felhevülésből, meggondolatlanul nyilatkozott, mint ő felinge-

rülsége első rohamában nyilatkozott úgy, a hogy nyugodt állapotban nem nyilatkozott volna.

A kormánybiztos, Szulejmán bey, kormánya megbízásából kényelmünkre s fogságunk feledtetésére mindent megtett. A többek között Kossuthnak és környezetének a számára a laktanyával (mely a város szélén volt) átellenben egy terjedelmes, termő állapotban levő, 266 alm-a, körte-, szilva-, baraczk-, meggy- és naspolya-fával beültetett kertet bérelt, abba egy emeletes kis mulatóházat csináltatott, ennek alsó részébe friss ivóvizet vezetett, mely a csinos medenczébe éjjelnappal csurgott. Ezen kezdet mi részint francia, részint angol modorban berendeztük, a fák alatt 500 lépésnyi hosszú kanyargó, gyepvel szegélyezett utakat s a felső végében egy tekepályát csináltunk egy tágas színnel. Ezen kertben állítottam fel oly délmutatót, mely pontban délben gyújtó üveg által a vele összeköttetésbe hozott töltött pisztolyt elsütötte és nem csak a laktanya, hanem még a város egy része lakóival is a delet tudatta, s az órákat ahhoz igazították.

Ezen kertnél kedvesebb dolgot a kormányparancsnok nekünk nem adhatott volna, nem a gyümölcs és vetemény tekintetéből, mely ott termett, hanem azért, mert itt alkalom adatott nekünk kertészeti munkával testünk gyakorlására, edzésére: tér adatott a kert mellett futó patak csergése a kertekben tanyázó csalogányok édes daliása között a reggeli sétákat élvezni s a nyári forró évszakban a napot a fák hűvös árnyékában olvasással s tanulással tölteni. Ezen kert volt Kossuthnak, családjának és környezetének este felé rendes össze jövetel! s társalgási helye; hol Kossuthot ülve és állva körbe fogva, hallgattuk épületes, tudományos beszédeit s igen jól előadott adomáit. Jól mulattunk s csak későn este ballagtunk be a két ór által őrzött kapun a laktanyába, éjjeli börtönünkbe.

Június 18. 1850.

Ma kellemes kirándulásunk volt. Előhír következtében Kossuth és neje, ez hintón, s mi kíséretbeliek tizenketten lóháton, egy csapat török dzsidás kíséretében a brussai úton két órányira eső *Szeid-Ömer* faluig, Kossuthnak Magyarhonból érkező gyermekei elé rándultunk ki. Velünk jött *Ahmed* bey ezredes is, ki elől menve maga vezette a hintót jó úton. Szeid-Omerben alig pihent a társaság keletiesen a szabadban gyepre terített szőnyegeken  $\frac{1}{4}$  óráig, az epedve várt kedves gyermekek, Ferencz, Vilma és Lajos nevelőjükkal, Karádi Ignácczal

és Kossuth nővérével Rutkaynéval megérkeztek. Most fejlődött ki egy jelenet, mely ráfáeli esetet érdemelne. Az örvendő családtagok könyvelt szemekkel futottak egymás karjaiba s végtelennek látszó csókok között némán szoríták egymást örömtől dagadó kebleikre. E jelenetet örömmel teljes érdeklődéssel s meghatva nézte a körül álló kíséret. Ez után letelepedvén a társaság, vidám csevegés között költé el a török szőnyegekre terített magyaros ozsonnát. A boldog család és velök örvendő környezet este felé jó kedvvel tért vissza fogságába, Kutahiába, hol Szulejmán bey ezredes által szinte díszes fogadás volt rendezve, A gyalogság a laktanya előtt fel volt állítva s fegyverrel tisztelgett. A laktanya tetején levő árbocra az ünnepet jelezni szokott lobogó fel volt húzva. Az öt éves kis Lajost Szulejmán ezredes ölében vitte fel Kossuth lakjába. Estére tűz-játék volt rendezve, de a mai nagy szél miatt az másnap a «Kossuth-kert»-ben tartatott meg.

Június 30. 1850.

Mi Kossuthot környezőők ma este Rutkayné tiszteletére díszvacsorát adtunk a «Kossuth kert»-ben (melyet a törökök is «Kossuth bagcse»-nek neveztek). Vendégeink voltak az ünnepelten kívül az egész Kossuth család, a két török ezredes és Viszoczky tábornok. Midőn ezek az utat szegélyező gyepe rakott mécs-sor között elmen ve a mulató-ház előtt haladtak megzendült a dalkar, mely hat részint operadarabbal, részint népdallal, végül a marseillesi indulóval lepte meg s mulattatta a vendégeket. Mind a darabok között, mind azok után az általunk készített tűzművekkel gyönyörködtettük őket, melyben utoljára az L betű (Luiza, a Rútkaýné neve) ragyogott bengáli tűzzel írva. Ez után a menet a tekeszin alatt gazdagon terített asztalok felé vonult, hol a falon három jelképes «transparent» díszlett, melyek közül egyen ezen felirat volt «Ha viszatérsz, vidd a nemzetnek üdvözetünket»). Ezen irat fölött a magyar és török lobogók \* összelengtek; a lobogókon túl tenger látszott s a tengeren túl hármás hegy, melyek mögül kelni látszott a vidám nap. A vacsora víg csevegés és pohár-ürítések között folyt. Vacsora után a Szulejmán bey rendeletére egy tűzértiszt által készített gyönyörű tűzjátékban gyönyörködtünk; s éjfélfelé laktanyánkba bengáli tűz erős világánál tértünk haza.

\* A török lobogó egészen vörös, melyen van egy fehér színű új hold és ennek öblében egy fehér csillag.

Július 4-dikén Kossuthné adott vacsorát a Kossuth-kertben, hova a Kossuth környezőin kívül hivatalosak voltak a két török ezre-des, egy őrnagy és Viszoczy tábornok két más lengyellel. A jó magyaros vacsora közben köszöntések voltak a magyar és török nem-zetre, a padisára, Kossuthra, családjára és különösen Luiza nővérére, kinek ezen alkalommal átadatott az általunk török ezüst és arany pénz-ekből készíttetett emlék-karperecz, melynek belsejébe ez volt metszve: «Kossuth követői, Kutahia 1850.»

Július 7. 1850.

A padisa vendégei száma ma szaporodott. Ugyan is Sumlából új belebbezettek érkeztek, összesen 19-en. Közöttök van 15 lengyel (5 belebbezett s ezekkel 4 tiszt és 2 szolgál). Nevezetes közöttök Bul - barin György tábornok. Ezekkel jött Fockner alezre-des, ki Kossuthal Kutahiába nem akart jönni; Sumlán az osztrák konzullal társalgott; és a másik Lüllei nevű magyar zsidó, ki szabadsági harczunkban kém-szolgálatot tett s ki Sumlán Jazmadzsi osztrák ügynökkel jó viszonyban volt, s annál fogva mindkettőt gyanús szemmel néztük.

Öt nappal később érkezett ismét Kutahiába Dembinszky tábor-nok négy lengyel kísérőivel és Kovács István őrnagy.

Augusztus 2. 1850.

Kossuth nővére, Ruttkayné Magyarországra visszaindult. Két hó adatott neki ezen útra, de lesz három is, mire haza ér. Mi Kossuth környezői és a lengyelek közül néhányan, Kossuth egész családjával, lóháton és hintón egy órányira elkísértük őt. A családtagok fájdalmas búcsúzása vajmi keserűn hatott reánk. A sok időre, talán örökre elválás miatti fájdalmat, melyet a könyvekben úszó szemek s a hosszú, forró ölelések mutattak, s hogy a viszontláthatás édes reménye és a kétség fájdalmi mint váltogatták egymást az arczo-kon, leírni képes nem vagyok. Az elválás nehéz volt, de meg kellett történnie. A nemes honleány kíséretével Magyarország felé ellova-golt, és mi könyes szemekkel kísértük őket, míg a hegyek előlünk őket eltakarták.

Augusztus 8. 1850.

Ma délután ágyúdörgések hirdették a várhegyről, hogy az egy hónapos *Ramazán* böjtnek vége van. Ezen böjt kezdődött július 11-dikén és megszűnés vagy szakadás nélkül tartott a mai napig. Ez idő alatt egész napon által soha sem nem esznek, sem nem isznak semmit, még vizet sem, sem nem dohányoznak egész naplementig, a midőn az ezeknek élvezésére a szabadságot egy ágyúdurranás hirdeti. Ekkor elkezdenek enni, inni, kávézni, serbetezni. A dohányzás nélkül élni nem tudó török, midőn a szabadság-jel adatik, azt sem tudja, egyék-e, igyék-e vagy dohányozzék. A kávéházak kívül-belől vendégekkel telvék, kiknek az utcza szurkos fenyő-máglyákkal világítatik. A török város máskor naplement után ki van halva, a boltok bezárvák és az utcán egy lélek se jár; de ekkor a dohány-, czukor-, kávé- s tűzijáték áruló boltok és kávéházak mind nyitvák, a nép a gyéren világított utczákon tolong, asszonyok se hiányoznak, a gyermekek zsidongnak, ujjongnak, röppentyűket s pattantyúkat gyújtogatnak. Ez így megy éjjel után 2 óráig, midőn egy ágyú lövés figyelmezteti a népet, hogy ételét készítse és vegye magához minél előbb, mert egy óra múlva a mulatságnak vége. — Három óraker két ágyú durranás az evésnek, ivásnak, dohányzásnak, zajongásnak véget vet; mindenki lefekszik és alszik oly soká, hogy a boltok délfelé is alig nyílnak ki. Ezen hónapban nappal koplalnak, de éjjel annál többet esznek. Ekkor még a szegény is — habár háza utána megy is — dobzódik. Tejet, vaját, tojást e hóban a piacon alig lehet kapni.

Augusztus 6. 1850.

A hónapos hosszú böjtöt nyomba követte a ma kezdődött háromnapos víg «*Bajram*»-ünnepe. A jó módúak ezen a napon birkákat, borjúkat öletnek, s osztanak ki a szegények között, mint szinte pénzt is, hogy azoknak is víg ünnepjük legyen. Szokásuk a törököknek ezen az ünnepen egymást meglátogatni, egymásnak minden jót kívánni, a főbb embereknél tisztelegni. A katonaság ezen ünnepen, kivált az első napon, egész díszben volt, s a tisztek felsőbb tisztjeiknél üdvözlő látogatást tettek. Kossuth is környezőivel (a katonai rangúak honvéderuhában) meglátogatta Szulejmán és Ahmed török ezredeseket. Este a padisa költségén a katonaságnak jó mulatság adatott, mely ebből állott: Először a laktanya előtti téren 'szép tűzijáték volt. Ennek

végeztével a közönség a laktanya tágas kikövezett udvarára vonult, hol a földre telepedett katonaság által alakított nagy körben, két szurkos-fenyő-máglya világánál két «kőcsek» (fogadott táncos fiú) és egy bohóc tánczolt, oly botrányos buja tagmozgatásokkal, hogy a mulatságot az emeleti folyosóról néző magyar nők kénytelenek voltak befordulni. Ez után zébekeknek átöltözött hat katona járta fegyverkezve, kardforgatás és pisztolylövöldözés között az igen érdekes rablótánczot. Ennek végeztével az egyik sarokban felállított gyékény-sátorka ahhoz toduult s földre települt közönség s nagy figyelemmel, közben még nagyobbakat nevetve bámulta az előttünk szerfelett silány gyermekes árnyékbábjátékot. Az ünnep harmadik estéjén ezen esti multság ismételtetek.

Augusztus 9. 1850.

Lajos-nap volt. A Kossuthot környezőkön kívül más magyarok is és néhány lengyel felmentünk hozzá, s Berzenczey László érzelmeinket s jó kívánatunkat igen szépen tolmácsolta. Kossuth nyájas, barátságos érzelmű felelete után kért bennünket, hogy gyermekei tudományos előmenetele meglátása végett néhány perczre maradjanak nála. A gyermekeknek ez első nyilvános próbatétök volt; mert 1849-ben Pestről épen azon a napon kellett nekik Pestet elhagyni s Szegedre menni, mely napon az első vizsgát akarták tartani, azután pedig hét havi osztrák fogságuk alatt az addig tanultakat csaknem egészen elfeledték. — Feleletük bátor s értelmes volt mindenből, u. m. Magyarhon történetéből francia nyelvből, stereometriából, számtanból, természettanból és szavalásból. Írásuk szép s rajzolásuk nagyon kielégítő volt. Könyvből semmit nem tanultak, hanem mindent hallásból; de a mit tanultak, azt felfogásuk után saját stylusukkal leírták. Szembe tűnt nekünk azon feleletük helyességéről önmeggyőződésük, mely szerint akár tréfából, akár tévedésből közülünk valaki hibásnak nyilatkozta feleletüket, a 6—9 éves gyermekek azt bátran tagadták, és feleletük helyességét megmutatták. Atalában kitűnt az, hogy az alma nem fog messze esni fájától.

Szeptember 8. 1850.

A Sumlából már ismerősünk, az örmény eredetű Jazmadzsi nevű nagyon gyanús osztrák ügynök, vagy kém vagy még rosszabb valami

ide íh utánunk jött. Mihelyt megérkezett, Szulejmán bey őt tüstént kérdőre vette, hogy miért jött ide\*? Ő helyesen kiállított török útlevéllal volt ellátva, s mint mondá, némely jó barátját (szép bök azokra, kiket értett) jött látogatni, s mondá, hogy egyszersmind gr. Batthyányi és Mészáros urakkal szeretne beszélni. Amahoz Szulejmán bey elment vele, emezzel pedig — minthogy a laktanyában lakván, hozzá bemennie nem volt szabad — Szulejmán bey lakában beszélt. Mindkettőt «amnestiá»-val kecsgettette s folyamodásra iparkodott rábírní; de mindkettő által, minthogy felhatalmazást előmutatni nem tudott, csúfosan elutasított. Kossuth Szulejmán beyt Jazmadzsinak tüsténti kiutasítására szólította fel; de ő ezt, — miután annak már 24 órai maradást engedett — adott szava megszegése nélkül nem tehetette; hanem megígérte, hogy ha ekkor távozni nem akarna, a legcsúfosabban űzi ki a városból. — Jazmadzsi nem vette tréfának a dolgot s másnap a nélkül, hogy célját érte volna, Konstantinápolyba, hol ő az osztrák követségénél tolmács, visszaindult.

Őt nap múlva kapta Szulejmán bey a hivatalos levelet Konstantinápolyból postán, mely tudatja vele Jazmadzsi jövetelét, s melyben intetik, hogy ébren legyen, s vigyázzon, hogy az internáltakhoz s azok kísérőihez se lelki-, se testiképen ne férhessen, s hogy magát Kutahiában meg ne fészkelje.

Szeptember 22. 1850.

Számunk ismét szaporodott. Ma érkezett Kutahiába Perczel Mór tábornok úr neje, Mór és Irma gyermekeivel. Vele jöttek Dobokai József, erdélyi rendőrség volt elnöke, Dézsi Gerő\* huszárőrnagy és Szabó Sándor ezredes.

Az idő folyvást kellemes volt; ma árnyékban 22 ° K. meleg volt, délután nagy záporosó kevés jéggel keverve.

Október 12. 1850.

Ma öt nevezetes angol, francia és olasz vendégünk érkezett, u. m. *Urchard* angol parlamenti tag, író, hatalmas tory-szónok, a muszkának ellensége, a töröknek barátja, a magyaroknak pártfogója. Ő az európai túlságos civilizáció, mint minden rossznak okát, meg-

\* Dobokai és Dézsi október 5-dikén Konstantinápolyba visszaindultak.

veti; a keleti egyszerűséget mint minden jó kútforrást becsüli; a magyarok harcát igazságosnak, Kossuthot Európa legjelesebb diplomatajának tartja; s azt monda, hogy azon nemzetnek ügye, mely ily embert állított tusája élére, igazságtalan nem lehet. — *Thompson* angol, Kossuthnak régi ismerőse s megbízottja. — *Messingberd*, angol gárdatiszt, nagyon gazdag ember, ki azt ígérte, hogy ha a körülmények minket elnyomott szabadságunk kivívásáért fegyvert fogni haza parancsolnak, ő minket pénzzel segít,  $\frac{1}{2}$  zászlóaljat a maga költségén felszerel és maga is velünk harcoland. — *Ruszkovics* orvos, beszél francziául. — *Regaldi* olasz rögtönző költő. Ez egy sajátságos ember, amiben jeleső a rögtön-verselésben, épen oly ügyetlen gyáva az életben; szórakozott, nevetségig félénk a lovaglásban, a macskától úgy fél mint valami tigristől, stb. efféle. Lovaglási félénksége felfoghatása végett leírom az ő Stambulba visszaindulását (török szokás szerint) lóháton. Törökországban szokás az, hogy midőn török hivatalnokok, vagy tekintélyes idegenek utaznak, melléjük útítársul, szolgálás és vezetés végett úgynevezett *kavász* \* adatik. Ez kerít az útra nyereg és teher alá lovakat fizetésért, és teljesít az utazás alatt szükséges szolgálatokat. Az ilyen lovakat a helyi vagy környékbeli földművelőktől rendelik ki, kik magok is lóra ülnek, vagy legalább a többi lótulajdonos közül egy lóra ül s a többi által megbizatva, a lovak visszavezetésére s a pénz felvévése végett az utasokkal megy. A török földművesek lovai — mint a magyar  $\frac{1}{4}$  telkes jobbágyokéi — rendszeren aprók és rosszak; de ha van is nekik jó lovuk, utasok alá mindig a rosszabbat adják. Midőn a Stambulba visszaindulás reggelén a Regaldi és útítársa számára rendelt lovak a katonai laktanya elibe állítottak, Regaldi azon jámbor állatokból is a legjámborabbnak látszót választotta, mely búsan hajtotta le fejét, talán a gondolatra, hogy neki utazni kell és még mást is vinni. Midőn Regaldi a lóra fel akart *mászni*, kérte a kavászt, hogy tartsa a lovat a zabolánál fogva erősen, nehogy az rúgjon vagy felágaskodjék. Óvakodva, remegve közeledett azután hozzá, mint valamely szilaj állathoz; nagy nehezen felmászott rá, s összecukott esernyőjét hóna alá szorítva, összegörnyedten, mindkét kezével a sörénybe kapaszkodott, se jobbra se balra nézni nem mert, féltében a hideg verejték is verte. Végre indulni kellett, de neki harmadik keze, a kantárt tartani, nem volt, de ha lett volna, se használta volna azt arra. Lovagunk aggodalma, szívszorongattatása, remegése még csak most kezdődött igazán, a gondolatra,

\* Olyan forma, mint túl a Dunán a pandúr, vagy nálunk egy városi őr.

hogy a ló most már mozogni fog, s hogy az talán tüzes sárkányként fog vele, hegyen-völgyön, tüskön-bokron keresztül rohanni s ő második Mazeppa fog lenni. Ily borzasztó gondolatra még jobban összehögyedt, s kezei görcsösen kapaszkodtak a sörénybe, és kérte a kavászt, hogy vezesse a lovat a kantárnál fogva, mit az szívesen tett volna, de nem tehetett, mert az ő vezetése húzás volt; a jámbor állatban a gyorsabban mozgásra se akarat, se erő nem volt. Végre megindultak s szemünk előtt a «Kossuth-kert» melletti szűk köz torkában eltűntek; de Regaldi lovaglására gondolva, még hónapok után is jóízűn neveltünk.

November 7. 1850.

A törököknek ma 1267-ik újévnapjuk volt, melyet nekünk érdekessé tett az öt évet kiszolgált katonák elbocsátási szertartása. A laktanya előtti téren már jókor megkezdett készülétek mutatták a nap nagyságát. Ugyanis a téren, a laktanyával szemben három kisebb zöld kerek és egy nagy 6 öl hosszú, 4 öl széles, kívül fehér, belül veres és kívül-belül czifrázott s ezer forintba került, hosszúkás kerek, pompás sátor volt felállítva, a laktanya felőli oldalával nyitva. Ez alatt félkörben mintegy 40 személyre volt díván készítve, a közepe pedig szőnyegekkel borítva. Reggel 6 órakor a lovasság és gyalogság a tér közepén karélyba vett nagy *szandzsák* (zászló) előtt elvonulva, a laktanyába reggelizés végett visszament. 11 órakor a laktanya udvarán ismét fegyverben készen állottak, s miután Kossuth — ki az ünnepélyre szintén meg volt híva — környezetével a térre kiment s a sátor alatt helyet foglalt, a katonaság is kivonult a térre, hol fél négyszög alakban felállottak. Közöttök és a nagy sátor között volt a nagy zászló egy szakasz őrizettel és a zászló előtt állott egy pap. Ezután a zászlóalj zászlóját és az elbocsátandó öt éves katonák szabadságleveleit 2 tálczán, veres selyemmel takarva, kihozták s tiszték között egy polgári pap menve elől, azokat körül hordozták, azután középen a laktanya felé fordulva arczczal, megállották. Azután a pap imádkozott, közbenközben a katonaság *Amint* mondva. Az ima vége felé a tábori pap a nagy zászló mellett egy kost metszett le áldozatul. Az ima után a padisát háromszor éltették és rá a várból az ágyúk dörögtek. Ezután a szabadságlevelet tekeres-alakban kinek-kinek általadták, kik azt félig a keblökbe tűzték; azután a nagy zászló előtt sorban elvonulván, attól búcsút vettek, azt megsókolták s vele homlokukat érintették. Mind-

egyik ezen tett után a fősátor felé egyet kilépett, s az ott ülő főtisztektől, papoktól s vendégektől, szokás szerint köszöntve, búcsút vett. Ezen érzékeny jelenet szemeinkbe kényeket csalt. Voltak olyanok, tizenegyen, kik tovább akarva szolgálni, az elbocsátólevelet visszaadták. Ezek a búcsú-köszöntés után a nagy zászló után állottak két sorban s azzal együtt a téren egyet fordultak. — Itt meg kell említenem azt, hogy a nagy zászlóról Ihász Dániel alezredes magyar nemzeti színű táborszalagja lógott; mit a török főtisztek egyesülési jelnek mondanak örömmel.

Miután a fegyveres katonaság a sátorok előtt elvonult, a gyalogságnak töltényeket osztogattak. Azalatt a helytartó vagy «müdir» azon 11 katonának, kik az elbocsátó-levelet visszaadták, ajándékot osztogattott, a szabadságra hazamenőknek pedig úti költséget, nekünk pedig a nagy sátor alatt levőknek fekete kávéval, töltött pipával és «serbet»-tel szolgáltak. Ezután a gyalogságnak francia modorbani gyakorlatát szemléltük. Mindenféle forgásban, fegyverkezelésben és tüzelésben bámulatos gyakorlottságot s pontosságot tanúsítottak. Mind a futó-mind a század- és zászlóalj-tüzet a lehető legjobban csinálták. Különösen az utolsó, kovás-puskájok daczára, oly egyszerre történt, mintha csak egy ágyú durrant volna. Végre a padisát háromszor éltették, a vár ágyúi is rádördültek, s az ünnepélynek vége lett. Az idő igen kedvező volt, árnyékban 14 fok meleg volt és szép napos idő.

November 18. 1850.

Este a laktanyához közel, a városszélen levő kórház újabb része, vigyázatlanság és rossz építésmód miatt kigyulladt. A betegeket s ágyakat ugyan mind kikapták, de az egész épület földig égett. A török a tűzoltáshoz semmit sem ért, tűzoltószereik sincsenek; de ha volna is, babonás hite miatt nem oltaná; mert azt tartja, hogy ha az Isten úgy rendelte, hogy elégjen, hiába oltják. — Tűzvész-jel nálók a lövés. Erre a jelre a városból néhány férfi és fiúgyermek jött ugyan lámpákkal, de a tüzet csak összedugott kézzel bámulták. Az épület még harmad-negyed napon is füstölgött, mert az égő-üszköket szét nem verték, azokra egy csepp vizet nem öntöttek, mintha csak az bűn volna.

Ennek következtében a helybeli «müdir» (tartományi helytartó) és «mufti» (főpap) vezetése alatt egy küldöttség a laktanyában már jól berendezett, vaskemenczékkel ellátott szobáinkat s konyháinkat sorba

járták, s a következmény az lett, hogy a laktanya megégésétől félvén ők, kandallóinkat, hol főztünk, befalazzatták, a laktanyában bármiképeni főzést megtiltották. Kárpótlásul, megnyugtatásul, a magyarok számára, — minthogy a lengyelek a németes és magyaros ételeket nem ehetvén, külön menageirozva, magok főztek, — *Lüllei* nevű zsidó által, semmi költséget nem kímélve, a laktanya belső udvarán, a katonai közös nagy konyha szomszédságában, egy nagy közös vendéglőt állíttattak s bútoroztattak fel. A vendéglő kész volt; de vendég bele kevés akadt, mert a nagyobb rész a kosztot rossznak és drágának találta (1 óra 4 tál ételes ebéd, kávé s bor nélkül 10 frt 50 kr., vagy egy ebéd 35 kr); azért sokan inkább nyomorogva főztek a katonai közös nagy konyhában; mások hatan-heten társaságba alakulva, a városban lakóknál főztek magok sorban; némelyek pedig a városban lakó nős magyarokhoz jártak ebédre.

Irányunkban, alantabb rangúak iránt a tilalmat foganatosíthaták könnyen; de Kossuthal nem lehetett oly könnyen boldogulni. Kossuth számára, Kutahiába érkezünkkor, a belső udvaron, a közös nagy konyha mellett volt már egy kényelmes, jól berendezett konyha készítve, melyet ő hét hónapig használt is; de minthogy a téli hidegben a 200 lépésnyire az asztalra szabadban vitt ételek elhűltek, Szulejmán bey a Kossuth számára, szobái mellett egy kandallót alakíttatott által főzőhelynek s most Szulejmán bey térden állva, kezét csókolva kérte, hogy főzessen a számára a belső udvaron készített konyhában; ismét ígérte, írásban kötelezte magát, hogy most mindjárt futárt küld Stambulba engedélyért, hogy az ő konyhája a lakszobái mellett maradhasson, és ha 15—20 nap alatt válasz nem érkezik vagy tagadó lesz, Kossuthot a müdirnek most üresen álló hárem-épületébe fogja szállásolni. Kossuth hitt neki, kívánságát teljesítette.

A 20 nap elteltével Kossuth figyelmeztette Szulejmán beyt írásban adott ígéretére, annyival inkább, mert már a futár is visszaérkezett. De Szulejmán a hárem-épületbe Kossuthot már nem szálláshatna, mert a müdir azóta megnősült, s a szobái melletti konyhát sem akarta visszaállítani; szóval, szavát nem teljesítette, miért Kossuth reá megharagudott, s megizente neki, hogy többé neki nem hisz, szívességet tőle többé nem fogad.

Deczember 19.1850.

Ma érkezett Kutahiába Szentgyörgyi József huszárszázados, ki október közepén szökött ki Magyarországból az üldöztetés elől. Ezt

Szulejmán bey, Kossuth iránti bodzából, egy este szállásáról, Ihász alezredestől podgyászostól egy vendégfogadóba szállította által, ígérvén, hogy ott szállását ő fogja fizetni, s onnan a laktanyába naponkint bejárhat. Azonban másnap, azaz december 24-dikén hajnalban Szulejmán őt 2 frt 50 kr útiköltséggel lovon Brussába szállíttatta s mi reggel vendégünknek csak hült helyét találtuk. — Szentgyörgyivel együtt küldetett el egy kóborló német komédiás, ki egy szakácsot is hozott magával, oly szándékkal, hogy ők a magyarok számára vendéglőt nyitnak; de minthogy mind Kossuth, mind Szulejmán bey a napokban figyelmeztetést kaptak Konstantinápolyból, hogy Kutahiába bérgyilkosok jönnek s mindkettő vigyázatra intetett, Szulejmán bey mindkettőt ez alkalommal eltolonczoltatta.

Ma délelőtt elkezdett erősen havazni, s azt hittük, hogy fehér karácsonyunk lesz, de a hó elfutott s karácsonyban szép őszi meleg napos idő volt.

December 25. 1850.

Ma karácsony-nap volt. Mi is megültük azt mint ünnepet. A lengyelek elmentek misét hallgatni az örmény templomba; mi magyarok pedig, mint pünkösdkor, úgy most is, Asbóth Sándor alezredes szobájában gyűltünk össze isteni tiszteletre. Ugyanazon énekek énekeltek négy hangra, melyek énekeltek pünkösdkor itt, s húsvétkor Brussában. Ács Gida ref. lelkész pedig imát mondott és beszédet tartott s bennünket Úrvacsorájában részesített.

Buzgóbb isteni tiszteletet, mint ez volt, képzelni sem lehet. Mintha a szentlélek szállott volna meg mindnyájunkat. Fájdalom s remény könyei csillogtak a hontalan magyarok szemeiben. Mint az első üldözött keresztények kölcsönös jó kívánásokkal oszlottunk szét. '

December 30. 1850.

Az Aleppóból tegnap kapott tudósítás következtében, hogy Bem József altábornagy, az osztrolenkai hős, az oroszok ostora, Erdély szabadi tója, ott mintegy 60 éves korában december 8-dikán meghalt, a kath. örmény templomban engesztelő mise tartatott, melyen Kossuthói le minden magyar és lengyel menekült jelen volt.

Olvasóim kedvéért, a jövő kor számára felírom ide mindazoknak a neveit, kik a kutahiai fogságban kényszerítve vagy önként részesültek.

## Magyarok:

Magyarhoni rang vagy hivatal	N é v	Férfiak				Gyermekek	Jegyzet
		internált	önként	szolgá	Nő		
Kormányzó	Kossuth Lajos	1	—	—	—	—	
Alezredes	Asbóth Sándor	1	—	—	—	—	
Gyalogs. alezredes	Ihász Dániel	—	1	—	—	—	
„ őrnagy	Biró Ede	—	1	—	—	—	
Tüzér-őrnagy	Wagner Gusztáv	—	1	—	—	—	
Gyalogs. százados.	Török Lajos	—	1	—	—	—	
„ „	Frater Alajos	—	1	—	—	—	
„ „	Kosztá Márton	—	1	—	—	—	
„ „	Weigli Vilmos	—	1	—	—	—	
„ „	Cseh Imre	—	1	—	—	—	tolnác
Huszár „	Kinizsi István	—	1	—	—	—	
Gyalogsági „	Németh József	—	1	—	—	—	
Tüzér „	László Károly	—	1	—	—	—	
Huszár-főhadnagy	Kalapka János	—	1	—	—	—	
Tüzér „	Mayerhofer János	—	1	—	—	—	
Gyalogsági „	Grechenek György	—	1	—	—	—	Kossuth környezeté- bén:
Tüzér-hadnagy	Harci Gyula	—	1	—	—	—	
Miniszteri tanácsos	Házmán Ferencz	—	1	—	—	—	Ezredesi ranggal
Kormánybiztos	Berzenczey László	—	1	—	—	—	„ „
Rendőr oszt. főnök	Lóroty (Eischl) Ede	—	1	—	—	—	„ „
Szolgabíró	Szerényi Antal	—	1	—	—	—	Századosi ranggal
„	Timáry Imre	—	1	—	—	—	„ „
Ref. lelkész	Ács Gida	—	1	—	—	—	„ „
Nevelő	Karádi Iguác	—	1	—	—	—	„ „
Gyalog-örmester	Gressák József	—	—	1	—	—	Kossuth szobaszolgá
„ közvitész	Schwarz Károly	—	—	1	—	—	„ főzője
	Meszlényi Teréz	—	—	—	1	—	„ neje
	Kossuth Ferencz	—	—	—	—	1	} „ gyermekei
	Kossuth Vilma	—	—	—	—	1	
	Kossuth Lajos	—	—	—	—	1	
	Szegedi (Hochlett- linger) János	—	—	1	—	—	Asbóth szolgálja
Külgyminiszter	Batthyányi Kázmér	1	—	—	—	—	
	neje Keglevics Aug.	—	—	—	1	—	
Főszolgabíró	Mihálovics Athanáz	—	1	—	—	—	
Altáborn. hadi. min.	Mészáros Lázár	—	1	—	—	—	
Huszár-ezredes	Katona Miklós	—	1	—	—	—	
„ őrmester	b. Diószegi Géza	—	1	—	—	—	
Tábornok	Perczel Mór	—	1	—	—	—	
	neje Sárközy Julia	—	—	—	—	1	
	Perczel Irma	—	—	—	—	1	

Magyarhoni rang vagy hivatal	N é v	Férfiak				Gyermekek	Jegyzet
		internált	önként	szolga	Nő		
Ornagy Ezredes	Perczel Mór	—	—	—	—	1	
	nevelőnőjük N. Teréz	—	—	—	—	1	
	Halász József	—	1	—	—	—	
	Perczel Miklós	1	—	—	—	—	
	neje Latinovics V.	—	—	—	1	—	
	Szóllósi János	1	—	—	—	—	
	Gyurman Adolf	1	—	—	—	—	
	Fokner József	1	—	—	—	—	
	Kovács István	1	—	—	—	—	
	Lüllei Manó	1	—	—	—	—	
	Szabó Samu	—	1	—	—	—	
	Szathmáry Károly	—	1	—	—	—	
	Debreczeni Zsuzs.	—	—	—	1	—	Gyurman neje
Gyurman Etelka	—	—	—	—	1	" gyermeke	
Oltoványi Erzsébet	—	—	—	1	—	Foknerné	
Oltoványi Fanni	—	—	—	1	—	Kovács Istvánné	
Sonnenwend Teréz	—	—	—	1	—	Wagner őrn. anyja	
Görög Péterné	—	—	—	1	—	Szabó Samuval	
Kat. mérn. ezredes Építő százados Mosó	Szabó István	—	1	—	—	—	
	Kappner Ferencz	—	1	—	—	—	
	Dinnyési Lajos	—	1	—	—	—	
	Dinnyésiné	—	—	—	1	—	
	Dinnyési Lajos	—	—	—	—	1	} Dinnyési Lajos } gyermekei
	Dinnyési Mór	—	—	—	—	1	
	Haraszi Antal	—	—	1	—	—	} testőr-huszárról } belső szolga } főlovász } kocsis } lovász } Batthyányinál
	Janla Ferencz	—	—	1	—	—	
	Sűnek András	—	—	1	—	—	
	Matics Márton	—	—	1	—	—	
	Zábrák János	—	—	1	—	—	} főző Mészárosnál } lovász "
	Kiss Károly	—	—	1	—	—	
	Magyar Sándor	—	—	1	—	—	} belső szolga } főző
Fülöp Péter	—	—	1	—	—		
Bán János	—	—	1	—	—	} Perczel } Mórnál	
Andrássi János	—	—	1	—	—		
Kelemen Sándor	—	—	1	—	—	szolga Gyurmannál	
Bilkai József	—	—	1	—	—	" Szöllősinél	
Grün Lajos	—	—	1	—	—	" Lülleinél	
Aczél Ignác és neje Miz Róza	—	—	1	—	—	" "	
Nagy János	—	—	1	—	—	" "	
Magyarok összesen		11	31	18	12	8	" Cseh Imrénél

## Lengyelek:

Magyarhoni rang vagy hivatal	N é v	Férfiak					Gyermek	Jegyzet
		internált	önként	szolga	Nő			
Tábornok	Dembinszky Henrik	1	—	—	—	—	Dembinszki kör- nyezői	
Dzsid. őrnagy	Korzelineszky Szev.	—	1	—	—	—		
„ hadnagy	Zavadzki Julian	—	1	—	—	—		
„ „	Panozsievicz Sándor	—	1	—	—	—	Wyszoczki kör- nyezői	
Tábornok	Wyszoczki József	1	—	—	—	—		
Dzsid. százados	Lussakovszki József	—	1	—	—	—		
„ „	Kossák László	—	1	—	—	—	Bulharin környezői	
Tábornok	Bulharin György	1	—	—	—	—		
Gyalog-százados	Koszek Leonárd	—	1	—	—	—		
Dzsidás-hadnagy	Bobcinszky Ernest	—	1	—	—	—	Bulharin környezői	
Gyalog „	Záborszky László	—	1	—	—	—		
Ezredes	Thorznicky László	1	—	—	—	—		
Dzsidás-hadnagy	Bielonsky Antal	—	1	—	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
Ezredes	Idzikovszky Tádé	1	—	—	—	—		
„ „	Przyemzky Julian	1	—	—	—	—		
Őrnagy	Matczinszky Const.	1	—	—	—	—	szolgája	
Tábori pap	Niewiademsky József.	1	—	—	—	—		
Dzsidás-hadnagy	Chojecky Szaniszló	1	—	—	—	—		
„ „	Brigánti Szaniszló	1	—	—	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
Kossuth orvosa	Szpaczek Lajos	—	1	—	—	—		
Őrnagy	Grochowalszky Ad.	1	—	—	—	—		
„ „	Bleszinszky Szever	1	—	—	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
Tüzér-hadnagy	Szerépanzsky Corn.	—	1	—	—	—		
	Teczyk	—	—	1	—	—		
	Karbacki	—	—	1	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
	Mietceky Péter	—	—	1	—	—		
	Jaworsky József	—	—	1	—	—		
	Danilák György	—	—	1	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
	Popiel Albert	—	—	1	—	—		
	Niwinsky Sándor	—	—	1	—	—		
	Oburtalevicz Valent.	—	—	1	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
	Pitiewicz József	—	—	1	—	—		
	Transfeld Károly	—	—	1	—	—		
	Lengyel összesen	12	11	10	—	—	Dembinszky Wyszoczki Bulharia Thorznicky Idzikovszky Przyemzky Matczinski Grochowalsky Niewiademsky	
	Kutahiai menekül- tek összege	23	42	28	12	8		
	Összesen 113 sze- mély.							

## A török kormánytól járt havifizetése a menekülteknek:

Név és rang	Részletlétük	Részletváltság piaszter <sup>6</sup>		Jegyzet
		1850 nov. előtt	1850 nov. után	
Kossuth Lajos kormányzó	—	3,414	10,000	Ezenkívül kapott nejére és gyermekeire is.
Gr. Batthyányi K. minisztr.	64	3,414	5,500	Ezenkívül kapott nejére is.
1 tábornok	64	3,414	4,500	
1 ezredes	16	625	835	
1 alezredes	12	500	660	
1 őrnagy	8	375	500	
1 főtiszt	1	200	250	A főtiszti részletváltság csak
Bulharin tábornok	32	1,710	2,250	40—50 piaszter, a menekülteknek 200 csak kegyből adatott.
Wyszoczki *   gádósok	32	1,710	2,250	
Perezel Mórné	—	—	300	
Perezel Miklósné	—	—	150	

s így minden nő többet vagy kevesebbet; a cselédek kaptak 60—80 piasztert.

Ezen havidíj-jegyzék szerint tehát csak a fentebbi névjegyzéken levő 113 menekültnek s két évi Törökországban létünk alatt csupán 9 hónap alatt, a nagylelkű török 460,000 piasztert (mintegy 46,000 irtot), a szabadulásunkig még hátra levő 8 hónap alatt pedig 1.050,240 piasztert (105,000 irtot), azaz összesen 17 hónap alatt 113-nak fizetett készpénzt 151,000 irtot. Az 5000 menekült a töröknek két év alatt legalább 1V# millió Írtjába került.

Újévnap, 1851.

A szentlélek talán megszállotta a menekülteket. A lefolyt évben a magyar emigráció olyan volt, mint a jó must, mely pezseg, forr, zavarog, marja magát, az ismeretlen előtt használhatlan valaminek látszik; de majd megszűnik forrása, s tiszta, jó és erős ital lesz belőle. A lefolyt évben köztünk számtalan gyanús izgatás, viszálykodás, pletyka, rágalom, irigység, nagyravágyás s tudja isten mi más nem, a testvéri szeretetet, honfiúi egyetértést egészen felforgatta köztünk több pártokat csinált; egyik a másikat mint ellenfelet nézte, gyűlölte, került.

\* 1 piaszter tesz mintegy 10 krajczárt;

Ez okozta azt, hogy a legközelebb múlt karácsonkor Kossuth üdvözlésére a fentebbi névjegyzéken látható 22 személyből álló környezetéből (kik Sumláról eljövételünk iránta való szeretetünket s ragaszkodásunkat nyilatkoztattuk) csak tizen menénk fel. Most pedig, újév napján, Házmán, Kozs tát, Harczit és a beteg Meyerhoffert kivéve, mind felmenénk, még a sokak által gyanús szemmel nézett Fokner is. Szónokunk, Berzenczey, érinté a múlt évben közöttünk uralgott bizalmatlanságot, visszavonást, egyenetlenséget, okául adván ennek hontalanságunkból s a vele összekötött családi veszteségünkől eredő komorságunkat, zárkózottságunkat. Kérte végre Kossuthot, hogy ő mint erős bocsásson meg az ellene vétett gyöngéknek, feledje a múltat s ajándékozzon meg bizalmával mindnyájunkat. — Erre Kossuth méltósággal, de elérzékenyülve, fájdalomra mutató hangon válaszolt. Mondá, hogy ez évben — úgy látszik — egymástól meg kell válnunk, mert vagy szigorúbb őrizet alá teszik őt, vagy szabadabb tevéskört engednek neki és egyik esetben se maradhatunk együtt, ha csak egy harmadik eset nem történék, t. i. az, hogy az Isten, kinek egy pillantásába kerül századokra kiható változásokat rögtön előállítani, szabad hazánkba még ez évben vissza nem hívna. Mi, ha ez évről elmarad is, sokáig nem késhe-tik, mert a természet semmiben üli; nem szenved. Honunkban azon hivatal, melyben a nép bizalma összpontosul, betöltve nincs, ez üresen sokáig nem maradhat. Mondá, hogy mindegyikünk, magában bármi csekély egyén legyen is, hazánk jövő szabadságára nem haszontalan tag, csak főczélunkra, szenvedő honunk megszabadítására nézve egyet-értsünk, s hogy akárkit ajándékozzunk meg bizalmunkkal, az mindegy, csak a főczélra egyetértve törekedjünk. Csupán azt az egyet kérte tőlünk, hogy ha valakinek iránta való bizalma elveszend, adja azt neki tudtára férfiasán, nyíltan; az alattomoság oly férfiakhoz, mint mi vagyunk, nem illik. — Végül társalgás közben közlött velünk egy most kapott magán tudósításból azon szomorú hírt, hogy az európai *mivelt, keresztény* államokban a magyar emigráció éhen hal; azaz a kinek pénze vagy mestersége nincs, katonai tudománya mellett éhen halhat, mert katonának — mint például Vetter jeles tábornokunkat — semmi államba be nem veszik, se egy fillérrel nem segítik. Mennyivel szerencsésebbek azok, kiket jó sorsuk a *pogány* török karjaiba vezetett!

Ezután elmentünk gróf Batthyányi Kázmér miniszter úrhoz. Szónokunk Berzenczey beszédjében kiemelte a grófnak azon rezignációját, hogy ő és neje, kinek neve dicső színben ragyogand a magyar évlapokban, annyi nélkülözés között üritgeti velünk a száműzetés

keserű poharát. Erre a gróf válaszában azon megjegyzést tette, hogy ő nem hogy büszkélkedhetnék rezignációval, sőt minket csodál kitarásunkért és példánk őt hasonlóra ösztönzi.

Vége Perczel Mór tábornok úrhoz mentünk. Berzenczey szónokunk hasonlóan nyilatkozott mint Kossuthnál. Perczel válaszából kitűnt az egyesülésre készség, s csodálkozott azon, hogy mi kérünk tőle bocsánatot, holott közülünk senki őt meg nem sértette, sőt felhevülése kellemetlen pillanatában ő tett olyat, mit tenni nem akart; ő nekünk közczélunk elérésére kezet nyújt.

Mi, Kutahiába szállítottak, a másfél évi fogságot ott nem töltöttük tétlenül, mert kis könyvtárunknak szorgalmas használásán kívül tudományokkal is foglalkoztunk. Ki francia, ki angol nyelvet tanult, Kossuth maga is, miután a török nyelvet nyelvmestertől megtanulta, török nyelvtant készített magyar nyelven és Bulharin tábornoktól a hadászatból vett rendes órákat. Mi tisztek pedig a magunk számára iskolát nyitottunk, s egymást oktattuk. A ki mit tudott, abból órákat adott a többinek; például Szabó ezredes tanította a szám- és mértant, én előadásokat tartottam «a tábori erődítés»-bői, Sztrókai Elek könyve után, és a mai napon abból, több törzstiszt jelenlétében nyilvános vizsgát tartottam.

Kossuth Törökországban maradásának főczélja volt, a magyar menekülteket együtt tartani, s ha a körülmények engedik, honunkba onnan közelebbről hatni. Minden tetteiben ez volt neki iránypontja. Ezért intette a magyar menekülteket Widdinben és Sumlán is mindig megtörhetlen kitarásra, tűrésre, szenvedésre s együttmaradásra; s mindent elkövetett, mennyire hatalmában állott, ezen cél elérésére, arra, hogy sorsukat tűrhetővé tegye, hogy éhség s meztelenség miatt ne kénytelen]tessenek a világba szétozslani. Miután minden törekvése daczára, Widdinből Hauslab osztrák tábornokkal több mint 2000, a kislelkűek, hazamentek, a Sumlán maradtak pedig kis szükség alatt megtörve, reményvesztve oszslani kezdettek; Kossuth az utolsó módról,, telepítésről gondoskodott.

Törökországban akármely nemzetbelinek szabad megtelepedői,, földet vásárolni. Honunk nemtője Angolországból küldött egy egyént., *Mcsingberd* gazdag fiatal urat, ki gárdái fényes tisztségét letevéen, eljött a gyéren népesített míveletlen Ázsiába, felkeresni, megismerni

a despotákat rettegető igénytelen magyar polgárt Kossuthot. Őtet megismerte, megszerette, tervét megtudta s annak kivívésében őt segíteni ígérte, magát elhatározta. Megígérte Kossuthnak, hogy ő a maga nevére *Smyrna* termékeny vidékén földet vásárol, lakházakat építtet, földművelési s kézművesi műszereket, s egy majd ott felállítandó vadász-század számára teljes felszerelést és két tanítót stb. Angolországból hozat, és az előleges költségek fedezésére 1000 font taninget (10,000 forint) kölcsönad. Az alapszabályok szerint a katonai parancsnok Messingberd lesz, s az egész telepítvény (mintegy 150 egyénre számítva) katonai fegyelem alatt lesz; egyébiránt a munkára nézve a felosztás és hivatalok kétfélék lesznek, u. m. katonai és gazdasági. Minden egyén kap havi díjat, ruhát s ételmezt szállással. Az ételmezés csoportonként történik. A közraktárból ételmezszerkeket a csapatok és ruhát az egyének megszabott áron kapnak, s ha a csapatok a kiszabott ételmi váltságból és az egyének a ruhailleséki váltságból valamit meggazdálkodnak, az nekik készpénzül kifizettetik. Dolgozni mindenki tehetsége s tudománya szerint tartozik, azaz vagy hivatalt viselni, vagy ipart űzni, vagy katonáskodni, s egyszersmind földet művelni; tanulni pedig mindenki köteles. A gazdasági osztály főnöke Mayerhofer József; a telep igazgatója Kossuth, stb.

A telep létesítésén Messingberd és Thompson urak erélyesen működtek; a telket megvásárolták, a szükségesek Angolhonból megrendeltettek. Nem volt egyéb hátra, mint az, hogy Prikk József megbízott a magyar menekülteket Sumláról és Konstantinápolyból zaj nélkül szedje össze; s hozza a telepre. Ő azonban Konstantinápolyban nagy lármával, falragaszok által hirdette s szólította fel az ottani magyar menekülteket a telepre menésre; mi a muszka-osztráknak tudtára esvén, a portánál az ellen óvást tett. Es így a magyar telepítési terv dugába dőlt.

Február 8. 1851.

Ma adatott által Kossuthnak a Bem magyar elsőrendű érdemjele. Ezen érdemjel Aleppóból (hol Bem meghalt) Stambulba a «Szeraszker» (fővezér vagy első miniszter) kezébe küldetett, ez pedig azt mint nem a török, hanem a magyar kormányt illető vagyont Kossuth kezébe küldte, ezen izennel: «nemsokára látjuk egymást». Ezen tett és izenet bennünk jó kedvet és reményt gerjesztett. Ezen érdemjelt Kossuthnak Szulejmán ezredes, kormánybiztosunk adta által, kit

ő — minthogy neki adott szavát megszegve hazugságával őt már megcsalta — csak többszöri kérésére s mások közbenjárására bocsátott be magához.

Február 19. 1851.

Dembinszky tábornok, a mintegy 58 éves aggastyán, de még életerőtéljes ősz bajnok a konstantinápolyi francia követ közbenjárására, mint francia alattvaló útlevéllal szabadonbocsáttatván, a mai napon Kutahiából elindult, mint mondá, a francia partokhoz közel angol pártfogás alatt álló Jersey nevű szigetre, hogy ott a világ zajától elvonulva csendben élje le élte hátralevő napjait. Ő volt az első, ki közülünk szabadonbocsáttatott. Kossuthal kibékületlenül távozott. Ő szerencsétlen volt a lengyel és szerencsétlen a magyar forradalomban. Tervei annyira rosszul ütöttek ki, hogy mindkét országban árulással vádoltatt. Ő egy csatában öszült szerencsétlen bajnok volt, kinek tehetsége kitüntetésére a sors nem kedvezett, kinek számára a földön nem nőtt cserkoszorú. — A magyarok Istene jutalmazza őt érdeme szerint.

Márczius 7. 1851.

A magyar és lengyel menekültek, Mészáros Lázár altábornagy elnöklete alatt gyűlést tartottak. Előterjesztetett, hogy miután nemcsak reményünk, hanem kilátásunk is van arra, hogy egy év eltelte előtt szabadonbocsáttatunk, helyes lenne, magunk után itt egy állandó emléket hagyni. Ezen indítvány egyhangúlag elfogadtatott. Ezután az a kérdés tétetett, akarunk-e egy emlékoszlopot vagy obeliszet vagy szobrot kúttal, körül ültetvénynyel felállítani? Ez kévés szóval megbukott. — A 2-ik kérdés volt; akarunk-e egy új kutat, földalatti csatornából felszökő csurgó kutat, körülte ültetvénynyel? Általános kevesebb szóval ez is megbukott. — A 3-dik kérdés volt: akarunk-e egy már kész kutat kiújítani, felcsinosítani, emléklappal ellátni s fákkal körülültetni? ez általános szótöbbséggel elfogadtatott. Es így a gyűlésnek bemutatott különféle alakú és költségű szép tervrajzok visszaestek. További működésre egy hat tagból álló választmány neveztetett, 3 magyar és 3 lengyel, ezek magok közül választva elnököt.

Ezen választmány öt nap múlva tervét a helyre nézve a közgyűlés elé terjesztette. Ezen terv szerint a laktanya előtti gyakorlóter keleti oldalán, a «Kossuth-kert» melletti már kész, de durva építményű

egyszerű csurgó-kút lett volna díszesen átalakítandó és fáültetvénynek árnyéklandó; de értésére esvén a közgyűlésnek a katonai parancsnoknak magánkörben tett azon nyilatkozata, hogy a gyakorlótérből egy tenyérnyit sem enged elfoglalni, a közgyűlés azt határozta, hogy a katonai parancsnok világosíttassék fel, hogy míg a gyakorlótérből semmi sem fog el vétetni, az ültetvény által a laktanya szépítési és egészségi tekintetben csak nyerni fog; hogy harmad nap ismét közgyűlés fog tartatni; addig pedig, hogy láthassuk pénzerőnket, elhatároztatott, hogy az olvasó-szobában egy aláírási ív tétessék ki 48 órára.

Harmadnapon a korelnök egy körlevélben tudatta velünk, hogy az aláírási ívre senki sem írván alá, a tervet megbukottnak tekinti. — A szalmatűz ellobbant s lőn sötétség. Emléket nem hagyunk hátra egyebet, mint a kiérdemlett reánkemlékezetet.

Márczjus 15-dikét mi magyarok sírva vigadva megünnepeltük. Ezen a napon érkezett *Lemmi*, Mazzini küldöttje más két olaszszal és két volt honvéddel, kik egy hét múlva mentek vissza Konstantinápolyba.

Márczjus 16. 1851.

Ismét egy gyanús egyén érkezett Kutahiába. *Zahn* nevű orvos, bánáti születésű német. Jövetele ürügye, hogy gróf Nádasdinak 10,000 firtot adott kölcsön, s minthogy azt elszalasztotta, a Magyarországból hozott emigracionális pénztárból kéri kifizettetni. De valódi oka jövetelének — mint megtudtuk — az volt, hogy kipuhatolja (az osztrák konzulátus által küldetve) azt, hogy Lemmi és társai itt mit csinálnak. Szulejmán ezredes is Konstantinápolyból érkezett hasonló értesítést kapván, őt másnap visszatolonczoztatta Brussába.

Márczjus 17. 1851.

Ismét látogatók jöttek. *Thompson* angol (most Hamilton név alatt) és egy dán herczeg, Eridrik princz Schleswig-Holstein, kik hat nap múlva utaztak vissza Konstantinápolyba.

Márczjus 28. 1851.

A mai napon a törökök a keresztények iránti türelemnek és a magyarok iránti szeretetnek, előzékenységnek kitűnő jelét adták. —

Waagner őrnagy 58 éves anyja (ki Kossuth nejét Magyarországból kihozta), ki fiával a laktanyában lakott, tegnap meghalt s ma temette - tett. Az örmény katolikus pap délután egész díszöltözetben, előtte magasban vitt ezüst *kereszt*tel s 12 czifra, csillogó ruhába öltözött minisztráns kíséretében a laktanyába jött, s a testet rövid szertartással beszentelte. Ezután a kísérők között kiosztott számtalan gyász viaszgyertya csillogása között, énekléssel a testet a katli. templomba vittük s a középén felállított ravatalra fektettük. Ott maradt másnapig, midőn d. e. 9-kor nagy szertartással, a templom kerítésében 600 piasztelen (60 frt) vásárolt 1 □ öl földbe eltemettetett. — Mióta Törökország fennáll, a török ily vallási türelmet még nem tanúsított. Császári laktanyába «gyaur» (hitetlen) papok keresztet hoztak és gyaur szertartást végeztek; és ezt ők, a törökök, nem csak eltűrték, hanem az ezredesektől le minden tiszt díszruhában kísérték a testet velünk együtt a templomba, 1 század katonával. És ezen fölül Szulejmán ezredes, parancsnokunk a temetési költséget mind kifizette.

Április 12. 18517

Hét nappal ezelőtt érkezett Kutahiába Dömötör őrnagy Szerbországból. Ma Szulejmán ezredes azt adta tudtára Kossuthnak, hogy ma érkezett felsőbb parancs folytán, neki Dömötört Kutahiában őrizet alatt kell tartóztatni. Ezen a menekültek annyira megharagudtak, hogy Szulejmán ezredeshez rohantak s őt hevesen megtámadták. Ez farizeusi képpel sajnálkozott azon, hogy kellemetlen érzést okoz nekik azáltal, hogy felsőbb parancsot teljesít, s min változtatni neki nem szabad; hanem azt ígérte, hogy ha elmondják neki kívánságait, azt Stambulba híven megírja. Erre a menekültek sérelmököt s kívánságait neki elsorolták, s azoknak felterjesztését kérve, távoztak. Szulejmán méltatlan, indokolatlan tettén Kossuth is annyira megharagudott, hogy tüstént levelet írt a padisának, még pedig .meglehetősen vastag tollal. Ebben elmondta, hogy ő eddig tűrt, hogy Kutahiában tovább nem marad, hogy melléne szegezett szuronynak, kardnak neki rohan, s vagy szabaddá teszi magát, vagy meghal; zárassa őt börtönbe, vagy kitöri fejével az ajtót, vagy agy veleje loccsan azon szét, de élve ő tovább Kutahiában nem marad. Mert ő a síri szabadságot a padisának rabsággá vált vendégszeretetének elibe teszi.

Ingerültségünk másnap már annyira emelkedett, magunktartása annyira fenyegetésnek látszott a török parancsnoknak, hogy tettleges

kitöréstől tartván, nehogy fegyverhez jussunk, a lándzsákat, melyek a katonák szobái előtti folyosón szoktak állani, mind bevitette, s a katonai szobák ajtai elébe öröket állíttatott. — A napi zavargást nevelte azon kellemetlen eset, hogy Perczel Mór tábornok felindulásában egy török dzsidás közembert megkorbácsolt azért, hogy egy kilovagló lengyel internáltat annyira nyomba követett, hogy ló lovat ért, és még magát távolabb tartásra intő parancsának se engedelmeskedett. Ezért a dzsidások zúgása következtében a két ezredes, két őrnagy s több tisztek estve későn Kossuthhoz felmentek panaszra, s éjjél utánig ott voltak.— Hogy mit beszéltek, nem tudom; de ezen értekezletnek tulajdonítom azt, hogy az ingerültség lecsendesedett, s a bizalom és testvéries szeretet ismét visszaállott.

Április 21. 1851.

Vidám napra virradtunk. Kossuth körlevelében közölte a magyar és lengyel menekültekkel az Amerikai Egyesült-Államok Congressusának minkét illető határozatát, melyben kinyilatkoztatván, hogy méltányolják a szabadságért viselt hősiesség harczunkat, méltányolják a portának irántunk, hontalan bajnokok iránt mutatott szíves vendégszeretetét és tekintve azt, hogy mi hajlandók vagyunk az Egyesült-Államokba kiköltözni: utasítják az elnököt (President), hogy a Földközi tengeren czirkáló hajóhadból küldjön egy fregátot értünk, hogy az minket az Egyesült-Államokba vigyen. Egyszersmind közölte Kossuth a Congressus elnökétől kapott azon tudósítást, hogy a *Mississippi* gőzfregát értünk már el is indíttatott, mely bennünket — ha a szultán elereszt — május vége felé lobogója alá fogadhat. Tudatta velünk Kossuth azt is, hogy a konstantinápolyi egyesült-állami követ által arra szólíttatunk fel, hogy adjunk be a portához saját aláírásunkkal egy nyilatkozatot, hogy mi az Egyesült-Államok ajánlatát elfogadjuk, és ezen nyilatkozat párját küldjük meg neki is, hogy kényelmes elhelyezésünkre és illő ellátásunkra a hajón a szükséges intézkedéseket tegthesse.

E tárgy feletti tanácskozás végett másnap összejöttünk. Közöttünk Kossuth is megjelent, a főnökök közül más nem, s ő is csak véletlenül vetődött oda. Némelyek óhajtották, hogy a portábani feliratot ő tenné fel, melyet mindnyájan aláírnánk. De ő elmondá, hogy abbeli nyilatkozatát, hogy Kutahiából minden áron szabadulni akar s hogy ha erővel itt tartóztatják, kész bármi botrányt elkövetni, már mind a portának, mind a követségeknek beadta; és így most ezen

nyilatkozatot tennie a porta felszólítása nélkül fölösleges volna; de mert nem is akar ő írásban, hivatalosan nyilatkozni azért, mert a «congressus» határozatában azon kifejezés lévén, hogy mi «Amerikába akarunk emigrálni, nem akarja azt aláírása által általánosságban elfogadni, nehogy idővel, midőn valamely európai kikötőbe akarna lépni, azt bezárnák előtte, mondván: «te arra kötelezted magad, hogy Amerikába emigrálsz, azaz, hogy onnan többé vissza nem jössz, itt tehát nincs helyed»; mert így értelmezvén a congressus határozatát s az ellen óvást tevén a szíves Egyesült-Államokat sértené meg: annál fogva kérte őtet az aláírás alól felmenteni. Különben, mondá, ő írásban felel a követnek, s azt előttünk fel is olvasta. Ebben Kossuth neki világosan értésére adja, hogy ő velünk együtt kész, törekszik szabadulni, s hogy ezen szándékát a portával tudatta is; s felkéri, hogy ő utasítása szerint erélyesen működjék, s szedjen fel bennünket minél előbb a «Mississippi» hátára. Mondá, hogy a magyar-lengyel menekültek névjegyzékét is ez alkalommal neki elküldi. Egyébiránt a ki akar, nyilatkozzék külön, ő annak elküldését szívesen elvállalja.

Május 8. 1851.

A mai napon Kossuth a következő levelet köröztette közöttünk:

«Ad circulandum.

Az amerikai követségtől következő értelmű tudósítást kaptam.

A legnagyobb sajnálattal tudósítom, hogy a porta elhatározta a kutahiai emigráció főnökei közül hatot még őszig, de nem tovább tartóztatni, a többieket pedig azonnal szabadon bocsátani. Ezen határozat Ausztriának tudtára adatott.

Az amerikai követség ezen határozat ellen remonstrálván kijelentette a portának, hogy az amerikai hajók minden esetre készek a kutahiai emigrációból azokat (legyenek sokan vagy kevesen) felvenni, kik Amerikába menni magokat elhatározták. A stambuliak felől sem a congressus határozata, sem utasításom nem szól.

Kérem társait értesíteni, hogy Amerika ajánlatának elfogadásával semmi szabadságukat korlátozó kötelezettség nem hárul reájok. Az Egyesült-Államoknak teljes lehetetlen volna ily korlátozásba beleegyezni.»

Egy másik követségtől pedig következő tudósítást vettem:

«Ausztria a porta kiszabadítási kívánatára folyvást azon veszélyt vetvén ellene, mely önnek azonnali szabaddá tételéből birodalmára nézve következne, s más hatalmak által is támogatván, a porta kénytelen volt engedni; s miután egymás után elvetette Ausztriának azon kívánságát, hogy az internáczióknak idő ne szabassék azután meg, hogy még egy évre szabassék; a Díván kijelentette, hogy az internácziót szeptember elején túl nem terjesztendi. Kossuth.»

Alig tette meg e körlevél útját, megérkezett *Eder* osztrák biztos az emigráció által rossz oldalról ismert *Jazmadzsi-val* — ő szerintök — mint tolmácscsal, s a Szulejmán ezredes által számukra felfogadott s bútorozott házba szállottak a laktanya közelében, s katonaőrökkel elláttattak.

Kossuth másnap mindjárt hivatalosan kérdezte Szulejmán parancsnoktól, hogy minek tekinti ő ezen osztrákokat, hivatalosan küldötteknek-e, vagy csak osztrák érdekekben alattomosan működőknek? Az első esetben kéri, közölje vele az őket illető utasítását; a másodikban pedig, tegye velök azt, amit már egyszer Jazmadzsival tett (azaz toloncozotassa el). — Erre Szulejmán azt válaszolta, hogy ő azokkal semmi hivatalos viszonyban nem fog lenni, mert azok a magok kormánya által csak mintegy ellenőrül küldettek, és hogy sem azoknak a laktanyába jönni, se a menekülteknek hozzájuk menni meg nem engedetik.

Ugyan e napon Szulejmán ezredes kormánybiztos hivatalosan tudatta mind Kossuthal, mint a többi főnökökkel, hogy felsőbb rendelet szerint 8 internált még szeptemberig fog Kutahiában maradni, s azok között csak Kossuthnak engedtetik meg 2 személyt maga mellett tartani, a többinek egy sem; de cseléd velök akárhány maradhat; hogy a nyolcz internáltak ezek lesznek: Kossuth, Batthyány, Perczel Mór, Perczel Miklós, Viszóczy, Asbóth, Gyurmán és Lülley.

Kossuth az öt környezőknek, saját szállásán, szomorúan adta tudokra, hogy el kell válnunk, s azon esetre, ha a szigorú rendelet kettőnél többet csakugyan nem enged mellette maradni, felszólított bennünket, hogy azon kettőt magunk közül válaszszuk ki. Erre mi azt válaszoltuk, hogy minthogy mindegyikünk óhajt Kossuthal maradni, s szerencsésnek tartja magát vele a fogságban osztozhatni, és így magunk közül választani nem tudánk: kérjük őt, hogy közülünk válaszsza ki s nevezze meg a két szerencsést, s mi rajta megnyugszunk.

A napos tiszt rendesen Kossuthal s családjával szokott ebédelni. Ezen a napon épen én voltam a napos. Alig ültünk le az ebédhez, Kossuth ekkép szólott hozzám: «Hontalanná létem után ön volt az első, kit magamhoz fogadtam, kinek hozzám ragaszkodásáról, hűségéről meggyőződtem; s fájna nekem, ha öntől meg kellene válni: ha elfogadja ön, a két mellettem maradható egyén egyikéül önt nevezem meg. Örömkönyek csepegték levesembe, keblem elfogódott s forró köszönését rebegtem kitüntető szívességeért.

Mínhogy Kossuth azt hitte, hogy nejének Magyarországból kiszabadulását közvetlenül csupán Wagner Gusztáv őrnagy anyjának köszönheti, hálából a másik helyre Wagnert választotta, azzal őt kínálta meg, oly móddal azonban és feltétellel, hogyha szeptemberig a maga fentartására elég pénze nem volna, Wagner, tudván hogy az emigránsok előtt nem titok az, hogy ő Magyarországból sok ezüstpénzzel menekült, Kossuth ajánlatát úgy, a mint az volt téve, el nem fogadhatta, azért kinyilatkoztatta, hogy mivel neki van annyi pénze, hogy nemcsak szeptemberig fentarthatja magát, hanem még más szegényebbet segíthet is, a neki felajánlott helyet kész másnak átengedni. Hogy azonban ő ezt nem szívesen tette, sőt hogy nagylelkűségét talán meg is bánta, mindjárt, midőn Kossuthtól lejött, arczáról volt olvasható, azon időtől kezdve gondolkozó, búskomor lett.

Többi társaink meg tömegesen Szulejmán beyhez mentek, ezen szigorú eljárás ellen óvásukat nyilatkoztatni; «mert» — mondák — «mi a török kormány tudtával, beleegyezésével, önként követtük Kossuthot kis-ázsiai fogságába, azon neki tett fogadással, mit a portának is kijelentettünk, hogy nem várva a török kormánytól semmi segedelmet, ha kell, kézi munkával keresve kenyerünket, vele leszünk, őt el nem hagyjuk; ennélfogva a török kormány nem oldhat fel minket ezen önként vállalt s általa jóváhagyott kedves kötelességtől; hogy mi mindnyájan körében akarunk maradni.» Szulejmán bey válaszában azt mondta, hogy Kossuthal ötnél többnek nem lehet maradni; egyébiránt e tárgyban írjunk a szeraszkiernek, ő a levelet gyorsan el fogja küldeni.

Most már nem kettő, hanem öt lévén a Kossuthal maradhatók száma, a szorosán köréhez tartozókat általam felszólította, hogy nyilatkozzanak, hogy kik azok közülök) kik magok erejéből szeptemberig élhetnek s kik azok, kik segély nélkül meg nem élhetnek. Az első közé nyilatkozott Ihász, Török és Fráter, az utóbbiak közé pedig Waigli, Kalapsza és Grechenek. Ezek közül Kossuth hozzám még

négyet választott, ú. m. Ihászt, Waigit, Kalapszát és Grecheneket. Törökre és Fráterre pedig folyt az alkudozás Szulejmánnal másnap újra hevesen; de siker nélkül. Erre Kossuth elhatározta magában, hogy az elmenendők indulásakor azokat felhívja magához s meglátja, hogy merre-e Szulejmán onnan őket erőszakkal kivitetni. Szulejmán bev, ki tegnap azt mondta, hogy csak Kossuthal engedtetik meg kettőnek maradni s a többi internáltakkal egy se maradhat, ma már ezeknek is megengedte, hogy magukhoz kettőt-kettőt válaszszanak. A többieknek indulási idejéül május 8-dika tűzetett ki.

Szulejmán ezredes hivatalosan tudatta velünk, hogy az elmenők Brussán utaznak keresztül, hol már egy császári küldött pasa várja őket, ki által útlevéllal és költséggel ellátva, mehetnek hova akarnak, vagy Törökhonban maradhatnak akárhol, csak Kutahiába nem szabad visszamenni. — Kossuthal négy szem közt tudatta Szulejmán bey azt is, hogy a katonai laktanyában lakó menekültek között két osztrák kém van, de semmi kérésre sem nevezé meg azokat, mert — mint monda — akkor azoknak a bőrében nem szeretne lenni.

Május 5., 6. és 7-kén 1851.

A «kájmakám» (főispán) házában folyvást tartattak a gyűlések s ott a sok császári rendeletek értelme kibetűzésével s végrehajtásával foglalkoztak a «kájmakám», Szulejmán bey és a két osztrák küldött, hozzájuk gyakran lement Szöllősy, \* Házmán és Lüllei, kiket a menekültek mindig osztrák kémeknek hittek. Ezen titkos összejegyzetek

\* *Szöllősy Nagy Ferenc* (Sumlán Schullernek nevezte magát), magyar születésű volt. A papi tudományokat végezte s azután katonává lett, s a dragonyosoknál őrmesterségig vitte; de megszökött Törökhonba, hol a császári pénzverő házban nagy hivatalt kapott; de ott csalást követvén el, megszökött s Erdélyben lappangott. Azonban ott kézre kerülvén, mint hitehagyott pogány, perbe idéztetett és sokáig fogva tartatott. De valahogy kiszabadult s Zimonyban, osztrák szolgálatban, török tolmács volt, s Erdélyből nőt vett. Itt érte őt az 1848-ki szabadsági háború, midőn Pestre ment, hol a belügyminisztériumnál mint fogalmazó alkalmaztatott; s később Kossuth mellett, kormányzó korában hivataloskodott. Az oláhországi mozgalmak alkalmával oda két ízben is kiküldetett. Végre Törökországba menekült, hol mint osztrák kém, ki a török parancsnok beleegyezésével a jövő-menő leveleket felbontotta, elolvasta s Konstantinápolyba mindent megírt, az egész emigráció útálta s megvetette.

voltak minden este Szöllősy szállásán, hol a két osztrák küldött elfogadta, kihallgatta, tanácscsal és utasítással ellátta azokat, kik valami tárgyban hozzájuk fordultak. Ilyen volt a lengyelek közül négy, kik amnesztiát koldultak, a magyarok közül három jött tudomásunkra, ú. m. Lüllei, Házmán és Lórody. Hogy miért jártak ezek oda, mit főztek, mit terveztek ki, nem tudhattuk, de hogy mi gonoszok lehetnek azok, gyaníthatni abból, hogy Kossuthhoz felmentek s őt elszökésre kísértették rábeszélni, mire ha ő elég balga lett volna ráállani, bizonyosan a lesbe állított osztrák bérgyilkosok kezébe került volna. Kossuth ezt velünk, meghittjeivel mint titkot közölte, a csípni szándékozó mérges kígyókat velünk megismertette, s figyelmeztetett bennünket, hogy irántok hidegséget ne mutassunk, hadd űzzék még tovább sátáni ármányukat, mindaddig, míg az álarczot ő le nem szakítja.

Az osztrák küldöttekkel tanácskozás eredménye lett az is, hogy Szulejmán bey Berzenczeyt és Wagnert magához hívatta s tudtokra adta, hogy még ők is internálva lesznek. Ezen Wagner rendkívül örvendett, Berzenczey pedig boszankodott.

Május 8. 1851.

A szabadon bocsátottak indulási napja volt. Szulejmán bey reggel jókor azt izente Berzenczeynek, hogyha akar, szabadon mehet; de ez most már nem ment. Kossuthot pedig — háta mögött — azzal fenyegette, hogy ha Töröknek, Fráternek és Németnek menhelyet ad, a mellette maradhatásra hivatalosan megszabott öt számba beleveszi az orvosát és tolmácsát is; vagy ha Kossuth a már általa kiválasztott ötöt akarja maga mellett megtartani, úgy az orvosnak és tolmácsnak menni kell. Szulejmán bey a tolmácsnak meg is izente, hogy útra készüljön, s az orvost is hívatta, hogy ugyanazt tudtára adja; de midőn ez hozzá ment s kérdezé, hogy miért hívatta, Szulejmán azt mondta, hogy a feje fáj, s üterét nézette vele.

Az indulás ideje eljött. Az első trombita-szóra a podgyászszal terhelt lovak egymás után hosszú vonalban indultak; a második a menők és maradók közötti búcsúzásnak véget vetett. A nehéz elválás megtörtént; tőlünk elvált fogolytársaink mind lóháton, a közöttök levő két hölgy egyike lóháton, a másik «tatreván»-ban megindultak s a szabadulásának örvendő menekült csoport a két sor fegyveres katona között a gömleki kikötő felé utazott, Ahmed bey parancsnoksága alatt.

A három ellenszegülő csakugyan visszamaradt, a nélkül, hogy

az indulásra valaki csak figyelmeztette volna őket, s azelőtti havi díjjaikat rendezen kapták ezután is. Így a Kossuthot környezőkhöz száma tízre szaporodott.

Mind magánlevelek, mind követségektől Konstantinápolyból kapott értesítések csak 6 internáltról szóoltak és ezen titokban tanácskozó osztrák-magyar-török urak az első napon már nyolczat s későbbben tizet csináltak.

Ha a törökök becsületességéről és vallásosságáról akarunk beszélni, két osztályt kell felállítani, ú. m. köznép és tisztviselők osztályát. A köznép általában vallásos, a korán parancsait megtartó, semmi szeszest nem ivó, és a keresztények között csak a nazarenusok és queckerek által megközelítő becsületesek; ők nem lopnak, nem hazudnak, nem csálnak, adott pusztá szavukat megtartják, ígérőitök jobban, készebbel teljesítik, mint a keresztények írott szerződésük általi kötelezettségüket. A tisztviselők, hivatalnokok ellenkezőleg, kivált ha Bécsben vagy Parisban neveltettek, vagy valamely európai udvarnál hivataloskodtak, kevés kivétellel, a városi hajdútól fel az első kormányhivatalnokig, vallással nem sokat törődök, szeszest italt szeretők, megvesztegethetők, zsarolók, alattomosak, kétszínűk, csalárdok, a kormány vagyonát rablók.

Ezen kitérés után megemlítem azt, hogy ezúttal maradt még Kutahiában *magyar*: 0 internált, 15 önkéntes, 14 szolga, 6 nő, 6 gyermek. *Lengyel*: 1 internált és 2 önkéntes

Ezen kívül Kutahiában maradt, de a kormánytól fizetést nem kapott Kovács István őrnagy és neje, ki várandósága miatt nem mehetett el és Dinnyéi nejevel és gyermekeivel. Dinnyésiné a menekültekre mosás által tartotta fel családját.

A város feletti hegyek tetejéről a hó utolja a mai napon ment el; s a török örök is ma tették le a bundákat, melyeket még 7—10° R. éji melegben is magukon emeltek.

A ma elment menekült társainknak a csúszó-mászó, alattomos, csalárd Szüle j mán bey azt Ígérte, hogy Brussán mén vén keresztül, az ott rajok váró Ali pasa, külügyminiszter által útlevéllel és útiköltséggel láttatnak el s mehetnek, a hova akarnak vagy maradhatnak Törökországban bárhol (Kutahiát kivéve), még Sztambulban is, s hogy ezt annál inkább elhigyjék, azt a hamis hírt terjesztette, hogy 100 ezer piaszter oda számukra már utalványoztatott is. — Őket azonban Brussa alatt el, egyenesen a gömleki kikötőbe vitték, s őket Ahmed bey huszárezredes és kíséreti parancsnok mindjárt az ott horgonyzó török

gőzösre akarta szállítani, még pedig — nem lévén ott se miniszter, se semmi kormánybiztos, útlevél és pénz nélkül. Már ez maga elég ok volt nekik arra, hogy a hajóra menni vonakodtak; de főök az volt, hogy Kutahiában nekik az mondatott, hogy Gömleekben amerikai gőzös vár rájuk, s ők a helyett török gőzöst találtak, mely, hogy hová fogja őket szállítani, nem tudták. Ezért mind a magyarok, mind a lengyelek tömegesen ellenálltak, kinyilatkoztatván, hogy míg őket arról nem biztosítják, hogy Angolországba vagy Amerikába fognak szállíttatni, a hajóra nőm lepnek. E tárgyban futár küldetett mind Stambulba, mind Ali pasához Brussába s ez utóbbinak írásban adott jótállására (bár útlevél és pénz nélkül) a magyarok a török gőzösre felmentek, s azon magyar menekültekkel együtt, kiket a török rendőrök Stambulban szállásaikon s az utczákon összefogdostak s a gömleki kikötőbe szállítottak, elszállíttattak; a lengyelek pedig a parton maradtak s a megígért útlevelet és pénzt követelték.\*

Június 15. 1851,

Ma egy új látogató érkezett Kutahiába Konstantinápolyból, tulajdonképen Párisból, az ottani oláh emigráció küldöttje. Célja volt Kossuthnak Oláh ország politikai jövőjét illető nézetét, tervét megtudni s társainak megvinni. Azt megtudta, de mennyire volt neki kielégítő, nem tudom.

Június 19. 1851.

Midőn ma délután Kossuthtal s családjával a «Kossuth kert» árnyaiban társalogtunk, a kertajtó előtt őrködő török hadnagy két cserkeszt vezetett be, kik Kossuthot kívánták látni, s neki tiszteletüket tenni. Ők Kutahiától 18 mérföldnyire *Csifteler csiflik* \*\* török császári pusztán lagnak, hova 20 év előtt harmincz cserkesz család költözött mint menekülők, midőn lakhelyüket *Khabákthlit* a muszka elfoglalta s a lakosokat fogságba hurcolta. Az egyik neve *Mehetned*, a másiké

\* Ezen napokban nagy készültek tétettek kívülről s magunk között, s a terv elkészítettett, Kossuth megszöktetésére. Egy kis török kikötőben a gőzhajó rá készen várt, s a szöktetés bizonyosan megtörtént volna, ha az Egyesült-Államok fellépése következtében Kossuth rendes úton nem tétetett volna szabadbá velünk együtt. L. K.

\*\* Csiflik, török szó, pusztát tesz.

*Mahmud Mürze*; amaz szőke, ritka szakállú s bajuszú, emez barna, tömött kis bajuszú, szakállát borotválta; mindegyik 30 év körülnek látszott, s mindkettő Mohamed vallású volt. Kutahiába azért jöttek, hogy a «müdir»-nek, kinek hatósága alá tartoznak, általadják azon általok elfogott két rablógyilkost, kik pusztájukon egy cserkeszt lenyaztak.

Kossuth őket a padról felkelve, s velök kezét szorítva fogadta, leüléssel kínálta, mi őket nagy zavarba hozta, s az egyik leült ugyan a neki mutatott padra, de a másikat rá nem lehetett bírni, hogy a padra üljön, s csak további nagy unszolásra ült le a pad megetti gyepre, de onnan is nem sokára felkelt, mondván: «bocsássanak meg, nem ülök, mert szégyen ily nagy ember előtt ülnöm.» Kávét s pipát kínálattak. A kávét elfogadták, s Kossuthtól oldalt fordulva megitták, de a pipát csak az egyik fogadta el, s annak szájában is — a mély tiszteletérzés miatt — kialudt. — Az elsőnek törökkel kevert öltözete ebből állott: fez, turbánnal, nyakkendője nem volt, nyakát szorító két ujnyi gallérú, végig egy sor gombos vörös mellény, e fölött egy nyílt elejű hosszú ujjú, félszárig leérő, bő ujjú, csíkos pamutszövetből készült kabát, mely alól nem látszott a bő, térdig érő gatyá, mely térdnél a bokáig érő lábszárharisnyába volt szorítva; lábán törökös fekete belső topány külső papucsban. Felső öltönye cserkesz szabású, hosszú, fél lábszárig érő volt, sárga-barna abaposztóból, derékig testhez álló, deréknál kevés ránczczal, s azon alól kibővülő. Ujjai bővek voltak s kézfejjig értek; zsinórral csak a széle volt szegve, se gomb, se kapocs nem volt rajta, s szélei elől egymásra hajtva, de a mellen nyitva hagyva, vékony kendővel a testhez voltak kötve. Ezen kendőbe volt tűzve hátul egy ezüsttel cifrázott csinos kovás pisztoly. A mellén mindkét felől a felső ruhára varrt tokoskákba szurkálva volt mintegy 20 — c s o n t patron, a derekára csatolt szíjról lógott elől egy 8—10 hüvelyk hosszú s hüvelyk széles, kétélű damaszk tör. — A második öltözete eredetibb volt. Czukorsüveg alakú fővege szőrszövetből volt, 4—5 hüvelyk széles fekete prémmel. Felső ruhája szinte olyan volt, mint a másiké, mellén sok tölténnyel ellátva. Ezen felső ruha alatt csak ing, és bokáig érő szűk gatyá volt, s meztelen lábán török papucs. A derekát szorító szíjról lógott egy kevésbé görbe, kereszt nélküli kis markolatú, két láb forma hosszú damaszk kard, bőrhüvelyben, s veres kordován tokban egy aranynyal cifrázott csövű és szerszámú kovás pisztoly és egy billentyűvel záródó lőportartó szarvból. Válláról vastag abaposztó tokban szíjról lógott puskája, agyával előre, melyet — midőn Kossuth

öt annak mutatására kérte — a tokból kikapni, felhúzni és czélozni egy pillanat műve volt. Lóporuk finom, apró és fényes volt. Egy pár óráig tartó érdekes társalgás, közben örömtől sugárzó arcczal mondták, hogy ők láthatásunkon szerfelette örülnek, mert mi rokonok vagyunk, egy ellenségünk van, mind menekültek vagyunk s mind az öregektől hallják, mind könyvekből tudják, hogy a magyarok az ő vidékjökről szakadtak Magyarországba; hallották vitéz tetteinket, hallották, hogy 300,000 németet és ugyanannyi muszkát háromszor kergettünk ki országunkból; de hogy harczfiak vagyunk, észre vették már abból is, hogy mióta Kutahiában vannak, azt se kérdezték mások tőlük, hogy bot van-e avagy puska a vállukról lelógó tokban, csak mi magyarok vizsgáltuk mindjárt fegyvereiket. — Azon kérdésre, hogy nem adná-e el puskáját? monda: Uram a pénznek nálunk semmi becse; a mi kincsünk a fegyver; egy fegyverért lányunkat is oda adjuk. Kérdeztük tőlük, hogy hát lóport honnan kapnak? monda, hogy azelőtt angol lóport használtak, de annak útja hozzájuk elvágatott a muszka által; magok, asszonyaik és gyermekeik öntik a golyót s magok csinálják a lóport; ezelőtt pedig lányaikért kapták azokat a törököktől. Látni lehetett arczukon a lelkesedést és örömet, midőn Kossuth azon mondását tolmácsolták nekik: hogy ha mi ismét elkezdjük a csatázást s verjük a muszkát egyfelől, az ő híradására keljenek fel s csapjanak a muszkára más felől. Távozásukkor nem bírták eléggé örömlüköt nyilvánítani azon, hogy Kossuth az a nagy ember velök nem csak kezét fogott, hanem őket maga mellé ültette, kávéval s pipával kínálta s velök beszélgetett. Mondák, hogy mihelyt pusztájokra érnek, megizenek haza, hogy ne féljenek semmit, mert a magyar nekik barátjok. Sajnálkozva mondták, hogy bár közelebb volnánk hozzájuk, hogy hoznának nekünk tejet, vajot, túró, bárányt; mert — mint mondták — ők jól élnek, búzájuk, marháj ok bőven van, vizök elég és jó. Óhajták, hogy bár egyszer meglátogatnók őket, hogy láthatnók harczijátékaikat. Érzékeny búcsú és kézszerítések után távoztak, emlékül hagyva nálunk pogácsáikból, — melyek akkorák, mint a mi ótásos pogácsáink, — melyek fehér lisztből vajjal és tojással készíttetnek. Oly szapora tápláló eleség, mint mondták, hogy egy embernek abból 4—5 darab naponta elég erőt ad, a víz rá igen jól esik. Utazáskor és háborúban nagyon alkalmas ételmi szer, mert abból egy ember lovára csomagolva egy hónapra valót is elvihet.

Június 21. 1851.

Egy valódi török modorú vallatásnak voltunk szemtanúi. — Lusakovszki menekült lengyel szobájából a laktanyában, midőn ő egész nap bon nem volt, 300 piaszter (30 frt) elveszett; házi szolgálja mindjárt befogatott s ennek vallomása következtében, hogy aznap azon szobában a szomszédszoba szolgáját látta megfordulni, az is bezárattott, s vallatása a laktanya előtti téren az egész világ láttára ekkép ment véghez. Szulejmán ezredes s kormánybiztos egy ingre vetkőzve, s egy bikacsök-forma szíj korbácsot véve kezébe, maga elibe állította a gyanúsítottat s 150 korbácsütéssel fenyegetés mellett felszólította őt a lopás kivallására; de ő nem vallott. Ekkor az ezredes egy katonatisztet szólított elő, hogy a bűnöst ragadja nyakon. Ez engedelmeskedett s a vallatott fejét a hóna alá szorítva, hátát kidüllesztette s az ezredes úr azt, hajdúként, káromlás között, őt «gyaur»-nak s «kopez»-nek (hitetlennek s kutyának) mondva neki huzakodva, egész erejéből vágta. Minden őt ütés után a vallatás és ezután — minthogy nem vallhatta magára azt, a mit talán nem is tett, újra a verés ismételtetett, figyelmeztetvén őt az ezredes minden őt után, hogy még mennyi van hátra, s fenyegetvén, hogy agyon veri, ha ki nem vallja a lopást. Harminczig vágta már, s ekkor, azért-e, hogy valamit vallott, vagy azért, mert a császári ezredes úr kifáradt, de aligha irgalomból felbocsátta, s elvitette. Későbbben a vallatott ártatlantól hallottam, hogy az ezredes a 30 korbácsütés után azt mondá neki: «látom ártatlan vagy, menj szabadon»; s vigasztalásul neki 60 piasztert adott, s előbbi szolgálatába visszaállította.

Ugyanezen ezredes volt az, ki midőn a menekültekkel Kutahiába ment, az úton egy «kolaszit» (százados) közemberekkel lefogatva, korbácsolt meg maga; mit az a jó fiú a verőtől kapott 500 piaszterért a határa hagyott száradni. Török tisztektől hallottam, hogy gyakori eset az, hogy törzstiszt a főtisztet jól elveri, s nem ritka eset az is, hogy egy pasa egy törzstisztet szobájában, az ajtót rázárva, megütlegel.

Június 30. 1851.

Kossuth, minket, környezőit, Berzenczey által összehívatván, ugyanaz által tudatá velünk, hogy tegnapelőtt Házmán és Lórody hozzá felmentek nagy bókolások között, mint Magyarország kormányzójához,

elpanaszolták neki, hogy tegnap este levelet kaptak Koszta Mártontól, melyben tudatja velök, hogy őket kettőjüket az Angolhonba menő magyarok kutahiai osztrák kémeknek tartják, s hogy azt különösen Berzenczey tudja, hanem metnsék ki magokat Kossuthnál. — Ok azt tették is, s kívánták; hogy Berzenczey és Ács, kikről Koszta azt mondja, hogy őket kémeknek tartják és mondták, velök szembesíttessenek. Ott várták ők gögösen s daczosan Berzenczeyt és Ácsot, azt Ilivé, hogy azoknak ő ellenök semmi adatuk nincs és azok, kik ellenök tanúskodhatnának, már elmentek. De mennyire sápadtak, midőn Berzenczey a Katona Miklós ezredestől aznap kapott levelet elővette s abból fenhagon olvasta, hogy Szöllősy (köztünk volt osztrák kém) szolgáját Bilkai Józsefet a máltai kikötőben a hajón hagyva, egy Kutahiában kapott s Piemontba szóló osztrák útlevéllal Máltában maradt. A megcsalt szegény hű szolga, nem félve most már eddig rettegett ura fenyegetéseitől, ezeket mondá: «Eddig nem szólhattam, mert Szöllősy ezt mondá: «Józsí! légy hozzám hű, senkivel se társalkodjál; arról, hogy kik járnak hozzám, s nálam mi történik egy léleknek se szólj. Ha ezt megtartod, fél év alatt haza teszlek besorozástól menten; ha pedig valamit kikutyintasz, meghalsz; mert tudd meg, hogy könnyű ám nekem itt Törökországban valakit láb alól eltenni.» — A szegény fiú részint remény, részint félelem miatt hallgatott; de most azon minden rosszra kész embertől megcsalatra, kijátszva, eltaszítva, szabadon kimondta, hogy a Kutahiában maradt magyarok között két osztrák kém van ú. m. Házmán Ferencz és Lórody Ede (igaz nevén Eischl). \* Házmán már múlt október óta járt Szöllősyhez, ott sokat írt; onnan sok írást vitt el s oda sok írást hozott, melyet az ajtókat bezárva kettőjük között olvastak fel, mondá Bilkai, hogy azok németül voltak, s hogy Szöllősy Lórodynek mint alárendeltjének parancsolt s azt ide s oda küldözgette. Kutahiába a posta nem szombaton érkezett, bár a leveleket ekkor kézbesítették, hanem pénteken, s a menekülteknek szóló leveleket mindig Szöllősyhez vitték; ő azokat sorban felbontotta, elolvasta s újra leragasztotta (mit ő hajón maga is megvallott) és hogy ezen nemtelen mesterséget most a Szöllősy betanított utódai Házmán és Lórody üzik. Azt vallá továbbá Bilkai, hogy midőn májusban az oszt-

\* Fentebb említettem, hogy midőn a május 8-kán elmenendettek útra készültek, Szulejmán bey Kossuthnak megsúgta, hogy a még hátramaradók között két magyar van osztrák kém, de nevöket. kíméletből nem mondta meg; most világhosságra jött, hogy azok Házmán és Lórody voltak. L. K.

rák ügynökök Kutahiában voltak, minden éjjel Szöllősy szállására jöttek, hol rendszeren Házmán és Lórody is megjelentek. Az elbocsátottak indulása reggelén is mind az öten együtt voltak. A Szöllősy holmiát neki kellett a ládából szedni, mert azokból ki kellett venni egy írást, melyet Szöllősy Házmánnak adott által. Azután, hogy ő a szobából kiment, pénzsörgést hallott, de hogy kinek adták s mennyit, nem tudja. Vallá, hogy Házmán és Lórody tizetést fognak húzni az osztráktól, és ezen pénzt Kovács István őrnagynétól \* veszik által.

A levélből felolvasottak hallása élőszóval és némely más vádló körülmények előadása után ők ártatlanságukat bebizonyítani meg se kísértették, csupán ártatlanságukat egyszerűen állíták, s azt mondák, hogy ők a világot fogják felszólítani, hogy mondják ki, ha a legkisebb rosszat tudnak reájuk, s ha csak egy is bebizonyítatik ellenök,ők magok fogják magokat gazembereknek nyilvánítani. Kossuth a magok igazolhatására időt engedett nekik, azért elítéltetésüket fel-függesztette.

Július 1. 1851.

Ma az amerikai Egyesült-Államok függetlenségnyilatkozatásának 75-ki évnapját ünnepeltük a «Kossuth-kertben.» Az amerikai festész Guold Walter-en \*\* kívül jelen volt Wiszóczi tábornok, Lusakovszki és Kosák lengyel tisztekkel. Spacsek Lajos orvos, Kossuth egész környezete, s vacsora előtt maga Kossuth is családjával. — Vacsora alatt lelkes köszöntések mondtak a magyar-lengyel és általános szabadságért, Kossuthért, s az amerikai Egyesült-Államokért stb. Vacsora után egy intésre lelepleztetek egy illumináció, melyen az egyesült-állami nemzeti lobogó látszott ezen felirattal «The welcome dear traveler» (Isten hozott kedves utazó). Ezt látván Gould úr, szemeiben örömkönyekkel, elérékenyülve szorított kezét mindnyájunkkal s azt monda hogy három hét múlva ezt tudni fogják Amerikában. Nemzeti es népdalainkat nagy gyönyörrel hallgatta. Asbóth Sándor alezredes 13 éves magyar szolgája pedig ügyes török tánczával mulattatott bennünket.

\* Most Házmán Ferenczeje. L. K.

\*\* Gould június 22-dikén érkezett Konstantinápolyból, Makk forradalmi tüzérezeddessel inas-álöltözetben, ki szerepét a legpompásabban vitte. L. K.

Július 13. 1851.

Kossuth minden a laktanyában lakó magyarokat (Házmánt és Lórodyt sem véve ki) összehívatta s előadá, hogy a májusi elszállítás óta egyik s másik konstantinápolyi követséggel, de különösen az egyesült-állammal, több levelet váltott. Ez utóbbi, tekintve azt, hogy a májusi elszállítás az ő tudta nélkül történt, abban az Egyesült-Államok megsértését látja, s azért a portát kérdőre vonandónak tartotta. De mielőtt ezen irányban lépést tett volna, minthogy a májusi expeditió előtt, ugyanazon alkalommal, melylyel ő kapta utasításait, az ő kezén keresztül a földközítengeri hadparancsnok Marsh úr is kapott kormányától egy bepecsételt levelet, s minthogy nem tudta, ha nincs-e abban valami oly rendelet, melyről ő nem tud semmit, p. o. hogy májusban az ő rendeltetése a kutahiaiak irányában megszűnt, előbb azt eziránt megkérdezte. Ez tudatta vele, hogy előbbi utasítása nem hogy megszűnt volna, sőt kormányja újólá utasította őt, hogy a konstantinápolyi követ intésére a Mississippi fregát készen álljon. Erre ő Resid pasával beszélt, kinyilatkoztatván neki, hogy a májusi eljárással státusát megsértetnek tekinti, s hogy ő most írásban követeli a portának abbéli határozatát, hogy szeptember elsőjén minden Kutahiában letartóztatottakat kivétel nélkül szabadon bocsát. Mire Resid pasa azt válaszolá, hogy ez a külügyminiszter köréhez tartozván, a dolgot vele tüstént közölni fogja. Ekkor a követ úr Resid pasának várakozási határnapul július 25-dikét tűzte, kinyilatkoztatván, hogy ha ő a portától ekkor írásbeli nyilatkozatot nem kap, mindezt az ő státusa megbántásának tekinti és a szerint fog intézkedni.

Midőn a követ úr ezeket tudatta, egyszersmind felkérte Kossuthot, adjon ő és a kutahiai emigráció egy nyilatkozványt arról, hogy ő és ők óhajtának Amerikába menni; mely szükséges neki azért, hogyha fellépésekor azt találnák neki mondani, hogy ő sürgeti a kutahiai emigránsok Amerikába szállíthatását, pedig azok nem is akarnak oda menni, azon esetben legyen magát mivel igazolni. Továbbá kéri ő azon nyilatkozatot azért is, hogy minket hadi gőzös fogván szállítani, melyen csak a hajószemélyzet számára van hely készen, úgyannyira, hogy most az admiral számára, is a Mississippi fedelén kellett szobát építeni, számunkra a hajon eléendő s lehető kényelmes helyet készíttethessen.

Mondá Kossuth, hogy ő magát se szóval, se írásban semmire lekötelezni nem akarja; mert nem akarja azt, hogy ezt téve, majd útközben szabadságunk ügye történhető fordulata azt kívánván, hogy

ez vagy amaz európai kikötőben kiszálljon, adott szavánál fogva azt ne tehesse. Mondá, hogy tettek már neki oly ajánlatot, hogy ha szavát adja arra, hogy Kutahiából idő előtti elmeneteli szándékkal felhagy, minden őt boszantó őrzések megszűnnek. De ő azt felelte, hogy: *börtöne ajtaját ha bírja, kitőri, de becsületszavát meg nem törhetné.* Ő az e tekintetbeni nyilatkozást fölöslegesnek is tartja; hanem a második okból szükségesnek látja, hogy tudják az illetők a számot, a melyre kell helyet készíteni s talán élelmiszereket beszerezni. Ennélfogva ő a maga részéről úgy fog nyilatkozni, hogy ő a török birodalomból elmenni s az amerikai Egyesült-Államok lobogója pártfogása alá minél előbb juthatni szerfölött óhajt. Mondá, hogy a kiknek az ő nézetétől valami eltérő nézetök vagy személyüket érdeklő kivételük van, azok jelensék nála magokat, a hallgatókat az ő véleményéhez tartozóknak számítja. Mondá, hogy Batthyány Kázmér gróffal is közölte ő ezeket, ki úgy látszik vagyona tekintetéből Magyarhonhoz közelebb, valahol Európában akarja magát meghúzni, és ő maga fog külön nyilatkozni. Megkérté továbbá Kossuth Házánt és Berzenczeyt, hogy mennének el a két Perczelhez, s közölvén velök a hallottakat, kérdezzék meg, hogy maguk fognak-e a követségnek felelni, vagy megengedik neki helyettük felelni?

Vége mondá Kossuth, hogy ezen mostani együttlétünket felhasználja egy fontos ügynek felhozására is, mely ez. A minap Házán és Lórody urak vádoltattak, hogy ők mint osztrák ügynökök vették által Szöllősytől az osztrák kém-szerepet, s hogy ők ennélfogva hazánk ellenségei. A becsület iránti tiszteletből tartozik ő kinyilatkoztatni, hogy azóta ő oly dolognak jött közvetlen bizonyos tudomására, — melyet még titok-lepel alatt kell tartani, — mely őt tökéletesen meggyőzi arról, hogy ők osztrák kémek nem lehetnek, s hogy ő nem kételkedik, hogy az ő ezen nyilatkozata elég lesz azon baráti egyetértés helyreállítására, mely egy darab idő óta gyűlölséggé változott irányukban.

Július 25. 1851.

Gould Walter amerikai festész Virginiából, Berzenczey szobájában közszemlére kitette az általa itt egy hónap alatt készített arcképeket, melyek ezek voltak:

*Kossuth Lajos* életnagyságú mellképe kardkötésig, fekete zsinór-zatú atillában, ezüst rojtos magyar nyakkendővel, a vállán veres

bársony-mentével. A kép tökéletesen hű, méltóságteljes, vidám, reményderített arcot mutat; a kép nézésén az ember elmerülve, azt szinte mosolyogni, szinte sólni látja.

2. *Batthyány Kázmér*. Minature kép kardkötésig. Öltönye öngombos sötétkék magyar paraszt-ujjas (mint szabadságlírczunkban a Hunyadi-huszároké volt) kihajló veres elővel; vállán világosabb kék (búzavirágszín) mente. A kép tökéletes hű és a munka igen finom.

3. *Perczel Mór*. Szinte miniatűrre kép, derékig. Öltözete egyszerű Zrínyi-zászlóalji sötétkék attila vörös gallérral s azon elől két arany csikkal. A kép szinte hű s a munka finom.

4. *Wiszóczky József*. Életnagyságú mellkép. Öltönye lengyel légiói tábornoki egyenruha, sötétkék, kettős elejű kabát, fehér lapos gombokkal s ezüst vállrojtjal. A kép tökéletes, a munka tiszta.

5. *Szulejmán bey* török parancsnok miniatűrre képe, fél testtel, egyenruhájában, sötétkék attila, még sötétebb zsinórzással. A kép tökéletes, hű.

A 6-dik egy félben levő mű, melyen 20" X 33" vásznon a következő személyek voltak, csak vázolva, de már is híven találva, ú. m.: Ihász, Berzenczey, Asbóth, Németh, László, Waigli, Wagner, Grechenek, Török, Kalapsza, Fráter, Spacsek, Ács, Cseh. Ezen 14 arczkép, mint a Kossuth környezetét képezők arczképe, egy tojásdad koszorúalakba volt helyezve, melynek közepébe jött volna Kossuth arczképe. A képet a nevezett 14 egyén rendelte meg 2500 piaszterért (250 frt), a kép a megrendelők tulajdona maradván a másoltathatási kizárólagos joggal. Szándékunk volt ezen szépen kiállítandott képet Lajos napján Kossuthnak adni kutahiai emlékül. Mi ezzel Kossuthot meg akarván lepni, szándékunkat vele nem közlöttük; de az tudtára esett, s létesítése ellen kifogásul csak mostani pénztelen állapotunkat vetette fel, hozzá adván, hogy Londonban is fogunk majd akadni oly szives festészre, ki az emigránsok iránti részvéttől ingyen fog bennünket lefesteni, s akkor kinyomatásából szép összeget nyerhetünk. Ez ellen nem szólhattunk, de később, minthogy kéz alatt megtudtuk, hogy Kossuthnak a kép elkészülése ellen tulajdonképen azért van kifogása, mert arról némely hű emberei kimaradtak, mint a többek között Biró Ede Meyerhoffer és Karádi (az ő gyermekei nevelője): azért felment hozzá Ihász, és nevünkben kinyilatkoztatta, hogy nézetünk szerint ez politikai s nem családi kép lévén, Karádinak benne helyét nem láttuk; de ha ő kívánja, nézetünket akaratjának alárendelve, azt

is beleszúrjuk, a másik kettő pedig már élményén, le nem festketők. Erre ő tűzbe jöve, mondá: «nem akarom, hogy ez a kép világ elé menjen, de ha az urak szavamra nem hallgatnak, ám tegyék.» Ezen tiltakozás után a festész azt mondván, hogy ő a képet 70 frtéért nekünk hagyja, a még hátra levők ültek neki. Mikor ez megtörtént, azt mondta, hogy a képet elviszi s kinyomatja. Ez ellen tiltakoztunk s azt mondánk neki, hogy vagy a képet hagyja nálunk pénzért, vagy elvihetésére Kossuthtól nyerjen engedelmet. Erre ő felment Kossuthhoz Berzenczeyvel s attól válaszul azt nyerek, hogy: mivel a képen olyanok is vannak, kiknek hűségéről nincs meggyőződve, kiadatását meg nem engedheti. A festész szavát adta, hogy Kossuth megegyezése nélkül azt ki nem adja; mint be nem végzett művet itt ugyan nem hagyja, hanem magával elvivén, azt kidolgozza s emlékül tartja. — A kifogásos egyének közöttünk kik legyenek, bizonyosan nem tudjuk. Egynek Berzenczeyt gyanítjuk, ki május 8-dika, azaz az első elszállítás előtt Kossuth iránt barátságot, ragaszkodást nem tanúsított; másiknak Csehet, kiről maga Kossuth akkép nyilatkozott, hogy az nem magyar, hanem török úgynök, mert az Kutahiában a törökhöz mindig jobban szított, s hol az emigráció a törökkel — bár alapos okból — összeütközésbe jött, ő mindig a töröknek fogta pártját, s zivataros napokban, nehogy mint Kossuth tolmácsa török elleni kifakadásokat kénytelenítették száján kiereszteni, szem elől elbújt, sehol megkapható nem volt. Hogy több van-e és kicsoda, nem tudjuk.

Mi lefestettek a festésznek különféle emlékeket adtunk, némelyek török pipakészletet, mások damaszki kést vagy handzsárt, Szulejmán ezredes egy pompáz antique mosaique tükröt, melynek egész külső színe mákszemnyi fehér, fekete, zöld csont-darabkákból és arany szeletecskékből volt összeállítva.

Július 1851.

A víg kedélyű kis szőke festész minden képet becsomagolva, búcsút vett tőlünk s elment Konstantinápolyba, azokat ott kidolgozandó, és mint mondá, Kossuth képét életnagyságban egész magasságban lemásolandó. Azzal vigasztalva minket távozott, hogy előbb latandjuk egymást Magyarországon, mint Amerikában.

Július 27. 1851.

Kossuth azon reánk vidítólag ható újságot közlőtte, hogy az osztrák kormány tudata a portával, hogy barátsága jeléül küld Konstantinápolyba követet, de elvárja a portától, hogy az internáczió-nak szeptemberben még nem vet véget, s hogy a szultán erre azt válaszolá, hogy a követet szívesen fogadja, s a közöttöki barátság fennállásának örvend, de másrészt sajnálattal nyilatkoztatja ki, Ausztria kívánatát e részben nem teljesítheti; mert a Kutahiában levőknek szeptember elejéni elbocsátása megváltozhatlanul elhatározott dolog.

Július 28. 1851.

Ma jókora (10 hüvelyknyi) napfogyatkozás volt. Ezt mi naptárunkból előre tudván, üvegdarabokat füstöltünk, s midőn a törökök hallották tőlünk, hogy ez mire való, nem hitték, hogy mi azt előre tudhassuk, s annál nagyobb lett álmélkodásuk, midőn látták, hogy az előre megmondott időben, 5 óra 2 perczkor délután a nap csakugyan fogyni kezdett. — A törökök a nap- és holdfogyatkozást vallásos félelemmel nézik, azt hívén, hogy az bűneik sokasága miatt történik; hogy gonoszúságaikért Isten azt egy nagy hegygyel takarja el előlük.

Itt megemlítem azt, hogy Kutahiában a katonai laktanyában a katonák számára a takarodót minden este, naplemenet után nem sokára játszották 3—4 síppal, ugyanannyi kis dobbal a laktanya udvarán. Ezen jelre mind a gyalogok, mind a huszárok (ló nélkül) az udvaron külön kettős sorba állottak. Midőn mind kin voltak, a zene elhallgatott s mindnyájan a végről álló őrmester előtt elvonultak egyenkint s mindegyik, midőn az őrmester előtt ment, nevét és hazáját kiáltotta s egyszersmind a szokásos köszöntésjelt csinálta kezével villámgyorsan. (Némelyik különböztetésül az apja nevét is kiáltotta a maga nevével, a mire majd minden névnel van szükség, mert a töröknek csak keresztnéve van s az is csak egy.) Az őrmester a kezében tartott névsoron a jelenlevőket megjegyezte, s a napos tisztnek, ki szinte jelen volt, jelentést tett. Ezután dobpergéssel adtak jelt a padisa éltetésére, s midőn a dobpergés megszűnt, minden katona egyszerre tele torokkal kiáltotta: «Padisa csokjasa» (soká éljen a császár!) A kiáltás után a szokott tisztelgő vagy köszöntő jelt csinálták egyszerre, mely ebből áll: mindegyik a jobb kezét először szívére tette s

azzal tüstént száját s végre homlokát érintette s ismét sebesen kibocsátotta. Ezen kézmozdulatok ezt jelentik: *szívem, nyelvem s fejem hatalmadban van*. Az éljen-kiáltás és az üdvözlő jelcsinálás háromszor ismételtetett. Rendes szokás szerint a czeremonia itt végződik s a katonák szobáikba szétoszlanak; de Kutahiában a sárosok és dobosok még helyükön maradtak és egy darabot játszottak, mit — mint ők mondták — felsőbb rendelet következtében Kossuth tiszteletére tettek.

Augusztus 15. 1851.

Bodola Lajos honvéd tüzér-főhadnagy érkezett Konstantinápolyból, kit két nap múlva Kossuth fontos megbízással s még fontosabb levelekkel indított útra Magyarország felé.

Augusztus 22. 1851.

Stambulból a szeraszkiertől hivatalos rendelet érkezett, mely tudatta velünk, hogy szeptember 1-én okvetlenül elbocsáttatunk Kutahiából. Ebben egyszermind Kossuth felszólított, hogy kívánságait tudassa a török kormánynyal. Ezt Kossuth velünk szobájában hivatalosan, örömmel közlöt, felszólítván, hogy a régen várt napra készüljünk el. Nyári könnyű csikos ruhában volt s beszéd közben monda, hogy ő «készen van akár mindjárt menni.» S jól monda, mert szegényül jött ki Magyarországból, s mint koldus hagyja el Kutahiát. Igen. Ő a 10,000 piaszter (1000 forint) havidíj mellett, mint egy koldus távozik Kutahiából. Kérdelek talán kedves olvasó, hogy hogy esik az? Úgy, hogy ő az őt környező tisztet havonként 50—50 piaszterrel segítette; a stambuli magyar együletet havonként 100 piaszterrel gyámolította; Stambulban és Belgrádban az ügyünkben megbízottat havonként 1000 piaszterével fizette; az ügyünkben jövő-menő futárok útiköltségeit fedezte; a fontos dolgokkal megbízott egyéneket illő mennyiségekkel 2—4000 piaszterrel ellátta. Szóval, ő a messze Kutahiában, számkivetésében török havidíját is magyar ügyre költötte, szegényül indulva messze idegen földre a bizonytalan jövőnek. Ő itt is és mindenütt a népek szabadságának él. Soká éljen!

Augusztus 24. 1851.

A Kossuth gyermekei ma ismét, Kutahiában lételők óta másodízben, nyilvános vizsgát tartottak, hol mi, Kossuth környezői, mint hivatalosak mind jelen voltunk, s a három gyermek bátor, értelmes, alapos feleletében négy óra hosszant gyönyörködtünk. Este a «Kossuthkert»-ben tartott egyszerű vendégségben, mint a gyermekek vendégei részt vettünk, hol Kossuth családjával s Viszóczky tábornok más két lengyellel jelen volt; Kossuthért, a hazáért, az általános népszabadságért poharakat ürítettünk; éjfélig jól mulattunk.

Augusztus 25. 1851.

Lajos napja van. Mi Kossuth környezői mindnyájan sötétkék színű posztó, veres hajtókás és szegélyes, óngombos magyar rövid ujjasban s fekete nadrágban jelentünk meg nála névnapi üdvözlésre. Szónokunk Berzenczey László ékes, mintegy búcsúzó beszédjére Kossuth érzékenyen s elfogódva válaszolt, a többek között köszönve iránta mutatott ragaszkodásunkat, hűségünket, azt mondá, hogy ha az Isten őt még egyszer tevékenységi térre állítja, hűségünket gazdagon megjutalmazni! dja, s ezen jutalom abból fog állni, hogy *a hol hű emberre lesz szükség és hol a veszély legnagyobb, oda fog bennünket állítani.*

Szeptember 1. 1851.

Eljött végre Kossuthnak nem hitt szabadulása napja. A hajnali kis fuvola dobpergés kísérettel költött fel bennünket kutahiai utolsó álmunkból. A két éves foglyokat szabadság életére rázá fel, zsisbasztó álmunkból. Gondolkozánk, ha igaz-e vagy csak álom, hogy mi szabadon megyünk Törökországból. Az ablakból az udvarra letekintve, meggyőződünk, hogy az való volt, mert a podgyászaink s magunk vivésére vidékről berendelt tevékkel, öszvérek- és lovakkal a nagy udvar tele volt. Rövid idő alatt podgyászaink mind tevékre, öszvérekre s lovakra voltak csomagolva s útra indítottak előre. Hölgyeink kocsikba s «tatraván»-okba, mi pedig férfiak lovakra ülve még nap feljötté előtt elhagytuk Kutahiát. — Elhagytuk, s édes fájdalommal emlékezünk vissza kényelmes fogságunkra s a jó törökökre. Kényelmesnek mondom, mert kényelmünkre a mit csak lehetett, megtettek. Szobáinkat törökösen s

európaiasan bútorozták; szép havidíjat adtak, szerettek, tiszteltek bennünket s tiszteletben tartattak örmények és törökök által. Ha kimentünk a laktanyából, katona volt ugyan mindenütt utánunk (kivéve a Kossuth környezőt, kikért ő jót állott) de bárhova szabadon mehetünk, akár több mérföldnyi távolságra. Szórakozásunkra, fogságunk felejtetésére sokat tett a porta által Kossuth számára, a laktanyával átellenben bérelt  $\frac{1}{2}$  holdnyi herés, gyümölcsös, veteményes és virágos, séta- és mulató-kert, benne egy emeletes kioszkkal, csurgó ivóvízzel, padokkal, tekepályával stb. ellátva. Itt szoktunk az 500 méternyi kanyargó árnyékos utakon járkálni, itt szoktunk nappal tanulni, gyümölcsözni. Ide jöttünk esténkint Kossuthal társalogni. Ezen kertben volt a két kis Kossuth-fiú nyílt lovardája. Ezen kertben sok jó, feledhetlen órákat töltöttünk.

### Kutahia rövid leírása.

Nem tartom feleslegesnek leírását azon helynek, mely különösen a magyarokra nézve történelmi nevezetessé lett 1849-ben.

Kutahia fekszik az éjszaki félgömbön, a hosszúság 28-ik s a szélesség 39-ik foka alatt, a márvány tengeri *gövilcki* kikötőtől 21 német mérföldre, délkeleti irányban, Brussától pedig 17 német mérföldnyire, az Olymp hegyekhez közeidéinek, egy nyugatról keletnek nyúló magas hegylánc éjszaki oldalán és tövében, melynek kopár, magas tetejét még júniusban is hó borítja. Az ezen hegyekből eredő források föld alatti cserép-csőveken bevezetve, s temérdek ágakra oszolva, ezer meg ezer csurgó-csapokon látják el friss ivó-vízzel a várost; ezenkívül a hegyoldalon sűrűn épült malmokat hajtják, s ezután a város minden rondaságát, az utcák szemetjét magokba véve, a város alatt szélesen elterülő zöldséges és fehérmák- és így mákonytermelő kerteket kövértik s a növényeket annyira buján nevelik, hogy 8—10 hüvelyknyi hosszú s karvastagságú húsos ugorkákat és 20—40 fontos káposztákat nevelnek.

A város utcái rendkívül rendetlenek s annyira szűkek, hogy ritka helyen térhet ki egyik szekér a másiknak; és a rajtok folydogáló ganéjos víztől s az abba hányt dögöktől bűdösek. Az utcák itt is, mint minden más török városban, minthogy a törökök asszonyaik féltése s elrejtése miatt lakházaikat az udvarban ben építik s az utcára többnyire csak istállóik s más ronda épületeik vannak, nem szép ki-

nezésűek; annyival inkább, mert házaikat se kívül, se belül meszelni nem szokták, sőt malterezés is ritkaság, hanem csak sárral vakolnak, a házakat soha se igazítják, hanem lakják, míg összeomlanak, s akkor helyettük újat építenek, tirolmódra faoszlopokra keresztgerendákkal s pántokkal, melyeknek közeit apró keskeny vályogokkal rakják be. Falaik ennél fogva majdnem 4—5 hüvelyknyi vastagok s a nem vakolás és meszelés miatt poloska-tanyák.

Kutahiát lakják törökök, örmények (rom. kath. és ó-hitűek) és görögök; összesen 25—30 ezeren. A keresztények is csak török nyelven tudnak beszélni; az örmények Örmény betűkkel írnak ugyan, de török nyelven. Nemzetiségük egészen elveszett, annyira, hogy a római katolikusok vizsgálkozásban élvén az ó-hitű örményekkel, azokat. «gyaurok»-nak (hitetlenek) nevezik és magokat örményeknek sem tartják, s ha kérdik tőlök, hogy hát mik vagytok? azt válaszolják: katolikusok. Szegényeknek nemzetiségről még csak fogalmuk sincs; a törököknek öltözetét és szokásait egészen átvették. Ezeknek nemzeti jövőjük többé nincs. Saját templomaik és iskolaik vannak, de nem az. utzára építve; tornyuk nincs s harang helyett egy felakasztott nagy aezél-rudat vernek, melynek hangja annyira elhallik mint a harangé.

A hajdankorban itt görögök laktak, hanem mikor az első török császár *Ozmán* Kóniából jöve, Kutahián átment, itt törököket is talált, kik már 50 év óta itt éltek kis szultánság alatt, és a városba benyúló hegyág tetején épült várban laktak. Az örmények csak később vándoroltak be. A vár most már csak fél rom, s fennálló falai mutatják, hogy nyilas korban épült, mert falai sűrűn kerek és szegletes nyilazó bástyákkal vannak körül megerősítve. Ezen vár igen régi lehet s falaiba még sokkal régiebb épülettromokból való kőtáblák és oszlopok vannak csupán mint kőanyag beépítve. A múlt század végén még e várban tartattak a Napóleontól elfogott francia foglyok, s ezek ültették, mint mondják, a vár hegyoldalán most is díszlő mondat. Ezen vár nem régen (mintegy 1840-ben) pusztult el s a benne volt ágyúkat s a kazamátáiban talált nyilakat és kopjákat, dárdákat, pánczélokot stb. csak 1840-ben vitték el Stambulba. A várban jelenleg mintegy száz török ház van, melyekben jelenleg is laknak s ide keresztények, félve a törökök méltatlan bánásától, még a vidék re szétnézés végett se mernek fölmenni.

Kutahia ősi nagyságában büszkén néz az alatta nyugot-éjszak s kelet felé elterülő nagyobb, részint kopár, köves hegyekkel körül vett,, három óra járás hosszú s egy óra járás széles, igen termékeny völgyre,

s az annak szélére húzódott négy kis falura. Erdeje nincs, mert az a Törökhonban szokásos egész éven általi rendetlen vágás s a sok szén-égetők általi pusztítás miatt kiveszett. Köve sok van, de azért a házat rendszeren vályogból építik s görbe cseréppel fedik.

Kutahiában nevezetes az «Ulu dzsámi» (főtemplom), melyet *Jülderim hán* (mennykő uralkodó) építtetett egy időben a brussai főtemplommal, s azt mondják, hogy az építőmestert azért, mert az ő parancsa daczára azt nem a brussai alakjára építette, t. i. 20 kúpra, 2 toronnyal, hanem hosszú négyszögre, egy boltozatra, egy toronyra, lenyakasztatta.

Itt van a *Lala* \* *Hüsszén* temploma is, udvarán egy roppant nagy koronájú s oly vastag törzsű platán-fa, hogy öt ember alig bírja körül ölelni s lombjai között nagy madár-sereg fészkel.

Midőn Ulászló magyar király II. Murád török császárral Várnánál csatázott, a császár vert seregével futásnak eredt, de a közvitéz *Lala Hüsszén* ezt meglátván, a császár lova kantárát megragadta, a futó császárt megállította s visszatérésre kérte, mondván: «Ne fuss uram, mert úgy mind elveszünk.» A császár visszafordult s vele a sereg s a magyarok tönkre verettek, s Ulászló fejét maga *Lala Hüsszén* vágta le. Ezért lett ő nagy emberré, s Kutahiában mint «begler bég» (herczegek herczege) lakott és vidékének parancsolt. Mintegy 1830 óta azonban Kutahiában mar csak helytartók (Mohászil, vagy Müszellim vagy Kajmakám) laknak.

1830 táján a kómái ütközet után *Ibrahim* pasa seregével idáig nyomult s 15—20,000 emberrel néhány nap itt tanyázott; midőn a béke a porta és Mehemed Ali között megkötöttvén, visszavonult.

Kutahia népe bennünket nagyon szeretett. Különösen kimutatták ezt irányukban az örmények, kik áldották a pillanatot, melyben sorsunk oda vitt; mert míg ott voltunk, a legkisebb török bántalomtól is mentek voltak. A törökök is szerettek bennünket s «kárdáslár» (testvéreknek) neveztek; de tekintélyünk is előttök igen nagy volt, nem is úgy tekintettek talán, mint keresztényeket, kiket ők megvetnek s gyauroknak neveznek; mert tőlünk ők szitkot, mocskot, sőt gorombaságot is eltűrtek szó nélkül, melyért más keresztényt talán megöltek volna. Igaz, hogy ha csak rosszat mondott is valamely török magyarról, azt a kormánybiztosunk, Szulejmán bey vasra verette s a többiek

\* «Lala» tulajdonképen nevelő. Így nevezték a török főemberek többnyire azon kedves emberüket is, a ki őket jó tanácsokkal szokta segíteni.

rettentésére vele a keresztények utczáit seprerte. Mi tornyaikba, templomaikba, sírboltjaikba bementünk, hova más keresztényt be nem eresztettek.

Mielőtt utazásunkat írnám le, meg kell említenem, hogy midőn 1850 tavaszán Kutahiába mentünk, Kossuth szakácsa, Mertay Károly Brassában meghalt, s Kutahiáig, sőt még ott is mintegy félévig Kossuth asztalára Németh József tisztársunk főzött, nehogy valami fogadott ismeretlen szakács által emészthetetlen étel kerüljön asztalára annak, kinek élete oly becses előttünk s a magyar nemzet előtt. Ő utána pedig szabadulásunk napjáig főzött Schwartz Károly (izraelita) volt honvéd, ki mindig Németh mellett segédkezvén, a főzést megtanulta, azonkívül ügyességet és Kossuth iránti ragaszkodást tanúsított. De az utolsó napokban apró lopások miatt a Kossuth bizalmát elvesztvén, főzői szolgálatától felmentetett, s mindnyájunk örömére, Kossuth kívánatára azt Grechenek György tisztársunk vállalta fel az útra és ügyesen teljesítette. A Kossuth podgyászára felügyelést én vállaltam magamra; a hintájába fogott lovak hajtására Waigli Vilmos tisztársunk vállalkozott; Török Lajos, Fráter Alajos és Kalapsza János tisztársaink pedig egymást felváltva, voltak Kossuthnál naposok s élete fölött éjjel-nappal őrködtek.

Így indult ki a különös kinézésű tarka karaván Kutahiából 1851 szeptember 1-sőjén, s még az nap a Kutahiától 4 órányira\* eső *Szeid-Omer* rongyos török faluba ért. Ezen falunak a határa, homokos, köves földjével s kopár hegyeivel Pusztá-Arábiára emlékezteti az utazót. A falunak egyetlen élőfája vagy kertje sincs; házikói többnyire fahasábokból vannak összeróva s lapos tetejük földdel fedve. Szeptember 2-dikán délre, 5 órányira az Olymp-hegy tövében fekvő *Dodruga* nevű török faluba értünk. Ennek 1—2 szobás házai is fenyőfa hasított hasábokból vannak összeróva, hasogatott deszkával fedve s földdel borítva. — Itt volt egy osztrák útlevéllel ellátott cseh ember, ki német nyelven hetykén mondá el, hogy Kossuth neki «Vetterje», hogy ő Kossuthtal minden áron beszélni akar s megmondani neki, hogy a cseh nép a nyomtatást már nem állhatja, s hogy őtet mint szabadítójukat várják. De Kossuthhoz ily gyanús ember nem bocsáttaték, kivált miután mind Szulejmán bey, kormánybiztos, mind Kossuth Konstan-

\* A törökök a távolságot óra számmal fejezik ki; 1 óra mintegy 1 <sup>2</sup>/<sub>4</sub> német mérföldet tesz, a mennyit az utas lóháton egy óra alatt kényelmesen megtehet. L. K.

tinápolyból figyelmeztetve voltak, hogy az úton, kivált Gömlemben, de meg a török gőzösön is, vigyázzanak, minden idegentől óvakodjanak. Ennélfogva a szegény cseh követet Szulejmán bey Kutahiába kísérte, azon meghagyással, hogy ott 14 napig tartóztassák le.

Szeptember 3-dikán hol fenyves, hol csererdők között az Olymp-hegyeken utaztunk s délután a 7 órányira eső *Bazárcsik* török városkába értünk. — 4-dikén hajnalban megindultunk s az Olymp kisebb déli ágain utazva az 5 órára eső *Kursumlu* török faluba értünk, mely selyem- és «szuszán»-termelésből él. Itt csupán ebédelés végett elszállásoltattunk, s kevés pihenés után utunkat az Olymp erdős ágival környezett s néhány kis falu által művelt kies, termékeny völgyön át folytattuk, s estére a 3 órára eső *Ejnigöl*-be értünk. Ez egy kis török város, és rizs-, szuszán- és patlizsán-termelésből él. A patlizsán sajátos növénygyümölcs, olyanforma, mint nálunk az úgynevezett tojásvirág gyümölcse, csak hogy a patlizsán arasznyi hosszú és 1½—2 hüvelyk átmérőjű; húsos, jó ízű ibolya színű gyümölcs, mely hússal főzve jó eledel.

Kursumlutól a brussai völgyig oly bőven találtuk mindenütt, a völgyekben, kivált patakok mellett, a platánokat, mint nálunk a fűzfákat lehet látni, s a fügefákat mint nálunk a bodzafát. — 5-dikén délre a 4 órányira eső «Akszu» (fehér víz) nevű, selyemtermelésből élő török faluba értünk melynek katonás, bátor lakosai a legkisebb rablási hírré a legnagyobb készséggel önként, jutalom nélkül fegyverrel kelnek s kétszázával egy rendőrtiszt (zabtie bási) vezérlete alatt a körülöttük levő erdős hegyeket a rablóktól megtisztítják. — 6-dikán napi\*eljöttekor az ősi Olympról végkép leereszkedvén, «*Keszteiu*» (gesztenye) nevű kis falu omladozott vára alatti gránátalma-erdő mellett elhaladva, «*Sziiszulla*» nevű falun keresztül (hol gyönyörű finom őszibarackokat vettünk), az Akszutól 4 órányira eső «*Kel Hasszán*» (kopasz Hasszán) nevű, selyemtermelő görög faluba értünk. Itt egy-egy gazda 10—20 oka (egy oka 2 ¼ bécsi font) motollait selymet ad el évenként 200—240 írtjával. — 7-dikén reggel jókor a brussai kies völgyből kikelve, termékeny dombokon s völgyeken keresztül, a török kormány által Brussára internált oláhok által készülöben levő derék országút mentében «*Engürdzsik*» nevű kis török falu mellett elha-

\* A «szuszán» lenmagforma apró mag, melynek olaját a «helva» nevű török süteményekbe használják, meghajalt bélét pedig, mint mi a mandolát, — kalács külsejére szokták hinteni. L. K.

ladva, a 4 órányira eső «Gemlek» kikötőbe értünk, hol Kossuth környezőivel az új vendéglőbe, a többi pedig mind a tengerpartoni két vendéglőbe szállásoltatok, s Kossuthot kivéve, ki családja számára maga főzetett, étellel mindnyájan a török kormány által láttattak el uriasan. Kossuthot — mint őt előre figyelmeztették — csakugyan igen sokan látogatták meg Brussából, és Konstantinápolyból, és részint őt láthatási vágyból, részint vele Amerikába mehetésért könyörögni; magyarok, oláhok, németek s lengyelek; becsületes és gyanús kinézésűek. De azok közül (kivéve egy-kettőt, kiket Kossuth magához rendelt Konstantinápolyból) egyet sem fogadhatott fel, minthogy a Mississipi amerikai fregáton hely csak 48 személyre volt készítve, és már mi Kutahiából jöttek és még néhány előre befogadottak többen vagyunk ötvennél.

Szeptember 8. és 9. 11851.

Gendekben pihentünk, s 9-dikén délután a «*Mukhbiriz-Szurur*» (szerencsés hír) nevű török csavargózós fregátra beköltöztünk, és naplementekor a kikötőtől búcsút vettünk. A hajó hossza 40, szélessége 6 öl; van rajta 20 darab 24 fontos sugár-ágyú és két darab 100 fontos morszár. Katona van rajta összesen 400, ebből csak 20 puskás, a többi mind tüzér, egyszersmind matróz. A rajta levő három főgépész angol s a többi török. A hajó pazar fénynyel van építve, de a mi ízlésünkhöz kényelmetlenül. A tálalás rendetlen, a szolgálat igen hiányos, és az ételek kevés és rosszak voltak. Európai keresztényeket majmolva az asztalhoz, mely félig-meddig be volt terítve egy durva piszkos abroszszal, a menekült vendégeknek csak fele fért, s szék nem lévén, a körül is csak 5—6 ülhetett, mint szinte tányért, kést és villát is csak annyi kaphatott, asztalkendőt pedig egy sem. Az egész asztalon pohár csak három volt, s mindnyájan ezekből ittunk sorban, ki vizet, ki bort. Vizet töltöttünk egy törött szájú mázatlan cserépkorsóból. Minthogy az étel igen kevés volt s az is faggyú szagú, az asztaltól éhesen távoztunk. Úgy látszott, hogy a hajót, valami okból, illő ellátásunkra nem készíthették el.

Szeptember 10. 1851.

Reggel 7½ órakor a Dardanellák déli torkánál horgonyon ránk várakozó «Mississipi» nevű amerikai egyesült-állami gőzös fregát közelében horgonyt vetettünk. Egy óra múlva kezdünk csónakokon átköltözni s délben már mind az amerikai sas szár-

nyai\* alatt voltunk. Midőn Kossuth a lobogókkal feldíszített fregát fedezetére fellépett, a fregát tisztjei és matrózai lelkes «hurra»-kkal fogadták s mindnyájunkkal a legszívesebben kezét ráztak. Mi e szíves fogadtatást látva, s magunkat most már a kétfejű sas karmaitól biztosságban érezve, örömkönnyes szemekkel tekintettünk fel a magasba, s megkönnyült keblünkől hálát bocsátottunk a gondviselőhöz.

A *Mississippi* fregát hossza 43 öl, szélessége 7 öl, vízbe merült része 20 láb, vízből kiálló része 18 láb. Van rajta jelenleg egy 8 fontos, nyolcz 68 fontos és két 80 fontos vaságyú (hadilábon 22 ágyúval van ellátva); de most tizenegyet le kellett venni, hogy azoknak a helyére nekünk szobákat csinálhassanak); minden ágyúhoz van a hajón 500 töltény. Van a hajón összesen 147 egyén; kik közül 24 tiszt, 23 fegyveres katona, a többi matróz és szolga. A gőzgép 640 lóerejű.

Névjegyzéke azoknak, kik, mint vendégek voltak a *Mississippin*: Kossuth Lajos, nejével és három gyermekével; Karádi Ignác; Ihász Dániel; Fráter Alajos; Török Lajos; Waigli Vilmos; Grechenek György; Kalapsza János; László Károly; Németh József; Asbóth Sándor; Wagner Gusztáv; Berzenczey László; Ács Gida; Perczel Miklós, nejével; Kovács István, nejével; Gyurmán Adolf, nejével s kis lánykájával; Szerényi Antal; Lüllei Manó, nejével s öt gyermekével; Házmán Ferencz; Lórody Ede; Dömötör János és neje; Cseh Imre és szolgálja Nagy János; Miklósi; öt szolga és három lengyel, ú. m. Viszóczki József; Prsiemszki; Lusakovszki és Kószák. Ezeken kívül Gemlekben hozzánk csatlakozott Lemmi, olasz, nejével s gyermekével és egy másik olaszszal Meridzivel; Siegel János, és végre Teotszik, Dembinszki volt szolgálja. És így összesen vendégek voltunk 55-en.

Azt hiszem, hogy a barátságos, derék, s a magyarok által nem eléggé ismert török nemzet iránti tartozásomat némileg lerovom, s a magyar olvasó közönségnek szolgálatot teszek azzal, ha — mielőtt Amerikába utazásom leírásába kezdenék — a török nép ismertetésére elmondom még azt, a miről eddig vagy épen nem, vagy csak futólagosán szóltam.

\* Amerika czímere egy kiterjesztett szárnyú sas, mely egyik lába karmai között nyilvesszőket, a másikban béke-olaj ágat és csőrében egy a légben úszó szalagot tart, melyre ez van írva: «E pluribus unum» és a sas körül a kék égen a statusokat ábrázoló csillagok.

A törökök főzésmódja a mieinktől nagyon különbözik. Ők semmi ételre nem rántanak, semmi főzelék és száraztészta ételt nem esznek. Levesbe tésztaát soha nem használnak. Levesük mindennap ugyanaz, azaz tyúklébe lágyra és sűrűre főzött rizskása. A levest a szegényeknél 3—6 gazdagoknál 8—10 féle étel követi rendszeren.

A törökök napjában csak kétszer esznek, u. m. d. e. 9-kor reggelit, mely a szegényeknél áll lángosból vagy vakarcsból, mit ők «csórék»-nek neveznek (melytől valószínűleg eredt a magyar «csörege» vagy «forgácsfánk»), vagy kenyérből, hozzá «helva» nevű édességből, lesózott túróból, vereshagymából, vagy falatokra vagdalt s nyársacskán süített juhús-darabokból (mint nálunk az úgynevezett cigány-pecsenye); a gazdagabbaknál 4—5-féle ételből. Naplement felé van az ebéd, sok tál ételből s azután semmit se esznek.

Bár hiszem azt, hogy nő-olvasóim szeretnék, ha ételeiket leírnám: sajnálatomra, hely szűke miatt ezt nem tehetem. Csak annyit említek meg, hogy szeretik a főtt tyúkot, sült kacsát, ludat, pulykát és az egészben sült birkát; de mindezt oly puhára főzve, sütvé, hogy a húst a csontról ajkaikkal könnyen lecsipegethetik. Minden pecsenyéik rizsszel vannak töltve.

A pecsenyéivel zöldséget is szoktak enni, mint például lesózott savanyú káposztát, ugorkasalátát aludt tejjel s eczettel, leveles salátát összevágva petrezselyem s fodormenta-levéllel; összevagdalt zöld és érett paradicsomalmát, almával s vereshagymával keverve s eczettel leöntve, végre lereszelt fekete retket. Kedvencz, mondhatni mindennapi ételök a «pilá», mely keményre főzött s megvajazott vagy zsírozott rizskása. Disznóhúst enni, vallásuk tiltja, a disznósírt náluk a vaj és juhzsír helyettesíti. E tekintetben szerencsésjök, hogy van egy faj birkájok, melynek majd földig érő, egy lábnyira is kiszélesedő, lapos, három hüvelyk vastag, csupa kövérségből álló farka van, mely 20'—30 fontot nyom. Ennek kisütött zsírjának oly kevés juhszaga van, hogy ahhoz mi is hozzá szoktunk, s ételeinkbe azt és írósvajat használtunk.

A szeszes italok ivását is tiltja a «korán», de azért a törökök nagyobb része, kivált a katonák és polgári tisztviselők, az erős, édes törökhoni borokat s az annak seprőjéből és törkölyéből főzött kedves ízű, erős «raki» nevű pálinkát nem csak megiszszák, hanem attól magokat — este szobájukba zárkózva — le is iszszák. A vallásos, buzgó törökök az ilyen korán parancsait megrontókat «gyaur»-oknak nevezik, ép úgy mint a keresztényeket; mely szó nem kutyát jelent, mint a magyarok hiszik, hanem *hitetlen*-t, vallási szabályokat meg nem tar-

tót. Kutya törökül «kopek», s a török a keresztényeket így nem nevezi, ha csak haragból nem, épen úgy mint sok magyar is mondja egymásnak: «te kutya!»

A töröknek más evőeszköze, mint egy csont- vagy fakanál, nincs. A kanállal eszik a közös tálból a levest; a kemenczében, beborítva, puhára főtt-sült baromfit és birkát pedig, a közös tálból, ujjakkal csipegetve eszik oly ügyesen, hogy a tálban utoljára csak a csontváz marad.

Nem csak étkezés után, hanem étkezés előtt is szokás az ujjaitak köiül hordott mosdótálban megmosni. És ez nálok szükséges szokás, már csak azért is, mert testök bizonyos részét papírral törölni utálatos dolognak tartván, öök azt vízzel ujjakkal mossák tisztára.

Étkezés után, kölcsönös jókívánásokat váltván, a fal mellett körüllevő, három láb széles divánokra, törökül «krevet»-ekre kuporodnak, keresztbe tett lábakkal, és a szolgák, illetve szolgálók, «csibuk»-kal vagy «nárgile»-vel (vízpipa), parázsszal és fekete kávéval szolgálnak úgy a férfiaknál, mint a hölgyeknél.

A törököknek mint főzése, úgy életmódja a mienktől nagyon különbözik. Öök a gyümölcsöt s nyers zöldséget nagyon szeretik; ételeiket mind jól kihűlve eszik, kivéve a kenyeret, melyet forrón szeretik enni. A szilvát, almát, körtét és mandolát éretlen, még meg se nőtt zöld korában leszedegetik s fogyasztják, annyira, hogy mire megérett, a fája kopasz. A zöld ugorkát, úgy mint leszakítják, némelyek meg se hámozva, meg se sózva, mint szinte a káposztalevelet nyersen, kenyér nélkül, szegény és gazdag egyaránt mohón eszi.

A törökök ööltözetéről csak annyit mondok, hogy az bő, meleg éghajlatban nagyon kényelmes szabású; a törököké többnyire élénk-színű, aranyzsinórral gazdagon díszített, míg a keresztyéneké általában sötét színű, fekete zsinórozott. A törökök «fez»-ze (béléstelen, védbőretlen, kötött vörös sapka, melynek teteje közepéről hosszú, sötétkék bojt lóg le az alján is alól) hosszú sállal van körül tekerve; a papoké rendszeren fehérrel, a Mohamed családjából valóké zölddel, a keresztyéneké feketével. E szerint Törökországban a töröktől a keresztyént ööltözetéről meg lehet különböztetni.

Törökországban mind a török, mind a keresztyén nők minden házi munkával foglalkoznak, mosnak, sütnek, főznek, varrnak, kötnek, hímeznek, fonnak és szönek; tejfelt, vaját, túróát csinálnak. A szomszéd- és barátnők délutánonként összejönnek a női lakosztályban s ott női munka közben, dalolással, regéléssel, pletykázással, fekete kávézással (mert tejes kávéat a török soha se iszik) és csibukozással töltik

az időt. Kertészkedéssel is foglalkoznak; különösen a fehérmák-mívelés s erről az ópiumszedés és készítés az asszonyok teendője.

A török nők a társadalmi életben apáczai életet élnek s család-jokhoz tartozó férfiakon kívül más férfiakkal nem társaloghatnak, nem mulathatnak, még templomba se mehetnek; nyilvános helyeken csak lepedő forma ruhába burkolva jelenhetnek meg. A nők csak nőkkel, a férfiak csak férfiakkal mulathatnak.

A fajtalan nőket nemcsak a policia, hanem még a nép is üldözi. Mihelyt valamely nőre fajtalankodást tudnak meg, legyen az bár leány, özvegy vagy férjes nő, rokonai, férje engedelmé s tudta nélkül is elfogják, s minden törvénykezés nélkül a városból kitolonczozzák, s megy a merre akar, s oda, hol őt befogadják. Kutahiától nem messze egy falu az ilyen asszonyokból, a velök vagy utánok ment férfiaktól népesegett meg. Egyébaránt sok kitolonczozottak, titkon vagy ajándék útján később visszakerülnek.

A nők összejöveteleik — mint mondám — a háremekben vannak, a férfiaké pedig a kávéházakban, s a szabadban fák árnyékában levő kávézó helyeken, hol földre terített gyékénykékre telepedve, kávézás, csibukolás, nárgilés mellett társalognak, vagy tambura melletti éneklést, szerelmes vagy hős regényt, vagy mesélést hallgatnak. Vannak dalnokok, kik egyszersmind költők is és a közönséget a maguk költeménye daliásával mulattatják a hallgatók által adogatott kávéért vagy néhány paráért. Vannak oly egyének is, kik tisztán regélés után élnek. Ezek szerelmes regényeket, tündéres meséket is szoktak mondogatni; de többnyire hőstörténetek elbeszélésével mulattatják a halálcsendben hallgató közönséget. Megemlítem azt, hogy ezen elbeszélések tárgya nagyobb részben a törököknek a magyarokkal vívott csatái. Es így tanulják a törökök a történelmet.

A «baksis»-t (borraivaló, ajándék) szereti nemcsak az alsó osztály; elveszi azt, sőt megvárja a legelső szolgától fel a miniszterig majd mindegyik. Egyébiránt a nép becsületes, romlatlan erkölcsű. Történnek ugyan a rengeteg erdőkön keresztül vonuló országutakon útonállások, s mind ott, mind ritkán a városokban rablások, gyilkolások, de szégyenére a keresztyénségnek, ezek általában keresztyének által követtetnek el. Annyira köztudomású dolog a keresztyének tolvaj lás iránti hajlama, hogy ha valamely európai utas este felé érkezik a faluba, s ott szándékozik hálni, első kérdése az, hogy a lakosok törökök-e vagy keresztyének? Ha a felelet az, hogy azok törökök, nyugodt lehet, hogy még nyitva hagyott bőröndjéből se vész el semmi; de ha a válasz az, hogy

a lakosok keresztyének (azaz örmények vagy bolgárok), tegye a bőrdönd-jét feje alá, s még így se bizonyos, hogy reggelre meg nem lopják.

A török annyira becsületes és szavatartó, hogy ha valamit ígér, valamire magát kötelezi, szakállán végig húzva tenyerét, ezt mondja: «básim üsztüncw (fejem rá), ebben többet bízhat az ember, mint a keresztyén által tanuk előtt aláírt szerződésben.

### **Bepillantás a török hárembe.**

Most, míg a török férfiak a görög-török határon táborozva, a göröggel néznek farkasszemet; használjuk fel az alkalmat, vegyünk magunknak bátorságot a török «szentek szentjén-be, a hárembe bepillantani.

A Törökországban utazónak legelőször is azon sajátosságos szokás tűnik szemébe, hogy a török nők a férfiak társaságától egészen el vannak különözve, hogy azok semmi multságban, hol férfiak vannak, nem vesznek részt, hogy soha férfiakkal, még saját férjeikkel, fiaikkal se láthatók; hogy nyilvános helyen fátyollal, sőt többnyire átláthatlan szövettel, annyira betakart képpel jelennek meg, hogy a szabadon hagyott kis nyíláson csak szemeik láthatók.

Ezen szokásnak tulajdonítható az, hogy a török boltok épen úgy vannak csinálva, rendezve, mint a mi vásári bódéink, azaz annak elejét annak fel- és lehajló eleje képezi, abba a vevő nem megy be, hanem az utcán, a bolt előtt megállva, kéri azt, a mit venni akar. A nem benszülött kereskedőknek már vannak ugyan rendesen épített és rendezett olyan boltjaik, mint a mieink, de az orthodox török nők azokba be nem mennek, mert botrányosnak tartják idegen férfival négy fal s négy szem közt lenni.

A török nőknek, már tudniillik a jobb módúaknak, saját lakosztályok van, a «hárem», a férfitől rendesen kőfállal választott külön udvarral, melyben ők nőcselédjeikkel s még dajkálást kívánó fiúgyermekkeikkel, az eunukhus felvigyázása alatt laknak. Ott esznek, dolgoznak, rokon- és barát nőikkel társalognak, mulatnak s alusznak.

A férjek osztályával, melyben azok felnőtt fiaikkal laknak, hol üzleti dolgaikat végzik, hol rokonaikat s barátjaikat fogadják, azokkal társalognak, mulatnak, esznek, stb., a nő-osztálylyal a közlekedés két ajtó által történik, egyik a két udvart egymástól választó kerítésen van, a másik a férj hálószobájából nyílik. Amannak a kulcsa az eunukhus

zsebében van, emezé pedig a férjében. A nőnek soha sem szabad a férj osztályába menni, soha sem láthatja még férjének közel férfirokonait se; úgy, hogy ha nincs saját fia, egész életét eltöltheti a nélkül, hogy más férfival társalogna, mint férjével, az ő urával és még ennek társaságát is kevésbé élvezheti.

A törököknek szabad több nőt tartani; de rendszeren ezt a szabadságot ők nem élvezik; részint mert az azzal járó nagy költséget ritka bírja, mert minden nőnek külön lakosztályának és külön nőcselédjének kell lenni; részint pedig, mert igen nehéz közöttök a békét fentartani, ha ugyanazon egy fedél alatt laknak. Ezen okok a többfeleségüsheet köztök nagyon korlátozzák.

A férj még az étkezést se végzi neje társaságában, hanem azt rendszeren a maga osztályában végzi idősb fiaival: Ott vendégli közel rokonait, barátjait és ismerőseit. Azért a török ideje épen oly unalmas élvezetnélküli az étkezés alatt, mint a nap egyéb részeiben. A nők viszont a magok osztályában étkeznek leányaikkal, még dajkálást. kívánó fiaikkal, nőrokonaikkal s barátnőikkel.

Kitérésképen itt elmondom a törökök étkezését.

A töröknek asztala nincs; azért az étkezés ekkép történik. A szoba padlózatára, mely rendszeren egészen szőnyeggel van borítva, tesznek  $1\frac{1}{2}$  □ és 1 láb magas zsámolyszéket; erre teszik az asztaltáblául szolgáló 4 láb átmérőjű réz-, — a gazdagoknál, kivált a háremben — ezüst kerek tálzat. E körül telepednek le az étkezők keresztbe tett lábakkal. Mindenki elé tétetik egy asztalkendő (néha egy hosszú törülköző) alakú fehér kendő, 3—4 személy ölében is elnyújtva), egy kanál és; egy darab kenyér (se kés, se villa, se tányér). Az étel a közös tálban a tálca közepére tétetik és a körül ülők abból esznek egyszerre, mindenki maga elől kezdve meg az ételt a közös tálból, jobb keze két első ujjával. A kanál a leveshez és az ételek oly részéhez használtatik, méh hígsága vagy aprósága miatt ujjakkal szájba nem vihétő. Villát és kést még a sült hús evésénél se használnak, bár az egy darabban s feldarabolás nélkül tétetik fel.

A törököknek sajátos módjuk van a hússütésben. Ők azt rendszeren kemenczében vagy beborított edényben sütik, oly levesre és puhára, hogy az egész darabban feltett sültet is könnyű nekik ujjakkal szétcsipedeni, úgy hogy annak csak csontváza marad a tálban.

A legkedveltebb díszsültjük a törököknek — mint nálunk a hízott pulyka vagy szopós malacz, — az egészben sült bárány, mely rizszsel, mazsolával, mandolával, pisztác-dióval stb., töltetik meg, erősen

fűszerezve. Midőn az idegen keresztyén elé efféle sült nagy állat tétetik fel egészben, kés és villa nélkül, s a «bújrun effendim!» (tessék uram!) szívesen kínáló szó hozzá intéztetik, meglehetősen zavarba jön, nem kevesebbe, mint a gólya a róka ebédjénél; de mielőtt zavarából kiocsúdnék, örömmel látja, hogy a bevehetlennék tetszett vár az érelyes támadók összes működésének enged. A puhára sült húsból nem nehezebb a falatokat két ujjal csipkedni, mint volna például pörkölt káposztából venni.

A törökök szeretik a sokféle ételt. Még a szegények ebédje is 3—4 féle, a gazdagoké pedig 20—30-féle ételből áll. Az ebéd rendszeren tyúklevesen kezdődik; ezután adatik fel a sült; ezután a párolva, apró húsdarabokkal főzött főzelékek, zöldségek, töltött káposzta (melyet «szármá»nak neveznek, a «szármák» takarni, burkolni török szóból); a híres és a török által nagyon kedvelt «piláh», vagy főtt rizs zsírozva, lé nélkül; halételek, sokféle édes és nem édes tészta-sütemények; saláta, szárdin, káviár, birkasonka-szeletek, sajt, aludt tej, ecetben oltott ugorka és sokféle gyümölcs.

A török férfiak étkezésénél a gazda, a nőknél a gazda anyja vagy neje nyúl először minden tál ételbe, mondván egyszersmind «bujrunuz effendim», tessék uraim és (ibujrunuz szultánim), tessék úrnőim.

A hárem számára az ebéd nagyobb részben, ha nem egészben a «Szelámlík» vagy férfiosztályban készítették s onnan ez étkeket tálakban erős férfiak viszik fejeiken a hárem udvarába által, mielőtt az ajtót kinyitnák, kiáltásokkal adva jelt, hogy a talán ott levő hölgyek képőbetakarhassák. — A kész ebédeknek ekkép még messzire is küldözgetése annyira divatos az úri családoknál, hogy midőn a naplemenés közégig, a nagy deszka-táblán, letakart tálakban ebédet vivő szolgákat csapatokban láthatja az ember menni különböző irányban. Azt mondják, hogy a szultán családja minden külön lakó tagjának, még a nő-sülteknek is az asztalát a szeráliból láttatja el, még egy mértföld távol-ságra is. Egy hercegi család 200 személyre is kap ebédet és vacsorát a főpalotából kocsin vagy csólnakon, a palota fekvéséhez képest a Bosporuson.

Étkezés után a háremhölgyek divánokra kuporodva, vidám csevegés közt szipogatják a fekete kávé, serbetet és nyalakodnak az édes befőzötteken, az ámbra illatú kék füstben, mely mint áldozati füst emelkedik csibukjaikból, melyeknek csinos és drága gyantakő-szopókák folyvást a csókra ingerlő rózsajakhoz vannak nyomva.

### Török menyegző.

Azon török szokásnak, hogy a nők a férfiaktól úgy el vannak különítve, mondhatni zárva, hogy egymással nem találkozhatnak, szót nem válhatnak, természetes következtése, hogy a szerelem édes nyilatkoztatása, az udvarias, nálok ismeretlen. Méltán kérhető azért az olvasó, hogy tehát a házassági összekelések mikép történnek? Elmondom azt is.

Ha valamely török férfi nősülni akar, ezen szándékát közli egy-egy azon számos és közönségesen ismert koros asszonyok közül, kiknek rendes foglalkozása a feleség- és férj kerítés. Ezen asszony látogatja a fürdőket, hol a nőszemélyek külön napon a férfiaktól, a nagy közös gözös teremekben egészen paradicsomi pongyolában vannak, s a megbízónak részletesen leírja több leánynak és özvegyasszonynak a természetét, szeme és haja színét, szépségét, bájait. Természetesen élénkebben festve az olyan leánynak szépségét és kecsseit, a ki által ő szinte meg van bízva férj kerítésre.

Ezen leírásnak rendesen az a hatása van, hogy a tapló a rávetett szikrától meggyulad, hogy a férfi szerelmes lesz és az utat, melyen az ő imádottjának múlhatatlanul menni kell, hiacint-csokorkákkal hinti be. Néhány utcai találkozás és egymásra vetett égő pillantás után, melyből a férfi, az arcot takaró szövet keskeny nyílása miatt kevesebb részt nyer, a leányt megkéri az apjától, elmondván neki, hogy mi és mennyi menyasszonyi ajándékot ad, mely rendszerint az ő szerelme és gazdagságával van arányban.

A törököknél a házasság polgári szerződés lévén, az összeköttetés nem templomban s nem pap által történik, hanem a két részről megbízottak a házassági kötvényt a polgári hatóság előtt elkészítik, aláírják s ezzel a házasság meg van kötve. A milyen könnyen történik az összekelés, épen oly könnyen megy az elválás is. A török módja szerint vehet 2—4 nőt is, de többet csak a császár vehet. Egyébiránt a Párisban vagy Londonban nevelt törökök ma már többnyire csak egy nőt vesznek.

Miután a házassági egyezés megtörtént és az összekelési nap kitűzetett, ha a menyasszony előkelő családból való, más családbeli nőknek meghívás küldetik, hogy a menyegzői szertartásnál segédkezzenek. A kitűzött napon reggel azon nagy számmal érkeznek és az Ő fogadásokra rendelt szobákban helyet foglalván, elkezdik a «nárgilé»-t szívni, melyet magokkal hoztak. A meghatározott időben a meny-

asszony megjelenik közöttök. — Ruházata, mely pompás és gazdag, az orthodox törököknél mulhatatlanul áll az úgynevezett «oteri»-ből, arannyal és drága gyöngyökkel gazdagon hímezve és hosszú uszálylval ellátva, mely az efféle díszruháknál elmaradhatlan; hanem a mostani török leányok már a «frenk» (francia vagy nyugateurópai keresztény) divatú öltönyöket elfogadják, s az egész menyasszonyi öltözetet gyakran Párisból rendelik. De ezek is, miután a fehér atlacz-ruhában, menyasszonyi fátyolban, narancs-virággal díszítve, magokat eléggé mutogatták, a nap többi részén kötelesek az arannyal hímzett bársony «oter»-t viselni, mely Stambulban készül. — A menyasszony feje borítva van ékszerekkel, gyémántokkal s más drága kövekkel, melyeket neki részint vesznek, részint ez alkalomra kölcsön kérnek, még pedig annyira, hogy gyakran a nyoszolyóleányoknak kell neki segíteni azokat emelni. Még négy gyémánt is erősítettik a két arczára, homlokára és állára; és ezeken kívül mint a menyasszonyi dísz elmaradhatlan része, egy arany fonálból kötött fátyol erősítettik a feje hátuljára, mely a vállait borítva, csaknem a térdéig leér.

A szobába bemelve a menyasszony, a képét borító fátyolt hátra veti és vendégbarátnői kezét sorba csókolja, mely után őt a számára készített divánoni magasabb helyre vagy trónusra vezetik.

Ekkor a vendégek közül egy elkezd dalolni, melyben a többiek neki segítnék, mialatt két nyoszolyóleány vagy rabszolganő tánczol. Ezen táncz, — ha ugyan annak nevezhető, — nem igen fárasztó, mert a lábak abban nem mozognak, hanem a tánczoló csak derekát és fejét hajtogatja keccesen s kezeivel csinál a légben bájos mozdulatokat, a dal ütemét megtartva.

A táncz után ebéd-vacsorához ülnek, 5—6 órakor, kezeiket általános török szokás szerint előbb megmosva.

Ebédet végezve, ismét nárgiléznek, fekete kávé szürcsölve, s elcsevegik az időt naplementig. Ekkor felállnak, elmenéshez készülnek, de különösen a menyasszonyt készítik a vőlegény házához elvezetésre, hol azon a napon a férfiak szintén lakomát tartanak; azaz esznek, isznak, kávéznak, füstölnek s fogadott tánczosfiak tánczát nézik. A menyasszonyt a nők a vőlegény háremébe kísérik, hol a divánon az ő számára készített helyre ültetik, mely felett csinált virágokkal alkotott csinos mennyezet van. Itt kell neki órákig ülni mozdulatlanul, lesütött szemekkel, összetett kezekkel; mely idő alatt nem csak a meghívott hölgyek jönnek őt nézni, hanem minden az ő neméből való idegen; mert az ajtók nyitvák, hogy bárki, a ki őt kívánja látni, be-

mehessen, őt bámulhassa és bírálhassa. És neki türelemmel kell állani a legszemtelenebb vizsgálást, észrevételeket és dicséreteket.

*Küprizli Mehemed* pasa neje «Harmincz év a háremben» című könyvében az ő menyegzőjéni ezen szertartást eképp írja le: «Ekkor az ajtók megnyíltak, és sok nő jött be, öreg és fiatal, kis leányok és 6—8 éves fiúk. Minden czeremonia nélkül jöttek szobámba, mint mondák, az újonnan érkezettnek nézni. És engem bírálataik tárgyává tettek. «Biz' isten! szép asszony,» monda az egyik. «Török ön vagy cserkesz?» kérdezte a másik egészen hozzám jöve. Én georgiai vagyok, felelem. «Van önnek nővére?» kérdezte a harmadik, «mert egy fiam van, kinek szeretnék olyan nőt szerezni, mint ön.» Nincs nővérem, mondám. Minden kérdés után magok között beszéltek vagy törökül vagy cserkeszül. Azok helyett, kik elmentek, mások jöttek és hasonló untató kérdésekkel terheltek, egy perczig se adva nyugtot. Látván, hogy ők velem egy házban lakók és hogy ők tisztak anyái vagy nejei voltak, illedelmesen bántam velök. Jelenlétök alatt nyugodt nem voltam; óhajtottam, hogy bár csak elmennének; de biz azok csak késő este hagytak magamra.»

### **A török nők házon kívül. A török leányok nevelése.**

Láttuk már a török nőket háremben, lássuk most őket nyilvános helyen, utczán.

A koránnak sok parancsai vannak, melyek a társas élet fejlődését, a művelődést, czélszerű nevelést, tudományok terjesztését gátolják, vagy is inkább gátolnák; de a korszellem, civilizáció eltápossa őket, mint a gőzmozdony azon balgatagot, ki őt futásában fel akarná tartóztatni.

Ilyen parancsa, a többek között, az, mely azt kívánja, hogy a nők idegen férfi előtt másképp mint beburkolt testtel és arczczal meg ne jelenjenek. De ezen parancsot már annyira kijátszák, miképp azt mondhatni, hogy az már csak holt betű.

Nem is képzelik olvasóim, mily nagy különbség van a törökök öltözete között ezelőtt negyven évvel és most. A női öltözék legfontosabb darabja a «jászmák», azon szövet, melyet a török hölgyek szentkönyvük parancsa szerint, képeiket a férfiak elől tartoznak eltakarni; s mely ez előtt képeik minden vonását teljesen eltakarta, s kivehetlenné tette. Ez ma már annyira negvékonyodott s ritkult, hogy az nem

egyéb, mint a legátlátszóbb fátyol, valami «illusion» lepel, melynek reddői nem kevés ügyességgel és fáradsággal rendezik el arczukon. E tekintetben egy konstantinápolyi delnő épen annyival múlja fölül keleti nővéreit, mint egy párisi «lione» az ő provinciái nő társait. Olyan kaczerul van a finom «mousselin» az orra és szájra borítva, oly gyengéden fedi az a homlokot, hogy a vékony «ködfátyol» még nevelí a rejteni szándékolt bájt. — A jelenkori hárem lakói «jászmák»-ja, távol attól, hogy a szép vonásokat a férfiak szentségtelen tekintetétől védené, egyébre nem szolgál, mint az orr és homlok árnyéklására, a rózsaaajak ingerlő bájainak nevelésére, a szeplőnek, ragyának elfedésére; míg a nagy tüzes szemek kétszerezett fényvel tündökölnék ki a jó nagyra hagyott nyíláson.

A sűrű «jászmák» kicserélését nyomban követte a «feredzse» elhagyása: Az úrnőknek ezen házon kívüli felső öltönye egy hosszú, bő köpeny volt, melybe magokat beburkolták, úgy hogy a termet alakját egészen kivehetlenné tette. A «feredzsé»-k többnyire drága szövetekből voltak; a gazdagabbakká arany, ezüst és selyembe szövött, vagy himzett virágokkal s levelekkel, gyöngy kivarrással díszített nehéz atlaczból. De oly ízléstelen s ügyetlen szabásuk volt, s oly rendkívül hosszúk voltak elől, hogy a nő kénytelen volt azt mindkét kezével nyalábra szedve; vinni az utcán. Így aztán a legszebb termetű török nő is úgy nézett ki az utcán, mint egy eleven nagy zsák vagy csomag.

De ezen rútitó, torzító öltözet most már az európai divatnak adott helyet. Az otromba sárga papucsot a magos sarkú, kaczer francia «bottinne» váltotta fel; a körmöknek hennával pirosításával felhagytak, s a csinos kis kezek francia bőr-keztyűkbe szoríttatnak.

A kaczerul fejre tekert, s arcot tündérvésként borító «jászmák»-bán a török nők általában szépeknek látszanak; hanem mikor ezen keleti szépek némelyike a fátyolt, véletlenül (?) egy kissé leejti, mi a fiataloknál gyakran megtörténik, és az arczvonás tisztán látható, a csalódás egyszerre eltűnik, s óhajtja az ember, hogy bár csupán fátyolon keresztül láthatta volna a szépséget. — A török nők szemei gyönyörűk, hódítók, hanem kevés kivétellel, orruk és szájuk oly nagy és nem szép metszésű, hogy a gyönyörű szemek nem bírván ki]ótolni az arcz hiányát, egészben véve szépeknek nem mondhatók. Szépségükből sokat elvesz az arczfestés is. Ha ők azt nem tennék, arezuk színe igen szép volna, mert az arczuk bőre hófehér, rajta alig látható pirossággal, de őket csak a legellentétebb fehér és vörös szín elégíti ki, s így magokat szájalomra méltón eltorzítják. — A nálok

divatozó gyakori gőzfürdés is rossz hatással van a bőrre; a nők ugyanis kötelesek legalább négy héten egyszer, bizonyos időben fürdőbe menni, más fürdő pedig nálok — hol természetes meleg fürdő nincs — nem létezik. — Bár a török gőzfürdő a legkecsegtetőbb, élvezetnyújtóbb valami, és ideiglenesen látszólag, előnyös hatása van a bőrre; mert a bőrt több órára, sőt egész napra is, rendkívül fehérré és simává teszi, de még is a nagy hőség és kénmennyiség miatt, melylyel a lég terhelve van, a fürdő túlságos használása, pusztító hatással van a női szépségre. A gőzfürdőt túlságosan használóknak mind teste, mind elméje gyorsan veszti rugékonyságát és már fiatal korukban idejekoráni öregségbe hajlanak. — A lomhaság, melyet a gyakori gőzfürdés előidéz és a török társadalmi életmód nevel, nagyon elősegíti az elhízást, mely észrevehetőleg rontja a török nők termetét.

A költők regényes leírása a török női szépségről főképp azok szigorú elzártágának tulajdonítható. Még a török férfiak is épen olyan keveset látnak a török nőből, mint az idegen «gyaur.» Mikor a törökök legjobb barátjaikat látogatják is meg, a «szelamlik»-on vagy férfi lakosztályon túl soha se mennek, és más nőt, mint saját háremjebeliakat nem ismernek. Midőn egyik hárem lakói a másikeket meglátogatják, papucsukat, török illemszabály szerint, az ajtón kívül hagyják. És ezen idegen papucsok erősen megtöltják a férjnek még a saját háremébe bemenést is. — A férjen kívül csak az apa és fivér azon férfi, ki egy nőnek az arcját «jászmák» nélkül láthatja; bár — mint már fentebb mondtam — a mai «jászmák» épen nem oly irigy, féltékeny, mint volt a hajdankorbeli.

Egy török férfival beszélgetve, annak hogy létéről tudakozódni, azt csak említeni is a legnagyobb illemsértés; annálfogva minden ilyen forma, nálunk szokásos tudakozódás «hogyan van az ön kedves neje?» stb. a török társalgásból ki van zárva. A legvadabb kinézésű, nagy turbánú és szakállú török az afféle botrányos helytelen tudakozódásra, ha az idegen, török szokásokkal ismeretlen keresztyéntől jönne, fülig pirulna mint egy fiatal leány, ha szeretőjét említik; ha pedig töröktől jönne, haragra gyúlva handszárjához kapna.

Ebből láthatni, mily helytelenség volna, még egy külfölditől is valamely töröktől a háreméről vagy csak általánosan a nők szokásairól stb. részletesen tudakozódni. Habár bizalmas barátod lett légyen is ő Párisban, vagy habár száz findzsa fekete kávé ittal légyen és ugyan annyi pipa dohányt szívál divánján ő vele; ha oly tárgyakról tudakozódsz tőle, pirul, hímez-hámoz, s a felelést lehetőleg kerüli. — Egy

francia követ lyoni selymet kívánván küldeni ajándékol egy pasa háremje hölgyeinek, kikkel ismeretséget kötött, ezt a következő levélkével küldte a férj kezébe: «kérem fogadja ön ezen selymet ajándokul, melyet, hogy miképen használhat ön, jobban tudja, mint bárki más.» Ennél közelebbi célzás az illető nőkre ízlés- és illemellenes lett volna a török szabályok szerint.

A Konstantinápolyi látogató férfi legjobban teszi, ha a török nők szépségéről nem kíván többet tudni, mint a mennyit az «araba» (szekér) és «tatreván» (hordszék) függőyei alá, vagy a temető cziprusainak árnyékába kandítva szerezhet oly pillanatban, midőn a a hőség miatt férfitóli biztonság érzetben a «jásmák» a képet nem takarja. — De a nők se mernék az idegent kaczárság vagy bármi jel által hozzájuk közeledésre vagy csak figyelmére méltatásra is bátorítani; mert bármi férfi, még a legalsóbb osztálybeli is, jogosítva van az olyan török nőt, kit keresztyénnel szóval vagy jelekkel beszélgetésen kap, az utcán jól elverni; és őt ezen hőstettért az esetleges tanúk, kivált a nők, megtapsolnák.

Ha valamely külföldi keresztyén szembeszökő bátran talál török nőhöz közeledni, könnyen az ilyen kifejezések záporát vonja magára: «Te keresztyén kutya!» «Te nyomorult teremtés.» «Te gyaur,» «hogy az ég madarai csúnyítsák le szakálladat» «hogy a ragály pusztítsa el családodat!» »hogy legyen a nőd magtalan!» Az utolsó a korán legkegyetlenebb átok. — A török nők efféle pirongatása, még élénkebb, még zajosabb, ha azt férfiak is hallják.

Egy nő azért nem haragszik, ha a férfiak őt figyelemre méltatják és kétségkívül nyomasztólag hat az a török nőkre, hogy szépségöket titokban kell tartani, hogy azt csak nőtársaik láthatják. A török legkevésbé se venné élczelése tárgyául a női hűtlenséget. Az anyagi féltékenység és az abból eredő szigorú óvintézkedések a törököket megmentik a családi botránytól.

A török nők öltözködését s társas életmódját láttuk. Lássuk most már neveltetésüket is.

Törökországban még a férfiak nevelése is igen alacsony fokon áll, s abg áll az többlől, mint írásra, olvasásra és kevés számolásra tanításból. És még annyit is igen kevesen tanulnak; úgy annyira, hogy igen sok tisztviselő és törzstiszt van, ki még nevét se tudja leírni; és minthogy nevét gyakran kell aláírni, ezt úgy eszközli, hogy nevét gyűrűje fejébe metszetik, teljesen kiírva, s ezt vékonyan betintázva nyomja oda, hova nevét kellene írnia. — Az igen gazdagok pedig

fiákat, kivált azokat, kiket diplomatikai pályára szántak, rendszeren Párisba küldik nevelésre.

A szegény nők eddig még ennyi nevelésben se részesültek; mert számukra iskolák nem voltak; magántanítónó pedig igen kevés volt, s az se jól képezett, és azt is csak a gazdagok tarthattak.

Mostanában azonban a török nevelésügy egy kis lendületet nyert, s néhány évvel ezelőtt Stambulban egy nőnevelde állított fel, melyben oly asszonyokat és leányokat tanítanak, kik nevelőnők akarnak lenni. Bevétnek ugyan mások is, de a főczél magánnevelőnőket képezni a gazdagok gyermekei nevelésére. — Tanítanak itt írni, olvasni, számolni, földleírást, történelmet, rajzolást, francia nyelvet, sima- és díszvarrást, hímzést, kötést stb.

Ezen iskola megnyitásakor mintegy 60 különböző korú nők és leányok írták be magokat, s némelyek közülök messziről jöttek kiképzetés végett.

Az iskolába feladás, mint ritkaság, a jobbmodúaknál nagy szeretással megy végbe. A kis újonczot, ki rendszeren 4—5 éves, ünnepiesen, sőt még annál is ezifrábban felöltöztetve, egy ember a karján viszi, míg egy másik, arannyal hímzett könyvtáskáját, az iskolában ülésül szolgálendő párnájára téve viszi. Az iskolás gyermekek a pap és tanító vezetése alatt rendben menve az utcákon fel s alá, csendesen éneket dúdolván, járnak. A nap a tanító tiszteletére adott ebéddel végződik.

Másnap reggel a tanítás kezdődik a koránbóli versek betanításával, melyeket, a földön ülve s bókolván, nyújtva, orrhangon énekelnek. Ezután jön az «Elif Bé» (azaz ABC) ismerése és az írástanulás.

A számvetés a török nők előtt eddig ismeretlen dolog volt. A nevelés ezen ágának tanításáért férfiakhoz kellett folyamodni. Az iskolának két szobája volt. Az egyikben a tanító, divánon ülve, tanította a leányokat egyenkint, a mint azok a szomszéd szobából sorban, egy közös, hosszú, fehér pongyola köntösben s kendővel betértett fővel előtte megjelentek.

Képzelem, hogy kívánja az olvasó tudni, hogy honnan tudom én ezen háremi titkokat. Megmondom. Azokat két évi Törökországban lakásom alatt, részint nős törököktől, részint egy magyar honvédtisztől hallottam. No, ne álmélkodjék olvasóm; háremszentségtelenítést ne gyanítson. Az ekkép történt.

Néhány menekült magyar Stambul utcáin sétálván, egy palotának emeleti ablakából, még pedig hárem ablakából közülök egynek a

nevet hallották kiáltatni. Feltekintenek, s látják, hogy a lekiáltó egy honvédattilás magyar tiszt. Ezen egyén volt a szabadság-harczban részt vett magyar nő, ki Törökországba mint tiszt menekült, ki magát Sárosy Gyulának nevezte. Az ő neve a magyar menekültek közt nem volt titok s végre a törökök közt is tudva lett, sőt még a háremekbe is — természetesen az eunukhusnak vizsgálaton alapuló meggyőződése után — bejuthatott, ott sok jó órát tölthetett s tapasztalást szerezhetett.

Elmondtam, a mennyire e könyvecske szűk kerete megengedte, mindazt, a mit a török nép és szokásai ismertetésére érdekesnek, szükségesnek gondoltam. Elmondtam, hogy a törökök mily barátságosan fogadtak, mily szívesen ruháztak, tápláltak s oltalmaztak bennünket menekülteket vértszomjazó üldözőink ellen, azokkal meg háborúba keveredést is kockáztatva, két évig; mily testvéreleg szerettek bennünket, hogy mily önzéstelenül készek voltak bennünket a széttépéssel fenyegető sasok ellen védeni; hogy azt tette velünk egy «*pogány*» nép, a mit egy európai «keresztyén» nemzet se tett volna értünk. O előttünk üldözöttek előtt kitérta háza ajtaját; mint barátját, testvérét fogadott és pártolt, míg más európai országok, jobban mondva azoknak kormánya, midőn hozzájuk be akartunk menni, képünkbe csapták az ajtót. A töröknek mi magyarok (és a lengyelek is) nagy hálával tartozunk. — Isten áldja őt!

Most már visszaviszem olvasóimat az amerikai fregát «Mississippi»-re, hogy azon utunkat a szabadság hazájába, Amerikába folytassuk.

# MÁSODIK RÉSZ.

## AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOK.

### Utazás Törökországból New-Yorkba.

Szeptember II. 1851.

Egyesült-állami fregátunk, a büszke «Mississippi» délben a Dardanellákból kiindult, s a két partról jobbról és balról eső török erődök, a többek között a nagyszerű «csenák kálé» (tál-vár) között haladva, kiértünk a Szigetestengerre (Arkhipelagosz), melyben a haj ónkon volt három kalauz vezetése alatt az egymáshoz közel eső, kisebb-nagyobb, kopár, lakatlan és dús növényzetű, népes szigetek között haladva egész éjjel, reggel 5 órakor a *smirna*-i kikötőben vetettünk horgonyt. Itt pihentünk két nap, mely idő alatt hajónk élelmi szereléseket és ivóvizet vett be; Kossuth a Konstantinápolyból vele találkozásra ide jött olaszokkal és magyarokkal értekezett; s török pénzünket spanyol tallérokra és angol sterlingekre váltattuk, mert nekünk a hajót elhagyni nem engedtetett. Megemlékest érdemel itt a szép, nagy, érett, édes, pompás friss füge és a ropogós, édes, sárga szemű, nagyfűrtű szőlő, melyből a híres smyrnai mazsolát készítik.

Smyrna Kis-Ázsia nyugati részének fő kereskedő városa, a smyrnai öböl lapályán s részint a régi «Mont Pagus» lejtőjén terül el, s a kikötőből gyönyörű kilátás van reá. A hegytetőn egy fellegvár van, mely még a XIII. században épült. Lakossága mintegy 150,000, melyből 80,000 török, 40,000 görög, 15,000 zsidó, 10,000 örmény és 5000 európai idegen. Az európaiak és görögök az öbölparton elnyúlva laknak, ezeken fölül a lejtőn laknak az örmények, legfölül pedig a törökök. A törökök és örménynek közé szorítva vannak a zsidók. Kikötőjében évenként mintegy 1000 hajó fordul meg.

A városnak a kikötőből gyönyörű kinézése van; de bele menve, mint minden török város, rút; utczái keskenyek, tekervényesek, rondák.

13-dikán d. u. 4 órakor matrózaink víg daliás közben a horgonyt

felhúzták, Törökországtól búcsút vettünk, s hajónk haza, a szabadság hazája felé indult, de mintegy négy mérföldnyire még az ázsiai parton *Vurla* nevű kis falu alatt megállott, hol egész éjjel és szept. 14-dikén három hónapra való ivóvizet hordtak a hajóba. Szept. 15-dikén reggel a Smyrnában élelmi szerek bevásárlása végett hátrahagyott hajóosztiztek megérkezvén, egy fogadott görög hajón, a roppant sok élelmi szert bevettük s d. e. 10½-kor nagy utunkra indultunk. Estefelé a *Chios* szigete mellett haladtunk, s közülünk némelyek a tengeri betegséget már megkapták. Szept. 14-dikén mindnyájan, két fekvő tengeri beteget kivéve, elkezdttük új hazánk nyelvét, az angol nyelvet tanulni.

Szeptember 16. 1851.

Reggel 7 órakor a syrai kikötő előtt állottunk meg, s a hajónkon volt három kalauzt partra tettük s 8 órakor tovább indultunk. Syra (Hermopolis) a hasonnevű sziget délkeleti végén, a kikötő körül, sziklás, kopár hegyoldalon elterülő Athén után a legnagyobb görög kereskedő város, majd minden nemzet konzula lakhelye. Kikötőjében évenként ezernél több kereskedő hajó fordul meg. Házaik egytől-egyig mind csinosak, szépek, meglepő pompások, majd mind emeletesek, s mindenféle színre festvék, olasz lapos tetőkkel. Két év óta itt láttunk először tornyokat, mintegy nyolczat, s hallottunk haranghangot, melyet oly jól esett hallani. Délben közel jobbra hagyánk *Serpho* szigetét, d. u. 3órákor közel balra *Anti-Milo*, kissé távolabb *Milo* szigetét; d. u. 4½-kor közel jobbra hagytuk *Falconera* kis sziklás, kopár szigetét. Este 10 órakor elértük a moreai partokat, s még éjjel a *Cerigo* szigetét balra hagytuk. Ez este szép tüneménynek voltunk tanúi. A hajónk kerekéi által megtört hullámokban a tündéries fényű széles szalagban ragyogó és diónagyságú villótűzgolyócskák ragyogtak miriád számban.

Szeptember 17. 1851.

Heggel a moreai partokat hátrahagytuk s dél tájban szemeink elől eltűntek. Ez nap az idő oly csendes volt, hogy szellő sem lengedezett, a tenger vize csaknem tükörsima volt, hanem a vízalatti mozgás következtében a 2—3 öl magas sima felszínű hullámok jobban megliányták, vetették hajónkat, mint a zivatar által felkorbácsolt fehér habos

hullámok tették volna; 4—5-öt kivéve, kisebb-nagyobb mértékben tengeri-betegek lettünk, s némelyek hánytak is.

Szeptember 18. 1851.

Reggel az adriai öböl iránt haladtunk és semmi száraz földet nem láttunk, de d. u. feltűntek a calabriai partok. Ekkor nagy eső jött, dörgéssel, s a két magasabb árboczra feltették a villámhárító láncot, melynek vége a vízbe lenyúlt, különben a tenger csendes volt. Este 8 óraker elértük a calabriai partokat.

Szeptember 19. 1851.

Napfeljöttkor a *Stromboli* sziget mellett haladtunk. Ez egy a lipari szigetek közül, Sicilia éjszakkéleti részétől nem messzire. Alakja csaknem kerek, kerülete csak 3 német mérföld; lakosai száma 1200, kik a szigetnek szőlővel beültetett oldala tövében, a szőlők között szétszórt házikókban laknak, s bor, búza, árpa, gyapot, mazsola, aprószőlő, füge, stb. természetéből élnek. A szigetcske közepén emelkedik fel a 2500 láb magas tűzokádó-hegy. Midőn hajónk a szigethez közeledett, a hajós tiszték már figyelmeztettek bennünket erre a szép tűzokádó-hegyre, mely ugyan ritkán hány ki tüzet, de szüntelen füstöl. A hegy csúcsa a maga szülte sűrű köd- és füstfelhőbe volt burkolva, de egy óra múlva ellebbenve a ködfátyol, láttuk, hogy a hegy éjszaknyugati oldalán a tetőtől  $\frac{1}{8}$  rész távolban a torok erősen füstölt. A hegy déli oldalán, közép tájon láthatni a meredek oldalon egy kis fehér házikót, melyben — mint mondják — egy német remete lakik.

Szeptember 20. 1851.

Dél előtt 8 óraker *Ostia* tengerparti falu felett látszott a távolban homályosan a méltóságos Szent-Péter templom Kómából. Délután 5 óraker balra a *Giannuti* sziget esett, 5Va óraker jobbra *Mont Argentario*, mely hegy háta mögötti öbölben van *Orbitello* város, 6 óraker balra *Giglio* sziget hozzánk igen közel, 7 óraker pedig szintén balra, de távol esett *Monté Christo* sziget. Éjjel 10 óraker balra közel esett *Elba* szigete, I. Napóleon fogsághelye, de a nagy sötétségben nem láttunk egyebet, mint a világító torony erős fényét. Ejjél után, midőn már

ágyban voltunk (mert 10 óraker minden hálószobában ki kellett a lámpákat oltani), esővel, villámlással egy kis vihar jött. A hajó jobbra-balra erősen himbálódzott, előre s hátra roppantul bukdácsolt, az oldalához csapódott három-négy öl magasságú hullámok ütése alatt recsegett, ropogott; a dühödve neki rohanó hullámok oldalához ütődve, távolról hallatszó ágyúörgést képzelteitek; a hálószobákoni kis üveg ablakocskákat a hullámok bezúzván, a szobácskába is bebukkantak, s a szegény tengeri betegséggel vesződöt ágyából kiöntötték. Estve viharra nem leven kilátás, sok tárgyak kellőleg nem biztosítottak; ennek következtében mosdó tálak, kancsók, üvegek lehullottak, összetörték, székek ide-oda hányattak. A vendégek nagyobb része a hálószobákból kifutott, a nagy betegek ágyukban maradv nyögtek, hánytak, átkozva azt, ki a tengerre menést feltalálta. Én azon szerencsés néhányak közé tartoztam, kik nem háló kis szobáiban szilárd deszka-nyoszolyát kaptam, hanem lógó ágyat, mely lefekvés idejekor a két végére kötött sok, de egy egy likban egyesülő zsinegeknél fogva az étterem gerendáiba erősített vashorgokba akasztatott. Ebben fekvé a hajó oldalingását épen nem éreztem, csupán azt, ha a hajó fara fölemelkedett vagy lesülyedt. Ezért ágyamban a vihar moráját s a hajóban volt zörgést, zürzavart nyugodtan hallgattam és néztem. De midőn reggel öltözni ágyamból kikeltem s a még mindig hánykolódó hajó padlózatára léptem, gyomrom felháborodott, azt nehéznek, epével terheltnek éreztem, de hányás nem erőtetett.

Szeptember 21. 1851.

Reggel 10 óraker a spezziai öbölbe értünk s a tengerparti erőd és a vesztegház között horgonyt vetettünk, s a vesztegintézeti tisztek palotája ablakaiból számos szép hölgyek által fehér zsebkendők lobogtatásával fogadtattunk. Ezen öböl bájos szépsége meglepő, s változékos kellemes vidéke nézésével az ember nem tud betelni. A toroknál mindjárt balra megragadja az utas figyelmét a magán álló, fákkal beültetett s romokkal díszes szikladombon büszkén álló világító torony; s még ezen mereng a part után sovárgó tengeri utas szeme, midőn háta mögött a hegy-fokon feltűnik a 3—fi emeletes, mintegy száz házból álló *Porto Venere* (Vénus kikötője) egy kolostorral s annak templomával. Fölötte az elhagyatott állapotban álló, mohos római vár, komor tekintettel mutatva vissza dicső régmúltjára, gyászolva a mostani mivolt világban megvetését (minek okát az öböl csekély mélységek

A kikötői komor városka felett és mellett a magas hegy, tetőtől talpig mesterségesen művelve, terraszírozva, gyümölcs-olajfákkal s szőlővelbeültetve 60 éves aggastyánt juttat az utas eszébe s annak viruló korú 16 éves aráját. A merengő utast szomszédja felkiáltása «oh! nézd csak mily pompás látvány!» riasztja fel s előtte látja a most leírt hegyfokon elhagyatott állapotban, benne egy-két lakházzal, de hajdani bajnoki tusáira most is büszkén emlékeztető kis vár mögül előtűnt vesztegintézetet, pompás palotájával, «lazarett»-jével s raktáraival, egy az ökölbe kinyúló hegyfokon, melynek éjszaki oldalán egy falucska vonja magát szerényen hátra a bámuló utas kíváncsi szemei elől, csak egy emeletes házaival szégyenlve magát ennyi természeti s mesterséges szépségek közepette. Beljebb éjszak felé az öböl partján fekszik egymásik, emeletes házakból álló csinos falucska. Az öbölben éjszakra fekszik a pompás kikötőjű *Spezzia* város. A kikötő keleti oldalán ismét egy csinos I —3 emeletes házakból álló kis falu díszelg. Az egész öböl közép nagyságú hegyekkel van körülvéve, melyek tetőtől talpig ültetve, szorgalmasan művelve, mulatóházakkal s itt-ott régi várakkal díszelgve. mind az öböl lakóinak, mind az utasoknak szép kinézésükkel sok élvét nyújtanak. — Nevezetes a vesztegliáz fölött ágaskodó kopasz tetejű magas hegy, melynek tetején most is látszik az 1-ső Napóleon által sziklából vésetett bombamozsár-telepliely. — Ezen öböl keleti oldalán a tengerparton látszik még, azon ház, melyben Byron (olv. Bájron) töltötte a világtól elvonulva napjait.

Nevezetes ezen öböl s vidéke — mely egymást hátaló magas hegyekből áll — arról, hogy az év 365 napjai közül csak 60 nap tiszta, a többi borult, esős; de meg is látszik ez gyümölcsseiről, mert tekintve azt, hogy oly forró égaljon van, csodálja az ember, hogy szeptember végén gyenge kukoriczát, a leggyengébb zöldségeket, ériőieiben levő paradicsom-almát s csak oly szőlőt kaphat, mint nálunk sok esőzés és hűvös idők miatt idejekoráni szüretkor szokott lenni. Füge, citrom, gránátalma stb. csak kínlódva érik. — Megérkezésünk napján mindjárt jött a fiatalság Kossuth üdvözlésére a keleti faluból, s csónakjaikban

\* Nevezetes ezen vár arról, hogy az angol flotta ellen csak 60 ember védte oly vitézül, hogy azok azt be nem tudva venni, feltételeket ajánlottak nekik a magok megadása esetére, mit ők visszautasítottak, s a csata újra makacsul folyt, míg végre a várórség az ajánlott feltételek mellett megadta magát. A bevonuló angolok látva, hogy a daczos várórség csak 60 emberből áll, ajkaikba haraptak. A dühös támadást mutatja a falakon ma is látható temérdek golyóütés és nagy rombolás.

hajónk mellet libegve, örömittasan éltették a fedélzeten köztünk álló Kossuthot és Magyarországot.

Szeptember 22. 1851.

Déután a spezziai ifjúság sok olasz nemzeti lobogós (zöld fehér veres) csónakokon nagy zenével kijött Kossuth üdvözlésére. Az első osólnakon hosszában kifeszített széles fehér szalagon ez volt írva: «viva» zöld, «Kossuth» veres betűkkel. Zenével hajónk melle jöttek, s ott megtudván, hogy Kossuth a vesztegháznál van, oda eveztek s estig ott zenéztek. Kossuthot s Magyarországot éltették. Végre Kossuth hozzájuk olaszul kis beszédet tartván, vívázások s zenézés közt haza tértek. Este egész Spezzia mentén a tengerpart gazdagon ki volt világítva, mely nekünk gyönyörű látványt nyújtott.

Azon kis történet, hogy a Mississippin egy öreg matróz a 11 éves kis Kossuth Ferencznek egy kis könyvet «Washington életé»-t aján-dékozta ezen szavakkal: *«olvassa ön ezt figyelemmel, s legyen olyan ember mint az volt»*, ad alkalmat megemlítenem ezen hajóslegénység-nek a magyar nemzet iránti érzelmét. Elüttök ügyünk és annak elő-bajnoka Kossuth szent, s értök véroket ontani készek, s biztattak bennünket, hogy nemzetük pénzzel s fegyverrel fog bennünket segítni. Mondák, hogy ők minket létekből szeretnek, s órszemmél kémlik, hogy a tiszték oly szívesen bánnak-e velünk, mint ők kívánják.

Tápatásunk s a velünk bánásmód ekkorig a legpompásabb a legszívélyesebb volt. Többet kívánnunk se lehetett. Mindnyájan kényel-mesen voltunk elszállásolva. Kossuthnak és családjának a fedélzeten két, Perczel Miklós és nejeének egy tágas csinos szoba volt készítve, melyek a középben levő társalgó- vagy munkatermecséből nyíltak; mi pedig tiszték kettesével, négyesével az alatt levő étteremből nyíló csinos, minden öltözködési és alvási, írási és olvasási kényelemre szük-ségesekkel ellátott szobácskába szállásoltattunk, melyeknek kerek ablakocskái a vízszínnél mintegy egy öllel voltak magasabban, A tiszték a lehető legszívesebbek voltak, még gondolatainkat, kíván-ságainkat is lesték, hogy legkisebb vágyunk elégitetlen ne maradjon.

Életmódunk, tápatásunk a Mississippin a következő volt. Reggel 6—7 óraker a hajó fedelét és belsejét bő vízzel mosták, súrolták minden nap. Épen azért se a fedélzeten, sem az ebédlő-terem padlózatán feküdni nem volt szabad, hanem csak lógó ágyakban. Hét óraker egy nótát trombitáltak felkelési jelül. Evésre nézve, minthogy egyszerre mindnyájan az asztalhoz nem fértünk, két részre voltunk osztva.

A tiszteknek s vendégeknek fele eszik 8 órakor, a másik fele 9-kor reggelizett; 12 órakor volt a villásreggeli, melyre volt felrakva kenyér, kétszersült, sajt és bor. Délután 3 órakor ebédelt az 1-ső osztály, 4 órakor a 2-dik. — Este 7 órakor volt a «thea», mely igen egyszerű s könnyű vacsora, mert csak theából, kávéból, írósvajból, vékony sonkaszeletekből és kenyérből áll. Reggelire és ebédre hívó jel egy nóta síppal, dobpergéssel kísérve. Este akkor feketett mindenki, a mikor akart, de 10 órán túl senkinek semmi szín alatt lámpát vagy gyertyát égetni nem volt szabad; de még 10 óra előtt se volt szabad, ha a szobában senki se volt, vagy az abban levők már aludtak; csupán az étteremben égtek a lámpák egész éjjel.

Említettem fentebb, hogy a tiszték mindenben kedvünket keresték, kívánságainkat lesték, hogy azokat előbb teljesítsék, mint kinyilatkoztatjuk. Így például mindjárt az 1-ső és 2-dik theánál látva azt, hogy a theát csak kóstolgatjuk, de nem iszszuk, annak okát kipuhatólván, mely az volt, hogy az amerikaiak mint az angolok, a theát vagy tisztán csupán cukorral édesítve vagy bele még egy evőkanálnyi tejszint téve iszszak s rummal soha sem, és nem tudván azt, hogy vannak oly ferde ízlésűek, kik a thea finom ízét és illatját rummal rontják el, azzal a hajót nem látták el; de mihelyt megtudták, hogy mi azt rummal szoktuk inni, a legelső kikötőben, Syrában, a hajót azzal ellátták. Irántunki nagy figyelmeke mutat az is, hogy midőn érettünk a Dardanellákhoz jöttünk, útjukban Olaszországban egy jó zenebandát vettek fel, mely rendesen reggelizés és ebédlés alatt, s midőn délután a fedélzeten ültünk az európai partok szépségében gyönyörködve, a legszebb darabokat játszotta.

Az amerikaiak ételeik és evésmódjuk a magyarokétól nagyon eltérők. Heggel ők pálinkát nem isznak, de a mi kedvünkért azzal a hajó bőven el volt látva s a legfinomabb szeszek reggel jókor már az étterem asztalára voltak téve. A reggelinél rendesen volt thea és kávé, tojás hígan főve vagy rántva, néha egészben zsírban sütvé, vegyest zsírba sütött vékony sonkaszeletekkel; «beefsteak» (olv. bifszték — marhahúszelet), «hashe,» mely rendesen előtte való napról megmaradt azon marhahúsból készül, melyből a leves volt főzve (mert az amerikaiak a leves húsát száraz húsul, mint mi, soha fel nem adják). A húst finomra vágják bárdal s hajában főtt és összezúzott krumplival, írósvajjal keverve párolják; volt birkamáj-szelet sütvé, hal kirántva, gyümölcs és bor. — Az ebédnél volt leves, benne kevés bolti hosszú metélt vagy macaroni; többféle zöldség s piros paradicsom-alma lesze-

letelve, volt befőzött hal, tiszta vízben főzött rizs, zsír és só nélkül, hajában főtt krumpli tisztítva, «bamia» vagy «patlizsán,» zöld bab, mind vízben főzve zsír, lé és só nélkül vagy e helyett hol veres, hol fehér répa tiszta vízben főzve, elszeletelve lé és eezet nélkül feladva. Fejes káposzta besózott marhahússal főzve, rántás és lé nélkül feladva, fehér bab előbb megfőzve; azután lé nélkül a középebe tett nagy darab szalonnás vastag disznóhússal kemenczében megsütve (ezt hívják «pork and beans»-nak, olv. park end bínsz = disznóhús és bab, mely az amerikaiaknak kedves, mondhatni nemzeti étele); csibe vagy pulyka - sült, vagy sült kácsa sűrű martalékkal, «beefsteak» croast beef) (olv. rószt bíf = sült marhahús); birkacomb egészben főve s kápri-martalékkal leöntve; birkahát-szeletek, rajta az oldalcsont egy részével kirántva, mártalékkal, gomba marhanyelvvvel, martalékkal, főtt gyenge kukoricza, sárga s görög dinnye, szőlő, alma, körte őszi baraczk, friss füge és bor. Megjegyzendő, hogy asztali bor soha sem tétetett fel, hanem csak csemegebor. — Megemlítést érdemel az, hogy a cikóri-salátát s a zeller sárgás gyenge leveleit pohárban vízbe állítva tették fel az asztalra, melyből ők 2—3 levelet véve, eezet nélkül csupán a végét kissé sóba mártva ették.

Szeptember 24. 1851.

A vesztegháznál Kossuthot meglátogatta gróf Monti, a magyar szabadsági harcban volt ezredes, hol sokáig beszélgettek.

Meg kell itt említnem azt, hogy közöttünk a hajón kettő: Szerényi és Vaigli a tengeri betegségben már eddig is a Földközi tengeren, mely a nagy Oczeánhoz képest csak tó, roppantul szenvedtek, mindig ágyban feküdtek. Szerényi félve attól, hogy a nagy tengeri utat ki nem állja, óhajtott Olaszországban kiszállni, és az olasz hatóság, attól tartva, hogy benne Kossuth emissariusus lappang s a tengeri betegség csak ürügy, a kiszállhatást nem engedte meg.

Szeptember 25. 1851.

Heggel a kilencz olasz zenészt hajónkról partra tették s onnan küldék hozzánk búcsújuk bájos hangjait. Délelőtt 9 órakor a horgonyt felhúzták s a kikötőből kiindultunk — Ma Kossuth Ihász ezredes által minket hatunkat, kik nála napos tiszték szoktunk lenni

s Törökországban élete felett örködtünk, összehívatván, tudunkra adta, hogy szándéka Marseille-nél kiszállni s Franciaországon át Londonba menni s hogy Ihaszon kívül közülünk még egyet enged vele menni, olyat, a kinek ezen út költségei fedezésére van pénze. Mi pénztelenek öten mindjárt visszaléptünk, Török Lajosnak hagyva a szerencsét a nagy férfiút kísérhetni.

Szeptember 26. 1851.

Délelőtt 10-kor Toulon iránt haladtunk. A tenger tükörsima volt. A marseille-i kikötőhöz közeledve, hajónkra kalauzt vettek fel s a sziklás veszélyes bejárason, d. u. 1-kor a most készülöben levő, pompás, 20 millió forintba kerülő új kikötőbe értünk. Horgonyvetés után Kossuth tüstént tudatta a marseille-i prefektussal megérkezését s azon szándékát, hogy Franciaországon keresztül megállapodás nélkül Londonba akar jutni. A prefektus ezt nem mervén megengedni, kérte Kossuthot, hogy addig is, míg telegraph útján az engedélyt Párisból megkapja, szálljon ki a városba s a tengeri utazás fáradalmait pihenje ki. Kossuth csakugyan még ez nap családjával, Lemmivel s ennek családjával, Ihasz alezredessel, Török századossal s Gressák hú szolgálójával a városba s a «Hotel des ambassadeurs» szállodába szálltak. A prefektus másnap reggelre hitte, hogy a válasz megérkezik; de a ködös, homályos időben a nagy csápokkal jelek által működni szokott telegraph folyvást nem dolgozhatván, válasz 27-dikén nem érkezett, hanem 28-dikán hivatalosan tudtára adatott Kossuthnak a Franciaországon átmenését tiltó legfelsőbb rendelet. Napóleon (a kicsi), Franciaország elnöke, a gyáva, félt a bujdosó száműzöttet Franciaországon keresztül bocsátni. Kossuth tehát hozzátartozóival a hajóra visszament. A nép megtudván, hogy a fregátra vissza fog térni, az útjában eső utcákat zsúfolva úgy betöltötte, hogy a rendőrkatonák alig bírtak, neki a kikötőig a nép közt utat nyitni. Szerencsésnek tartotta magát, nem a ki csókolhatta, de csak érinthette is kezét vagy csak ruháját. A *a vice Kossuth*», «*viva la Hungrie*», «*vice la Piépublique*» kiáltásoknak vége nem volt. Érdekes volt látni, hogy midőn Kossuth a néptömegbe szorult «gens d'armes»-ok előtt ment el, azok az ő nagysága iránti hódolattal megtelve, akaratlanul kalapot emeltek, s mélyen meghajtották magokat. — Délután a hajó némely tisztjei azt indítványozták, hogy egyenruhába öltözve menjünk be a városba sétélni. Ezt közöltük Kossuthtal, s ő helyeselte.

Nem sokára készen voltunk s mind a hajós-tisztek, Nelsonnal élükön, egyenruhákban, kardosan, mind mi honvéd-ruhában csolnakokba ültünk s a városba mentünk. A partot lépő roppant néptömeg között a rendőr-katonák a legudvariasabban nyitottak utat. Haladtunk beljebb a városiján a roppant néptömeg között, a fentebbi kiáltások és tapsok soha nem szűnő süketítő zaja között, s a mint utczáról-utczára haladtunk a kísérő néptömeg — mint a hó-görgeteg — egyre növekedett. Végre, hogy a zajtól szabaduljunk, egy nagy kávéházba vonultunk be előlök, helyet foglaltunk-s kávéztunk. De ők ide is betódultak. Egy titkos polieziális jezsuita képű potrohos ember sima, szives hízelgéssel ajánlotta, hogy a kíváncsi nép alkalmatlankodásától menekülés végett menjünk fel egy emeleti szobába. Mi mondánk, hogy a nép rokonszenvének s szeretetének nyilatkoztatása nekünk nem alkalmatlan, a nép se akarta megengedni, hogy körükből távozzunk, s a poczkos beavatkozót mérgükben majd szétszedték. Mi azonban nem akarván, hogy a húr jobban feszüljön, a poczkos ember kívánságának engedve, az emeletre felmentünk, hova a népből csak kevés juthatott hozzánk. Míg mi fent mulattunk, a néptömeg az utcán egyre éltetve Kossuthot. Magyarországot s a köztársaságot, várta kimenésünket. A kávéház két utca sarkán volt, a főutczáról volt a főbejárás; itt volt a néptömeg; a másik szűk utczára is volt az épületből mellékkijárás, s a poczkos ember ki akarva játszani s a faképnél hagyni a néptömeget, a legnyájasabb kevéssel rá vett bennünket, hogy azon a kis ajtón távozzunk a kávéházból; de a nép résen állott s a sarkon felállított örök tudatván a tömeggel, hogy a mellékutczán menekülünk, mind oda tódult, s jött velünk, amerre a városba mentünk. Soha nem szűnő kiáltások s tapsok között jutottunk a színházhoz, hol az előadás már állott. Itt az örök a néptömeget be nem eresztették, de sokaknak még is sikerült velünk bejutni, még pedig ingyen. Ily nagy számnak az előadási csendben bemenése zaj s feltűnés nélkül nem történhetett, s a mint a páholyokban az egyesült-állami s magyar egyenruhákat meglátták, az egész színházi közönség felénk fordult s éljwenzett. Az előadás egy időre megszakadt, de azután csend lett, mely csak akkor szakadt meg, mikor a poczkos ember néha-néha felvonások között hozzánk a liátulsó ajtón betekintett, mintegy lesve, hogy kik mernek velünk forradalmárokkal érintkezni, társalogni. Ilyenkor a fütty és «kivele» kiabálás nem szűnt, míg a poczkos ember vissza nem vonta magát. Előadás után már csak kis tömeg kísért bennünket a kikötőhöz.

Szeptember 29. 1851.

Délben közöltetett velünk a marseille-i prefektusnak azon rendeleté, hogy ezentúl a Mississippiról a városba menni mindenkinek, még a nőknek is megtiltatik. S így az Amerikai Szabad Statusok fregátjára internáltattunk, hogy Bonaparte Lajos köztársasági elnök úr édes álmai a szabadságért lelkesülő nép örömrivalgása által ne háboríttassanak. Este felé kezdett a nép a fregát közelében a partra csoportosulni, s rövid idő alatt mintegy 100 csónak úszott hajónkhoz többnyire francia nemzeti lobogóval s zenével, gyönyörű óriási virágcsokrokat s pompás babér- és más koszorúkat hozva Kossuthnak. A csónakok Kossuth ablaka alatt seregelve, tele torokkal éltették Kossuthot, Magyarországot, az Amerikai Statusokat és a köztársaságot; daloltak több nemzeti dalt, s köztök többször nagy tűzzel — képzelhetni milyennel — a Marseillaise-t. Nem hiányzott az általános szabályos taps, mi úgy látszik a francziáknál divatos örömnnyilatkozatási mód. Kossuth ez alatt a fedélzetre ment, s a részvétet röviden megköszönte, s kérte, hogy engedjék őt azon reménnyel távozni, hogy nem sokára ismét látjuk egymást.

Ezután a csónakok szép daliás közt rendben a parthoz visszaúsztak, s körünk csendes lett. Midőn később theázás után sötétben a fedélzeten ülve beszélgettünk, lubiczkolást s emberúszáshoz hasonló zajt hallottunk felénk közeledni. Es csakugyan ember volt, egy marseillé-i vargamester, Jean Baptist Jonquil, ki a hajóhoz érve, könyörgött, hogy vegyék fel, mert ő Kossuthot akarja látni. Felhúzták a didergő meztelent, s az amerikai tiszték ruhát adván rá, Kossuthnak bemutatták, kinek láttára leírhatlan elragadtatással előtte térdre esett, kezét megragadta s azt csókolta, azután néhányszor kérdezte tőle, hogy ő-e Kossuth? és miután igenlő választ kapott, ezt mondá: «no most már kész vagyok meghalni.» Ezután még egy darabig lelkesülve beszélt s azután kérte Kossuthot, — többször nevezvén őt az emberi nem megváltójának, és apjának, — hogy engedje, hogy megcsókolhassa. Kossuthot nyakánál átkarolva, arczát jobbról-balról hevesen megcsókolta; ezzel búcsút vett, s partra szállítatott.

E napi tüntetésnél álmétkodva, elkedvetlenedve láttuk azt, hogy a miatt a hajóistiztek két partra oszlottak. Egyik párt Long kapitánnyal azt botrányosnak, az amerikai lobogót compromittálónak tartotta, a másik párt pedig helyeselte s örömmel nézte. Az egész tüntetés alatt egyetlenegy amerikai tiszt se volt látható se a fedélzeten, se az ablakok-

bán s mikor a nép az amerikai Egyesült-Államokat lelkesülten éltette, nem volt, ki ezt megköszönje. Long kapitány még minket is kért, liogy menjünk be a fedélzetről, hogy a nép bennünket ne lásson; de mi ott maradtunk s az egésznek néma szemtanúi voltunk. Később a tisztekkel e tárgyról beszélgetve, csodálkozásunkat fejeztük ki az ő udvariatalanságuk s pulyaságuk miatt, s volt közöttök olyan, ki azt mondta: nem csodálja, hogy üldöztetünk, «jobb egy rossz constitutio a vérontásnál, a bizonytalan harcznál;» és ezt az amerikai köztársaság szabad polgárait képviselő tengerésztiszt mondotta, kiknek ősei szabadságukért szinte bizonytalan véres harczokat vívtak és győzedelmeskedtek. Szégyen, gyalázat! — Másnap a mai tüntetés kisebb mértékben ismételtetett a nép által. A tegnap este beúszott Jonquil is a magával kivitt ruhát köszönettel visszahozta, de a hajóra fel nem bocsátott. r-

Október 1. 1851.

Kossuthnak a Marseille-ben tartózkodó amerikai consullal egy kis összezőrdülése volt azért, hogy a consul azt írta hajóskapitányunknak: mondja meg Kossuthnak; hogy az Egyesült-Államok lobogóját compromittálta. Ezért Kossuth haragudott, különösen azért, hogy a consul neki azt egy harmadik személy által izente, s nem közvetlen tudatta véleményét vele. Egyébiránt azt monda Kossuth a kapitánynak, hogy, ha szerintök az amerikai lobogót Ő compromittálta, az alatt tovább nem maradhatván, a legközelebbi kikötőben kéri partra kitételét, s számolni fog ő tettéért az amerikai népnek. A consul Kossuthtól bocsánatot kért ugyan; de Kossuth az ő magaviseletét nem feledhette.

Délután kezdték katlanunkat fűtni. A nép tömegesen tódult a partra, a kik csónakot kaphattak, csónakon úsztak a fregáthoz, s úgy libegték azt körül, mint apró kácsák az anyjokat. Több bokkrétát és koszorút hoztak Kossuthnak, többnyire hervadhatlan vörös és fekete virágokból csináltakat, egyet a «Montagnarde» című forradalmi költeménnyel.

Számталanszor éltették Kossuthot, Magyarországot, az általános köztársaságot s az amerikai Egyesült-Államokat, miket mi viszonzunk s indulásunkkor a marseille-i dal utolját velök együtt felemelt kalapokkal mi is rányomtuk. Midőn a kikötő kapujánál álló tömeghez ért fregátunk, szabad gondolkozásé matrózaink, kik már eddig is

boszankodtak kapitányuk gyáva magaviseletéért, nem csak annak tudta nélkül, hanem az első hadnagy tilalma daczára az első árbocz kötélletraira egyszerre, mintha csak parancsszóra történt volna, fel-futottak s emelt kalapokkal három «hurrá»-t kiáltottak, s mi ezen a francia néppel zajos tetszésünket nyilvánítottuk. — Kossuth a fedélzeten emeltebb helyen állott, s a tömeg zajos üdvözlését, mi nem szűnt meg, míg csak hajónk az est homályában szemök elől el nem tűnt, levett kalappal fogadta.

Október 1. 1851.

Heggel nem volt ugyan erős a szél, de minthogy az oldalt fújtt és csapta a hullámokat hajónkhoz, ezt rendetlen mozgásba, hintázásba hozta, s még azok is, kik a tengeri betegséget eddig kikerültük, most azt — közülünk egyet kivéve — mind megkaptuk. Az én betegségem kis mérvű volt és abban csak egy pár óráig gunnyasztottam a fedélzeten.

Október 5. 1851.

Délután 2—3 óraker a szőlővel beültetett, apró halmocskákból hullámosán összeállítva látszott, *Mulatja* hegyek mentében mentünk, melyek mazsola-, apró- és hefőzött szedővel látják el a föld nagyobb részét. — Este 10 óraker elértük a gibraltári külső erősséget s 10<sup>1</sup> > óraker az öbölben Gibraltár alatt vetettünk horgonyt.

A következő napokon Kossuth családjával többnyire a városban szállásolt s a gibraltári kormányzó és az őrség ezredei által sorban az ő tiszteletére adott estélyeken megjelent.

Október 15. 1851.

Kossuth családjával a városból bejött a Mississippire s környezői számára ajánlólevelet írt az amerikai Egyesült-Államokhoz. Kossuthnak már Marscille-nél szándéka volt Angolországba rándulni s annak érettünkí közbenjárását s rokonszenvét megköszönni, mi előtt Éjszak - Amerikába menne; de — mint mondám — Napóleon Lajos ezt nem engedte meg. Most azonban, minthogy a múlt este az Egyiptomból jövő s Angolországba Southamptonba menő gőzhajó a gibraltári kikötőbe egy napra betért, s Kossuth tudakozódására a kapitány azt-

üzente, hogy számára többedmagával van hely, az Angolországba mehetésre megadatott neki az alkalom s este felé családjával, Iliász Dániellel, Török Lajossal, Lemmi úrral s ennek családjával, Gressák József híi szolgáljával és gyermekei nevelőjével az angol gőzösre átköltözött. Ugyanazon gőzösre mentek át hajónkról Prsiemszky, Lusakovszki es Kószák lengyelek.

Midőn Kossuth Nelson hadnagy kísérete mellett a fregát csónakjába leszállt az angol gőzösre menendő, a Mississippi nagy lobogója fellíuzatott tiszteletére, a matrózok vezényletre a kötélletrákra és keresztgerendákra felfutottak s kalapjaikat csóválva háromszor «hurrá »-t kiáltottak, mit a Kossuth csónakjábani 11 matróz szinte háromszor viszonzott; mire a hajón levők mind «hurra»-t kiáltottak. Minden « hurrá» közül a mi «éljen»-eink kiváltak. Ezután mi és környezetbeliem k s a közénk Kirakodott kétszínű Lórody szintén csónakba ültünk s Kossuthot kísértük. Midőn Kossuth az angol hajóra lépett, legmagasabb árboczára, mintegy varázsintésre, egy nagy magyar színű lobogó bontakozott ki a lengő szellőben. Utána felléptünk a hajóra s rövid beszélgetés után, könyezve búcsút vettünk tőle s kedves családjától. Végre Berzenczey László, ki az angol nyelvet már magáévé tette, Kossuthot mint nemzeti kincsünket ajánlotta a fiatal kapitány gondviselésébe, és vele mindnyájan kezét szorítva, tőle búcsút vettünk s a rövid időni viszontlátás édes reménye alatt a Mississippire visszértünk.

Kossuth és a Mississippi kapitánya már előbb abban egyeztek meg magok között, hogy a Mississippi Kossuthot Gibraltárba vissza várja, s innen ezen fog Amerikába menni; de az utolsó napokban abban állapodtak meg, hogy Kossuth Angolországban nem akadván sokáig maradni, onnan egyenesen fog New-Yorkba menni; a Mississippi pedig, mely még szintén ezen a napon fog elindulni, nehogy előbb érkezve New-Yorkba, s a nép természetesen azt Ilivé, hogy Kossuth rajta van, hiában fellármáztassék, igen kis erővel fog haladni, s az Atlanti tengeren délre nagyon lekerülni, azért, hogy időt adjon Angolhonból a hírnek, hogy Kossuth Angolországba ment és így nem megy a Mississippin, a postagőzőssel előbb jönne New-Yorkba, mint a Mississippi oda érkezik.

Az angol gőzös este 6 órakor elindult, s a Mississippi mellett haladva el, parancsszóra Kossuth ismét «hurrá»-kkal és «éljen»-ekkel üdvözöltetek. Ekkor a Mississippi is elkezdett fűtetni, s 8 órakor megindult egy a kikötőben horgonyzó amerikai kereskedő kis hajót von

tatva, melynek kapitánya ezelőtt harmadnappal, a kikötőbe jövelekor este későn, a tetőzetről egy vitorlarúd által a tengerbe leütemített mire a bajó népe rajta segíthetett volna, a hullámok alá temettetett. Ezen vitorlás hajó a Mississippirehöz köttetett, hogy azt a sík tengerre ki vontassa. Tíz órakor a kikötőből kiindultunk, a vontatott hajó kedves íttal özvegyét magunkkal vivén New-Yorkba. A vontatott hajóval kapitányul ment Gowen úr, azon amerikai hajónak a kapitánya, mely a gibraltári kikötőben ez előtt 6 évvel égés következtében elsüllyedt amerikai egyesült-állami gőzös fregát «*Missouri*» (a Mississippire névére) kisedésével foglalkozik.

Szép látványt szolgáltatott az este az öbölben a tenger vizének rendkívüli villóssága. Minden evezőcsapás mint egy tűzvonal látszott a vizen, s a hajó hasította hullámrétegek mint tűzredők nyúltak a hajó mellett két felől. A gőzös kerekerei lubiczkolása egész tűzfolyamot idézett elő, melynek két szélét a hullámtűrődések igen erős kékesfehér lánggal szegték be.

Október 10. 1851.

Heggel korán a fedélzetre mentem fel, hogy az öreg Európának, ha még látható, egy utolsó Isten veledet mondjak; de már az afrikai partok is eltűntek a láthatárról. Éjjel erős oldalszél támadt, mely hajónkat annyira meghányta-vetette, hogy reggelre nem csak mi vendégek, hanem még a hajó népe nagy része is kisebb-nagyobb mértékben megkapta a tengeri betegséget. A hajó fedélzete a két kerékház között e napon úgy nézett ki, mint egy kórház; mert a ki csak bírta magát, a szobából mind ide kihúzódott friss levegőre, és mert a hajó hosszában hintálódzása itt legcsekélyebb, ki vetett ágyra, ki leterített köpenyre, ki csak a deszkára lefekve halálsápadtan nyújtózott; egyik-másik néha felugrott, s a védrácsozaton kihajolva a bevett jó reggelit vagy ebédet a halaknak adta, min mi többiek kaczagtunk. Némelyek egész napon által se nem ettek, se nem ittak, s mindig feküdtek.

Október 19. 1851.

Délelőtt 11 órakor a boráról híres *Madeira* sziget legnagyobb városa *Funchal* előtt horgonyt vetettünk s a vörös és tavaszi zöldszínű, hegyesvölgyes, kertekkel, házakkal, szőlőkkel s ezek felett erdővel borított pompás vidékének szépségében gyönyörködtünk. Minthogy itt sze-

net vettünk be s ezért 4—5 órát kellett itt tölteni a város és vidéke megnézésére partra mentünk, a mi sajátságos módon történt. A Funchali öböl t. i. széles torka délre egészen nyitva van és így az abban *horgonyzó* hajók azon esetben, ha arról erős szél, vihar talál jönni, nehogy az által partra hajtassanak s összetörjenek, kénytelenek a sík tengerre kifutni s a vihar lecsendesültét ott bevárni. Már csak ezért is ezen kikötő a kereskedésre nem igen alkalmas; de nem alkalmas azért se, mert a vize a parttól befelé lassan mélyebből, nincsenek rakpartok, hova a terhelt dereglyék s csónakok kiállhatnának s terhüket biztosan ki- s bevihetnék. Épen ezért a mi partra szállásunk is sajátságos volt s ekkép történt. A funchali csónak-hordárok, horgonylevetésünk után tüstént hajónkhoz jöttek szolgálatjokat ajánlani. Kik a városba akartunk menni, hajós tisztekkel együtt az ő csónakjaikba rakódtunk s ők velünk a part felé eveztek. Minél jobban közeledtünk a parthoz, annál inkább észrevettük a tenger vizének a partra ki- s onnan befutását, úgy annyira, hogy a víz visszavonulásakor a lassan mélyedő fenék száz lépésnyire is teljesen víz nélkül maradt. Midőn hordárjaink látták, hogy csónakunk a víz visszavonulásakor már feneket ér, a csónakból kiugrottak, s azt két oldalon megragadva a kifelé toluló dagadt hullám hátán kifelé sebesen húzták s midőn a víz visszavonulva csónakunkat víztelen fövény fenéken hagyta, azok mindegyike közülünk egyet-egyet a hátára vett s mielőtt a víz ismét visszatért, már parton voltunk.

*Madeira* sziget, mely az afrikai vagy marokkói partokól mintegy 100 német inérföldnyire esik, Egyiptommal egy éjszaki szélességben, azaz  $32^{\circ} 36'$  és  $32^{\circ} 53'$  között van, Portugál birtoka. A sziget hossza 8 — szélessége 3 német mértföld; az egész tele van tűzokádó hegyi sziklával, melyek némelyike 6000 láb magas. A sziget nyugoti részén egy 5000 láb magas hegy nyúlik keresztül, melynek teteje nagy kiterjedésű kövér földű fensík. A középső hegytől meredek oldalú ágak nyúlnak a tengerhez, hol azok egyikét ezer láb magas függélyes, sőt néhol a tenger fölé kihajló sziklafalban végződnek. Ezen hegyágak között egy-egy kis öböl van s ezen belül jól mívelt kövér talajú völgy. Ezen kis öblök partján vannak a sziget falui. A sziget körül vezetett kocsi-út sok helyen igen regényes, mert néhol két égbe meredő összeszorítással fenyegető kopár szikla között halad, néha pedig a tenger fölé is kihajló roppant magas szikla alatt a tenger vize szélén fut szabad kilátással a végetlennek látszó sík tengerre.

A hegyoldalak buja növényzettel vannak borítva. Mindenfelé teraszírozást lehet látni, minden kis tér használat alá van véve. A sziget

déli részén terem a híres Madeira-bor, mely erős aszúforma bor. Jobb időkben 25,000 áta'ag termett, de szőlőbetegség következtében a termés most már alig 1000 átalag. A tengerszínhez közelebbi részeken egész erdők vannak narancs- és citromfákból a szőlők között foltonkint. Feljebb banana, füge, gránátalma stb. terem, és még főntebb a mérsékelt égálj gyümölcsei, alma, körte, őszi baraczk stb. Termelnek búzát, rozsot, árpat és kukoriezát is, de az a sziget szükségletének csak Ve részét teszi. Madeira légmérséklete a legkellemesebb, a leghidegebb  $1\text{H}^\circ$  s a legmelegebb  $18^\circ$  K.; ezért a szigetet az európaiak, kivált az angolok és különösen a mellbetegek nagyon látogatják. A sziget lakói nyelve portugál.

Madeira sziget fővárosa *Funchal*, melynek kikötőjében horgonyt vetettünk. Az utcák és udvarok mind apró kövecsekkel, koczkázva. mozaik módra igen csinosan vannak kirakva. A város nevezetesebb épületei a székesegyház, a kormányzó lakja, a kórház és a színház. Van a városban 3—4 sétatér. Csinos házai többnyire emeletesek, utczái mind kövezettek s tiszták, hanem népe nem szép arezvonású, kivéve a 400 angol vendég családot, mely itt él és nagy drágaságot okoz. Honunkban május és júniusban a természet nem oly vidor, s a lég nem oly kellemes, mint itt most október utolján, hol minden zöld, minden virágzik és gyümölcsös. A szem mindenfelé narancs-, citrom-, füge-, kávé-, banana-fákat lát gyümölcsökkel rakva. A sok pálma-, kókusz- és más forró égálji fák és virágok előttünk szokatlan s igen érdekes kinézést adnak a vidéknek. A piacon bőven van szőlő, alma, tinóm körte, narancs, hanem ez mind zöldes hala vány sárga színű s igen savanyu, mert itt csak folytonos tavasz lévén, nincs az a nagy hőség, mit ez a gyümölcs kivan. A tél itt csak folytonos sok esőből és szélből áll. A természetben csak egy levélszáradás se mutatja, hogy október közepe van. A város szélesen van környezve mulató- és gyümölcsöskertekkel, hova a mulatni akarók lóháton vagy hordszéken vagy két ökör által vont vastalpu szánkócskán mennek. A kanári-madarak itt vadon tenyésznek. — Vezetőnk az apácák kolostorába:s bevitt bennünket. A látogatók teremében szívesen fogadtattunk. Közülünk egy a hőség és sok járkálás miatti szomjat tovább nem tűrhétvén, egy pohár vizet kért, s egy pár Perez múlva egy szép fiatal apácza egy gyönyörű virágokkal borított tányérka közepén hozott friss forrásvízzel kínálta, a miért az — a szokás szerint — egy kis ezüst pénzt tett a tányérra. A fejedelemnő nagy mennyiségű gyönyörű, az apácák által csinált, természetesnek látszó virágot rakott elibünk, melyekből emlékül, vásároltunk. Ezen

virágok érdeke főképp abban állott, hogy azok a szigeten nagy számmal levő gyönyörű színű madárkák tollaiból voltak oly ügyesen csinálva, hogy azt csak közlelrőli szigorú vizsgálattal szemlélő fedezhette fel. — Nevezetes a kővel kerített temető, melynek vasrostélyos eleje, az azon által kilátászó dísz-cserjékkal s virágokkal beültetett belső tér, a pompás bejárat mozaik-kövekkel csinosan kirakva első tekintetre azt gyaníttatja az idegennel, hogy az valami dúsgazdagnak mulatókertje, míg a szinte mozaikkal rakott főúton végig nézve e kert közepén az egyszerű csinos nagy kökeresztet s a kapuval szemközt a jó ízléssel épült kápolnát meg nem látja. A kerítés mellett körül vannak a gazdagabbak számozott (összesen 234) sírboltjai, melyek részint már betöltvők, részint még betöltetlenek, s fedő lapjuk környéke hervadlatlan növényekkel s virágokkal, cserjékkal finom Ízléssel beültetve s gondosan ápolva vannak. A temetővel szemközt van a szép környezetű, emeletes «szegény-menház.»

Október 20. 1851.

Délután 2 órakor felhúztuk horgonyunkat a portugali földből s búcsút vettünk Madeirától. Szemeink merőn nézték az előlünk mindinkább-inkább tünedező utolsó darab szárazföldet, mindaddig, míg az est homálya azt végkép elfedte előlünk s mint hosszú fogságra, lehet talán halálra-ítéltek, komoly, méla arcokkal vonultunk le a közös étterembe, hallgatva nézve az előttünk párolgó theára, annak gőz-ködében is mintegy az eltűnt szárazföldet keresve méla szemeink. Az idő kellemes, tiszta, csendes s a tenger sima, nyugodt volt annyira, hogy hajónk még sebes haladása mellett is legkisebb liintálás vagy rázás nélkül haladt. Mi a fedezeten ülve s beszélgetve a múltrol s a kétes jövőről, gyönyörködtünk a tenger egyik legszebbik látványában, a hold feljöttében. Vajmi felséges volt látni az óriási tűzgömböt a végetlen messzeségben, mintegy a tengerből felbújni, hosszú vörös, tőle felénk szélesbedő egyenes utat képezve a víz rezgő színén, mely a mint a hold feljebb-feljebb emelkedett és színe világosbodott s erősbödött, előbb arany, majd ezüst színűvé változott. Féltünk, hogy ezen tengercsendesség után vihar fog következni. Megtörtént.

Október 22-kén éjfélnélkor.

Szél támadt s perczről-perczre erősbödött, a kötelek között suhogott, süvöltött, a hullámok tompán s egymásba ütődve zúgtak, a hajó mindenfelé rettenetesen himbálódzott, annyira, hogy az ember álmából feliasztva támaszkodott, kapaszkodott, hogy ágyából ki ne boruljon. Rendkívül kellemetlenül érzi az ember magát, midőn ágyában fekvé szinte lábra állíttatik, ismét gyorsan csaknem före fordíttatik; most 3—3 öl magasra sebesen felemeltetik s onnan ismét épen olyan sebesen lebozsáttatik. Ezen rendetlen és sokáig tartó mozgásban az ember úgy érzi, mintha belső részeit fel és alá húzgnálnák, s végre a legkeményebb természetű ember fejét is elkábítja, gyomrát felémelyíti. Nevelé a vihar borzalmát az éj setétsége, a hajóba újonnan épített szobák deszkafalainak folytonos nyikorgása, recsegése, a szobákból mindenfelől hallatszók székfeldőlések, tálak, tányérok, palaczkok, poharak stb. lehullása, csörömpölése, némely szobaablakok hullám általi bezúzatása, a hálósobákból hallatszók nyögések, ökrendezések, káromkodások, akarnám mondani Isten segedelmeérti sóhajtások stb. Azt hiszi az ember, hogy a dühös elem, az óriás-hullám a kis dióhéjat összemorzsolja, s ő a mérföldnyi mélységű fenékre temtetetik a nélkül, hogy a Mindenhatón kívül valaki tudná, hova és mivé lettél. Nekem egész éjjel nem volt semmi bajom, de reggel az öltözködés közben elkábultam s keveset hánytam; de többé a még két napig dühöngött — bár nem oly erős — vihar alatt nem volt semmi bajom. Egyet-kettőt kivéve a többi kiköltözők mind tengeri betegek voltak, sőt sokan folyvást ágyban feküdtek. Tartott ezen vihar 23 és 34-dikén s egyéb baj az alatt nem volt, mint az első árbocz felső darabját, az egy láb vastag egészséges fenyőszálat a szél derékon ketté törte; és hogy azon emberkar vastagságú kötél, mely a két végénél fogva a hajó orrához és farához erősítve a hajó oldalán, kívül végig nyúlik, valahogy lekapcsolódott s a hajtó kerék tengelyére tekeredve a gépet megállította, s mind addig, míg azt nagy ügygyel-bajjal el nem vágták s a kereket el nem szabadították, hajónk nem lévén kormányozható, a hullámok játéka volt, sokaknak nem kis mcgrémülésére.

Október utolján.

Október utolján s november elején roppant sok röpülő halat láttunk. Ezen halak 6—10 hüvelyk hosszúk, termetökre s színökre

nézve hasonlók a heringekhez, 4—5 hüvelyk hosszú hártya-szárnyaik vannak, s a hajtókereknek robajától s lubiczkolásától megijedve, rendszeren a hajó oldala által visszalökött hullámokból röptültek ki s mindig a széllal szemközt 40—60 lépésnyire a víz színe fölött I—2 lábbal röptülnek s ismét a vízbe merülnek. Kisebb kereskedő vitorlás terhelt hajók fedélzetére, melyeknek oldala a vízből csak 3—5 lábnyira van ki, ezen halak nagy mennyiségben vetődnek s a matrózoknak kedves eledelül szolgálnak.

November 6-dikán hajónk vitorlagerendájára két elfáradt gém szállott, különösen az egyik annyira lankadt volt, hogy a hozzá felmászott matróz által meg hagyta magát fogni; s egy darabig a hajó fedélzeten volt, de később egy meggondolatlan vagy kegyetlen matróz őt a hajóról kidobta. Egy darabig elröptült, de nem bízva erejében, a hajó fele visszafordult, de mielőtt arra ért volna, elfáradva a vízbe esett s belefúlt. A tenger ma épen oly üvegsima csendes volt mint az október 22-ki nagy vihart előző napon, s azért ismét közeli vihartól tartottunk.

November 7. 1851.

Dél előtt 9 órakor csakugyan megérkezett a vihar, s a nyugalmas tengert fél óra alatt 5—6 öl magas irtózatoss hullámokká korbácsolta, hajónkat borzasztón hánytavetette, annyira hogy nemhogy széken ülni lehetett volna kapaszkodás nélkül, de még a fedélzet csupasz deszkázatán se tudtunk megülni úgy, hogy a hajó más oldalra dülésekor a másik oldalra ne csúszszunk. Vízszintes állásáról a hajó 25—30 foknyira dülöngött, pedig oldalthajtó kerekess gőzössök annyira nem dülöngnek, mint a vitorlás hajók. A hajó orrán a vihardeszkatot a dühöss hullámok betörték s a fedélzetet arasznyi vízzel borították, majd a hajó fölött átsapódtak, majd a vitorlákra 4—5 öl magasan fel vágódtak. Ezen kívül más baj nem történt, mint az, hogy a kormánykötél elszakadt, s míg a mindig készen álló tartalékkötelet annak helyére húzták, hajónk kormány nélkül a hullámok tehetetlen játéka volt. Az ebédlés kín volt, mert bárha az asztralra egyebet nem tettek, mint mindenkinek tányért, kést, villát, kanalat, s az asztral közepére egyszerre csak egy tál ételt, még ennyit se bírtunk a lehullástól megőrizni; mert ha a hajó nagyot lejtett, nem tudta az ember, hogy magát tartsa-e fel, hogy vagy az asztralra vagy hanyatt ne bukják, vagy az asztralon levő holmit, hogy az le ne hulljon. Közülünk alig ettünk len

hárman, a többiek részint semmit se, részint a fedezeten kézből ettek; mert az ember gyomra vihar alatt sehol jobban nem émelyedik, mint len az étteremben az evésnél. Még a fedélzeteken is nagyon válogatók voltak; a mi számunkra készített pompás ételek helyett a matrózok számára beszózott disznóhússal főzött bablevest megkívánták s abból igen jóízűn ettek.

Vihar után kevéssel a nap az oszladozó felhők közül letekintett, mosolyogva a pajkos tréfán, melyet Neptun és Aeol rajtunk elkövettek, s a zavarón, mit közöttünk okoztak; de a nagy hullámok egész estig lecsillapodni nem bírtak. Ezen vihar alatt már semmi bajom nem volt. sőt nem volt baja azoknak se, egy-kettő kivételével, kik azelőtt nehéz tengeri betegek voltak.

Szép volt a fedélzetről a tenger borzasztó szépségét, a természeti jelenet nagyszerűségét nézni. Az egész tenger a láthatárig úgy nézett ki, mint egy hegyes-völgyes, sziklás, hóval tarkázott sivatag vidék, melyen semmi élő állat magának menhelyet nem talál, élelmet nem lel. Borzadva gyönyörködtünk a hajónk felé dühös fenyegetéssel, felborítással vagy eltemetéssel fenyegető, rémítő, a vízből három ölnyire kiálló hajónknál még 2—4 öllel magasabb, 20—30 öl széles alapú. 40—50 öl hosszú óriási hömpölygő hullámokban; melyek közül a kisebbek, ha a hajónk alá nem bújhattak, annak oldalába ütődtek, s általa megvetéssel visszalökette, iszonyú morajjal habokká törve estek hanyatt az utánok nyomban rohanó hullámok karjaiba. Szilárd s gyors hajónk pedig könnyű szökésekkel vetette át magát ez óriás lomha hullámokon.

Nov. 8-dikán és 9-dikén a tenger igen csendes volt s az utóbbi napon nagyon kellemes. Ekkor láttunk távolról, New-Yorktól mintegy 40 n. mérföldnyi távolságra a czethalak orrából fellövelő nagy vízsugarakat. Ugyanez nap láttunk a tengeren libegve, hajónkhoz közel négy vadkácsát, melyeket a tegnapelőtti vihar hajtott ki a tengerre.

November 10. 1851.

Hajnalban hajónk két ágyúlövéssel és két magasba bocsátott röppentyűvel jelenté közelségét a new-yorki öböl torkához. Bövid idő múlva a «pilot»-(kalauz-) hajó hozzánk érkezett, a gőzös megállott, a «pilot» hajónkra jött, a kapitánnyal tartott rövid tudakozódás után a parancsnokságot átvette, a kormányoshoz ment s a hajó menését

igazgatta. Csodálkoznak talán olvasóim azon, hogy még az Egyesült-Államok minden kikötőit jól ismerő tengerésztisztek is «pilot»-ot használnak.

Az ország törvényei parancsolják, hogy minden hajóparancsnok «pilot»-ot használjon, s ez azért van, mert a folyók, melyek a kikötőbe öntik vizeiket, magokkal sok fövenyt és iszapot hoznak s az a kikötő vagy folyó torkánál rakják le, s ez által annak fenekét hol egy, hol más helyen fel torlaszolják, feliszapolják, a vízből ki nem látszó zátonyokat csinálnak. Ezen zátonyok a változó szelek irányához kepest változnak, s megtörténik, hogy a hol ma a torok legmélyebb, egy hónap vagy egy pár hét múlva ott már zátony van és a mély meder ott, hol azelőtt a zátony volt. Ezen változást nem idegen, de még oly helybeli tengerész se tudhatja, ki már hetekkel előbb ment ki a kikötőből; de a «pilot»-ok, a legkisebb változást is tudják s a torok mély részét, az általok a parton és a vízben állított jelek után igazodva, biztosan eltalálják. A hajó átvételétől kezdve a «pilot» felelős minden a helytelen futásból eredhető kárért; ezért az ő rendeletének mind a tisztok, mind a közmatrózok s gépészek feltétlenül engedelmességek tartoznak. Ily biztos vezetés mellett hajónk 9 óra felé a new-yorki öböl torkába ért, melyet a vidék lapossága miatt semmi magaslat nem jelez, csupán a világító torony. Innen New-York még 4 n. mérföld. A torkon bemelve, mely «Sandy Hook»-nak (homok-fok) nevezetik, bejutottunk e ropant kiterjedésű öbölbe, melynek jobbfelőli oldalát a «Long Island» (olv. Long ájland) nevű keskeny sziget, a balfelőlit a szárazföld és bejel!) a «Staten Island», felső végét pedig New-York maga képezi. Ezen nagy öbölben szoktak várakozni horgonyozva a már megterhelt, de valami akadály miatt még nem indulható, vagy ép érkezett s a kikötőben még helyet nem kapott idegen hajók. A torkon bemelve jobbról s balról két erődből a mellvédek tetejéről 40 centiméter öblű, 25—30 kilogramm löporral, 240 kilogramm nehézségű tömör golyót lövő, 43,250 kilogramm nehézségű vaságyú bámulnak az elŐttök elhaladó hajókra. A toroktól 2 n. mérföldnyire haladva gyönyörű panorama tárult élönkbe. Jobbról, azaz Long Islanden, a vidám kinézésű villák, balról a domboldalon hosszan nyúló s befelé terülő «Staten Island» nevű szigeten levő gyönyörű telep, szép házaival, fával ültetett egyenes utcáival, oly szép látványt nyújt az utazónak mint a mesés szépségű «Bosporus»; sőt ennél még szebbet, mert itt a látvány szépségét nagyobbszerűvé teszik a parton levő gyárak gőzpöfögései, az öbölben fel s alá futkosó gőzkompek és vontatók, a fáknak sárga, piros, viola-

színű tündéres kinézése.\* Itt a nagy forgalom és munkásság az, ami a Bosporusnál hiányzik. Ezen telepen az öbölparton van a nagy vesztegház. Ez iránt hajónk megcsendesedett s a vesztegházi tisztek csónakon hozzánk úsztak, a fedélzetre feljőve a kapitánytól tudakozódtak, s minthogy egészséges helyről jöttünk s hajónk ragályos betegséget nem hozhatott, azt tovább bocsátották. New-Yorkhoz értünk, de annak szépségét nem láttuk, mert a város lapályon fekvén, csak az öbölpartoni házakat láttuk, melyek majd mind nagyon egyszerű kinézésű gyárak és raktárak, s még ezeket is a várost körülvevő, ki- és berakodó ezer meg ezer nagy hajók árboczerdjéjétől alig láttuk. Tíz óra tájban hajónk New-Yorkkal átellenben a Brooklyn alatti állami hajógyár előtt horgonyt vetett.

Mielőtt tovább mennék, meg kell említenem, hogy midőn Kossuth Gibraltárban elhatározta, hogy onnan az angol utas-gözösön Angolországba megy, azt akarta, hogy a Mississippi őt Gibraltárban várja meg, míg oda, Angolországban tíz napot töltve, visszatér. Minthogy így a Mississippinek egy hónapig kellett volna Gibraltárban vesztegelni s a kapitány a tisztek egy részével azt nyilatkoztatta, hogy annyi időt ott tölteni nem lehet, Nelson pedig a többi tisztekkel az ellenkezőt tartotta: e miatt a hajó tisztei két pártra oszlottak. Ezt látva Kossuth, a dolgot úgy egyenlítette ki, hogy se ő neki ne kellessék a Gibraltárba visszamenéssel útját és költségét szaporítani, se a írogatnak a vára-kozással időt veszteni s majd a novemberi zivataros időkben utazni: ő Angolországból egyenesen megy New-Yorkba s a Mississippi tisztikarát, azért hogy őt nem vitték magokkal, ki fogja menteni. A Mississippin pedig induljon s utazzon mint a kapitánynak tetszik. De ezzel a szakadás, vizsgálkodás a tisztek között meg nem szűnt, sőt növekedett az által, hogy Nelson, látván a kapitánypártiak irántunk gyengédtelenségét, hidegségét s némi gorombaságát, azért őket megtámadta, lemocskolta, s úgy nyilatkozott, hogy készebb inkább tisztségét letenni, mint olyan tisztekkel szolgálni. Takarták ők, mint lehetett, előttünk vizsgálkodásukat, de irántunk hidegségüket, némelyeknek megvetését azután is tapasztaltuk.

\* Minden külföldit kellemesen lep meg Éjszak-Amerikában az őszi derek után az erdők tündéri szépsége. A fák leveleinek 2—3-féle élénk színei oly szépen, oly mesterileg olvadnak egymásba, hogy érdemes azokból megszártva csokrokat, koszorúkat csinálni s üveg alatt a társalgó teremben tartani, boltokban árulni.

Ezeket előre bocsátva, folytatom elbeszélését annak, hogy mi történt velünk megérkezésünk után.

Alig hogy hajónk horgonyt vetett, a «New-York Times»-nak egy újabb száma jutott kezünkbe, melyben egy Marseille-ből egy angol hírlapba küldött s abból átvett cikk volt. Ez gyalázza Kossuthot, gyalázza a Mississippin New-Yorkba ment magyarokat; Kossuthot demagógnak, minket többieket — mint mondja, Long kapitány szavai után — elégtelenségnek, követelőknak mond; azt mondja, hogy kettőt-hármat közülünk kivéve, kik «gentlemen» formák, mind rongyok vagyunk, viaskodó kakas kinézésűek, marakodók stb. Képzelnéi lehet érzelmünket, kik vonzalommal, vágygyal s reménnyel telve tettük meg a hosszú tengeri utat, midőn azok közé érkeve, kik oly szives készséggel működtek fogságból szabadításunkon, s költséget nem kiméivé hoztak magokhoz, New-York egyik legnagyobb lapja egy ellenséges kéz által írt cikkével, jó hírünket s becsületünket, ez egyetlen vagyónkat s ajánló levelünket sárral láttuk bemázoltatni. Almlkodtunk, boszankodtunk, dühöngtünk a gaz ármányon, melynek szerzőjének vagy a hosszúkezű osztrákot vagy a marseille-i prefect-et vagy a Long kapitány pártjából való tisztet egyikét hittük; hölgyeinknek, félve a méltatlanéi sértő, rágalmazó cikk megjelenése következtében leendő hideg fogadtatásunktól; figyelembe sem vétetésünket, sőt megvettetésünk szomorú képét látva már magok előtt, könyvek facsarodtak szemekből, fájdalmas panasz kebleikből, hogy «hát azért hoztak ők, a megmeri tőin knek hitt amerikaiak, bennünket ide, hogy amink még megmaradt, jó hírünk s becsületünktől is megfoszszanak!» — Ily bús érzelmekkel s méltó boszankodással azokra, kiknek műve volt a gyalázó cikk, hajtánk hí fejünket az utolsó álomra a Mississippin; de az álom nehezen jött.

November 11. 1851.

Ma már jobb hírre ébredtünk fel. A «New-York Héraid» az Egyesült-Államok legolvasottabb hírlapja utolsó számai jöttek kezünkbe, melyek jó színnel rajzoltak bennünket. Nelson úr látva felvidulásunkat, mondá: «ma így van, holnap jobban lesz s az után még jobban»; látva egyszersmind Long kapitány s társai elleni boszankodásunkat, s észre vévén, hogy őket kérdőre akarjuk vonni, mondá: «bizzuk azt ő rájok, majd elvégzik ők azt helyettünk.» — Ez után a nov. 9-dikén a magunk közül közakarattal választott három tagból álló bizottmányunk,

Berzenczey László, Perczel Miklós és Kalapsza János, Long kapitány által tudatta a város elöljáróival, hogy ők nevünkben nálok tisztelkedni s a kormány szívességéért köszönetét mondani kívannak. A «Committee» (közigazgatási bizottság) általok tudatá velünk, hogy küldöttei mindjárt nálunk lesznek a hajón. Úgy lön; 11 óra tájban a «Committee» két küldötte jött a hajóra s mindnyájunk személyes bemutatása után bocsánatot kértek a város nevében, hogy bennünket ünnepélylyel nem fogadtak, mert részint váratlanul érkezünk, részint Kossuth számára tartják az ünnepies fogadást; hanem a város addig is, míg Kossuth megérkezik, szállásunk- és ételmezésünkről gondoskodott, hova ma délután el is fogunk szállíttatni, kérve bennünket, hogy Kossuth megérkezésekor annak illő fogadásában őket segítsük. — Berzenczey nevünkben megköszönte azt, amit az Egyesült-Államok értünk tettek, s New-York városa most tenni ígért. Kérte őket, hogy a «Times» minket rágalmazó cikkének ne higgyenek, mert az lelketlen elleneink műve s ígérte, hogy mi azon cikk rágalmait tettel fogjuk megczáfolni.

A küldöttség elment s mi a Mississippin utolsó ebédhez ültünk le. Az ebéd alatt több köszöntések mondtak. Berzenczey nevünkben megköszönte (mi magyarok mind felállva hallgattuk) a Mississippin tisztjeinek szívességét s barátságát, melylyel irántunk viseltettek, biztosítván őket, hogy soha őket feledni nem fogjuk. Erre Chaplain úr, a hajó második tisztje válaszolt a tisztikar nevében, mentve magokat, hogy oly kényelemmel s étellemmel, a körülmények miatt, nem szolgálhattak, mint tengeri-beteges állapotunk kívánta volna stb. Philipp ur rövid köszöntésének tartalma ez: ők minket a szabadság földére hoztak, de Isten ne engedje, hogy mi ott halhassunk meg, hanem adja, hogy elnyomott hazánk szabadítására minél előbb haza mehesünk. Legjobban meglepett, meghatott bennünket Blackwéll főorvos kellemesen, könnyen folyó, erélyes köszöntése. Hosszú, de rövidnek tetszett beszédéből láttuk, hogy ő a magyar ügyet oly jól érti, mint sok magyar nem. Mondá, hogy mi szabadságot akartunk adni a népnek,, oly módon, amint más nemzet még nem adott, mert nálunk a szabadalmas osztály, a nemesség mondott le előbb szabadalmairól s azután adott szabadságot a népnek és ezen adott szabadságot helybehagyásával, aláírásával biztosította a király; de szavát megszegte, mert elnyomásunkra előbb szomszéd testvéreinket lázi tóttá fel áligéréttel és segítette őket pénzzel, fegyverrel; később pedig nyilvánosan csatatérre lépett ellenünk. De a dicső magyar nemzet elszántan, hősiesen küzdött a hitszegő zsarnokkal, s szent földjéről azt már majdnem kiverte csú-

fosán, midőn az általa segélyre felhívott orosz zsarnok szabadságról fogalommal se bíró vad seregei borították el országunkat s a honarúlokkal kezet fogva megbuktatták a szent ügyet. Mi kibujdostunk, száműzöttek lettünk s a 15 millió szabadságért sóvárgó nép kemény igába töretett; de ne csüggedjünk, rövid időn felderül a szabadság napja s kíméletlenül kérdőre fog vonatni az éjszakai zsarnok, hogy miért avatta ő magát a magyarok ügyébe? — Erre a hajós-tisztek három «hurrah» -kiáltás után üritettek velünk poharat. Mi pedig megindulva, kénybe lábbadt szemekkel háromszoros «éljen»-t kiáltva ittunk a lelkes szónok egészségéért. Ezután az elnöklő főhadnagy Chaplain teli pohár ürítésre s hármás «hurrah»- kiáltásra szólítá fel a tisztikart Kossuth egészségéért; mire rengett a terem a hurrah-tól és éljenektől, s kiürültek a maderaival töltött poharak. Ebédétől a fedélzetre mentünk fel; a matrózok összeseregelve előttünk, választott szónokjuk által tőlünk érzékenyen búcsút vettek s velünk sorban kezet ráztak. Berzenczey nevünkben válaszolt, s irántunk mutatott tisztet, szíves magokviseletéért s tanúsított rokonérzetükért köszönetét mondott.

Rövid idő múlva a Mississippi csónakjain az állami hajógyár melletti partra szállítottunk. Midőn a hajón maradt matrózok látták, hogy lábainkat már mindnyájan Amerika szabad földére tettük, a hajó fedeléről hármás «hurrah»-t harsogtattak, mire mi is éljenekkel kevert 1 lármás «hurrah»-val angol szokás szerint kalapot csóválva — válaszottunk. Erre ők ismét hármás «hurrah »-t kiáltottak s tőlünk is válaszul hasonlót kaptak; azután ők ismét még nagyobb tüzzel adták feleletül a hármás «hurrah »-t. Mi látván, hogy a lelkesült legénység nem akarja a búcsú végszót nekünk engedni, engedtünk nekik, s utolsó búcsúpillantást vetve a kedves Mississippire, elfordultunk, s a már ott ránk várakozó new-yorki legpompásabb két, hat-hat, párosával fogott bogiáros szürke lovas, nagy társas-kocsiba ültünk s mintegy fél negyed óráig Brooklyn városrészben meghordoztatván, gőzös-kompon New-Yorkba átmentünk s az «Irwing House» első rangú szállodában jó ízléssel s kényelemmel bútorozott szobákba szállásoltattunk.

A Mississippin New-Yorkba szállított magyar menekültek ezek: Ferczel Miklós és neje; Berzenczey László; Házmán Ferencz; Asbóth Sándor; Lórody (Eischl) Ede; Wagner Gusztáv; Demeter János és neje; Gyurmán Adolf, neje és kis leánya; Kovács István és neje; Spacsek Lajos, anyja, neje és kis fia; Fráter Alajos, Waigli Vilmos, Kalapsza János, Németh József, Grechenek György, László Károly, Siegel János, Szörényi Antal, Miklósy Ármin, Lülely Manó, neje és

5 gyermeke, Merighi Czézár, Ács Gida és 6 szolga, u. m. Kovács Ferencz, Magyar Sándor, Szabó Péter, Schwartz Károly, Tetzik Vilmos, Szegedi János.

A Mississippi fregát útja az Oczeánon keresztül Gibraltártól New-Yorkig,

(a Grenwichi déllő szerint)

	Nap	hosszúság	szélesség		Nap	hosszúság	szélesség
Október	16	— 7 <sup>o</sup>	— 36 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	Október	29	— 41 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 25 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	17	— 10 <sup>o</sup>	— 35 <sup>o</sup>	"	30	— 44 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 25 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	18	— 13 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 34 <sup>o</sup>	"	31	— 48 <sup>o</sup>	— 26 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	19	— 17 <sup>o</sup>	— 33 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	November	1	— 51 <sup>o</sup>	— 26 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	20			"	2	— 54 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 27 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	21	— 19 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 31 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	"	3	— 57 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 28 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	22	— 23 <sup>o</sup>	— 31 <sup>o</sup>	"	4	— 61 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 29 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	23	— 26 <sup>o</sup>	— 31 <sup>o</sup>	"	5	— 64 <sup>o</sup>	— 29 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	24	— 27 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 30 <sup>o</sup>	"	6	— 67 <sup>o</sup>	— 31 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	25	— 29 <sup>1/4</sup> <sup>o</sup>	— 28 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	"	7	— 70 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 35 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	26	— 32 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 27 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	"	8	— 73 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 36 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	27	— 35 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 27 <sup>o</sup>	"	9	— 74	— 38 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>
"	28	— 38 <sup>3/4</sup> <sup>o</sup>	— 26 <sup>o</sup>	"	10	— New-York.	*

Ezen jegyzékből kitűnik, hogy hajónk az egyenes vonaltól mintegy 165 német mérföldnyire tért el délfelé; és 24 óra alatt csak 58 n. mérföldet haladt; és hogy 25 nap alatt tettük meg azt az utat, amelyet felényi idő alatt megtehetünk volna. Mindez azért történt szándékosan, hogy New-Yorkba előbb ne érjünk, mint annak Ilire érkezik Angolországból, hogy Kossuth ott van és így nincs a Mississippin. — A cél el is lett érve, mert a new-yorkiak odaérkezésünk előtt már megkapták Angolországból a hírt, hogy Kossuth ott van és mily lelkesedéssel fogadtatik mindenütt stb.

November 12. 1851.

Németh József és én, társaink által küldetve, a városházába mentünk, s a város mayor (olv. meer — polgármester)-jének jelentettük, hogy nála és a tanácsnál tisztelkedni akarunk tömegesen, s a fogadási idő kitűzésére kértük. Nyájasan, szívesen szorított velünk kezét, Köszönve irántai figyelmünket, s monda, hogy szívesen lát bennünket, de

\* Ezen észleletek minden nap délben tétettek.

várjuk meg szállásunkon a város küldötteit, kik onnan a városházához fognak bennünket vezetni. Délben a tanács két küldöttje szállásunkra jött s kettőt közülünk karonfogva mindnyájunkat a pompás városházába, a tanácssterembe vezettek, hova az ajtón belől két sorba felállított rendőrtisztek között mentünk be. Ezen tisztek mindegyikének a kezében egy-egy 7 láb magas, fekete, fényes bot volt, melynek felső végén arany hetükkel ez volt «police». A teremben egyik oldalra nr állottunk, az átelleni oldalon a bámuló közönség és gyorsírók foglaltak helyet. Kevés idő múlva bejött a város «mayor»-je a tanács tagjaival s velünk szemközt megállva, végeztettek a bemutatások a velünk jött Nelson úr által. Ezután Berzenczey László, hosszú, jeles ésajelenvoltak által több ízben megtapsolt angol beszéddel üdvözölte őket nevünkben, köszönve mindazt, mit értünk szegény üldözött hontalanokért tettek. A «mayor» rövid beszédben nyilatkoztatta polgártársai nevében az örömet, melylyel bennünket fogadnak, s kért bennünket, hogy addig, míg főnökünk megérkezik, tartózkodjunk a kimutatott szálláson, hol minden szükségünk teljesíttetni fognak. Ezután a három szobás tanácssteremben körülvezetettve, gyönyörködtünk e szabad nép nevezetes embereinek életnagyságú arczképeiben és szobraiban. Nevezetes a közlépteremben a Washington íróasztala. Végre kézszerítások között búcsút vettünk, s elől menve két hosszúbotos policzia-tiszt, két tanácsnok karonfogva szállásunkra bekísért.

November 13. 1851.

Heggel egy now-yorki «Searf-Guard» nevű nemzetőrségi századtól küldöttség jött hozzánk, magokkal hozva egy nemzeti színeinkből készített egyszerű nagy lobogót, azon jelentéssel, hogy századjok fél óra múlva céllovésre menend, s ők a magyar zászló alatt akarván célt löni, kérnek bennünket, hogy vegyük át ezen zászlót s majd akkor adjuk által a századnak, ha ide jönnek. Köszöntük ezen hő rokonszenvet tanúsító figyelmüket, megígértük, a mit kívántak. Fél óra múlva jött a század nagy zenével s szállásunk előtt felállván, tisztelegtek, mit mi az erkélyen kalapot levéve s magunkat meghajtva fogadtunk. Ezután feljött a küldöttség, melynek szónoka, egy derék lövész, rövid beszéd után századja nevében átadott Berzenczey úrnak egy vörös, fehér és zöld keskeny szalagokkal kötött papírtekercset, melyben a leghöbbszavakkal üdvözölnek bennünket, vigasztalnak, hogy a magyar ügy még nem bukott meg, hogy annak nem szabad

megbukni, hogy bízzunk bennök, kik ügyünkért várókét is készek ontani. Erre Berzenczey úr nevünkben röviden válaszolá, hogy köszöni ezen megtiszteltetést, ezen hő rokonszenyilatkozatot, s bocsánatot kért, hogy keblét elüttők, ügyünket illetőleg, jobban ki nem tárja,, mert főnökünk, Kossuth, megérkezte előtt nem lehet nekünk semmit mondani vagy tenni, mi tüntetés színét ölténé magára; kérte őket, hogy hő rokonszenyük viszonzásául fogadják el tőlünk ezen magyar nemzeti színű zászlót, melyben a veres szín jelenti a magyar szabadságért kiontott ezrek vérét, a fehér a magyar ügy tisztaságát s a zöld azon reményt szabadságunk kivívására, mely az ő rokonszenyök által még inkább erősödik. Ezután mindnyájan az erkélyre kiléptünk, a nemzetőrség tisztelgett, mit kalaplevéve fogadtunk; Berzenczey pedig ezalatt a kezében volt magyar lobogót háromszor meghajtotta s azután a mellette állott lövésznek átadta. Ezután a század kívánatára az utcára lementünk s a század előttünk zeneszóval elvonult. Elöl mentek a lövészek, azaz azok, kik ez alkalommal célba fognak löni, utánok a kiosztandó jutalmakat kezükben vivő polgárok, ezek után egy pár sor nemzetőr fekete rövid kabátban és fekete pantalonban. Ezek után vittek egy kis kék lobogót, mely után két sor nemzetőr után vittek a magyar nemzeti zászlót, mely ezúttal az egyesült-állami nagy nemzeti lobogó helyét foglalta el és így a legnagyobb megtiszteltetésben részesítettet. A magyar lobogó után ismét két sor nemzetőr ment és leghátul az egy öl hosszúságú léczre erősített mintegy 1 ½ láb átmérőjű igen csinos festett czéltáblát vitték. Az előttünk elvonulok a rendből bennünket szívesen köszöntöttek, mit mi hasonlóan fogadtunk, s a hozzánk közel menők velünk kezét szorítottak. Küldöttjük kért bennünket, hogy közülünk legalább hárman jelenlétükkel tisztelnék meg ünnepélyüket. De mi bocsánatot kérve, mentségeinket felemlítve a meghívást nem fogadtuk el.

November 14. 1851.

Sandford tábornoknál tisztelegtünk, miről ő előre volt értesítve. Berzenczey nevünkben megköszönte neki magyar menekült társaink segítségével tanúsított szíves részvétét. Ő nyájasan válaszolt és vonzalmáról s jóakarataról bennünket biztosított. Vigasztalt, hogy a magyar ügy még nem bukott meg. Kölcsönös bemutatás után a legőszintébb egyszerű házias, mondhatom családias, fesztelen társalgás kezdődött köztünk és a házi család között, mely a családfőn kívül állott a házi-

nőből, egy derék fiából és négy szép és kellemes leánykájából. Fél óra múlva állva röviden végeztük a vacsorát, mely alatt a házigazda lelkes köszöntést mondott reánk, s üríte velünk egy pohár puncsot. Ezután Berzenczey úr köszönte a házinőket oly érzékenyen, hogy könybe lábadtak szemük. Ezután egyik-másik zongorázott s kérésökre mi meg magyar népdalokat daloltunk, melyeknek mind szövegét, mind dalát megtapsolták. Elmondá Berzenczey nekik a szózatot Pulszky né angol fordítása szerint s annak hallatára könyök csillogtak a szép szemekben. Ezért ők elénekelték az amerikai himnust, mely szinte kedves melodiájú és egy vidor bordalt. Kellemes volt ezen estély, de keblünkben fájdalmas érzéseket is keltő; mert a szobák egyszerű bútorzata, a családtagok legkisebb csillogás nélküli egyszerű házias öltözete, fesztelen magokviselete, szíves szolgálata, őszinte, barátságos társalgása, mind fogadáskor, mind búcsúzáskor meleg kézzoritása szegény hazánkra emlékeztetett bennünket; de épen azért kedves is volt az, mert magunkat egy még el nem korcsult jó magyar család őszinte szíves körében képzeljük egészen. Búcsúzásunkkor a szíves, leereszkedő háziúr és úrnő kértek bennünket, hogy máskor is akármely estve, ha máshova nem leszünk ígérkezve, töltsük az időt körükben, s legyünk meggyőződve, hogy mindenkor örömmel és szívesen fogadtatunk.

November 17. 1851.

Este mind elmentünk a new-yorki nemzetőrség 2-ik tábornokához, Hall úrhoz. Az estét épen úgy töltöttük mint Sandford tábornok úrnál, vígan, nyílt barátsággal. Hall úr családja állott fiából s két nyájas kedves leányából, kik — mint szinte a sok vendégnő — csinosan, egyszerűen, ékszerek nélkül voltak öltözködve, a fiatalabbik rózsaszínű selyem magyaros köténykével előtte, amit csak a mi kedvünkért tett fel, mert divatos épen nem volt. Az estélyen jelen volt Sandford tábornok is nejevel. Vacsora után közkívánatra, a zongorához állva, magyar népdalokkal négyes hangra mulattattuk őket, melyeket ők amerikai dalokkal vizonoztak; Spacsek orvos menekült társunk szép és műveit neje pedig, ki remekül játszott a zongorán, gyönyörű csárdásokkal nyerte meg a tapsokat. A házigazda észrevette, hogy a zongorán levő nevét némi megvetéssel nézegettük. Hozzánk jött s látható büszkeséggel mondá: ó igen, ez az én művem, mert én zongoraműves vagyok.» Tetszett nekünk az, hogy egy tábornok büszke arra, hogy ő *iparos*.

November 18. 1851.

New-Yorkban a több nagyszerű hotelek között első helyet érdemel, nem nagyságra nézve, mert annál nagyobb az «Astor House», hanem csinosságára s berendezésére nézve az «Irwing House», melybe a város által szállásoltattunk. Van benne 370 vendégszoba, egy ropant nagy és más két kisebb ebédlő-terem, gazdagon bútorozott társalgó-termek, dohányzó- és olvasószobák, melyek mindenféle hírlapokkal, íróasztalokkal és Írószközökkel el vannak látva, vannak számtalan cseléd-szobák, mosó-, vasaló-, mángorló-, tálaló-termek stb., összesen mintegy 500 szoba és terem. Minden szoba és folyosó szőrszőnyeggel, a társalgó-termek bársonyszőnyeggel vannak borítva. Vannak az épületben fürdő-szobák, borbélyműhely és kávéház. A földszinten a főbejárásnál levő tágas hivatalban a legnagyobb rend és pontosság van. Ott van a szobákban és termekben! csengetést mutató tábla, s mihelyt csengetés történik, az ott ülő, parancsra váró 8—10 néger szolgáló egy tüstént fut oda, hol csengettek. Ott van a levelek befogadására posta-szekrény, s mi több, ott van telegraph-hivatal is. Ott van még annyi fiókkal ellátott szekrény, ahány szoba van. Mindegyik fiók kívülről üveggel van fedve s a szobaszámok sorban ráírva. Ez arra való, hogy ha bármelyik szoba vendége számára levél, névkártya vagy csomagocska érkezik a vendég távollétében, az a likba tétetik s a vendég hazajöve először is a likját nézi meg az üvegen és ha van-e benne valami. Ha van, azt a tisztől elkéri. Ezen kívül van a kulcstartó szeges tábla, minden a házban levő ajtó kulcsa számára. A vendég, mikor megérkezik, először is a hivatalszobába megy s ott az elibe tett nagy könyvbe beírja nevét, állását s lakóhelyét és hogy hova utazik, a hivatalnok pedig beírja utána érkezése idejét, szobaszámját s ha elment, elmenése idejét. Ennek több gyakorlati haszna van. Egy az, hogy ha valaki valakit vár s tudja, hogy melyik hotelbe fog szállni vagy szállott, bele néz a mindenkinek nyitva álló könyvbe s az újon érkezettek között keresi a kit ő vár, s azt megtalálva felküldi neki kártyáját; másik haszna az, ha valamely vendéggel szerencsétlenség történik, p. o. véletlen meghal, tudják, hogy a tudósítást hová küldjék; az is megtörténik, hogy valaki valamit elmenésekor szobájában felejt, a tiszt tudja, hogy az kié és ha kellő időben az nem keresi, hova kell kül-

\* A dohányzó teremén kívül máshol az egész épületben a dohányzás tilos.

deni. Ha a vendég fehér ruhát ad mosásba, 6—8 óra alatt a legszebben mosva és fényesre vasalva kapja vissza. Se a tiszték, se a szolgálak a vendégektől ajándékot nem várnak, ajándékot adni nem szokás, s ha talán az európai hotel-szokást tartó vendég a tisztéket ajándékkal találná megkínálni, az azt nagy sértésül venné.

Mi az *Irwing-házban* teljes ellátásban részesültünk, azaz nem csak szállást, reggelit, ebédet és vacsorát kaptunk, hanem uzsonnára bármit és mennyit a szobáinkba felkívántunk, és a legfinomabb szivarokból a mennyi kellett nekünk és a minket látogató New-Yorkba már előttünk érkezett honfitársainknak. Mi a Mississippin érkezettek egy kis étteremben magunk ebédeltünk és vacsoráltunk, hova szabad volt kin lakó honfitársainkat vendégül meghívni. Fehér ruháinkat is rendszeren mosták. Es hogy semmiben hiány ne legyen, arra felügyelni, hogy magunkat meg ne unjuk, arról gondoskodni, mellénk két városi bizottsági tag volt rendelve.

Ezen bizottsági tagok ma este határokba ültetve bennünket, átvittek Brooklyn folv. Bruklín) városrészbe; Beccher W. Henrik presbyterian lelkész lakásához hajtottak, s a nagy demokrata s hatalmas szónok-lelkésznek, a magyar ügy nagy barátjának, pártfogójának, családjának, s az ott volt nő és férfi-körnek bennünket bemutatnak. A társalgószobába léptünkkor édes-bús érzés tölté keblünket, midőn minden keblen magyar nemzeti színű kokárdákat s a nők ruháin ugyanily színű szalagokat pillantánk meg. Fél órai fesztelen barátságos társalgás után, az igénytelen kedves társaságtól hő kézszerítással búcsút vettünk, s egy «Magyarország elnyomásáról\*) tartott felolvasásra mentünk. Midőn az egyszerű, de csinos nagy terembe léptünk, szünni nem akaró tapsvihar s dörömbölés támadt. Dr. Noyes hosszú, de a figyelmet végig ébren tartó s többször megtapsolt beszédjében előadta Magyarország elnyomatásának történetét a régi idők kezdve mostanig. Utána a választmány elnöke lépett fel s köszönetét mondva váratlan kedves megjelenésünkért «hurrah»-ra szólítá fel a közönséget, mire a jelen voltak egy szívvel és szájjal kiáltottak kilencszer «hurrah»-t. Meg-<sup>1</sup>említendő itt az, hogy a dr. Noyes felolvasása alatt Beecher úr is bejött a terembe, nagy magyar nemzeti színű kokárdával mellén, s amint az állványra lépve a közönség azt megpillantotta, szünni nem akaró dübörgés és kurjongatás (ami a határtalan örömmek, tetszésnek amerikai nyilatkoztatási módja) keletkezett. Az elnök után Berzenczey állott fel (szünni nem akaró taps és dörömbözés) s nevünkben üdvözölte a közönséget, dr. Noyesnek kézszerítés mellett köszönetét mondott, s a

hallgatókat «hurrah»-ra szólítá fel Amerikáért. Végre Beecher úr lépett fel (nagy dörömbölés) s a «nagy Kossuth»-ra vonatkozó rövid, lelkes, nagy tetszéssel fogadott beszédet tartott, melyet ezen adomával végzett:

«Egykor egy medve mézre vágyva egy méhszínbe ment s egy kastelfordítván, azt ki akarta rabolni, mire a vagyonukat védő méhsereg az óriás ellenségre rárohant s kétségbeesetten halálra vívott. A dühös csata vége az lőn, hogy számtalan szúrás következtében a betolakodó nagy állat meggebedt.» Utána tette «adja Isten, hogy a szabadság ezen dicső harczos raja is, a magyarok, rárohanva azon éjszaki medvére-, azt legyőzhesse.» Erre nagy nevetés és roppant tetszésnyilatkozat támadt.

Innen kijőve, a brooklyni nemzetőrség tábornokához, a fiatal Duryea úrhoz mentünk tisztelegni. Miután a sok szép hölgyből, tengerész-katonatisztekéből, városi kitűnő polgárokból álló, igen díszes társaságnak bemutatattunk, folyt a fesztelen, szíves, barátságos társalgás. Vacsora után közkívánatra néhány magyar népdalt mutattunk be zongorakisérettel, s velők nagy tetszést nyertünk; IIV2 óraker hazamentünk.

A részvét irántunk napról-napra erősbödött, bennünket jobban-jóbban becsültek, szerettek. Hallottuk, hogy Sandford tábornok úgy nyilatkozott, hogy magunkviseletével szeretetöket, részvétöket, barátságukat teljes mértékben megnyertük s méltók vagyunk, hogy a nagy Kossuthot környezzük. A nap mielőtt feljönne, sugárait küldi előre.

A hírlapok most már mind jól írnak rólunk, kivéve a new-yorki «Abend-Zeitung»-ot, kinek, szemeit nagyon sérti szíves fogadtatásunk s ügyünk szerencsés előrehaladásának látása; gáncsoskodik azért, hogy Beecher templomába mentünk s — mint mondja — magunkat majmökként ott mutogatva tüntettünk.

November 20. 1851.

Délután 5 óraker épen ebédünknel ültünk, midőn tudatták velünk, hogy a New-Jersey állam nemzetőrségének küldöttsége jött minket meglátogatni. Szívesen bocsátottuk be a többféle csapatokból választott díszruhába öltözött derék küldöttséget. Elnökük Bight (olv. Bajt) tábornok, lelkes, többször megtapsolt beszéddel üdvözölt bennünket, mire Berzenczey hasonlóval válaszolt. Azután pezsgóborral kezükben kiáltottak «hurrah»-t a dicső magyar nemzetért, különösen Kossuthért és érettünk, Ausztriára pedig háromszor bögtek \* s egy szívvel

\* Az amerikaiak mint az angolok, valamint a tetszést hurrával úgy a megvetést s utálatot böggéssel is szokták kijelenteni.

és szájjal halált kiáltottak. Mondák, hogy a gazdag New-York segítni fog bennünket pénzzel, ők pedig segítnék fegyverrel. Ezután ők egy lelkesítő dalt daloltak, mire mi is válaszul egy magyar darabot és a marseille-i indulót daloltuk el. Végre szíves kézszorítások után tőlünk búcsút vettek a viszontlátásig.

November 19. 1851.

Ma a new-yorki «mayor» Kingsland úrnál voltunk estélyen, melyen sok városi előkelő család, különösen sok szép nő volt jelen. Az időt töltöttük zongorázással, énekléssel s vacsorálással. A társalgás kissé feszes és hideg volt.

November 1851.

Egy német lapból értesültünk arról, hogy a new-yorki magyarok ma d. u. 3 órakor a Shakespeare-vendéglőben közgyűlést fognak tartani. Némelyek közülünk indítványozták, hogy menjünk el a gyűlésre s tanácskozzunk velök a Kossuth miképeni fogadásáról s szólítsuk fel őket abban a velünk csatlakozásra. Megjegyzendő az, hogy a New-Yorkban tartózkodó szorgalmas, szerény, jó magaviseletű, magyar becsületre büszke s azt feltékenyen őrző magyar menekült társaink ezen társaságba vagy be nem lépnek, vagy ha már bele tévedtek, látva a gyűlésekeni fejtelenséget, rendetlenséget, személyes kifakadásokat s becsület-taposó sértegetéseket, tapasztalván a tagok tekergő naplopói életmódját, közülök kihúzódtak; és mi ezektől, mint hiteles tanuktól bírván az ő gyűléseik hű képét, de nem is lévén mi ő általuk különösen megírna, az odamenésnek néhányan ellene voltunk; de Berzenczey a honfitársi szeretet érzékeny húrjait pengetvén, az oda menés mellett érvelt. Es mi ellenzékiek utóbb, nehogy bujdosó honfitársaink megvetőinek kiáltassunk s magunkat náloknál feljebbvalóknak tartani akaróknak rágalmaztassunk, nagyobbbrészt elmentünk a new-yorki «Zrínyi-kávéház » forma vendéglőbe. Midőn az ebédlőterembe léptünk, hol a gyűlés tartatott, hidegen, sőt mondhatni lenézőn fogadtattunk s már előre aggodalmunk teljesedését láttuk, mit a gyűlés megnyitásánál a jegyző, Kozlay azon indítványa, hogy rendtartót neveznének, mert ő a rendet maga fentartani nem képes, még inkább növelte. A jegyzőkönyv hitelesítése után felállott Szedlák s alaptalan rágalom, gorombaság s fenyegetőzésteljes beszédében hevesen kikelt ellenünk azért, hogy a múlt

gyűlésükön őket meglátogatni nem érdemesítettük; hogy ha az Irwing-házba hozzánk bejönnek, be se mutattatnak: hogy köztünk rangbitorlók vannak, kik szabadsági harcunk alatt rangra vágytak, aranygallér után jártak, míg ők csak szuronyt vagy kaszát kértek; sőt — mondá — van közöttünk olyan, ki most itt nevezte ki magát törzstisztnak. De eljő az idő — mondá fenyegetőzve, — midőn ismét fegyverre kelünk s akkor a nép majd számoltatja ezeket, akkor majd a nép fogja választani tisztjeit. Egyébiránt beszédében elismerte, hogy gyűléseik viharosak voltak, de ezt csak azzal menté, hogy a magyar heves, kítőró.

Erre Berzenczey felállott s meglepetésünket, csudálkozó sulikat jelenté ki hideg, sőt megvető fogadtatásunkért, s azért, hogy mikor barátságos kézszorítást vártunk, közáporral fogadtattunk. Mondá, hogy ha az előtte szólott honfitársunk méltatlanul megtámadó beszédjét az egylet minden jelen levő tagjai nyilatkozataul kellene venni: úgy hiszi, hogy a gyűlés végét alig lehetne szerencsénk megvárni. Es aztán az ellenünk felhozott vádak alaptalanságát megmutatván, azokat mérsékléssel, szelíden megczáfolta. De a jelen voltak se a megtámadó beszédét nem rosszalták, se a Berzenczey beszédét helyesléssel nem fogadták, sőt eltúrték, hogy az ő utána felállott Menyhárt az elsónél még gorombább, minket megtámadó modorban beszéljen. Mi ezt hallva és látva, felkeltünk s a teremből kijöttünk a nélkül, hogy bennünket marasztottak volna, vagy eltávozásunkat figyelemre is méltatták volna. Berzenczeynek s a vele egy véleményen voltak volt okuk megbánni,, hogy a mi tanácsunkat követve, otthon nem maradtunk.

November 24. 1851.

Ma Skin (olv. Szkájn) nemzetőri őrnagynál voltunk estélyen. Igen szép férfi- és hölgytársaság volt jelen, s a szíves házigazda, kellemes, nyájas nejjével mindent elkövettek, hogy bennünket mulattassanak. A gazda zongora mellett igen szépen fuvolázott, közülünk Spacsekné remekül zongorázott, angol darabokat daloltak és tánczoltak. Vacsora után 11 Va-kor szétoszlottunk.

Deczember 1851.

Tudtukra már 14-ik napja lévén, hogy Kossuth Angolországból elindult New-Yorkba, s azt híve, hogy ma vagy holnap meg fog érkezeni,

mi, ii Mississippin érkezett magyarok, kimentünk a vesztegházhoz «Staten-Island» szigeten, hol Kossuth az ő fogadása intézésére rendelt bizottság intézkedése folytán egy napot fog tölteni. Estig vártuk s nem érkezett meg. Ekkor közülünk a nagyobb rész New-Yorkba viszsza ment és mi hat napos tisztek, mint szinte Berzenczey, Mayerhoffer és Waagner kinmaradtunk s beszállásolva vártuk a nagy vendég megérkezését. Ejjél után álmunkból keltettek fel a hírrel, hogy Kossuth megérkezett. Felugrottunk és siettünk a vízpartra. Oda érkezve, valóban ott láttuk állani «Humboldt» utasgőzöst, két ágyúlövessel büszkén adva tudunkra, hogy a nagy vendéget meghozta s már épen szállítja csónakon a partra. A két jellövésre a vesztegház előtti ágyú 31 lövéssel válaszolt. Kossuth a partra lépve, velünk érzékenyen kezét szorított, s felvezettük a számára rendelt szállásra, a vesztegház orvosa lakába. Kossuthal jött neje, Pulszky és neje, Lemmi (olasz), Nagy Péter, Hajnik Pál, Bethlen Gerő ezredes, Ihász alezredes, Török százados és Kossuth hű szolgálja, Gressák József. A helybeli küldöttség röviden üdvözölte Kossuthot a szabad parton. Ezután néhány egyén egyszerű bemutatása után, minket környezőit akarta látni, s néhány barátságos, atyai kérdése után távoztunk s őt nyugodni hagytuk.

Deczember 5. 1851.

Délfelé Kossuth és mi magyarok mind határokba ültetve s a helyi bizottság által vezetve elindultunk azon térre, hol Kossuthnak az «address»-t (üdvözlő irat) voltak átadandók. Indulásunkat 31 ágyúlövés tudatta a várossal. A szigetbeli nemzetőrség egész díszben hosszú vonalban ment a hintók előtt és után, közben-közben több zenekarral, melyek lelkesítő indulókat játszottak, köztök a Rákóczit is. A térre érve, egy nagy sátorba vezettünk, hol Kossuth és mi környezői (mi katonának mind honvéd díszruhában), a bizottsággal egy emelvényen helyet fogtunk. Mialatt a «hurrah» egyre hangzott. A sátor tetején magyar nemzeti színű lobogó lengett, mint szinte a vesztegházikikötőnél az orvos háza előtt, nemzeti címerünkkel rajta, és a városban több házaikon. A sátor belseje amerikai egyesült-állami és magyar lobogókkal volt díszítve. Az emelvény mögött két egyesült-állami lobogó volt kiterjesztve s három fehér zászló felállítva, tele írva jeles és lelkes mondatokkal. A város «mayor»-je, Kossuth mellett állva felolvasta hosszú (már nyomott) üdvözlő iratát; mire ez bámulásra ragadólag válaszolt,

s az Amerikába érkezte előtt felőle támasztott rágalmakat hatalmasan megczáfolta. Beszédje közben többször szünni nem akaró hurrázhások voltak; s Kossuth ellen kikelt «Enquirer» hírlapot, az osztrák- és muszka-monarchiákat pedig kibógték. Ezután a helybeli németiség is átadta Kossuthnak üdvözlő iratát, melynek befejező ezen mondatára «moriamur pro tribuno jilebis Ludovico Kossuth», azt jegyezte meg Kossuth, hogy haljanak meg a szabadságért, és ne ő érte. Ezután a jelenvoltak nagyobb része Kossuth előtt menve el, vele kezét szorítottak. A sátorból kimen ve liintókba ültünk s hosszú menetben a város és sziget nagy részét megkerültük s szállásunkra visszamentünk, stb.

Deczember 6. 1851.

Délelőtt 11 órakor ágyúdörgés adta tudunkra, hogy a gőzhajó, melyen a new-yorki küldöttség volt jövendő Kossuthért, megérkezett s nemsokára mi magyarok, a szigetbeli sok polgároktól kísértetve, a gőzösre mentünk, s ágyúdörgés és Rákóczi-induló harsogtatása között megindultunk New-York felé. Midőn fele úton az öbölben levő szigetein kerek erőd mellett haladt hajónk, a 31 akkori szövetséges állam nevéken 31 ágyúlovással üdvözölttünk, mi a hajónkról visszonzottat. A brooklyni part bosszant haladva, a partról ismét ágyúdörgések köszöntöttek Kossuthot, mit hajónk szinte viszonzott. Az állami hajógyár mellett haladva, egy ott horgonyzó vitorlás fregát 31 ágyúlovással üdvözölt, mit hajónk szintén viszonzott. Minden állami hajók vitorlarúdjai s kötélletrái tele voltak hurrázhó matrózokkal. Onnan hajónk átment a new-yorki parthoz s ennek hosszában visszafelé haladva a temérdek hajók és gyarak lobogóikat mind felhúzták, s midőn előttök haladtunk, gőzsípval süvöltöttek, harangoztak s hurráhztak, mit hajónk szintén harangozással és ágyúzással viszonzott. A melettünk elfutott gőzös-kompok gőzzel süvöltöttek és harangoztak. A «Castle Garden» nevű kerek nagy épülethez érve, hajónk megállott, ágyúzott s a Rákóczit és Marseillaise-it harsogtatta, fél óráig várakozott, mert az apály miatt a rakparthoz nem állhatott. Végre póthidak nyújtattak be, s a hajónkon és a parton zsúfolva álló sok ezernyi néptömeg s felállított nemzetörség roppant hurrázhása között partra szállottunk. Kossuth egészen feketébe, fényes feketegombos fekete «Kossuth-attilá»-ba, fekete strucztoallas «Kossuth-kalap»-ba, oldalán karddal, neje félgyszász ruhába, s mi környezői honvéd-díszruhába kardosán voltunk

öltözve. A tolongó néptömeg között nehezen, a színháziasan berendezett óriási teremben levő emelvényre jutottunk, hol a küldöttség és mi az emelvény hátulján több sorban foglaltunk helyet, Kossuth pedig előttünk középen, a szónoki asztalka mögött. A küldöttség elnöke röviden üdvözlé Kossuthot, s őt bemutatta a közönségnek, mire lőn ropant hurrázhás és dörömbözés. Erre elkezdett Kossuth beszélni, de a nép még egyre tolakodván be a terembe, a karzaton oly nagy kopogás, zugás, zsibongás volt, hogy Kossuth szavát nem lehetett érteni, s miután még a rendőrség se volt képes rendet csinálni, nehogy Kossuth maga erőtetésével se legyen képes beszédjét hallhatóvá tenni, a küldöttség helyeslésével kinyilatkoztatta, hogy ez úttal beszédjét előszóval nem hallatja a közönséggel, hanem azt átadja egy városi lap szerkesztőjének, s holnap reggel azt kényelmesen olvashatja mindenki és ezzel a teremből a mellette levő sétátérre kimentünk, Kossuth a számára ott készen álló gyönyörű fekete lóra ült (mint szintén mi is lóra ültünk) s az ott felállított 20,000 főnyi new-yorki nemzetőrséget megszemlélte, kik örömküben csákóikat szuronyaik hegyére tették s azt magasra tartva csóválták, feldobálták és hurráhzak. Szemle után Kossuth három városi főszemélylyel egy hat pejlóvas nyílt hintóba ült. Az egész nemzetőrség, minden zászlóalj zenészei lelkes indulókat játszva elől mentek; ezek után a Kossuth hintója ment, s ezután mi környezői lóháton; utánunk egy hintón Ivossuthné, Pulszki Ferencz és neje, s ezután számtalan hintóba a város kitűnői, s ezek után a New-Yorkban tartózkodó magyarok,, nemzeti színű csinos zászlóval, egyik oldalán egyesült-állami címerrel s angol felirattal, a másikon Magyarország címerével, ezen felirattal: «igazság, egyenlőség, szabadság». A sétatér vaskapuja fölött magyar nemzeti színű nagy diadalív volt felállítva New-York város címerével. Délután 2 két óra felé megindult a menet a «Broadway» nevű főutczán fel. Hogy azon mintegy 300,000 nép, mely Kossuthot akarta látni, miképen volt az utczákon s téreken elhelyezkedve, s azt a szívből eredt kitörést, melylyel Kossuthot fogadták, csak látni, de leírni nem lehet. A falak alig látszottak az amerikai és magyar lobogóktól, s magyar nemzeti színneli díszítésektől; az utczán keresztül emeletből-emeletbe húzott zsinegekről több helyen Kossuthra vonatkozó üdvözetek s ábrázolatok voltak írva s rajzolva. Lehetett látni néhol «Éljen Kossuth», máshol «Isten hozottá. Néhol pedig lehetett látni a házak falára feszített vászonra festett, az osztrákot s a muszkát gúnyoló s Kossuthot dicsőítő ábrázolatokat. Szembetűnő volt, hogy mind rajzban, mind zászlókkal az angol, Egyesült-Államok, magyar és török egyesülése

több helyen volt ábrázolva, nevezetesen a városháza előtt és az «Irwing-ház»-on. Az ablakok, erkélyek, párkányok s háztetők zsúfolva voltak legesinosabb néppel, kik midőn Kossuth előttük haladt, fővegeket, zseb-kendőket, vagy magyar lobogócskákat csóváltak, örömlükben csaknem leugrottak. Minden utca, melyen Kossuth ment és menendő volt és így több mint egy német mérföldnyi hosszan oly szorosan volt néppel tömve, hogy az egész egy szilárd tömegnek látszott. Kossuth hintájába mindent előről röpültek a virágkoszorúk s csokrok. A többek között a tömegből egy egészen magyar nemzeti színbe öltöztetett mintegy 10 éves leánykát vitte khintájához, a ki neki egy rövid beszéd után egy válogatott szép gyümölcsessel rakott kosárkát adott át; azután Kossuthot megcsókolta és visszavitetett. A hurrázhás egy perczig se szűnt meg. A nemzetőrség eleje a városháza elé érve, az egész hosszú félmórtföldnyi vonal megállítatott, s két sorban fallá alakúit, hogy a közepén vonuló menetnek utat nyisson. Délután Vaö volt, midőn Kossuth és mi környezői a városháza elé értünk. A városháza tetejéni három rúd közül a középsőn magyar lobogó lengett s a két szélsőn amerikai egysült-állami. A városház előtti «park» két kapuja fölé magyar nemzeti szinti nagy diadalívek voltak emelve. A városház előtt Kossuth leszabván hintójából, a számára állított magyar nemzeti szín tetejti emelvényre ment, s mi vele szemközt lóháton foglaltunk helyet sorban. Ezután a nemzetőri csapatok léptettek el előtte, a mi majd egy óráig tartott, és a hintók hosszú sora. Végre egy nyolcz szürke lovas hintó állott elibe, hogy őt szállására vigye; de minthogy szállása (az általam már fentebb leírt «Irwing House») csak a szomszédságban volt, nem ült bele, hanem általunk és roppant néptömeg által kísértetve, gyalog ment oda által, hol a számára rendelt szobák, váró- és fogadótermek neki kimutattak. A zaj lecsendesültével Kossuth velünk, őt környező tisztekkel további teendőinket közlöttes, s minthogy engemet levelei rendezésével bízott meg, ezen elfoglaltatásom következtében helyembe napos tisztté Németh József huszár-századost tette.

Este 10 órakor a helybeli németek több száz fáklya világánál, zenével Kossuth szállása elé jöttek s őt küldöttségük által üdvözlötték. Kossuth nekik röviden válaszolt s azzal hurrázhások s zeneszó között tova vonultak.

Ezután kezdődtek Kossuth nyugtalan napjai; mert ez után jöttek sűrűn mindenfelől a magán-, városi, testületi, s állami üdvözlések, küldöttségek s meghívások, melyeket csak előszámlálni is sok volna.

Reggeltől estig Kossuth el volt foglalva látogatókkal s váróterme tele volt várakozókkal.

December 11. 1851.

Ma este a város Kossuth tiszteletére az «Irwing ház»-ban nagy «banquett»-et (vendégséget) adott, melybe Kossuth, általa választandott tizenhatal, volt hivatalos. — A terem egészen magyar nemzeti színekkel volt ékesítve; a középsillárokból gáz, a falon levőkben pedig veres, fehér és zöld milly-gyertyák égtek. A Kossuthnak szánt főhely mögött látszott az egyesülési jel, a négy nemzet zászlója, jobbról az angol, balról a török, ezek között két egyesült-állami között a magyar. Hat asztalnál ült mintegy 400 személy. Érdekes volt a vendégség kezdete előtt a díszesen terített asztalt részletesen megnézni; különösen az azokon elhelyezett dísz-czukorműveket látni, melyek a következők voltak:

1. A Szabadság monumentuma, rajta Kossuth szobra.
2. Győzelmi ív, a Szabadság hőisével.
3. Haynan fogadtatása a londoni sörházban. Igen jól volt ábrázolva, miként czibálják, ütik Haynaut s tépik bajuszát a munkások. Ezen darab igen megtapsoltatt.
4. Mississippi fregát a hullámokon.
5. Edények átlátszó virágokkal töltve.
6. Washington lovagszobra.
7. «Arnold (az egyesült-állami rajtavesztett áruló) és Görgey otthon». (Mindketten a pokol lángjai között kínoztatnak.)
8. A Szabadság hőse.
8. Warrior emlékoszlópa.
10. Macaroon piramisa.
11. Magyar huszár.
12. Egyesülés jelképe.
13. Az öröm forrása. Mind igazi remekművek.

Az ebéd, mely a lehető legpompásabb volt, kezdődött hat órakor. Szebbet nem láthat szem, mint a díszes katonai s polgári ruhába öltözött férfiak s vidám arcú szebbnél szebb bájos hölgyek koszorúját, mely a 400 személyre dúsan s díszesen terített asztal körül foglalt helyet. Az ebéd vidám csevegés és pompás zene között folyt. Véget érve, a város «mayor»-je a következő köszöntést indítványozza: — «Magyarország —

mely elárulhatott, de le nem győzetett. Az ő segélyért kiáltása csak visszhangja a mi felszólalásunknak a zsarnok ellen.»

Erre felelni Kossuth felállott. Az elragadtatás, mely erre következett páratlan, leírhatlan. A csillárok, fali gyertyatartók, a falak látszottak rázkódní a hurráhtól, tapsoktól s dörömbözéstől. Minden jelenlevő talpra ugrott s az örülésig látszott felizgatottnak. A hölgyek szinte nagy lelkesedéssel nyilatkoztatták örömüket s Kossuth iránti tiszteletüket. Végre a tapsvihar csendesedett s rá a legmélyebb csend állott be. Minden szem Kossuthra függesztetett s midőn beszédét elkezdte, egy gombostűnek a padlóra esése hallható lett volna a roppant nagy teremben. Sokszor megtapsolt beszéde két óráig tartott, de a hallgatóknak mégis rövid volt. Szeretném ezen nagy fontossággal bíró szép beszédet egész terjedelmében közölni; de az e könyvecskébeni szűk tér azt nem engedi; azért csak annyit említek meg, hogy ezen beszédben Kossuthnak főcélja volt, az Egyesült-Államok polgárait felvilágosítani arról, hogy a Washington által nekik adott azon tanács, hogy európai ügyekbe ne avatkozzanak, csak addig volt érteve, míg ők gyengék arra, hogy európai ügyekbe beavatkozhassanak; célja volt őket felkérni, hogy szabadságunk kivívhatására pénzzel segítsenek. Mondá, hogy ő a maga személyére bárha semmije sincs, semmit se kér, semmit el nem fogad, de hazájának, nemzetének felsegélésére házról-házra koldulni se szégyenei. Felolvasott egy levélkét, mely ekép szólt:

Cincinnati 0, november 14. 1851.

Kossuth Lajos úrnak, Magyarország kormányzójának: — Uram! az «Ohioi életbiztosító és hitel-társulat» hivatalát felhatalmaztam New Yorkban, hogy Önnek az én terhemre ezer dollárt fizessen ki. SmeadW.» Végre kívánta, hogy bár ő is oly szerencsés lehetne, mint az ő Washingtonjok, midőn az is az ő hazájok számára a szükség idején Franeziarországtól pénzsegélyt kért.

Kossuth után sokan beszéltek, mind lelkesen, némelyek hevesen; de a magyar ügy ellen irkáló «Enquire» lap szerkesztőjét nem akarták hallgatni, a nagy zajtól nem beszélhetett s végre boszúsan eltávozott. A legérdekesebb beszédet azonban egy öreg úr tartotta, ki «egy névtelen» nevében a magyar ügyre 1000 dollárt (2400 frtot) ajándékozott, mondván, «azt hiszem, hogy a sok szép beszéd között, Kossuthét kivéve, én tartottam a legszebbet; egyébiránt nem leszek irigy arra, aki

nálamnál még szebbet tart.» Utoljára az egyesült-állami indiánok küldöttje beszélt lelkesen Kossuthhoz. Öltözete volt fekete pantalon, fekete frakk; jobb oldalán a bal válláról, gyöngygyei kivarrt szalagon lógott egy gyöngygyel hímzett kis tarisznya, a jobb válláról pedig keresztbe egy gyöngygyel kivarrt, arasz széles sál, s mindezek egy veres selyem övvel, melynek végei gyöngygyel ékesített rojtokban lógtak le térdéig, a derekához voltak kötve. Mind a két karjára és kezesezárára három ujnyi széles sí ma ezüst karika volt csatolva. Termete magas, izmos, arcszínre kissé barnás, sima, durva, fekete fényes haja a válláig ért le, tekintete férfias, bátor vala.

A sok szebbnél szebb köszöntéseket reggelig elhallgatta volna a közönség, de éjjél után 2 órakor szét oszlottunk.

Köteteket töltene azon sok érdekes, lelkesült «meetingek» (olv. miting—gyűlés) leírása, melyek New-Yorkban létünk alatt a magyar ügy érdekében tartattak, melyeken jelen voltunk, de csak amelyeken Kossuth is jelen volt. Volt Kossuth, a többek között, a protestáns papok, az ügyvédek, a hölgyek, a nemzetőrök, stb. «meeting»-jében. Ezen utolsó tartatott a «Castle Garden»-ben, azon kerek alakú nagy épületben, melyben Kossuth New-Yorkba kiszállásakor első nagyszerű beszédjét volt tartandó. Jelen volt a new-yorki nemzetőrség díszes egyenruhában, zászlóikkal s zenekaraikkal. A színház kinézésű kerek teremben a színpad vagy tágas emelvény elején állott egy kis asztal; e mögött egy pamlagon ült Kossuth, a város «mayor»-je (olv. meer) és Sandford tábornok. A hátuk mögötti sor széken ültünk mi Kossuth környezői egyenruhában, s mint Kossuth, mind kardosán. Utánunk több székeken ültek nők, főtisztok s kitűnő polgárok.

A város «mayor»-je mutatta be Kossuthot a közönségnek, mint «Magyarország kormányzóján-t. Erre roppant erős és hosszan tartó hurrághzás között csákok, kendők és zászlók csóváltattak s a mintegy 40 személyből álló banda a liákóczi-indulót játszotta.

Ezután Sandford tábornok bemutatta Kossuthnak a 2-ik tábornokot Hallt s a négy ezredet. Ezek pedig csapataikat felállítván Kossuthnak bemutatták. — Sandford tábornok most felolvasá a nemzetőrség üdvözlő iratát, melyre Kossuth, mint katona katonához lelkesen, egyszerűen válaszolt. Egy óránál tovább tartott beszéde, melylyel sokszor kaczagásra, rettenetes tapsolásra s hurrághásra gerjeszté a közönséget; ekép zárta be: «Köszönöm nemeslelkű rokonszenvöket, s azon szíves fogadást, melyben társaimat, Magyarország ezen hű fiait — kik készek voltak hónuk függetlenségéért életöket s vagyonukat feláldozni —

önök részesítették. Többen vannak ezek között, kik már függetlenségi harczunk előtt is katonák voltak s katonai tudományukkal s ügyességükkel hazátoknak nagy szolgálatot tettek; de vannak olyanok is, kik nem voltak katonák, de hazájok iránti szeretetök velök fegyvert ragadtatott s belőlök az ügynek, melyért harczoltak, hatalmas gyámolai váltak. Midőn az irántok mutatott rokonszenvet köszönöm, Igérem önöknek uraim, hogy ők meg fogják mutatni, hogy arra érdemesek. A legveszélyesebb helyekre fogom őket állítani s tudom, hogy ők becsülettel s vitézül fogják azokat betölteni. A mi engemet illet, itt az oldalamon van egy kard, melyet egy amerikai polgártól kaptam ajándokul. Ez egy egyesült-állami polgár ajándéka lévén, ezt hátorítási jelvényül veszem arra, hogy haladjak azon az úton, melyen haladva a Mindenható áldásával hazám függetlenségét és szabadságát megláthatom. Esküszöm itt önök előtt, hogy ezen amerikai kard az én kezemben a szabadság ügyi -hez mindig hű lesz, hogy a harczban mindig elől fog villogni és hogy azt nagyravágás és gyávaság sohse fogja beszennyegezni».

Ezután Bandford tábornok a magyar ügy pártfogását tartalmazó határozatot olvasta, melynek minden pontjai nagy örömmel fogadtattak el. Egy százados pedig századja nevében mindjárt 1000 dollárt ajánlott a magyar ügyre.

Deczember 23. 1851.

Kossuth a tizenhét nap alatt, melyet New-Yorkban töltött, annyira el volt foglalva, hogy alig volt ideje evésre és alvásra. Nem csak a banquettek s az azokon tartandott- beszédek készítése, nem csak a sok küldöttségek fogadása, nem csak a sok levélírás foglalta el sok idejét: hanem sokan jelentek meg nála csatázásban nagy előnnyél használható új szerkezetű lőfegyver- s más találmányuk, sokan a megújítandó magyar szabadsági háborúban személyes szolgálatuk felajánlása végett. Az Egyesült-Államok legnevezetesebb, a magyar nemzet függetlenségét óhajtó férfiai látogatták meg, s órákig tanácskoztak vele a kiviteli módok fölött. Ezek beszéltek, bátorították Kossuthot arra, hogy az egyesült államokat «beavatkozás elleni beavatkozás»-ra (Intervention for non intervention) serkentse, hogy körútjában arra agítaljon.

Kossuthoz több államoktól s városoktól érkeztek «adresse»-ek (üdvözlő iratok) s meghívások, melyeket ő elfogadván, megcsinálta a sorrendet, melyben azokat meg fogja látogatni, s elhatározta, hogy először Philadelphían s Baltimoren keresztül Washingtonba megy,

megköszönni a kormánynak s a «Congress»-nek, a mit értünk tettek. E célból ma éjjél előtt kevéssel New-Yorkból egy nagy gőz-kompon a méltóságos «Hudson» folyón az átellenben levő *Jersey City* (olv. dzserszé sziti) városba röptünk, t. i. Kossuth, Henningsen (angol), Nagy Péter, Hajnik Pál, Berzenezey László, Spacsck Lajos orvos és én (Kossuthné, Pulszkyné, Németh József, Kalapsza János, Grechenek György és Gressák József már előre mentek). Kossuth az indóháznál hivatalnokok s munkások által lelkes hurrahzással fogadtatt. A számunkra rendelt rendkívüli vonat éjjélkor indult. Ha az útban eső állomásokon a vonat víz- vagy fa-bevevés végett megállott, a Kossuthra váró kíváncsiak hosszú vonala húzódott kocsinkon végig, hogy Kossuthot láthassák, vele kezét rázhassanak. Csikorgó hideg volt kin, de mi a fűtött kocsiban igen jól éreztük magunkat. Három óra után *Philadelphía*-ba értünk, mely New-Yorktól 20 német mérföldre esik, s a «United States» (olv. Junájtéd Sztátsz) nevű hotelbe szállásoltattunk, hol a szűk, hideg, sötét folyosók, a kicsiny, hideg, gyéren világított, szegényül bútorozott szobák, a rendetlen szolgálat, stb. sóhajjal emlékeztettek bennünket a kedves «Irwing-ház»-báni kényelemre.

Deczember 23. 1851.

Délelőtt 11 óra tájban a bizottság Kossuthnál megjelent, hogy őt az ünnepien fogadás helyére vigye. Kossuth liiutója előtt ment egy csapat lovasság s utána is egy csapat huszár; ezek után ment a sok hintó, melyben ültek Kossuthné, Pulszkyné, a Kossuth környezői; a városi tanácsosok s más kitűnő polgárok, ezek után a nemzetőri gyalogság. Midőn Kossuth a körmenetben valamely térhez ért, ott számtalan ágyúlövessel fogadtatt. A házak magyar nemzeti színekkel voltak díszítve, az utcák és ablakok nézőkkel tömve. A zene és hurrahzás egy pillanatra se szűnt meg. A gyönyörű nőfejcskékkel tömött ablakból koszorúk, virágsokrok s csókok röpíthettek Kossuthnak. De feltűnt az, hogy sok tisztes férfi állott az utcán, kik nem ujjongottak, hanem mikor Kossuth előttük elhaladt, tisztelettel hajlottak meg előtte s számtalan nőket, kik kényekkel szemekben intettek üdvöt Kossuthnak, némán, de belső örömmel. Ezek quackerek voltak, a komoly, becsületes quackerek, kik Philadelphában igen nagy számmal laknak, akik — mint ők mondják — nem lármáznak, hanem tesznek. Az ünnepélyen jelen voltak számát 150,000-re lehet tenni. Egy nagy téren

Kossuth előtt a katonaság ellépdelt, s ezután Kossuthot azon régi épületbe s abba a történelmi emlékü terembe vitték, melyben 1776-ban az akkori 13 status képviselői a függetlenségi nyilatkozatot elfogadták s aláírták és a mely ezért most is «Independence hall»-nak nevezetük; és itt Kossuthnak az address átadatván, röviden, köztetszéssel válaszolt. Ezután pedig az utcán nyugtalanul váró sok ezrekre menő néptömeghez szólott az erkélyről, mit az roppant lelkesedéssel fogadott.

A városi hatóság este a mi közelünkben Kossuth tiszteletére «banquet»-et adott; de ebbe Kossuth mutatkozó láza miatt csak a vacsora végére jöhetett. Bejöttek nagy tapsviharral fogadtatott. Kezében hozta azon ezüstből készített kereszt alakú gyönyörű medaillont (közepében Washington kis arczképével és egy fürt hajával) és egy pénzzel telt kis erszényt, melyet egy, a legrégebben fennálló század kapitányától századja nevében kapott emlékül s a magyar ügyre. A város «mayor»-je őt a közönségnek bemutatta, mire az szünni nem akaró tapsal és hurrázhással válaszolt. Kövid beszédjében Kossuth bocsánatot kért elmaradásáért s azért, hogy láza s gyengesége miatt hozzájok most hosszasan nem beszélhet, de Ígérte, hogy holnapután bővebben fog beszélni. Bemutatta becses ajándokát s erre vonatkozó beszéde nagy tetszéssel fogadtatott. Ezután nagy hurrázhás között távozott, nyugodni ment s mi még éjfélíg együtt maradtunk s érdeklél hallgattuk a sok lelkes szónoklatot s felköszöntést, melyeknek értelme többnyire oda ment ki, hogy ők üdvözlik, bámulják Kossuthot, mint rendkívüli egyént, bámulatos szónokot, a szabadságharez páratlan bajnokát; hogy ők készek a magyar ügyet pénzzel segítni, de a háborútól tartózkodnak. Es ha 2—3 szónok beszédjéből kellene ítélni, azt mondhatnám, hogy a «quacker» Philadelphiától nem sokat lehet várni. A quackerek ugyanis a háborútól borzadnak, azt a legnagyobb rossznak, az adózó polgárok tönkretevőjének, a családokat gyászba borító, nem indokolható, józan okossággal ellenkezőnek tartják. Azért vallásuk tiltja az embertársaik elleni fegyverfogást, a háborúnak bármiképeni elősegítését akár pénzzel, akár személyes szolgálattal. Ők békét kereső polgárok, ők senkit sem bántanak, senkit meg nem támadnak, fegyverrel még magokat se védik.

Deczember 25. 1851.

Karácsony első napja volt. Magyarországon ma még a cselédnek is «volt karácsonya», és nekünk, a nagy, hatalmas Egyesült-Államok

vendégeinek nem volt. Nem, azon egyszerű okból, mert az amerikaiak, legalább a protestáns vallásúak, semmi más ünnepet nem tartanak, mint a vasárnapot, a függetlenség kinyilatkoztatása napját, július 4-dikét és a prezidens által évenként ősszel kitűzetni szokott *hálaadó ünnepet*. Csak ezeken az ünnepnapokon hall az ember harangozást, csak ezeken mennek templomba; más napokon se nem harangoznak, se templomba nem mennek. Ok a szentírás parancsa szerint hat napon munkálkodnak, a hetedikén nem tesznek semmi dolgot, hanem ezt az Istennek szentelik, buzgón, ájtatosan. Vasárnap háromszor mennek templomba, d. e. 10-kor, d. u. 2-kor és 7-kor. Oda haza is énekléssel, imádkozással, szentírás-olvasással töltik az időt. Vasárnap minden boltok, korcsmák, szeszes boltok, mulatóhelyek, színházak zárva; bérkocsik, omnibuszok (kivéve a vassínen futókat) az útezőken nem láthatók. Különösen, szinte rosszul esett nekünk, hogy ma, karácsony első napján a templomok zárva s a boltok nyitva voltak.

Kossuthné egy quackernőtől ma a magyar ügyre 300 dollárt k apott azon kikötéssel, hogy azon fegyver ne vétessék, hanem a harcban megsebesülendettek ápolására fordítássék. Kossuthot már New-Yorkban figyelmeztették, hogy Philadelphiában háborúra ne agitáljon, mert ott a lakosok nagy része quacker s azoknak vallásos borzadályuk van a háborútól.

Ešte 9b2-kor a helybeli németek roppant nagyszerű fáklyászenét adtak Kossuthnak. Mintegy 5—600 fáklya világánál, s számtalan, a jelen alkalomra a magyar ügyre vonatkozó «transparent» -ekkel, állott órahosszat több ezer nép Kossuth szállása előtt, a zord téli idő daczára jó kedvvel, hurrázva, zenézve, s németül dalolva. Kossuth lázzal ágyban feküdt; hozzájuk kimenni s beszélni nem volt képes s a küldöttségnek, mely hozzá az «address»-t felvitte, rövid választ csak az ágyból adott. Az utcán álló néptömeg azalatt nyugtalankodni kezdett, s Kossuthot kiabálta. A küldöttség egy tagja és Hajnik az erkélyre kiléptek; az első jelentette, hogy Kossuth betegen fekszik s nagyon sajnálja, hogy a neki tisztelgőknek rokonérmöket személyesen nem köszönheti meg; de Hajnik azt helyette meleg szavakban megköszönte. Ezután a szemközti középület nagy lépcsőzetén felállított óriási kép előtt, mely a dynastiának a szabadság istennője által letapodását ábrázolta, a magyar nemzeti színű bengáli tűz elgyújtatott s ezután a nép csendesen széteszlott.

Deczember 26. 1851.

Kossuth és mi, környezői este ö órakor a polgárok által rendezett pompás nagy «banquett»-be mentünk a «Musical fund hall»-ba. A terem egyszerű, de csinos volt; a felső végén eső zenekarzat különféle lobogókkal volt ékesítve, főszerepet játszva közöttük a magyar és amerikai. A teremben mintegy 500 személyre volt terítve dúsan s díszesen. A felső végén keresztbe tett asztal a többieknél magasabbra volt emelve. Ennél ült Kossuth közepén, jobbra-balra néhány kitűnő polgár és mi, környezői. Evés közben a zenészek (mind amerikai polgárok s fűvó hangszerekkel, mert az Egyesült-Államokban cigányok nincsenek s hegedűket csak az operákban használnak) válogatott szép darabokat játszottak, közöttük a liákóczit és Marseillaise-t, melynek utóját a lelkesült közönség is rányomta.

Evés után Kossuth remek beszédben keblét előttük feltárta, megismertette velök a magyar ügyet s Európa jelen állását, kimondta nyíltan, hogy a magyar ügyet illetőleg mit óhajt, mit reményi, mit vár az Egyesült-Államoktól. Mind az előtte szólott volt prezidens, mint ezen gyűlés elnöke, mind a többi szónokok lelkesen beszéltek ügyünk mellett s végre a híres «Harrisbourgi határozatok»-at (a beavatkozás megakadályozása, Magyarország függetlensége, Kossuth kormányzósága, elismerése és segélyadás) szórol-szóra kitörő zajos örömmel elfogadták. Atalában az egész gyűlésben a legszebb rend s a legjobb szellem volt a beszélőket kihallgatták s roppant tapssal, dörömbözéssel, hurrázhással, kendő- s kalapcsóválással helyeselték, kivéve egyét, ki Kossuth ellen kezdvén beszélni, a közönség által leülttetett; melyért, midőn ő nyugtalanzkodott s lármázott, a rendőrök által karonfogva kivetetett. Éjfélt után 1 ½-kor szállásunkra mentünk.

Deczember 47. 1851.

Délelőtt 9 ½ órakor vasúton *Baltimore*-ba indultunk. A Dunánál szélesebb Susquehana folyón egy nagy gőzkomp vitt által bennünket, a lábnyi vastagságú jégtorlaszokkal küzdve. A komp fedezeténi sínekre mentek a vonatunkkal jött málha-, posta- és express-teherkocsik s mi utasok a komp vízszinti részén levő jó meleg pompás női és férfi termekbe s a frissítőkkal, kávéval, villásreggelivel kínálkozó helyiségbe vonultunk. Tíz perez alatt átkelve, a velünk átvitt kocsikat a parton reánk váró vonat elé ragasztották s mi a jól fűtött, kényelmes, díszes

kocsikban helyet foglalva, elrobogtunk s óránként 5 német mérföldet futva, d. u. 3 óraker Baltimoreba érkeztünk. Megemlítem itt azt, hogy az amerikai vasutakon az utazás kényelmesebben történhetik, mint Magyarországon, a következő okoknál fogva. A kocsi vagy «waggonw-ok kétszer olyan hosszúk, mint az osztrák állam vasútiak s oly szélesek, hogy benne a két oldalon a két sor kényelmes, ruganyos, vörös szőrbársonnyal borított pamlagokon párosával nyáron 32, télen pedig (mert akkor egy pamlag helyére egy kis vas kemencze tétetik be) 30 személy fér el s közepén végig egy két és fél láb széles járással. Egy-egy kocsi belseje egy díszes hosszú terem, melynek egyik végében van egy nagy tükör, a másikban egy árnyékhely egy előszobácskával, benne egy pár személyre való pamlag. Van a kocsiiban egy jeges vízzel telt csinos edény, melyből ezüstözött csapocskán vehet vizet a szomszjas az ott levő pohárba. Minden kocsiiban a két végén van az ajtó, mely a futás alatt is mindig nyitva lévén, az egész vonaton végig mehet az utas és felkeresheti ismerősét, barátját, rokonát, vagy előre mehet a dohányzókosziba, mert dohányozni a többi kocsiiban meg nem engedtetik. Minden állomásnál a kerékkötők az ajtókat benyitván, az állomás nevet bekiáltják.

Jegyét váltani tartoznék ugyan az utas a beszállási állomáson, de azt a futás alatt is válthat a jegyeket vizsgáló vezetőtől, mely esetben a társulat jogositva van 10%-el többet venni, de ezt ritkán teszik.

Az Egyesült-Államokban az utazók száma roppant nagy; a személyvonatok oly sűrűn futnak egymás után és egymással szemben, hogy a podgyászokat ott meregetni s nyugtázni rá nem érnének. A podgyász feladása tehát ekép történik. A podgyászt az utas a feladóhelyre viszi a vonat mellett; az utazó a tisztnek megmutatván podgyásztát, azokra sorban egy-egy keskeny szíj végére fűzött számozott réz bélyegget köt, melynek hasonmását mint nyugtát a podgyásztulajdonosnak átadja, s ezzel a podgyász át van véve s a tulajdonos biztosítva. A podgyászszállításért semmit se vesznek. Utaztam 9—3 nehéz ládával is és azokért egy krt se vettek, bár — azt hiszem — jogositva vannak a podgyásztért bizonyos súlyon fölül szállítási díjat venni, de a nagy sietésben a méregetésre, a díjbeszedésre s talán még pénzváltásra is rá nem érnék.

Mielőtt a vonat valamely nagy városhoz ér, az előtte való 2-ik vagy 3-ik állomásnál a vonaton podgyász-helyreszállító ügnyökök jelennek meg s szolgálataikat a podgyász kívánt helyre szállítására ajánlják. Ezen ügnyököket a vonatvezetők jól ismerik, ezért az utazók azokban

bízhatnak. Az ügynök az utastól a podgyászairól kapott bélyegeket átveszi, azoknak számait egy üzleti kártyája hátára felírja; ezt az utazónak nyugtául átadja, a maga könyvébe pedig bejegyzi a számokat s a helyet, a hova azok szállítása kívántatik. S mily nagy kényelem az az utazónak, hogy midőn rendeltetése helyére ér, ott a száz meg száz podgyász kisedését végig várnia nem kell, van, aki azt helyette híven, pontosan teljesíti, sőt gyakran a podgyász előbb a helyre érkezik, mint az utazó.

Itt meg kell még említenem azt, hogy az Egyesült-Államokban, a vasutakon nincsenek se a kocsik, se a várótermek osztályozva. Csak egy féle szállítási díj van s mindenki díszes, kényelmes, télen fűtött kocsiban utazik. Ezt ott lehet tenni, mert a díjak nagyon mérsékeltek s a pénz több, mert a nép általában mívelt s magát illemesen viselő, mert ott trágár beszédet, káromkodást, mely a nőket botránkoztatná, hallani nem lehet, mert a néposztályok öltözet által különböztetve nincsenek, mindenki tisztességesen, divat szerint öltözködik, a földmívelőt a kereskedőtől, az ügyvédtől, államférfitől ruházata nem különbözteti, s a selyemruhás nő nem félhet attól, hogy mellé zsiros subás ember talál ülni. A New-Yorkból Washingtonba vivő úton azonban láttam azt, hogy a férfi nélkül vagy férfival utazó nőknek a beszálláskor külön kocsi mutattatott, s abba nő nélkül utazott férfiak be nem bocsáttattak.

Váróterem van kétféle, nők és férfiak számára. Amabba bebocsáttatnak a nők és nőekkel menő férfiak, sőt minthogy a nagy tolongásban az ellenőrzés nem gyakorolható, bemennek oda a nő nélküli férfiak is, de ott a dohányzás tilos; azért, a kik dohányozni akarnak, a férfiak termébe mennek, hol a dohányzás meg van engedve.

Az egyesült-állami vasutakról beszélve, meg kell említenem, hogy azok általában nincsenek oly erősen s csínnal készítve, mint az európaiak, és az örökös ott igen silány. A vasút mentén őrházak nincsenek, kivéve a veszélyes helyeket, például alagútba bemenésnél, nagy hidaknál és sínváltóknál. A keresztutaknál őr, elzáró korlát nincs, csupán a pálya felett a kocsiúton keresztül két oszlopra egy deszka van helyezve s rajta ezen figyelmeztetés nagy betűkkel írva: «vigyázz, mikor a csengetést hallod.» Mert minden mozdonyon van a gőzsípon kívül egy nagy csengetyű s a gépésznek kötelessége minden átjáráshoz közeledve csengetni. Az úti örök hiányát pótolják azzal is, hogy a mozdony elején egy hatalmas 3 láb átmérőjű fényvetővel ellátott nagy lámpa van, melynek erős világánál a gépész már 1000 méter távol-

ságra meglátja az útban levő akadályt; végre az út-őr hiányát pótolják azzal, hogy a mozdony elejére egy ék alakú, élével előre álló erős vasrács van erősítve, úgy, hogy annak alsó széle a sínek fölött csak 2—3 hüvelykkel fut; végre a pálya úgy be van kerítve, hogy abba marha be nem mehet.

Kossuthnak Baltimoreba érkezését ágyúlovések tudatták a város lakosaival. Kossuth és mi környezői a fogadó-küldöttséggel és sok városi fő személyekkel hintókba-ültünk. Kossuth hintája előtt és után ment a polgári katonaság; azután a többi hintók. A menet a lobogókkal s ábrázolatokkal ékesített hosszú utczákon a két oldalon felállított, különféle ornátusú, titkos és jótékony polgári társulatok, mint a szabadkőmivesek, «old fellows», mérsékleti stb. társulatok tisztelgő hosszú sorai között zenezóval vonult a Kossuth szállása felé. Az utcák, ablakok s háztetők tömve voltak ujjongó, kendőket s zászlócskákat lobogtató néppel. A kemény hideg daczára is nagy és fényes volt Kossuth fogadtatása. Szállásunk volt a «Eutaw House» (mond Juta ház)-ban.

Este 7½ órakor a társaság Kossuthot és minket környezőit egy még egészen nem kész, körül karzattal ellátott roppant nagy terembe vitte, melyben több ezren hallgatták Kossuth elragadó rögtönzött beszédét, melyben üdvözölte a baltimore-i polgárságot; lerajzolja a nép és vallásszabadság jelen állását Magyarországon; s végre példakép megemlítése előttök a Philadelphiiában elfogadott Harrisburgi határozatokat, a melyek itt is kitörő örömmel s nagy lármával elfogadtattak. Kossuth után még 3.—4 szónok végezvén beszédét, 10 órakor haza mentünk. A németek éjfélkor nagyszerű faklyászenét adtak Kossuthnak, s «address»-öket küldöttségük felvitte neki. Erre Kossuth az erkélyre ment s a néphez németül és angolul beszélt.

Két napi ittlétünk alatt tiszteltek Kossuthnál a zsidók küldöttsége, a protestáns papok. Némely r. kath. papok csak titokban tiszteltek nála, mert, mint mondák, híveik haragjától, sőt boszujától félnek azt nyíltan tenni.

A r. kath. papok itt is, mint Európában, tisztelet a kevés kivételnek, a szabadságnak, haladásnak, felvilágosodásnak ellenségei, s híveik is természetesen hozzájuk hasonlók, vakbuzgók, türelmetlenek. Kossuthot nem pártolják, mert — mint ők mondják — Kossuth Mazzininek barátja; ez pedig a pápának ellensége stb.

Ellenségei Kossuthnak Amerikában az irlandusok, részint mert ők nagyobb részét pápisták, részint mert boszankodnak Kossuthra azért, hogy Angliának (szerintük az ő elnyomójoknak) hízeleg, Őt nagynek

nevezi, és hogy őket az elnyomott népek közé nem sorozza. No de Krisztusnak is voltak ellenségei s mégis győzött a ő tudománya.

December 30. 1851.

Reggel 8½ órakor Baltimoreból vaspályán Washingtonba mentünk, s ott a pompás « Brown's Hotel»-be szállásoltattunk, melynek tetején egy óriási egyesült-állami lobogó lengett, az első emeleti erkélyen pedig középen a magyar és török, a két végen az olasz és német. Az indóháznál és onnan bemenetkor nem volt itt az a nagy tolongás és zaj, mi volt más városokban, szíves üdvözlések s hurrázások közöttültünk a számunkra rendelt hintókba, s oly csendben mentünk szállásunkra, mint bármi más közönséges utazó. Este 10 órakor a németek fáklászenével s dalokkal tisztelegtek Kossuthnak, mely a philadelphiaihoz és baltimoreihez nem volt hasonlítható. Kossuth a tisztelgést angolul köszönte meg.

December 31. 1851.

Délben Kossuthot és környezetét Webster Dániel külügyminiszter bemutatta Fillmor Millord prezidensnek (elnöknek) az elnöki palotában. Kellemesen lepett meg minket azon egyszerűség, melyet itt láttunk s tapasztaltunk. Egészen a prezidensig jutottunk, a nélkül, hogy akár a kapuban, akár az udvaron vagy a palotában egyetlen katonát, egyetlen őrt láttunk volna. Mind a prezidens, mind a vele volt miniszterek egyszerű fekete polgári öltözetben voltak. A nagy teremben fogadtattunk (mely közönségesen «blue room» kék szobának neveztetik a falak színétől, néha pedig «East room» [keleti terem, -nek, az épületbeni helyzetétől]), mert trón-terem itt nincs.

Kossuth üdvözölte az elnököt, mire ez röviden, jelentéktelenül válaszolt. Az ezutáni rövid társalgás közben az elnök oly tudatlanságra mutató kérdéseket intézett Kossuthhoz Magyarországot illetőleg, hogy oly járatlanság a külföld ismeretében szégyenére válnék nálunk egy tanuló íjjúnak. Hogy várhatta volna aztán az ember Magyarországot pártfogását ily statusférfitől, ki előtt Magyarország ismeretlen föld?! Egyébaránt megjegyzendő, hogy szabadsági háborunk, s Kossuthnak, általában a magyar menekülteknek az Egyesült-Államokba menése előtt az egyesült-államiak általában vajmi keveset, mondhatni semmit se tudtak Magyarországról, a magyar nemzetről.

Ismét elmúlt egy év, melyet, bár sokszor volt okunk jövőnk sorsunk fölött aggódni, átkozni nincs okunk; sőt hálával emlékezünk vissza rá, mert bennünket a «szolgaság földéről» a szabadság honába hozott.

Első napja van ma a reményteljes 1852-ik évnek, az ó világ újjá születése évének. A kecsgetető körülmények az elnyomott népek keblében e reményt kissé erősítik. Európában-az elnyomott népek hallgatnak, de csak intésre várnak, hogy a zsarnokot porba tapossák. A hatalmas angol nép őket gyámolítani kész. Az amerikai szabad nép már mindenfelé kezdi kimondani Magyarország függetlenségét, s kezdi sürgetni kormányát közbejárásért, segedelemért. A rangvágó Napóleon Lajos az égő üszköt a löporaknához már közel hozta. Csak egy szikra kell! s Európa lángban van s a lángokból az ó világ szabadságistenője mint főnixsz emelkedik ki, a halhatlanság sugáraitól környezetten, a porba döntött trónromokról hirdetve az elnyomott népeknek az Isten legszebb adományát, a szent szabadságot.

Ily szép reményekkel, ily erős hittel lépünk be a jó jóslatteljes 1852-be. Adja isten, hogy á késő ivadéknak is oka legyen áldani ezen évet!\*

Ezen a napon Washingtonban nagy mozgalom szokott lenni. A prezidens ajtaja nyitva áll mindenki előtt. Az udvaron a tengerészenekar játszik s a polgárok rang-, vagyon-, nem- s korkülönbség nélkül, boldogok, boldogtalanok, milliók és fillértelenek, ezrenként tódulnak a prezidens üdvözlésére, hogy azzal kezdet rázhassanak s neki és családjának boldog új évet kívánjanak. A prezidens személyesen jelen van, családjával együtt s a férfiakat ő, a nőket pedig neje fogadja kézzorítással s némelyiket egy két szó váltással.

Kossuthnál épen ilyen fogadás volt a mai napon s mondhatni, mindazok, kik tiszteltek a prezidensnél, meglátogatták, üdvözölték Kossuthot is. Este, ebéd után Kossuthnak Marsh Henrik nevű 372 éves kis fiú mutatott be, ki egy különféle darabokat játszó fuvolást a legszabályosabb dobpergéssel kísért, a nyakába akasztott s majd a földet

\* Leírtam naplóból az 1852-ik évre való bevezetést, hogy lássék az hogy az európai körülmények s az amerikaiak magyar ügy mellett lelkesülést mily szép reményekre jogosítottak bennünket hontalanokat, s hogy mennyire csalódtunk. L. K.

erő dobbal körüljárva a szobában. Mesteri könnyű játéka, ügyessége, melylyel játékát a darabhoz tudta alkalmazni, mindnyájunkat bámulatra ragadott.

Január 8. 1852.

Kossuth nejével, Pulszky nejével és Messingberd anyjával a prezidenshez voltak híva ebédre. Kossuth volt öltözve fekete pantalonban, fekete attilában, fején nagy fekete strucztoallas fekete «Kossuthkalap»-pal. Kossuthnéén és Pulszkynén magyar ruha volt, amazon fekete atlaszból fehér zsinórral, emezen fehér atlaszból fekete zsinórral, s mind a kettő fejen félgyász magyar konty volt róla lelógó hosszú fekete fátyollal. Az ebédnél jelen voltak a miniszterek, hárman kívül s néhány nevezetes férfi. A társalgás feszes volt s bármint óhajtották, Kossuth politikai elveit s terveit szájából hallani, ez tartózkodó volt s keble titkát nem tárta fel előttük.

Január 5. 1852.

Kossuth Lajos mint Magyarország kormányzója a szenátus által hivatalosan fogadtatott. A szenátus előbbi határozata következtében két szenátor a Kossuth szállására jött s őt környezetével együtt a «Capitol»-ba, azon nagyszerű országházba vitték, melyben a «Congress» (országgyűlés) szokott tartatni, s egyenesen a szenátus termébe vezették, s a közép téren az elnökkel szemben leültették. Az elnök röviden üdvözölte Kossuthot s a szenátorokat felszólította, hogy rokonérzelmök jeléül kézszerítással üdvözöljék a kitűnő vendéget. Erre azok helyeikből mind kikeltek és Kossuthhoz járulva, azzal sorban kezet ráztak. A karzat külföldi diplomatákkal és díszesen öltözött hölgyekkel tömve volt. Az egész fogadtatás szíves, méltóságteljes, hivatalos színű volt. Kossuthnak mind bemenetekor, mind benléte alatt mindenki arcán öröm volt olvasható, de a legnagyobb csend volt. Egy jó negyedóra múlva a teremből kijöttünk. Még a kúp alatti nagy csarnokban s a ház előtt tolongó nép is csak látni s Kossuthal kezet szorítani törekedett, de a legcsendesebben viselte magát.

Január 6. 1852.

Ma Washingtonban Kossuth tiszteletére kaszinó-bál tartott, melybe természetesen Kossuth és környezete meg volt híva s épen ezért az osztrák követ, ki tagja volt a kaszinónak, kinyilatkoztatta, hogy a nem fog megjelenni. Ezért neve a tagok sorából kitöröltetett. Egyébránt csak most a napokban kapván Kossuth azon szomorító hirt, hogy nővérét az osztrák bebörtönöztette, se ő, se neje, se mi környezői néhányan a bálba nem mentünk.

Január 7. 1852.

Kossuth és környezete a képviselőházba vezetettet be. Az egész szertartás, épen úgy ment, mint a szenátorok házában, azon kis különbséggel, hogy Kossuth, az elnök általi bemutatása után, ezen kiténtetését, az elnyomott emberiség nevében, mint a melynek ügyére ez kedvezően hat, meleg és ékes szavakban megköszönte. Mind a bemenetelkor, mind a benlétel alatt, mind kijövetelkor a legnagyobb csend volt, kivéve egy kis tolongást, melyet a Kossuthal kezét szorítani vágyás és törekvés szült.

Ugyanez nap este Kossuth és környezete a «Congressus» által a «National hotel»-ben a Kossuth tiszteletére tartott vendégségben voltunk. A roppant nagy terem különféle lobogókkal egyszerűen volt díszítve. Legszebb ékesség volt a középben Kossuth mögött függő életnagyságú, bár nem a legjobban talált olajfestmény, mellképe Kossuthnak. A rövid köszöntések után Kossuth hosszú, pompás beszédet tartott angolul, melyet igen nagy tetszéssel hallgattak, kivéve néhány a sarokba húzódott rabszolgatartót, kiknek az «elnyomottak» felszabadítására buzdító szabadelvű beszéd egyáltalában nem volt inyökre. Webster Dániel belügyminiszter, a nagy államférfi egész hévvel pártolta Magyarország függetlenségét s önálló kormányát stb. Mások is sokan erősen pártolták ügyünket; és ellenbeszédre senki se nyitotta fel száját. Kossuth második beszédjében Törökország mellett beszélt: forró háláját nyilatkoztatta ki Abdul Medzsid szultán iránt, ki «pogány» létére a keresztény zsarnokok által halálra üldözött keresztény menekülteket oltalmába fogadta s azokra milliókat költött a nélkül, hogy kárpótlásra csak gondolt volna. 11½ órakor hazamentünk.

Délután Kossuthnál 15 indián tette tisztelgő látogatását, kik mint a messze vadonokban élő különféle tribusok (törzsök) küldöttei jöttek Washingtonba «nagy»-apjukhoz a «hatalmas fehérek fejé »-hez a prezidenshez, s tudokra esvén, hogy egy messze földöni harcos nép feje van most itt Washingtonban, óhajtották őt látni, nála tiszteletet tenni. A férfiak mind eredeti vad öltözetükben voltak: de a nőkön már itt készült karton rövid rokolya volt vagy a hideg miatt vagy azért, mert szokásuk ellenére meztelenségüket takarni kívánták. A férfiaknak mind nadrágjuk, mind kabátjuk magok által készített szarvasbőrből volt, a nadrág testhez álló s bokától fel a csípőig a két oldalon arasznyi hosszú bőrsallanggal díszített. Minden ruháik, harisnyaik s fahéj-papucsaik sastollakkal, csörgőkkel, gyöngygyei és színes czérnával voltak ékesítve, mint szinte fővegeik; füleikben nagy ezüst karikák vagy czifra függők, karjaikon sok karpereczek voltak. Testüket köpeny gyanánt, törött vadbőr, szőrével befelé fordítva, takarta; kezekben vagy pipa vagy «tomahak» (balta-forma fegyver) vagy görbe buzogány volt, mind saját durva műveik. A nők hajadon fővel voltak, gyöngygyei befont hosszú hajjal. A mely tribusbeli férfiak fedetlen fővel voltak, azoknak hosszú fekete hajuk gyöngygyei volt befonva, minden más czifraság nélkül; ezeknek a képök se volt tetovirozva; a cziírán öltözködő tribusbeliek képe ellenben különféleképen volt befestve; némelyeknek pedig egész arca., sőt még haj választéka is vörösre volt festve, míg másoknak csak a szeme környéke volt vörösre mázolva. A fiatalabbaknak ezenkívül arcukon minden irányban kék festékkel voltak csíkok húzva. Szembeötlő volt az, hogy általában egyik tribusbeli férfinak az arcán se volt semmi szőr, mert, mint mondák, a mi keveset a természet ad is nekik, már fiatal korukban azt mind kitépik s ezért a férfiakat a nőktől megkülönböztetni igen nehéz. A koros férfi úgy néz, ki mint egy vén asszony.

A nekik mutatott székekre mind leültek s komolyan, zavarodás nélkül nézték az őket bámuló kíváncsi tömeget. Tolmácsuk által röviden üdvözölték Kossuthot s emlékül általadták neki jól talált daguerreotyp arczképüket. Kossuth pedig adott mindegyiknek egy-egy ezüst «Kossuth-medaille»-t, melyet az amerikaiak nagy mennyiségben verettek s adtak el, a magyar ügy javára. Ezen emlékpénz egyik oldalán van Kossuth mell-arczképe magyar ruhában, ezen körirattal angolul: ('Kossuth Lajos, Magyarország Washingtonja»; a másik olda-

lán pedig Kossuth egy beszédéből ezen mondás áll: «Az örök igazság nevében s mindarra, a mi az embernek szent és drága, mióta az emberiség története meg van írva, soha se volt úgy igazságosabb, mint a magyar ügy.» Bármennyire szeretik is e vadak a csillogót, a szép pénz átvételekor komolyan arcukon a legkisebb örömet nem lehetett észrevenni. Szó nélkül, komolyan fogadták azt és nézték. A tribusok fejei nyakába akasztva volt már a prezidenstől kapott tenyér nagyságú óriási ezüst emlékpénz. Rövid társalgás után felkerekedtek, velünk kezét ráztak s távoztak.

Ugyanez nap este Kossuthal a «Jackson Democrat republican» klub vendégségébe mentünk. A terem körül magyar nemzeti színű redőzettel s amerikai, magyar és török lobogókkal volt jó Ízléssel díszítve, s négy asztal mintegy 300-ra csinosan s gazdagon terítve, melyeknél az ünnepiesen öltözött férfiak és hölgyek keverve ültek. A rövid, hideg ételekből állott vacsora után, mely alatt folyvást szólt a szép zene elkezdtek durrogni a pezsgős üvegek, s megindultak az előre rendezett köszöntések. A felolvasott «adresse»-en (üdvözlő irat) kívül három kitűnő beszédet hallgattunk, ú. m. Kossuthot, mely remek volt s köztetszéssel fogadtatott, Cass Lajos tábornokét s Douglas Frigyesét, a demokrat párt előliarczosaét, melyek szintén nagy tetszéssel fogadtattak. Mindegyik a Kossuth elvét («beavatkozás a beavatkozás meggátlására») pártolta. Ezután mi távoztunk, de a jó kedv még sokáig tartott s a lelkes beszédek még sokáig folytak.

Január 9. 1852.

Kossuth környezetével Seward (olv. Szvárd) New-York status senatora, azelőtt kormányzója házához volt estélyre híva. Már indulásra készen voltunk, midőn egy távirat Kossuthal édesanyja halálát tudatta, s ezért ő hon maradt, s mi vele néhányan, és ő sötét szobában szabad folyást engedett méltó könveinek a jó anyáért, jó honleányért, a szabadság búban öszült mártírjáért, ki nemzetünk anyja, nemzetünk halottja. Örök béke és áldás poraira! — Szép jellemvonása az a boldogultnak, hogy miután Kossuth kérelmére, hogy engedtetnék meg neki Brüsszelben fekvő anyját ez életben még egyszer láthatnia, a belga kormány ezt csak azon feltétellel engedte meg, ha magát a policzia szemmeltartása alá adja, s midőn ez a halálos betegségben fekvő anyjának tudtára esett, sietett kérni fiát, hogy azt ne tegye, inkább kész ő kedves fia utolsó csókja s ölelése nélkül halni meg, mint

megengedni, hogy magát ő miatta, annyira megalázza. S úgy lón, mint akarta.

Január 12. 1852.

Heggel az indóházhoz mentünk, s Annapolis-ba, Maryland (olv. Mérilend) status fővárosába indultunk. A kormányzó és Lowe E. Lewis Kossuthot kíséretével együtt saját lakába kérte szállni; de ő egész kíséretével nem akarván ott alkalmatlankodni, nejen kívül magával csak Pulszkyt nejevel, Hajnik Pált, Nagy Pétert, Bethlen Gergelyt, engem és Gressák szolgáját vitte. Kalapsza, Grechenek, Spacsek, Messingberd, anyjával, szobalányával s inasával előre mentek Baltimoreba minket ott bevárandók; Henningson angol és Taylor amerikai Philadelphiába mentek hozzánk Harrisbourgban csatlakozandók; Németh pedig és Diószegi Kossuth által New-Yorkba visszaküldettek.

Itt megemlítem azt, hogy Berzenczey László Washingtonban tőlünk elmaradt; mert neki régi erős szándéka Chinában eredeti törzsfajunkat felkeresni, s az oda eljuthatást most Washingtonban Kossuth közbenjárásával sikerült is neki elkészíteni. Kossuth által ajánlólevelekkel láttatott el. Bámulatos elhatározottság! Berzenczeynek Magyarországon neje s három gyermeke van, s most, midőn erős reményünk, mondhatni hitünk van hazánkba visszatérni, ő a helyett, hogy családja körébe sietne, egy hosszú, kényelmetlen, bizonytalan útra megy, honnan talán soha többé- vissza nem fog térni. Adjon Isten neki kívánt sikert és szerencsés visszatérést szabad Magyarországra. Berzenczey New-Yorkból Chinába ingyen szállítást nyert; San-Franciscóban pedig Californiában 500 dollárt (1200 frtot) gyűjtöttek számára. Ezenkívül New-Yorkban Berzenczey 400 dollár adósságot hagyott hátra, Kossuthot kérve annak kifizetésére, a mit az, hogy annak becsületét s a magyar nevet a piszoktól megmentse, ki is fizetett.

Annapolisba értünk délben. Semmi zajos, rendezett fogadtatás nem volt. Mondhatni csaknem mint rendes utazók csendesen mentünk az indóháztól a statuskormányzó házába, hol már az ajtóban a család által meleg kézszoritással, nyájassággal, barátsággal fogadtatunk, a számunkra kimutatott szobákban elhelyeztettünk, s magunkat egészen otthon éreztük.

Az egész család oly őszinte, szíves barátsággal fogadott s tartott bennünket, hogy kedves körükben szegény elnyomott hazánkat feledtük volna, ha épen ezen szíves családias fogadás nem juttatta volna

eszünkbe honhagyott búsongó családunkat. Ezen háznál mi nem vendégeknek, hanem családtagoknak éreztük magunkat.

A családbeli kedves hölgyek társaságában délután megnéztük a tengerész-iskolát. A tanulók száma mintegy 70. Az épület csinos, benne a múzeum ásvány-, chinai és más gyűjteményekben gazdag s jól berendezett; nagy kincsök az angoloktól elvett temérdek lobogó.

Január 16. 1852.

Délelőtt a tengerész-iskola növendékei tisztelegtek Kossuthnál. Egy óraker pedig Kossuth először a senatorok, azután a képviselők házába vezetettet be; mind a két helyen őket igen meglepő ékes szónoklatot tartva. Meglepő álmétkodásra ragadó volt beszéde azért, mert azon amerikai nevezetes embereket, kiknek életnagyságú arczképei a terem falait díszítik, reájok mutatva, neveiken nevezte, s jeles tetteiket elmondta, s úgy látszott, hogy jobban ismeri azokat, mint sok amerikai, kik őt hallgatták, s azután így szólott hozzájuk, kezét égfelé emelve: «Oh ti, az elköltözöttek szellemei! Vessetek nemzetetök szava által a remény egy sugarát azon letiport országra, melynek választott feje most bujdosó száműzött azért, mert a ti példátokat követni bátorkodott, egy elnyomott országnak remegő reményét helyezi a t<sup>l</sup> nem csak független, hanem hatalmas dicső nemzetté lett népetek nemes szive elé.» — Ezen s az ezt követő lelkes, szívhez szóló szavak majdnem magán kívül ragadták a különben komoly törvényhozó testületet s a tetszésnyilatkozatok nagy zajában sokszor nem lehetett Kossuth szavát hallani. A senatorok terméből a képviselők termébe vezetettet Kossuth, hol hasonló tetszéssel fogadott rövid beszédet tartott.

Délután 272 óraker a kormányzó barátságos, szíves családjától búcsút vettünk s a kikötőben ránk várakozó magyar, német, egyesült-állami s más lobogókkal díszített gőzhajóra mentünk, s a hosszú keskeny Chesapeake (olv. csezapík) öbölnek most hóval borított szép partjai között, nagyobbbrésint jeget törve, este 6 óraker Baltimoreba értünk. A parton ránk váró néptömeg hurrázhása között kocsikba ültünk s előbbi szállásunkra az «Eutaw-ház»-ba mentünk,

Annapolis a legrégebb egyesült-állami város (150 éves), melynek tégláit mind Angolországból szállították. Fekvése a tengeröböl lapályán a legkellemesebb. Házai ritkán vannak: mindegyik a maga kertféle

nagy telkén, és így az egésznek nincs városi hideg egyhangú, hanem nyájas mulatóhely kinézése. A város lakossága 1840-ben volt 2792, 1850-ben 4198. — Annapolistól Baltimore 7 osztr. mérföld.

Január 14. 1854.

Reggel 9 órakor a vaspályán *Harrisbourg*-ba indultunk. Alig haladtunk 3 n. mérföldet, a mi kocsink előtt futó podgyázkocsi egyik hátulsó kereke összetörvén, a szekér hátulja a sínekről kiugrott s a mi kocsinkat is kirántani törekedett s azt már csaknem feldönté, midőn a vonat megállott, és így semmi szerencsétlenség nem történt. A törött kerekű kocsi helyébe mást tettek s félóra múlva tovarobogtunk. *Harrisbourggal* átél lenben a széles, de csekély mélységű, sziklás fenekű hajózhatlan *Susquehana* folyóhoz érve, mozdonyunk által a nagy fedett hídon a városba áttolattunk, hol zenével s roppant hurrázhással fogadtattunk s fellobogózott négylovas pompás szánokra ültünk. Elöl ment a nagy zenész-banda, utánok a Kossuth szánja, fegyveres nemzetőröktől környezve, utána mi környezői s a városi fogadó-küldöttség, cifra szánokon a város előkelői által kísértetve. Így zene és csörgés között jártuk be a magyar és amerikai lobogókkal ékesített főbb utcákat, ujjongó néptömeg által kísértetve. Midőn Kossuth a «Capitol» (állami törvényhozó-ház) térre ért, ágyúlövésekkel üdvözölték; s a tüzoltók, kik gyönyörű gépeikkel szép egyenruhában voltak jelen, tiszteletül rettenetesen csengettek, s végre a «Herrs house» vendéglőbe beszállásoltattunk. Rövid ebéd után a «Capitol»-ba vitettünk hová tolongó roppant néptömegben keresztül maga Kossuth is alig juthatott és a képviselők termében egybegyűlt senatorok és képviselőknek 572 órakor Kossuth bemutatott.

Johnston kormányzó az állam nevében hosszas és lelkes beszédben üdvözölte Kossuthot. A többek között ezt mondá: Mi kinyilatkoztattuk a törvényt, hogy az ember önkormányzásra képes és veleszületett eltörölhetlen joga van az ő kormánya formáját tetszése szerint, boldogsága előmozdítására változtatni, javítani s felcserélni. Az emberi szabadság elleni bármily alakú zsarnokság ellen gyűlöletet s ellenszegülést esküdtünk. Ezen igazságot mi a nemzetek törvénye egy részévé tettük. A zsarnokok szövetkeznek, és ha valamely nemzet szerencsével küzd függetlenségéért elnyomója ellen, csalárdáshoz és erőszakhoz nyúlnak, hogy a köztársaság felállítását megakadályozzák.

A mi elveink s intézményeink követelik tőlünk, hogy az olyan beavatkozást *megakadályozzák*, ünnepélyesen kimondván, hogy a nemzetek és emberiség törvényei *kell hogy sértetlenül megtartassanak* s szenteknek tekintessenek. Ezen kötelesség teljesítésében a gyenge szívű ingadozhat; a honi zsarnok s hideg diplomata hátra húzódhatik; a dúsgazdag világkereskedő habozhat; de az amerikai tömeg nagy lelke, nemes szíve az igazság védelésében egy perczig se fog ingadozni s győzelmében kétkedni. A népek nagy alkotója találni fog módot az ő bölcs terve kivivésére. Mily dicső hivatás! ha az ég jótékony terve kivivése, e földön az általános szabadság, általános nevelés, általános boldogság és béke megalapítása reánk bízatik!

Midőn a kormányzó lelkes beszédét Kossuth üdvözlésével végezte, ez zajos tapsolás között felállott és általános nagy tetszéssel válaszolt; s miután elmondta, hogy ő bizalommal s reménnyel jött az Egyesült-Államokba, mert ő tudta azt, hogy ott két élő elvvel fog találkozni, ú. m. *szabadsággal* és *nemzeti vendégszeretettel*; miután értésükre adta, hogy ők az anya Európának a gyermekei, kik boldogságuk közepette közömbösen nem nézhetik anyjuk szenvedéseit, kinek vére folyik az ő ereikben: hálás köszönetét nyilatkoztatta ki a harrisbourgiaknak, a philadelphiaiaknak erélyes határozataikért és a kormányzónak lelkes nyilatkozatáért; mondván, hogy azoknak fontosságát érezni fogja az egész világ; a despoták gúnymosolya, mely őt vándorlásában kísérte, szomorúságra fog változni, s gyászba borítja családjaikat mint borította az övét.

Másnap többféle mindkét nembeli testületnek küldöttségei tisztelegtek Kossuthnál.

Január 16. 1852.

Este 6½ órakor Kossuthal népgyűlésbe mentünk. Nagy tetszéssel fogadott beszédjében világosan kimondta, hogy ő pénzsegélyt kér és vár az amerikaiaktól az új szabadsági háborúra; mondá, hogy ő a maga és családja számára soha nem tudna egy fillért kérni és elfogadni, de nem szégyenl szenvedő hazájának házról házra koldulni; s a pénzgyűjtést illető tervét elibök adta, mit ők helyeseltek, és a gyűlésben rögtön egy pár ezer forintot adtak össze.

Ugyanezen este 8 órakor a mi vendéglőnk nagy termében Kossuth tiszteletére nagy banquet (vendégség) adatott, melyben Kossuth kíséretével jelen volt. A terem két vége amerikai, török és pompás

magyar lobogókkal volt díszítve, fölöttök nagy betűkkel volt írva: «a free people welcomes the champion of the freedom» (egy szabad nép üdvözli a szabadság bajnokát). A 300-ra gazdagon terített asztalokat a város kiváló polgárai s az államtörvényhozási képviselők vettek körül, Johnston kormányzó elnöklete alatt, ki az ő tiszteletére mondott köszöntésre röviden válaszolt, melyben Kossuth küldetése célját megemlítette, mondván, hogy a «nagy magyar» nem csak rokonszenvért jött az Egyesült-Államokba, hanem segítségért a köztársasági szabadság kivívására. Nem csak azt kívánja ő, hanem a mi kormányunk bátorítását a le tiport Magyarország ügye segítségére. Tett kívántatik most — mondá, — nem rokonszenvi nyilatkozatok, s intette hallgatóit, hogy ne nyugodjanak, míg csak a kormány a kellő lépést meg nem tette ami, hogy Magyarországnak igazság biztosíttassék. Beszédét ezen «toast»-al végezte: «Magyarország — az elárult, de le nem győzött— alkotmánya megsértve, népe lánczokban s feje száműzve. Szerencsétlensége sötét éjszakáján még a szabadság csillaga fog keresztül világiam. »

Erre Kossuth felelt egy remek beszédben, melyben eleven színekkel rajzolta az európai hatalmakat s Magyarországot 1848 előtt és után, rá mutatott azoknak gyengéjére. Mondá, hogy Francia-, Német-, Olaszországban, Ausztriában s magyarországban a királyok szemben állanak a néppel, mind a két fél tudja azt, hogy eljött az idő, midőn az elvek harczát meg kell vívni. Egyeduralom vagy köztársaság, — a csár vagy az amerikai elvek —, más eredmény nem lehet. A két ellenes elveknek a kard élének keskeny hídján kell találkozni, mely azon mély nyílás fölé van téve, mely el fogja nyelni azt, ki elesik. Az egy élet-halálharcz lesz. Megmutatta azt, hogy a jövő szabadsági élet-halálra menendő harczban az Egyesült-Államok közömbös nem lehet, neki tenni kell, neki a muszka beavatkozását gátolnia kell, s így lesz ő hatalmas és általa a vén Európa elnyomott népei szabadok.

A Kossuth beszédje, mint szintén az utána felállottaké is, kitörő tetszéssel fogadtatott. Anyagi sikere lőn az, hogy ott rögtön néhány ezer forint, néhány puska és egy ágyú adatott a magyar szabadsági harcra. — Megjegyzendő, hogy a vendégség mottója volt «intervention for non-intervention» (beavatkozás a beavatkozás meggátlására). A vendégségnek csak éjfél után 4 óraker lett vége.

Január 17. 1854.

Harrisbourg, Pennsylvania állam csinos, rendezes épített iparvárosa. Fekvése 1 apályos, de a Duna szélességű, csekély mélységű, sziklás fenekű Susquehana folyón keresztül szép kilátás van belőle az egymást hátaló fiatal cser- és fenyőerdővel borított dombokra. Lakosai száma 1840-ben volt 5930, s 1850-ben is még csak 8173.

Január 17. 1852.

Harrisbourgból reggel a vaspályán *Pittsburgbe* indultunk, s d. u. 10-kor a Holidaysburgon túl  $\frac{1}{4}$  n. mérfölddel eső cMountain Hotel»be szálltunk. Ezen éjjel nagy hó esett és kemény csikorgó hideg lett. A szél a havat mint port hordta s az utakat néhol egy öl vastagon beborította. Másnap reggel se eget, se földet nem láttunk, mert mind az eget, mind a földet hó takarta. Vasúti vonatok nem járhattak. Itt kellett hát a minket vivő küldöttséggel együtt vesztegelni. Vasárnap lévén, Kossuthal a holidaysburgi lutheránus templomba rándultunk le, hol a lelkész egyházi beszéd helyett valóságos politikai szónoklatot tartva, Kossuth és a magyar ügy mellett lelkesen beszélt hallgató előtt. — Még harmadnap se lévén kilátás arra, hogy Pittsburgba vasúton menjünk, a bizottság szánok után nézett, s addig ezen rossz szolgálatú emeletes, deszkaépületben nyomorogtunk. Hálószobáink melyekben 4—5 ágy volt s egyben ketten is kéntelenítettünk feködni, jéghidegek voltak; a, társalgó-teremben kemencze nem volt, hanem a kandallóban nagy széntűz lobogott, melynek erős melege minket körülülöket magától egy ölnél is távolabb tartott. Elöl majd megégtünk s hátunk fázott; részint, mert a deszkafalak ily kemény hidegben nem tartják a szolját elég melegen, részint, mert az amerikai divat szerint nem sarkon nyíló, hanem a tokban fel s alá csúszó ablakok mellett (téli ablakról még semmit se tudnak) a kemény hideg levegő oly nagy mennyiségben süvöltött be, hogy az emberben csak felső kabátban maradhatott.

Január 20. 1852.

Szánakra ültünk s a nagy hóval borított töretlen útban vergődve-mászva d. u. 3 órakor a 4 német mérföldre eső Ebensburgba értünk és másnap, az innen 7 n. mérföldre eső Blairsville-be értünk. A szánakról berakodva észre vettük, hogy Kossuthnak legbecesebb tartalmú börendje hiányzik. Az uióbbi állomáson maradt. Bethlen Gergely, Kalapsza János és Gressák József meg ez éjjel érte visszamentek.

Szibériai utazásunkat folytattuk s 10 német mérföldnyi út megtéve, este 7 órakor Pittsburgba értünk. Kossuth rendkívüli utazása miatt megérkezése idejét előre nem tudhatván a pittsburgiak fogadására kin nem voltak; de a mint csörgős cifra szánjaink hosszú sora az utcákon végig futott, a nép ezenként tódult a Kossuthnak szállásul rendelt «Saint Charles Hotel» elibe, a nemzetörök lobogókkal, dobszóval. Kossuth az erkélyről röviden beszélt hozzájuk, s ujjongva szétoszlottak.

Harrisbuortól «Mountain hoteléig» vasúton mentünk, a hegyes, völgyes, erdős s csak az úthoz közel irtogatott vidéken keresztül majd mindig a Susquehana folyó mentén kanyarogva, Mountain hoteltől Pittsburgig mindig fenyőerdőkkel kevert buja erdővel borított egymást hátaló kisebb-nagyobb dombokon s hegyeken keresztül vitt utunk, melyek csak mellékén láttunk itt-ott 40—80 ölnyi széles írtásokat, melyek csak az égetett, de földben álló tüskök között voltak mívelve. Ezen írtásokon lehetett látni egy-egy rövid életű, de csinos faházat, s némelyiken egy-két deszkából készült gazdasági épületet. Meglepett bennünket az, hogy istállókat, birkaaklokat nem igen láttunk s hogy minden marháikat, még a juhokat is a szabad ég alatt tartják, etetik s hálatják. A marhák eledelét nem szabják ki nekik, hanem óriási rácsos ketreczeket csinálnak a szabad ég alatt, melyekbe egy-egy szekér széna is belefér s a marhák azt tetszésök szerint húzgálják. — Lakóházaik többnyire deszkából úgy vannak építve, mintha itt hideg nem is szokott volna lenni és ez így van még a nagy városokban is, falaik a«farmok»-on (tanyákon) vagy összerótt fahasítványokból, vagy gerendák közé rakott vályogból vagy téglából állanak s csak fél láb vastagok Ablakaik nem sarkon járnak, hanem azoknak fele a tokban fel, a másik fele alácsuszik, zsinegeken függve s a tokban azon függő óndarabokkal ellensúlyozva, s könnyű járhatás végett a tokban tágan állanak, és be temérdek külső levegőt bocsátanak, annyival inkább, mert téli ablakok egyáltalában nincsenek. A légvonat a szobában nagy, annyival inkább, mert keraenczék a szobában nem igen vannak, kivéve a nagy éttermet, hanem kandallók s ezek a levegő húzódását nagyon is elősegítik s érezhetővé teszik. A hálószobákat melegíteni nem igen szokás, sőt szokásuk az ablak felső részét egy kissé lehúzáván, mintegy 3 ujjnyi nyíláson éjjelen által külső levegőt bocsátni be még télen is, úgy hogy a mosdóvíz a kancsóba befagy. És ők nem fáznak, pedig a toll-derék-

alja és dunnát híreből se ismerek, s takarójok a csikorgó hidegben is csak egy paplan s arra terített pokróc.

Pittsburgban bár környékén roppant nagy erdőség van, tüzelésre fát nem igen használnak, hanem köszenet, mert az nem csak egész Pennsylvánia statusban, hanem Pittsburg környékén is nagy mennyiségben ásatik s rendkívül olcsó (1 bushel — egy kisvéka — 6—8 kr.). Kétféle köszenet használnak ú. m. gyantásat, mely nagy lánggal s szabadon ég, és «antreeite» szenet, melynek alig van egy kevés kékes lángja, hanem igen erős es soká tartó parazsa van, füstje nem igen lévén kormot nem csinál és nincs kellemetlen szaga.

Legelőik nagy bőségben nem lévén, marhát eladásra nem igen tenyésztene. Juhaik durva szőrűek s leginkább csak húsupért tenyésztettek; szarvasmarháik közép termetű ritka faj; lovaik nagyon erősek. Mindenki birtoka korláttal van körül kerítve, melyen mindenféle marhái pásztor nélkül szabadon legelnek.

A sok erdőségnek, a még nagyobb köszénbőségnek s a munkás kéz szükének s drágaságának tulajdonítható az, hogy az erdőket csak «primitív» módon irtják, t. i. az élőfa haját körül lehántják s az így kiszáradt fákat meggyújtják, az erdőt földig leégetik, s addig is, míg a tőkék sok évek alatt kirohadnak, azoknak közeit mívelik.\* De virágzó s nagy «farm»-ot itt nem is igen lehet látni. Az út mentében csak itt-ott látunk egy-egy irtott 10—40 holdnyi köves talajú folton az úttól szerényen visszavonuló deszkázott oldalú kis «farm-ház»-at.

Január 24. 1852.

Dél előtt 10 órakor a Kossuth szállása előtt az utcza, a közel levő házak ablakai; sőt fedezetei zsúfolva voltak Kossuthot látni s hallani vágyó mindkét nembeli néppel. Kossuth az erkélyre kilépve, az örömtől elragadtatott nép által kendők s kalapok csóválása közben siketítő hurrázhással fogadtatott, s Black (olv. Blekk—Fekete) ezredes által (ki

\* Az ezen napló írása óta eltelt 26 év alatt ott nagy változás történt; mert az amerikai találos elme nem nyugodott, míg oly gépeket nem talált fel, melyek segítségével a «farmer» a tuskókat a földből könnyen kitéphetett, kicsavarhatja, nagy változást tett az is, hogy a földművelésre alkalmatlan sziklás, erdős birtokokon Pennsylvánia államban gazdag köszén-rétegeket, s még gazdagabb petróleum-forrásokat fedeztek fel s ez által az addig rongyban éhező «farmer» millióssá lett, s a vidék is ez által más kinézést nyert. L. K.

a mexikói csatákban kitüntette magát s nemsokára Pennsylvania kormányzója lesz) mint Magyarország kormányzója s az amerikai Egyesült-Államok vendége mutatott be. Erre a zajongás, hurrázhás ismételtetett. Mind a Black ezredes üdvözlő beszédét, mind a Kossuth választ a nép roppant tetszéssel fogadta. Kossuth beszéde után Black a néphez, mint egy nagy esküdtszékhez két kérdést intézett, ú. m. bűnösnek tartják-e Ausztriát és bűnösnek tartják-e Russiát Magyarország irányában? Mind a két kérdésre egy szívvel-szájjal hangzott az «igen». Kossuth erre azt a megjegyzést tette, hogy minden esküdtszéki Ítélet csak úgy tökéletes, ha végre is haj tátik; mire nagy tetszés nyilatkozott, s Kossuth az erkélyről roppant hurrázhás között bement, az oszladozó népet azonban a zenészek az ablakokból szép darabokkal mulattatták.

Ugyanezen a napon Kossuth több küldöttségtől vett által üdvözlő iratokat s gyűlések által a magyar ügyet illetőleg hozott határozatokat.

Január 25. 1852.

Harmad magammal *Fehér Lajos* magyarhoz voltam híva ebédre. Ő ezelőtt 16 évvel hét éves korában Magyarországból, Veszprémmegegyéből, Kenéséről, költözött ki apjával, anyjával s testvéreivel Amerikába. Az apja Fehér János, mintegy 70 éves, lakik Rutherfordban Éjszak-Carolina államban, ő pedig nejével s kis fiával itt Pittsburgban, hol igen ügyesen üzérkedik.. A magyar nyelven kívül, melyet felserdült koráig szülői házánál lévén, nem feledett el, beszél németül és angolul tökéletesen. Magyarok láthatásán ő rendkívül örvendett; Magyarországot illető kérdéseiből ki nem fogyott; Kossuthot látni s vele beszélhetni vágyott. Mindezt megnyerte s magát boldognak érezte. A magyar ügynek szívből pártfogója s az osztráknak és muszkának halálos ellene.

Január 26. 1852.

Kossuth a szabadkőművesek roppant nagy csarnokában tartott «meeting»-be ment, mely fulladásig telve volt hallgatókkal.

Az elnök ékes üdvözlő beszédére Kossuth válaszolt egy hosszú, még ékebb, tanulságteljes, felvilágosító, felvillanyozó lelkes beszéddel. Beszédje elején megköszönte az elnöknek azon oktatást, melyet ő az amerikai új csodálatos nyugoti részről, melynek ő most küszöbén

áll, tőle nyert, s mely előre nem látott, nem várt események előérzetét kelti fel benne. Mondd, hogy mióta az Egyesült-Államokban van, úgy tetszett neki, mintha védangyala azt súgta volna neki, hogy az ő vérző honának reménye Amerika nyugoti részében fog valósulni. Ez egy ismeretlen ösztön volt, — egy a még láthatáron alól levő nap fellövelő sugara, s mondá: «üram, ön nekem ezen napot teljes fényében megmutatta. Az én ösztönömet meggyőződéssé változtatta. Én tehát itt a nyűgöt küszöbén új tattal s örömmel borulok le mint a tűzimádó régi persa a világosság és élet forrása előtt.»

«Valóban uram», mint ön mondá, «örvendezettő látni, hogy politikusok, felekezetesek s emberszeretők egy idegen által védett ügy melletti rokonérzetben önként egyesülnek. Én ebben az isteni gondviselés jóságára ismerek. Azon igazságot látom kinyilatkoztatva; hogy valamint a világot betölti a delej, úgy van egy érzelem, mely pártos szeretettől s ingadozó kedélytől menten minden emberek keblét áthatja; és ez a szabadság, igazság, és jog szeretete. A szeretet húrja minden szíven keresztül húzódik, s bárki által illetesék is az, harmóniát idéz elő. A harmónia a húrban van s nem abban, a ki azt illette. Azon rokonszenvi harmónia, melyvel itt találkozom, a legjobb bizonyosága uraim annak, hogy az ügy, melyet én védek, a szabadság ügye, mely iránti szeretet önként bugyan fel minden ember keblében.»

Ezután igen szépen, igen elmésen megmutatta azt, hogy ő nem önző; hogy midőn ő a magyar ügy mellett beszél s annak kér segédelmet, minden elnyomott népek érdekében beszél és kér segédelmet, mert a magyar ügy azokéval közös ügy; megmutatta azt, hogy az orosz az európai népelnyomásnak tervezője s rúgója, a zsarnokok gyámola; hogy bár az osztrák, német, olasz és francia közhivatalok fölül nincsenek orosz sasok festve, az orosz határ valósággal mégis az Atlanti tengerig terjed és hogy az amerikai Egyesült-Államok azon hatalom, mely őt ezen kárhuzatos működésében meggátolhatná.

Igen érdekes volt hallani az orosz diplomácia leírását. Mondá, hogy míg az orosz seregét éhezeti, hivatalnokait silányul fizeti, kik aztán lopásból s csikarásból élnek, külföldi diplomáciájára többet költ mint bármelyik más hatalom, hogy az orosz diplomácia nem köti magát a diplomatikai rendes ügyvivéshez. Megbizott bájós hölgyek fényes teremei, gazdag estélyei stb. az orosz diplomáciának tevékeny osztályát képezik. A titkos kiadásokra adott pénz más diplomáciáknál meg van szabva s csak kivételesen használtatik; de az orosz diplomata, a kiben bizalom van helyezve, *határtalan hitellel* bír, s megengedtetik

neki, hogy bármennyit költsön hason értékű cél elérésére stb.; világosan megmutatta, hogy Oroszország ereje titkos diplomáciájában áll: de ezen colossus, bármi óriásinak lássék, mint a régi bálvány, melynek felső része réz volt, de lábai agyagból voltak, eldönthető, könnyen eldönthető törékeny talapzatáról, ha az Egyesült-Államok dicső köztársasága annak határozott állással, a *népek törvényével* ellent áll, s végrehajtott kárhozatos tettek kedvére elveivel nem hágy fel.

Mondá továbbá, hogy «az isteni gondviselés Magyarország gyászos esetét mintegy alkalmul mutatta ki az Egyesült Államoknak arra, hogy az emberiséget az oroszról áldozat nélkül megmentse; míg ha ezen alkalmat elszalasztja — látnoki ihlettséggel mondom — *sokan vannak a teremben, kik megérik még a napot, midőn az Egyesült-Államoknak élet-halálharcot kell vívni az orosz által elnyomott Európával.*»

Ezután mondá hogy: lehet, hogy az orosz még azután, hogy Európát elnyelte, se fogja az Egyesült-Államokat egyenesen megtámadni; de lehet, hogy valamely belegyenetlenség (mely ellen egy nemzet sincs biztosítva) rövid ideig tartó villogást fog szülni. Orosz\* ország ezt az ő titkos diplomatiájával élesztgetni fogja, míg az szakadássá nem növi ki magát. Oroszország kezdeni fogja a «divido»-n s talán végezni fogja az «imperó»-n. Mindez megtörténhetik, sem igent,, sem nemet nem mondhatok; de egyről bizonyos vagyok, és az az, hogy az Európában győztes Oroszország megtámadhatja s meg fogja önöket a legérzékenyebb oldalukon támadni. És halálosan megsértetheti önöket *a nélkül, hogy fegyverhez nyúlna.*

«Bizonyosak lehetnek önök uraim, hogy mihelyt Oroszország az ő kétségbe vonhatlan felsőségét megszilárdította, első lépése lesz az Egyesült-Államok kereskedését védvám által Európából kirekeszteni. Ő azt meg fogja tenni, meg kell neki tenni. Először mert a kereskedés az elvek szállítója. Ez még igazabb, mint az, a mit egy new-yorki úr oly helyesen mondott, hogy «*a gőzgép demokrata*». Önkényuralom egy percig se uralkodhatnék Európán biztosan, ha kereskedelmi összekötetésben maradna az amerikai köztársasággal. És máskor, Oroszország kizárja az Önök kereskedését az európai piacról, mert (és ne feledje ezt a nyugoti nagy lapály) az önök sebesen terjeszkedő földművelése az orosz búzának az európai piacon a legveszélyesebb vetélytársa. Vagy önöket kell kirekeszteni az európai piacról, vagy Oroszország az ő gabnájának nem talál piacot.»

Ezután hatalmas érvekkel iparkodott az Egyesült-Államokat

rábeszélni, hogy az orosz beavatkozást a jövőben akadályozzák meg. A többek között mondá nekik: «Az önök törvénye, mely tiltja, hogy az Egyesült-Államok polgárai külföldi fegyveres expedícióban részt vegyenek, azon elven alapul, hogy oly külföldi hatalom irányában, melylyel barátságos lábon állanak, barátsággal tartoznak viselkedni. De önök, a nélkül, hogy alap elveiket illetőleg következetlenek lennének, nem tekinthetik barátjoknak azon hatalmat, mely a nemzetek törvényeit megsérti. Annálfogva megvonhatják önök tőle barátságukat, a nélkül, hogy vele háborúba keverednének. Barátság és ellenségeskedés között van egy közép állás — ha az ember se nem barát, se nem ellenség — megengedi mindenkinek, hogy azt tegye, a mi neki tetszik.»

«így az önök semlegességi törvényének feltételes eltörlése tiszteletet parancsolna az Önök tiltakozása iránt, a nélkül, hogy erkölcsileg kötelezné önöket az önök tiltakozását fegyverrel támogatni. Reményiem, hogy azok, kik az én elveimben osztoznak; de a háború lehetősége miatt félnék nyilatkozni, azt, a mit szerényen nyilatkoztattam, meg fogják fontolni, és meg fogják látni, hogy az én elveimmel az Egyesült-Államoktól elhárítatik a háború s azoknak el nem fogadása által az Egyesült-Államok nemsokára veszélyes bajokba fognak sodortatni, melyekből csak háború által bontakozódhatnak ki, melyet nekik, magokra hagyottan kell vívni,» stb. stb.

Kossuth ezen beszédje alatt Massachusetts állam küldöttje a törvényhozó testület egyik tagja Hopkins Erastus jött be a terembe,, magával hozva Kossuthnak állama meghívását. Kossuth elvégezvén beszédjét, az elnök megengedte Hopkinsnek, hogy<sup>7</sup> megbízatási levelét felolvassa. Erre Hopkins e'kkép szólt:

«Elnök úr! azon lélekreható, remek beszéd után, melyet most volt szerencsém hallani, alig bátorkodom az önök figyelmét igénybe, venni. Valóban távolból se reménylettem, hogy midőn a mostani kegyetlen időbeni terhes utazásom után ide érkeztem, oly szerencsés legyek, hogy az én államom Kossuth kormányzónak küldött üdvözlétét Alleghany megye lelkes polgáraiéval egyesíthessem. Az üdvözlét, melyet hozok, nem ezen gyűlést illeti ugyan, hanem illeti azt, a kit mi önökkel közösen szeretünk, kit mi örömmel tisztelünk.»

Ezután Kossuthhoz fordulva mondá:

«Kossuth kormányzó! Massachusetts állam kormányzója által utasítva vagyok, hogy törvényhozó testületünk azon határozatát, melyben ön kéretik, hogy fővárosunkat a jelen ülészakban látogassa meg

önnek adjam által. A határoz it államunk összes polgárainak a határozata. »

«Ezen nyilatkozatommal átadván önnek a rám bízott okiratoka, hivatalos küldetésemet mintegy végeztem. Mégis uram, minthogy én voltam azon szerencsés, ki Massachusetts törvényhozó testületének ezen határozati javaslatot tettem (hurrázhás); s szerencsém lévén látni, hogy az 400 képviselő által egyhangúlag elfogadott (nagy hurrázhás), azon kívül a mi az okiratban mondatik, bátorkodom egy-két szót szólni, a mi azonban az ön államom érzelmével teljes összhangzásban van.»

«Massachusetts népe óhajtja, hogy az ő hatóságának ezen tettét *ne vegye ön üres bókknak*. Az ő, mint független állam történetében nem fordul elő eset, egyetlen dicső kivétellel, hogy Massachusetts ily tiszteletet mutatott volna más mint az Egyesült-Államok prezidense iránt. Es még ezen jelen esetben is, bármennyire csodálja is az ön hona iránti szeretetét, az ön ékesen szólását, az ön fáradhatlan buzgóságát s odaadását, bármily nagyon megindult is az ön, elnyomott honának érdekében tett szívreható könyörgésén, bár mennyire álméldok is azon ellenállhatlan ruganyosságon, melylyel ön az elnyomó lába alól felemelkedik, oly erővel, mely a szenvedés alatt nevededik, oly bizalommal s bátorsággal mely erősödik a szerint, a mint a sötétség nagyobodik (hurrázhások): mindaz által ezen szép tehetségeknek sem egyike > sem összege nem téríthetné el őt mint független államot az ő méltóságától egy ember imadására (tapsolás). Nem! Hanem ez azért van, mert ő úgy nézi, önt, mint bizonyos nagy *elveknek*, melyek neki mint államnak az életét fen tartják, ügyvédjét, képviselőjét; mert úgy nézi önt, mint az emberi jog és szabadság képviselőjét egy másik messze országban; mert úgy nézi önt, mint egy oly népnek jogos, de száműzött kormányzóját, melynek múlt története s jelen' tettei azt mutatják, hogy ő jobb jövőre érdemes, mint orosz zsarnokság és osztrák elnyomás. Ő óhajtja önt keblében üdvözölni, mert meg akarja a bámész világnak mutatni, hogy a szabadság ügye iránt ő nem érzéketlen, hogy a zsarnokok nyomása iránt nem közömbös.»

Ezután elszámlálta Hopkins mindazt, a mire büszke Massachusetts, melyeknek összege a «*Vallás, nevelés és szabadság* — a világ három színű lobogója», s meleg szavakban kérte Kossuthot, hogy fogadja el állama szíves meghívását.

Kossuth röviden, igen szépen megköszönte a meghívást, s azt elfogadta. Erre lőn irtóztató hurrázhás, tapsolás, dörömbölés és lassan eloszlottak.

Január 27. 1852.

Ma Kossuthtal először is egy birminghami szódagyárba mentünk, melynek munkásai egy heti bérüket tették össze a magyar ügyre. A birminghami hídfőnél a városi nemzetőrök díszruhában, zászlóval és zenével állottak s tisztelegtek Kossuthnak. A gyárban a munkások közül egy lelkesen beszélt Kossuthhoz, mire ő a nagyobb rész kívánságára puskadurrogások között angolul válaszolt. Ezen gyárban a természetől gazdagon megáldott kedves hazánkra gondoltunk, látva azt, hogy mily nagy költséggel, munkával áztatják, főzik, sütik itt a Sziczi-liából hajókon hozott kénes kőből azt, mit Magyarorszáiban a természet munka s költség nélkül ad, a sziksót.

Ezután egy vasöntőgyárba mentünk Kossuthtal, melynek munkásai heves és értelmes szónokjuk által pénzsegélyvel járultak a magyar ügghöz. Kossuth meg volt lepetve a szegény munkások szíves áldozata, s az egyszerű kinézésű munkásnak, lelkes és országházba beillő szép szónoklása által, melyre nyílt őszinteséggel, pompásan nagy tét széssel válaszolt.

Ugyanez nap d. u. 4 órakor egy protestáns templomban tartott lelkesi gyűlésbe mentünk Kossuthtal, hol az egyszerű, de csinos, tágas templom papokkal és világiakkal tömve volt. Az ezen alkalomra készített szép énekek és ima után elmondott Kossuthhoz az üdvözlő beszéd, mire ő közmegelegedéssel s tetszéssel hosszasan válaszolt. Örömet nyilatkoztatta különösen azon, hogy a papság a magyar ügyet mint szent ügyet, mint az igazság, emberiség és vallás szent ügyét felkarolta.

Január 28. 1852.

Az Alleghany megye német polgárai mint a magyar ügy pártfogására és segélyezésére alakult nagy társulat népgyűlést tartottak, hol a tapsok között elmondott német üdvözlőbeszédre Kossuth ékes német nyelven nagy tetszéssel válaszolt.

Másnap délután a magyar ügy pártfogására és segítésére alakult nőegylet tartott gyűlést egy protestáns templomban, hova Kossuth is híva volt. Éneklés és imádkozás után egy lelkes nő nevében az Üdvözlőbeszédet elmondá Kossuthnak, s a közben egy szép gyöngygyel hímzett erszényben átadá neki a 2080 frt segélyt. Erre Kossuth igen szépen s oly szívrehatólag válaszolt, hogy a szép hölgy szemekből

könyvek peregetek. Végre ének s papi áldás után kiindult Kossuth a templomból: de a nők mind akarva kezét szorítani vele, hozzá tódultak, boldognak érezte magát, a ki csak érinthette, s jó darabig lehetlen volt neki kifelé menni. A templomajtóban egy szép fiatal hölgy, a mint vele kezét fogott, elragadtatásában azt meg akarta csókolni s csak alig volt ideje Kossuthnak azt visszahúzni.

Ebéd után Kossuth minket környezőit magához behivatott s közölvén velünk Pittsburg városának azon helytelen tettét, hogy mindamellet, hogy vendégeiül hívott meg bennünket, most a szánakoni szállítási díjat hallatlan drágán; mint szintén a Pittsburgani szállást és tápzsát a valónál többre s irtózatossá magasan számítva (például csak pezsgőt 160 írt árát számítva) ő vele fizetteti ki; kért bennünket, hogy ezentúl, nehogy a kapzsi fogadóbizottságok eképp bánjanak velünk, mindenütt magunk szállásoljuk be magunkat, a fogadóba, a menynyire lehet összeszorulva, tisztességesen; de nem pazarul élve, különösen, hogy a szobákba rendkívül semmit se vitessünk. Az elibünk jött bizottság fogadta a szánakat, velünk jött a szánakon, Pittsburgban a hotelben ők intézkedtek, ők rendelték meg mindent, velünk étkeztek, a bizottság szobájában pazarul fogyasztották a drága italokat és szivarokat, mind a mi számlánkra, melyet Kossuth a szegény magyar hon felszabadítására a munkások által a családjoktól elvont kenyér árából, összetett pénzből kénytelen most már fizetni. — Innen látható az, hogy más városokban is a nagy lelkesültség mellett miért jött be kevés, mert a fogadó bizottság a költségeket mind abból fizette ki, s a mi azokon fölül maradt, csak azt adták által Kossuthnak. Most feltette magában Kossuth, hogy ezentúl mindenütt a hová hívják a fogadásra szánt költséget a maga kezébe kéri, s igyekezni fogunk összehúzóddva szegény hazánknak minél többet meggazdálkodhatni.

Január 30. 1852.

Larimer tábornok bizottsági tag csakugyan elhozta Kossuthnak a népgyűlésen összeadott pénzt, négyezer egynéhányszáz forintot; de megtudván tőle, hogy az általa fizetés végett beadandó számlában a mi reánk számított költség 1200 írt s a bizottság által szánakra, zenészekre, szeszes italokra szivarra s effélékre tett költség pedig ezer forintot tesz, s ezeknek kifizetését kérte Kossuthtól; ez azt mondá neki, hogy a mit reánk költöttek, kifizeti; de a szegény nép által a magyar ügyre adott fillérekből a bizottság könnyelmű költségeit nem fizeti; és

kérte tőle a minket illető számlát. Mit Larimer nem akart tenni. Kossuth pedig különben a pénz elfogadását megtagadta. Ez alkalommal Kossuth leplezetlenül, bár az illem határai közt megmondta Larimernek a bizottság helytelen eljárásáról véleményét.

Január 31. 1852.

Messingberd londoni angol gazdag fiú, ki a magyar ügy iránti áldozatkészségét Kossuthnak már török fogságunk alatt bebizonyította; ki Kossuthot Londonba léte alatt családjával és környezetével saját házába szállásolta s költséget nem kiméivé tartotta; ki hogy ügyünknek s Kossuthnak szabadon szolgálhasson, a testőrségi kapitányságról lemondott stb., főképen a tegnapi sajnos felfedezés következtében édes anyjával, szobalyányával és szolgájával ma reggel tőlünk búcsút vett, s New-Yorkba visszament, Kossuthot ott visszavárando.

Heggel 8 órakor mi is elindultunk Cleveland (olv. Klivlend)-be, egy egészen új, rázós és lóbáló vasúton. Meglehető volt annak rendkívüli kanyargása, nagyon kis sugárú görbületei, melyek közül egy épen egy patakra épített tahidon van. A többi hidak is többnyire falábakra s oly könnyedén vannak építve, hogy az efélékhez nem szokott rajta futva borzadást érez. Útközben a vonatot a velünk jövő bizottmány minden falunál s városnál megállította, hogy az ott várakozó kíváncsi és rokonszenvező nép Kossuthot láthassa s ha lehet, hallhassa, kit mindenütt kitörő örömmel s több helyen lobogóval s zenével fogadott. Bólémban és Ravennában pedig Kossuth ki is szállott s az ott már rá váró népgyűlésbe ment, hol rögtönzött, tapsokkal fogadott szép beszédet tartott s a magyar ügyre gyűjtött pénzt átvette. Alliance-nál más vasúti társulat kocsijába ültünk által s este 6½-kor Clevelandhez értünk. Mind mi, mind a bizottság hintókba ültünk s elől menve a polgári katonaság szép zenével, a több száz egyenruhás s két oldalt mellettünk menő tűzoltók fáklyavilágánál, a nép hurrázhása között, a teljesen kivilágított 4 emeletes «Weddel House» fogadóba szállítottunk.

Február 2. 1852.

Kossuth a szállásával átellenben levő ház erkélyéről mutattatott be az ez előtt összegyülekezett 7—8 ezernyi népnek, mely lelkesülésre

mutató zajos izgatottsággal várta Kossuth megjelenését. Midőn Kossuth a bizottsággal az erkélyre kilépett, süketítő hurrázhással, tapsolással s ágyúdurrogással fogadtatott, mely közül kihangzott az «éljen Kossuth! éljen Magyarország! veszszen Ausztria! veszszen Oroszország!» természetesen angolul, ami a Kossuth beszéde alatt még zajosabban többször ismételtetett. Az erkély előtt volt felállítva dísz-öltözetben, fegyverben a polgári katonaság és ennek hatalmas zenecsapatja; az útca közepén pedig két faoszlophoz erősítve, az erkélylyel szemközt volt egy ábrázolat, melyen az alakok életnagyságnak voltak s ebből állott: egy földre tepert medvének a hasán állott egy nagy sas (az Egyesült-Államok jelképe) s annak belrészeit tépte, míg egy oroslán (Magyarország) torkát szaggatta s egyszersmind a borzasztó jelenettől megrettent s menekülni akaró hiénának (Ausztria) farába vágva jobb lába éles körmeit, azt visszatartóztatja. Mindezekre felülről egy kéz mutatott. A kép fölé volt írva: «beavatkozás, békésen — vagy»; alá pedig ez: «Lake megye, Ohio. A magyarbarátok. Eebr. 2. 1852.»

Délután 3 órakor a «Melodeon»-ban (hangversenyerem) 3 dollár belépti díj mellett 5—600 férfi és hölgy sereglett össze, hol Kossuth kardosán, környezetével és a különféle küldöttségekkel s a gyűlés elnökével a színpadon ültek. Az ünnepély zenével nyitattott meg. Először is Kossuth a «mayor» (olv. meer)-nek mutattatott be; azután Starkweather üdvözölte őt igen lelkesen, melyben őt «Magyarország jogos kormányzójának» nevezte; s azután a különféle társasági küldöttségek «adresse»-öket (írásbani üdvözlötüket) s pénzgyűjteményöket adták át Kossuthnak, melyekre ő egybefoglalva nagy tetszéssel válaszolt; a protestáns papokéra, a hölgyekére s az Ohio status meghívására pedig külön-külön.

Február 1. 1852.

Reggel 8½-kor Cleveland-ből vasúton elindultunk a 32. n. raérföldnyire eső Columbus-ba, Ohio (mond Ohájo) status fővárosába. Naplemente tájban utunkból a ½ n. mérföldre eső Delaware alá kitértünk, Kossuth hintón a városba vitetett, s az ott már együtt rá váró néptől a segélypénzt átvévén, azt rövid szép beszédben megköszönte. Ezután utunkba visszatolattunk, s tovább haladtunk. Este 6½ órakor Columbusba értünk. Kossuth megérkeztét ágyúlövések tudatták a néppel. Ezen jelre, mintegy varázspálczaütésre az utcák megnépesedtek. Kocsikba ültünk. Elöl ment a polgári katonaság díszruhában, fegyve-

résén, lobogóval, zenével, utánunk a bíróság és más polgárok hosszú kocsisora. Ezek után pedig a több százra menő fáklyás tűzoltók, kik két hosszú kötélén húzták a lobogókkal díszített, lámpákkal s csenge-ttyűkkel ellátott gyönyörű fecskendőjüket és tömlőkocsijokat. A foly-vást hurrázhzó nagy néptömeg között több utczákon meghordoztattunk.

A menetben jelen voltak a szenatori, képviselői, városi tanácsi és polgári küldöttségek hintókon; jelen volt minden helyben létező társulat és testület, mindegyik ismertető jelvényeivel. Az utcák ma-gyar és egyesült-állami lobogókkal voltak díszítve, végre a «NeilHouse» nagy fogadóba szállásoltattunk.

Február 5. 1852.

A Kossuth szállása előtt a szabadban nagy népgyűlés volt, az állványon Kossuthon és környezetén kívül több status-senator, képviselő és különféle küldöttség, mintegy hatvanan foglaltak helyet, mind az uteza, mind az állvány magyar, egyesült-állami és török lobogókkal volt díszítve.

Kossuthot Wood statuskormányzó vezette az állványra s ott Galloway Soma virágos beszéddel üdvözölte, melyben biztosította őt arról, hogy azon lelkesültség, melyet ő itt lát, nem most született, a mennyiben már ez előtt egy évvel az állami közgyűlés határozatot hozott, hogy a Congress kéressék meg, hogy utasítsa a kormányt, hogy Kossuthnak a fogságbóli kiszabadításáért vesse magát közbe.

Kossuth válaszában köszönte szónoknak, hogy tudatja vele, hogy mivel tartozik az ő statusának az ő fogságbóli kiszabadulását illetőleg. Ohio államnak megérdemlett szép bókokat mondott.

A szónok által ráhalmozott dicséreteket nem fogadta el, mert ő, mint mondá, *érdemet* nem ismer, csak *kötelességet* s idézte a jeles irlandus költő mondatát:

«Kedvesebb a sír vagy börtön  
Honfi névvel díszítve,  
Mint a fényes dicsőség, mely  
Szabadságrómól van érve.»

Kossuth fáradtsággal mentve magát, a sokat beszélés által, beszé-dének véget akart vetni; de az ő szokatlan, varázserejű lelkes beszéde által felvillanyozott hallgatóság arról hallani se akart s ő az egy órai

beszedet még fél óráig folytatta s akkor kifáradottságát nyilatkoztatva, szegény hazáját az amerikaiak nagylelkűségébe ajánlotta.

Február 6. 1852.

Kossuth hurut és kimerülés következtében orvosa által a kimenéstől, fogadástól, hivatalos foglalkozástól eltiltatott. Mi környezői ezen szabad időnket a városbani nevezetességek megnézésére használtuk. A bizottság némely tagjaival először a siket-némák intézetét látogattuk meg, mely egy dísz-tér közepén álló csinos épület, 132 növendékkel. Itt meglepett bennünket a tanulók szép és gyors írása a tanító néma jelekkeli előadása után. Érdekes, megható volt egy felserdült szép siket-néma lyánynak néma jelekkel s taglejtésseli buzgó imádkozása. Az intézetben hiánynak találtuk azt, hogy a növendékeket semmi kézművességre nem tanítják. Ezen észrevételekre s illetőleg azon kérdésekre, hogy a 7 évi tanulási időt kitöltöttekkel mit tesznek? azt válaszolták, hogy szülőik s rokonaik pártfogása alá haza mennek s azok által mesterségre, üzletre képeztetnek. Ez azonban nagyon hátrányos azokra, kik az intézetből 20—25 éves korukban szabadulnak ki. Az intézet tanítói között vannak siket-némák is. A növendékek 8—25 évesek, s ezeknek fele fiú és fele leány. A rezukon inkább mélaság, mint bú látszik, nagyobb részén pedig elégtelenség és vidámság, kivált a gyermekekén. Az intézet szépen rendezett, tiszta. Egy-egy tanító keze alatt 20—25 tanítvány van.

Ezután a vakok intézetét néztük meg, hol a növendékek szinte felesen kétneműek 8—25 évesig. Először harmonikus szép éneklésükben gyönyörködtünk; néztük írásukat, melynek tanulásában rendkívül lassan haladnak, és annak ez életben — minthogy se a mások, se a magok írását olvasni nem tudják — kevés hasznát vehetik. Hallgattuk egyes zongorázásukat; néztük a leányok himzési szép műveiket. A vakok számára kiálló betűkkel nyomott könyvből, tapogatás után, igen folyvást olvastak. Szobáik s ruháik csinosak és tiszták.

Ebéd után az Ohio állam börtönét néztük meg. Bemenéskor meglepett az, hogy sehol fegyveres, egyenruhás embert nem láttunk. A kapunál kis őrszobában egy polgári öltözetű ember volt, kezében fegyver nélkül, csak szobájában volt egy több száz lépésre biztosan lövő, vont csövű töltött puska. Az épület négy oldalú. Arcrészén középen vannak a tisztai lakok, hivatal- és fogadószobák; ettől jobbra s balra

egy-egy roppant nagy szoba, télen át 6 kemence által fűtve; ezen szobának a közepén van négy emeletes köéület, körül folyosóval, melyről nyílnak az egy-egy ágygyal ellátott, 1 öl hosszú és 372 láb széles üregű magánszobák, csupán vasrostély-ajtóval, melyen át kapják a közös nagy szobából a meleget és világot. Az egymáshoz vagy látogatókhoz a felügyelő engedelmé nélkül szólás keményen tilos; aki rajta kaptatik, egy-két öl magas állványon álló hideg vízzel töltött kád alá állítatik s abból a víz fejére cseppenként bocsátatik, melyet igen nehéz kiállani; s azért ezen büntetéstől a rabok nagyon félnek. Az épület baloldalán van az evő-teremük, kórházuk, gyógyszer- és könyvtáruk, konyhájok stb. Kórházukban rend, tisztaság és a legszebb bánás van. Itt semmi nem emlékezteti az embert börtönre. A könyvtárból minden rab kaphat olvasás végett hetenkint más-más könyvet, s ha vasárnap czelláikba az ember benéz, mindegyiket olvasásba merülve látja. Étélük, kenyérük jó, tiszta, egészséges és elég. Az épület többi részében mind munkatermek vannak és egy imaház. Minden rabot ügyessége s ereje szerint foglalkoztatnak. Ha mestersége nincs, valamire tanítják. Készítenek csizmákat, varrnak ruhákat géppel; készítenek nyergeket, kommótokat, lánezokat, kengyeleket s zablákat, szőnek igen szép kocsi-szalagokat, nagy mennyiségben. Az esztergás-, asztalos-, lakatos- és kovácműhelyekben minden munka gőzgéppel megy. Érdekes volt látni, hogy egy tolással mily könnyűséggel, hamar és szépen megcsinált egy 2 hüvelyk átmérőjű s 2 láb hosszú facsavart; egy tolással, egy pillanat alatt mint esztergázza czifrára a két láb hosszú s egy hüvelyk vastag, karszék hátuljába való pálczákat stb.

A rabok munkatermeiben közepén, felemelt helyen mindenütt ül egy vigyázó, ki mindenkit szemmel tart, hogy ne beszéljen; csupán a munkavezetőhöz szabad tudakozódó kérdést intézni. Minden rab láncz nélkül van, pantalonja, ujjasa és sapkája fehér-fekete széles csikú szövetből van készítve.

Asszonyrab csak 5— 0 van. Ezeknek a börtöne a férfiaké végében van, de attól elkülönítve, elzárva. Hálósobáikba épen olyan vasrácsajtóval záratnak ugyan be, mint a férfiak, de szobáik nagyobbak, tisztábbak, ágyaik oly csinosak, mint a vendégfogadóbeliek és szélesek; az ágy előtt kis asztalka stb. A börtönszobák előtti térés szobában — melyből a hálósobák a vasrácsajtókon át kapják a meleget — varrnak, vasalnak stb. Se lánczolja, se különös ruha által bélyegezve nincsenek.

A rabok vasárnap semmit se dolgoznak; szobáicskáikba bezárva

olvasnak vagy hevernek; templomba mennek, hol a székekben rendben ülnek, énekelnek, a pap után magokban imádkoznak s egyházi beszédet hallgatnak. A templom mind négy oldalán felemelt helyen ülnek a felügyelők, vigyázva, hogy egyik a másikhoz ne szóljon. A rabnők tisztességes úri öltözetben, kalaposán vannak, a vendégek számára készített székek utolsó sorában, senkitől nem is gyanítva, hogy ők foglyok. Isteni tisztelet végeztével ezek a felügyelőnő társaságában párosával mennek foghelyökre; a férfiak pedig 25—30-ával egymás után zárt sorban, oly szorosan, hogy egyiknek melle a másiknak a hátát éri. így gyorsan csoszogva — mert a szorosság miatt lépni nem lehet — haladnak s először az étterembe mennek, hol — mint a templomban — padokba ülve, pap utáni imádkozás után esznek, evést végezve, zárt sorban, csoszogva börtönükbe mennek.

A mely rabnak büntetési ideje kitelik, az tisztességes új ruházatot kap és 40 frot, hogy haza mehessen, vagy hova akar s a börtönben tanult mesterségét folytathassa. E végre bizonyítvánnyal is ellátatik. Épen a mai napon a statuskormányzó egy öreg rabnak, ki rablásért volt elítélve, hátralevő idejét elengedte, de oly feltétel alatt, hogy Ohio státust 6 hét alatt végkép elhagyja. Ez kissé különös, szabadon bocsátni úgy, hogy más státusban rabolhasson.

Február 7. 1852.

Este 7 órakor a «Hungarian friends association» (magyar barátok társulata) gyűlésébe mentünk Kossuthal. A gyűlés elnöke volt a társulat elnöke, az Ohio státus kormányzója, kinek lelkes megnyitó beszéde után Kossuth beszélt ½2 óráig nagy tetszéssel. Ezután a magyar ügyet illető hatalmas határozatok hoztak. A társulat eddigi segélypénzgyűjteménye már 1200 frton felül ment.

Kossuth felszólítása következtében az Egyesült-Államokban mindenfelé alakulnak az ily társulatok az ő terve szerint. Az alapszabályok szerint minden tag bevételi díjúl 2 frotot fizet be vagy egyszerre, vagy négy hét alatt négy darabban. Felülfizetés köszönettel fogadtatik.

Ma jött Kossuth kezébe New-Yorkból az általa Magyarország terhére kiadandó 5 és 10 dolláros bankjegyekből 8000 dollárnyi küldemény. A bankjegy angol nyelven van s ígéri annak a Magyarország függetlensége visszanyerése után egy évre kamattal beváltását. A bankjegy igen csinos és finom mű, Kossuth jól talált arczképével s neve-aláírása hű másával.

Ugyan ez nap vezetett be Kossuth az egy házban ülő senatori és képviselőtestülethez, hol a küldöttséggel s környezetével a közép-járdán megállván, a közönségnek zajos tetszés között bemutatott, azután az elnöki szék elé közép-re vezetett, az elnök által üdvözlöttek, mire ő nagy tetszéssel válaszolt, melyről a columbusiak azt mondták, hogy Amerikában tartott beszédei között ez a legszebb; az való, hogy határozatilag megkérték Kossuthot, hogy azt, saját kezével írva, ajándékozza levéltárak számára, örök emlékül. Ezután az elnöki szék elébe ültetett, kézfogás végett sorban mindenki hozzá ment. A «Senat» nevében pedig átadott neki azon segélyösszeg, melyhez minden «senator» 5 dollárral járult. Az elnök lelkes beszédére Kossuth a Magyarország állapotáról felvilágosító alapos, reménnyel teljes beszéddel válaszolt s a mellett érvelt, hogy az egyesült-államiaknak nem törvényellenes dolog a magyarokat az osztrák ellen segíteni.

Február 9. 1852.

Már hajnalban ő órákor ágyúdörgések között a vaspályán elindultunk Columbusból Cincinnati felé. 12 n. mérföldet futva, Xéniánál megállottunk, reggeliztünk s más kocsikba ülve, egy másik úton a 6 n. mérföldre eső Springfieldbe visszavitettünk; ott Kossuth a városba vitetett s egy vendéglő erkélyén a roppant számú közönségnek bemutatott, az «addresse» neki átadott, mire ő nagy rekedtsége miatt igen csendes hangon válaszolt. Ezután ujjongó néptömeg kíséretében a pályaudvarba visszatértünk s onnan a vaspályán a Xéniában ránk váró vonathoz visszamentünk s Cincinnati felé elrobogtunk. Dayton alatt ismét megállott a vonat s Kossuthot ujjongó néptömeg között a városba vitték, s ott egy hűtel erkélyéről a népnek bemutatott mint Magyarország kormányzója s a nép nevében ezer meg ezer torok hurrázása között üdvözlöttek. De erre Kossuth nagy rekedtsége miatt csak az öt üdvözlők gentleman által válaszolt. Ezután a vaspályán tovább folytattuk utunkat; de Hamilton alak újra megállottunk s a pályaudvaron összegyűlt nagy néptömeg előtt Kossuth hosszasan s lelkesen üdvözlöttek, mit a nép kitörő örömmel, hurrázással fogadok. Erre is Kossuth csak a szónok közvetítésével válaszolt. Mint itt, úgy az egész Ohio államban mindenütt, a népnek a magyar ügy iránti rendkívüli lelkesülését és áldozatkészségét tapasztaltuk. Adnak pénzt, adnak fegyvert (például Hamilton város minden fegyverét, mintegy 1200

puskát, ajánlotta, s ezt szándékoznak tenni az állam fegyvertárával) s mind kész Magyarország függetlenségéért harcolni.

Naplemenetkor vonatunk Cincinnati alatt állott meg. Agyüdörgések tudatták a néppel, a nagy vendég megérkezett. Az indóház-bani rövid üdvözlés után kocsikra ültünk. Az indóház körüli téren, az utczákon, ablakokban s háztetőkön 100 ezeret haladó nép örömrivalgása, kendő- és kalapcsóválása között a menet megindult. Elöl ment zenével, lobogókkal a polgári lovas és gyalog katonaság, azután hín-tókon Kossuth, a különféle bizottság és mi környezők; utánunk a fellobogózott, csengetyüs, pompás tűzoltó-gépeket hosszú köteleken húzó, szép egyenruhás, több száz tűzoltó és lovas rendőrök. A város főbb utczáit ekkép agyüdörgés és soha nem szűnő hurráhzás között bejár-ván, végre az óriási, pompás, nagyszerű, drágán bútorozott, jól rendezett, pontos és jó szolgálatú «Burnet House» fogadóba szállásoltattunk.

Cincinnati Február 13. 1852.

Csak látni lehet, leírni nem azon rokonszenvet, vonzalmat, tiszteletet, hódolatot s lelkesülést, melylyel Kossuth fogadtatott, nem csak itt Ohióban, hanem minden államban. Érdekes látni, hogy fut gyermek, öreg, férfi, nő s a legpompásabban öltözött úrnő, kitéve ruháját s testét az összezúzás veszélyének, mint vegyül a tolongó nép közé, hogy Kossuthot közléről láthassa. Mindenki törekszik őt látni, hallani, kezét vagy csak ruháját érinthetni; s ezt megnyerve, a legboldogabb halandónak érzi magát, neve sajátiratát (autograph) nyerve pedig, nem cserélne a mennyben lakókkal. Ily általános szeretetben, tiszteletben, rokonszenvenben s lelkes, szíves és pompás fogadtatásban nem részesült még halandó ember, nem maga a megváltó Krisztus.

Ezen a napon Kossuth az utcán, ablakokban s háztetőkön zsúfolva álló 13—15 ezrenyi néptömegnek mutattatott be egy ház erkélyéről, szűnni nem akaró zajos örömnnyilatkozatok között készített pompás beszédjét a roppant tolongás következtébeni nagy zaj miatt kénytelen volt félbehagyni s hallgatóit annak másnap reggel a hirlapokban olvasására utasította.

Kossuthot a cincinnatii nép nevében Smith Caleb üdvözölte. Rokónérzelemteljes beszédében vigasztalt bennünket, hogy ügyünk még nem bukott meg egészen, hogy az amerikai nemzet rokonszenvez a magyarokkal s egy újabb tusában segítni fogja őket.

Kossuth költői, gyönyörű irályú válaszában magasztalta a cincinnatii erélyes, hatalmas, szabad népet, mely kevesebb mint egy század alatt semmiből egy óriási várost teremtett. Felséges gondolatai s kifejezései gyakran tapsvihart idéztek elő.

Február 14. 1852.

Délelőtt a cincinnatii németek gyűlésébe ment Kossuth, hol a németnyelveni üdvözlő lelkes beszédre igen ékes német nyelven köztet-  
széssel válaszolt. Este 7 órakor pedig a «Magyarország barátjai társu-  
lata» előlegesen tartott gyűlésébe mentünk Kossuthal. A csinos hang-  
versenyteremben, teljes gázkivilágítással, mintegy 1200-nyi díszes közön-  
ség várt Kossuthra, melynek  $\frac{2}{3}$ -része igen csinos hölgyekből állott. Kossuth bemutatásakor iszonyú tapsvihar és dörömbözéssel fogadta-  
tott. A hozzá intézett üdvözlő beszédre csaknem egy óráig tartó rö-  
gönzött s a közönség által zajos tetszéssel fogadott beszédet tartott. Ezen gyűlésben a magyar ügyre Kossuthnak 2000 frt adatott át.

Február 17. 1852.

Harmadmagammal Foxné asszonyságot, a spiritualistát látogat-  
tam meg.

Szemünkbe tűnt az, hogy a Kossuth szobájával szomszédos szo-  
bában szálló Foxné nevű nőt és szép két leányát egész nap és este so-  
kan látogatják. Tudakozódásunkra megértettük, hogy Foxné, de kivált  
leányai híres, nevezetes spiritualisták (szellemidézők), hogy ők a szel-  
lemekkel társalognak, hogy ezen leányok előtt bármit kérdezzen az  
ember a szellemtől, az kopogtatással megadja a feleletet. Dörömbölés  
vagy három kopogtatás *igen-t*, hallgatás vagy két kopogtatás *nem-et*  
jelent. Különös az, hogy az amerikaiak, ezen mívelt, nevelt, értelmes,  
felvilágosodott nép annyira hajlandó hinni a most itt dívó szellemi  
kopogtatásokban, szellemeknek velünk való társalgásában, hogy az ily  
Foxné-féle ámítók nagy számmal vannak és a hívők önkéntes adózásá-  
ból úri módon élnek. A Fox kisasszonyok különös kívánatra s termé-  
szetesen jó fizetésért magánházaknál is előidézik a szellemeket. Felele-  
tét a szellem azon a tárgyon adja kopogtatással, a melyen a kérdő  
kívánja, de azt kiköti a leány, hogy ő magát azon tárgygyal érintke-  
zésbe tege. Azt mindjárt észrevettem, hogy a leány az olyan tárgyhoz

hozzá szokott támaszkodni, vagy legalább azt térdével érintette. A kopogtatás, az igaz, meglepő, sajátos, erős s a legélesebb szemű kételkedő sem tudja felfedezni, hogy az mikép történik, még akkor se, midőn a leány az asztalra borított két üvegpohárra áll s a válasz-kopogtatás ez asztalon hallik erősen. De én mégis gyanítván azt, hogy a leány ruhája alatt van elrejtve valami finom, ügyes szerkezetű gép, mely megnyomásra kopogtat s hogy ez az ok, a miért a leány azon tárgyhoz, melyen a kopogtatás kívántatik, mindig hozzá támaszkodik: az asztalról felvettem egy nagy könyvet, a leányhoz mentem s a könyvet előtte a levegőben tartva, kértem, hogy a szellemmel azon kopogtasson. Ő érintette ugyan kezével a könyvet, de a szellem nem kopogtatott, minden engedelmességre szólítása hiában volt, a szellem a könyvön nem kopogtatott. En látván a bűvésznő zavarodását, a dolgot tovább nem fürkésztem. A mi az ő jóslatukat illeti, az nem egyéb ámitásnál hozzátéveleges jóslatnál, mint a mi magyar cigányasszonyainké. Például megemlített néhány neki tett kérdésemet: K. Visszamegyek-e Magyarországra? F. Igen. K. Megnősülök-e? F. Igen. K. Magyarot veszek-e nőül? F. Igen. K. Amerikai lesz-e nőm? F. Igen. K. Mi lesz a neve? (Itt felírtam több nevet s először Orsolyára, másodszor Dorottyára kopogtatott igent; midőn meg ugyanezen kérdést angolul intéztem hozzá, Rebekára kopogtatott igent). K. Megérem-e a 70 évet? F. Nem. K. Megérem-e a 60 évet? F. Igen. K. Megérem-e a 65 évet? F. Nem. (Most már 71 éven fölül vagyok.) Nevemet se találta el. A velem volt egyik barátom 30 éves volt s évszámát négyszeri próbára se találta el.

Látni lehet ebből, hogy mivel lehet ezeknek több hitelt adni, mint a mi cigánynőinknek. Minket magyarokat bosszantott, majdnem sértett csak azon gondolat is, hogy ezen ámitók felteszik rólunk, hogy mi oly vakok s ostobák vagyunk, hogy az ő ámitásukat szellemek titkos működésének hisszük és veszszük s előtte, mint felsőbb nyilatkozat előtt hittel hajiunk meg. Látták ők azt, hogy mi megtéríthetlen hitelenek vagyunk s ezért ezentúl a velünk találkozást kerülték.

Ma este néhány cincinnatii német ifjúval elmentem a német «Turn-Halle»-ba (tornacsarnokba). Az egész díszes épületet a társulat építette s annak a tulajdona. A társulatnak van mintegy 350 tagja. A társulatba lépő fizet 4 forint beíratási díjat s hetenkint 50 krt. Ebből fedeztetik a társulat minden költsége. A nagy gyűlésterem alatt van a nagy tornaterem, hol, télen nyáron a tagok osztályozva csapatokban gyakorolnak tornászban, vívásban. Fizetéses tanítóik nincsenek, ha-

nem a már kiképzett ügyes tagok tanítják az újakat. A tanulási idő minden nap este van és mindenki hetenkint kétszer tartozik megjelenni. Ügyességüket nem győztük eléggé csudálni. Profeszionatus költénczások között ritkaság oly ügyeseket találni, mint ezek között voltak néhány. Ezen intézetnek nemcsak testi, hanem erkölcsi jó hatása is van. A tagok nappal különféle üzletben, kereskedésben, kézművészségben, hivatalokban vannak elfoglalva, s az esteli órákat, melyeket különben — kivált Európában — kártyázással, dorbézolással s még annál is rosszabbal töltének, testerősítésre, ügyességszerzésre fordítják; innen fáradtan haza menve jól esznek, jól alusznak s testök, egészségük erősödik.

A társulat nyelve kizárólag német lévén, természetesen németül nem tudó amerikai annak tagja nem lehet.

Február 18. 1852.

Vendégfogadónk egyik termében a «Nők Magyarország barátjai társulata gyűlt össze. Kérésökre Kossuth nejével s kíséretével együtt hozzájuk bement, s általok rendkívüli örömmel, tapssal és hurázhással fogadtatott. Egy nőszónok a társulat nevében igen szép beszédben üdvözölte Kossuthot, s a társulat által gyűjtött «magyar segélyt» neki átadta. Kossuth neki egyszerű, rögtönzött, de igen csinos beszédben válaszolt, mit a közönség kitörő tetszésnyilatkozatokkal fogadott. Ezután a nők kívánságára Kossuthnénak fel kellett az állványra állani, hogy láthassák azon boldog nőt, ki Kossuthot férjül bírni szerencsés. Miután Kossuthné leszállott, tódultak hozzá a nők s elkezdték őt sorra csókolni és Kossuthnal kezét rázni, mely műtétnek csak úgy lehetett véget vetni, hogy velök mellékúton, a konyhán keresztül, kiil-lantunk.

Ugyanez nap este néhányan elmentünk a német «Dal- vagy vidám társulat»-ha, mely mintegy 80 tagból áll, de ezek közül csak mintegy 'öo van az éneklőkarban. A tagsági díj belépéskor frt, azután liavonkint 50 kr. A dallásbani gyakorlásra hetenkint kétszer jönnek össze. Sok szép dalokkal mulattattak bennünket, melyek közül a három legszebbet ez este 10 órakor a Kossuth ablaka alatt is eldalolták, mit Kossuth Pulszky által köszönt meg nekik.

A mint Kossuth Amerikába érkezett, mindjárt kezdték viselni a Kossuth-kalapokat; de körutunkban seholse láttuk azt oly nagy szám-

bán, mint Cincinnatiban, a német ifjak pedig mind fekete strucztollas Kossuth-kalapot viseltek.

Február 19. 1854.

Este, helybeli műkedvelők által a magyar ügy segélyezésére adott hangversenybe voltunk hivatalosak. Kossuth, alkalmasint jó értesülés folytán, nem jött el, csak mi néhányan környezetéből jelentünk meg. A «McClodeon» nevű nagy teremben az összes hallgatóság nem volt több 150-nél. Ebből levonva az ingyenjegyeket, a bevétel a legjobb esetben fedezte talán a kiadást. A város népe már gyanította, hogy milyen lesz az előadás, s azért maradt hon, de tudta azt is előre, hogy bármi szép legyen a bevétel, abból a magyar ügyre nem sok jut. Így volt ez. a magyar ügyre adott new-yorki hangversenynél is, hol bár szép számú hallgató közönség volt, a számadásból az jött ki, hogy a költség több a bevételnél 37 dollárral. Szerencse, hogy annak megfizetését Kossuthtól nem kívánták. A hangverseny minőségére csak annyit mondok, hogy szerencsések voltak, kik közülünk hon maradtak, kik nem kénytelenítették azon hangzavart, azon idétlen darabokat hallgatni, melyeket nálunk bizonyosan kifütyölnének, és itt megtapsolják! Kilép egy «professor», kinek pongyola öltözetéből (természetesen keztyű nélkül, mert azt az amerikai férfiak nem igen hordanak, s ha igen, csak színest, mert fehérét — talán gazdálkodásból — még az úrnők sem igen hordanak), kinek mondom, pongyola öltözetéből, fakó csizmájából, rövid pantalonjából, formátlan testéből s ügyetlen állásából előbb nézhetett ki az ember köszörűkő mellett kopaszodott serhős, mint ügyes dalnokot; és ennek korhadtt hordó kongásához hasonló romlott hangját kellett három éneken végig hallgatni; Ezen esti kínoz tatásunkért teljes bűnbocsánatot érdemelhattünk volna. A programban volt a többek között a «Grand Hungarián March». Ezt kíváncsiak voltunk hallani. És mi volt ez? Akármilyen más, csak magyar induló nem, de még csak induló sem, mert az inkább lehetett polkához hasonlító hangzavar!

A szépművészet Amerikában még általában igen árva gyermek, s a kitűnő benszülött művész fehér holló, s ezért az amerikaiaknak e részbeni ferde ízlésén csudálkozni nem lehet. Volt még is a hangversenyzők között egy férfi, kinek ízléses öltözete, csinos kinézése, szabályos magatartása, s művészi éneklése az európai színpadokat juttatta eszünkbe és ez volt Prof. L. Corradi Colleri, a francia operatársulat tagja.

Február 20. 1852.

A német «Friends of Hungary» (Magyarország barátja!) egy protestáns templomban gyűltek össze, hol meghívásukra Kossuth is megjelent kíséretével, s egy csinos német beszéd után átadták neki a magyar ügyre gyűjtött 1000 dollárt. Erre Kossuth nekik németül igen csinos, tanulságos beszédben válaszolt. Értésökre adta, hogy ők Amerikában nem németek, hanem amerikai polgárok; finomul szemökre vetette, hogy ők, mint Magyarországon a szlávok és oláhok, nem az ország függetlenségére és szabadságára, hanem nemzeti uralkodásra vágnak s törekeshnek; pedig a mely nemzetiség uralkodni akar egy másikon, már az nem demokrata, nem szabadelvű republikánus. Szemökre vetette, hogy midőn a magyar a muszka ellen kétségbeesetten harczolt, Németország a haláltusát összetett kezekkel nézte, s most sóhajtvá nyög a muszka nyomás alatt, és nem találunk magok között egyént, ki ügyüket csak annyira is képviselné, mint ő képviseli a magyar ügyet. Beszéde nagy tetszéssel fogadtatott.

Ezen beszéd végeztével a gyermekek, kik szinte magyar-barát társulatot alakítottak, s kik mind «Kossuth-kalap»-ot viseltek, szinte által adták Kossuthnak az ő kis gyűjteményüket, 50 dollárt.

Február 21. 1852.

A hajnali ágyúzás már tudatta velünk, hogy valami nagy napra virradtunk. Washington születésnapja volt. Este a mi szállodánkban 350 teritékes vendégség volt. A nagy terem fővégén Washington képe egész nagyságban állott, mellette jobbról Jackson (olv. Dzsekszn), balról Kossuth szinte életnagyságú képeik voltak. A terem végei egyesült-állami, török és magyar lobogókkal voltak ékesítve; az ablakfüggönyök magyar nemzeti színűek voltak. A szép zene mellett folyt vacsora végeztével sok lelkes «toast»-ok mondtak. Azok között nevezetes volt Corry-é, ki azt mondta: «Eljött az idő, hogy a mi hatalmas köztársaságunk, barátjai mellett talpra álljon s ellenségeivel szembe szálljon. A lángbaborult Európán keresztül szövetkezett zsarnokok húzódnak. Küszöbünkön várjuk-e ezeknek támadását? Kötelességünk a világ bármely népét a zsarnokok ellen segíteni, mint minket is segítettek a miénktől megszabadulni. Ohio kötelességét teljesíteni fogja.»

A vendégség elnöke Foran J. Jakab pedig a többi között így szó-

lőtt: «Azt hiszem, mi voltunk az elsők az Egyesült-Államokban, kik 1849-ben e tárgyban az első «meeting»-et (népgyűlést) tartottuk, melyen Oroszország jogtalan beavatkozása miatti boszúságunkat nyilatkoztattuk. Kinyilatkoztattuk, hogy a mi szabad és hatalmas kormányunknak kötelessége Oroszországnak tudtára adni, hogy ha a magyar ügyekbe avatkozását meg nem szünteti, az Egyesült-Államok az igazság és jog védelmére a zsarnokság és elnyomás ellen fel fog kelni . . . . A szabadság és kényuralom között nem sokára kitörendő háborúban kell hogy szerepeljünk. Az nem lehet, hogy egészen az ügy igazságában vagy a Gondviselés beavatkozásában bizzunk. Igen jó ezen bizalom, de a cél elérésére szükséges, hogy mi magunk is mozogjunk.

«Itt a «Vadonban», a «Nagy-Nyugat» keblében, ezen 150,000 lakosú városban, honnan az ő személyes ügyét illető első mozdulás indult Amerikában, üdvözljük szivükből Kossuth Lajost, Európában az önkormányzat bajnokát.»

Kossuth erre egy oly érvekkel teljes, gyönyörű irányú beszéddel válaszolt, mely a hallgatókat bámulatra ragadta, melyhez hasonlónak csaknew-yorki első beszéde mondható, melyet az amerikaiak a szónoklat remekének nyilatkoztattak; de annál még talán fontosabb volt, a mennyiben megragadva Kossuth az alkalmat, erős érvekkel mutatta meg azt, hogy midőn Washington azt hagyta meg nemzetének, hogy ők európai ügyekben semlegesek legyenek, európai ügyekbe ne avatkozzanak, nem kívánta azt, hogy az Egyesült-Államok szabadságra törekvő nemzeteket *soha* ne segítsenek; mert a mit ő az akkori idők kívánalmaihoz illőleg, mint okos politikát ajánlott, nem volt szándéka azt úgy ajánlani, mint oly szabályt, melyet még oly körülmények között is, melyeket ő minden bölcsessége, diplomatai értelme mellett is, se nem láthatott, se nem gondolhatott előre, kivétel nélkül követni kellésék. A mi világosan kitűnik abból, a mit ő mint az Egyesült-Államoknak presidense, Adet íránczia miniszterhez tartott beszédében mondott, midőn az neki a francia köztársaság lobogóját adta által ajándékol. Az ő szavai ezek voltak: «Szabadság földjén születvén, annak becsét korán megismervén, annak megvédésében veszélyteljes ütközetekben vevén részt, annak meghonosítására életem nagyobb részét szentelvén: aggodalomteljes visszaemlékezések, rokonszenves érzelmek, s a legjobb kívánságok ébrednek keblemben oly elnyomott nemzet iránt bármely országban, mely a szabadság zászlaját bontja ki.»

Ennélfogva hitte Kossuth azt, hogy ha a nagy Washington most

élne, a szabadságért küzdő magyar nemzetet az elnyomó s beavatkozó zsarnokok ellen kész volna védeni.

Hogy Kossuth érveinek volt hatása, hogy nézetei a hallgatókéival találkozott, kitűnt abból, hogy beszéde számtalanszor szakasztotta meg nagy tapsvihár és dörömbözés által.

Ezután még sok felkészöntések s lelkes beszédek tartattak s a vidám társaság csak éjfél után későn kezdett oszlani.

Február 24. 1852.

Néhányan a Kossuth környezetéből a német «Glee Club» (vidám társulat) tán ez vigalmába mentünk Keinhardt társulati taggal. Vágytunk látni amerikai táncvigalmat. Láttunk is, de az ugyan nem igen kedvező fogalmat szerzett az amerikai táncvigalmakról. Felsőruháinkat lerakván, egy három csillárral nem igen szemvakítólag világított terembe léptünk, melynek falai, úgy látszott, nem festettek, hanem piszkosan meszelve voltak, padlózata fenyődeszka volt, s az arról felszállott por oly vastagon lepte a fekete ruhát, hogy arra újjal írni lehetett. A terem egyik végében, mint látszott, ez alkalomra összetákoltt emelvényen volt a 20, mind fűvóhangszeres zenész. Ezen táncsteremből nyílt egy másik nagy terem, melyben néhány festett asztalka körüb festett lóczákon és székeken ülve nők s férfiak rhénusi bort s citromos vizet hörpölgettek, ezukrászda nem volt; a férfiak égő szivarral, feltett kalappal társalogtak, vagy daloltak; pinezért kabát nélkül szolgálni látni nem volt ritkaság. Hogy akár a nők, akár a férfiak öltözködésükre különös gondot fordítottak volna, nem lehetett észrevenni; mindenki a rendes házi vagy utczai öltözetében volt, sőt néhány férfi üzleti öltözetben is volt látható. Kevés nő kezén lehetett fehér bőr keztyűt látni; a férfiak pedig többnyire keztyű nélkül voltak. Nőket a leányoktól semmi se különböztette, mert sem a nők asszonyi jelt, s a leányok — egyet-kettőt kivéve — virágot fejkül nem használtak. Hajfésületök a legegyszerűbb volt minden ék nélkül. Szóval a terembe belépve mindjárt láttuk, hogy egy másod- vagy harmadrendű tánc vigalomba mentünk, mert az elsőrendű táncvigalmak Amerikában is oly fényesek, az öltözetek divatosak és izlésteljesek, mint az európaiak. A tánczrenden volt vazezer, galopp, polka, kotillion és skót.

Éjfélkor a mintegy száz vendég egy szomszéd kis teremben, három egymáshoz oly közel álló asztalhoz zsúfolódott, hogy szolgálat úgy se történhetett volna, ha szolgák lettek volna elegenden; de szerencse volt az, hogy — mint látszott — ez bátyus táncvigalom lévén, min-

den ételek, melyek hideg sültből, sonkából, süteményből s édességekből állottak, az asztalra fel voltak rakva.

Vacsora után folytatták a tánczolászt világos reggelig, de mi magyarok 4 óraker tőlük búcsút vettünk.

Február 25. 1852.

Hirlapok s falragaszok hirdették, hogy ma délután Kossuth az indóháznál fogja búcsúbeszédét tartani. Azt jóstolták, hogy ott 10—12 ezer hallgató fog jelen lenni. Délután 2 óraker oda Kossuthtal csakugyan kimentünk. A «magyar ügy barátjai» által a fedett pályaudvar a számtalan magyar, amerikai, török, német s olasz lobogó s más díszítmény által óriási teremmé volt alakítva. Kossuth roppant hurrázhással fogadtatott, és a «meeting» (népgyűlés) elnöke által lelkes beszéddel üdvözöltetett, mire ő még lelkesebben válaszolt. Kiválóan ékes beszédjében, — mely szűnni nem akaró hurráhk által többször szakasztatott meg, — igen melegen köszönte meg a cincinnatiak, az ohioiak nagy rokonszenvét, a magyar ügyérti lelkesülését. Szólt a két egymással ellenkező elv, a szabadság és despotizmus között múlhatlanul kitöreendő harczról; beszélt hosszan, mulattatón a beavatkozott czárról; és igen érdekesen az ő «meghatalmazás»-áról, az ő szerény magányegyéniségéről s egyéb érdekes tárgyról oly szépen, hogy csak a hely szűke képes engem attól visszatartani, hogy ezen szép beszédet bőven ne adjam.

A lelkesülés ez alkalommal se hiányzott; de meglepett az benünket, hogy a jóstolt 10—12 ezer hallgatónak alig <sup>1</sup>U része volt, s ennek oka más nem lehet, mint az, hogy február 0-tól a mai napig, azaz febr. 25-dikéig a 17 nap és éjjel ovációkban, tüntetésekben, «meeting»-ezésekben, vendégségekben, toasztosásokban s «speech»-elésekben telt el; s utó végre az ember a lakodalmat is megunja.

Mielőtt tovább mennék körutazásunk leírásában, nem mulasztatom el, hogy Cincinnatit, ezen amerikai nevezetes várost le ne írjam.

Cincinnati, Ohio állam fővárosa, fekszik az Ohio (olv. Ohájó) folyam jobb partján, a Liching patak torkával átellenben, az éjszaki szélesség 39. fokán, és így oly magasán, mint Olaszország legdélibb része, a tenger színe fölött 540 lábbal.

Cincinnati, a nyugoti államok ezen legnépesebb városa, mely az Egyesült-Államok városai között nagyságra s fontosságra nézve az ötödik, nevezetes sebes növéseről, nagy kiterjedésű üzleteiről és termelő

szorgalmáról. A városnak igen szép helyzete van egy  $\frac{3}{4}$  n. mérföldnyi széles kerek völgyben, melyet keletről nyugatra az Ohio ketté vág, és a melyet rendes emelkedésű, mintegy 400 láb magas halmok vesznek körül. Ezen dombokról a leggyönyörűbb kilátás van a városra. A város hossza az Ohio folyó mentén <sup>8</sup>A mérföld, a külvárosok nélkül A város közepén szép és szilárd épületek vannak a 60 láb széles utczákon, melyek egymást derékszög alatt vágják. A város 16 kerületre van osztva, s hatósága áll a bíróból (mayor, olv. meer) és 48 képviselőből, kikből harmat-hármát választ mindegyik kerület. Ezen testületet nevezik «city council»-nak, városi tanácsnak.

A városban sok szép épület között nevezetes a «Burnett house» nevű hotel, melybe Kossuth szállásoltatok be. Ez 212 láb hosszú és 210 láb széles négyszögű, szilárd, hatemeletes épület, benne 342 teremmel és vendégszobával. Ezen épület került 600,000 írtba. Említést érdemel még a csillagásztorony, mely az Ohio vize fölött 500 láb-bal van, s honnan pompás kilátás van a városra és a körülötte elterülő szőlőkre. A benne levő egyenlítői távcső — melynek hossza 17Va láb, tárgylencséje átmérője I láb, s nagyító ereje 1400 láb — egy a leg-tökéletesebbek közül az Egy esült-Államokban.

Van Cincinnatiban 94 templom, melyből 10—12 r. katolikus, 4 izraelita, a többi különféle elnevezésű protestáns. Továbbá van Cincinnatinak 7 kollégiuma (melyből 3 orvosi és egy sebészi és fogorvosi), 1 szemináriuma, 13 háromemeletes közös iskolája 7382 tanulóval, 192 tanítóval, kiknek fizetése összesen 128,000 írt.

Cincinnatiban megjelen 12 napi és 20 heti lap, melyek közül 4—4 német nyelven van.

Cincinnati vasutakon, folyókon és csatornákon nagy kiterjedésű kereskedést űz. Cincinnatiban magában van 267 gőzhajó. A kikötőjében evenkint megforduló hajók száma 4058. Cincinnati az Egyesült-Államok, sőt mondhatni a világon a legnagyobb disznó-piacz. Egy évben hizlálnak s levágnak 45,000 disznót, ebből mintegy 40,000 3 akós hordóba, szalonnával együtt, lesóztatik a világ matrózai számára, a sonkák felfüstöltetnek honi és tengerészi használatra, s nagy mennyiségű zsir fogyasztatik el Amerikában s szállítatik ki külföldre; melyekből az évi bevétel mintegy 70 millió írt. Cincinnati vámbevétele egy évben 2.800,000 írt. A városbani gyárakban több mint 200 gőzgép van alkalmazva, s ezen gyárak előállítanak évenkint 110 millió írt értékű árucikket. Cincinnati környékén évenkint mintegy 75,000 akó «katóba» bort természetnek. Cincinnati értéke mintegy 120 millió írt. Cincinnati

alapítottatott 1788-ban. 1800-ban még csak 750 lakosa volt s 1852-ben már 160,000.

Február 26. 1852.

Délelőtt a kedves «Burnett-House» szállodától búcsút vettünk, s az Ohio folyón ránk váró gőzhajóra mentünk, s fél óra múlva Indianapolis felé indultunk.

Az Ohio láttára észrevehetőleg elszomorodtunk, mert az Ohionak mind szélessége, mind sárga, zavaros vize kedves honunk második folyójára, a Tiszára emlékeztetett bennünket. Ezen folyón, sőt még a Mississippin is, ennek a torkán alól a tavaszi áradások alkalmával a felfelé haj ókázás veszélyes; mert a szilaj folyó a leszaggatott partokkal bedőlt igen nagy mennyiségű csonka tetejű száraz fát szokott magával ragadni, melyeknek gyökeres vége megfeneklik, s felső hegyes végét a sebes víz, alá felé hajtva, tartja elmerülve annyira, hogy abból alig látszik ki valami, néha pedig semmi, s ha a felfelé menő hajó kormányosa az ilyet észre nem véve neki fut, az a hajót belikasztja, s szerencsétlenség történhetik. Azt kérdehetné valaki, hogy hát miért nem szedik ki ezen veszélyes törzsöket? Szedik azokat, de az árvizek alkalmával azok folyvást oly nagy mennyiségben úsznak, hogy a folyó azoktól soha se tartható tisztán, míg az áradás tart.

Veszélyessé teszi az Ohion, de különösen a Mississippin utazást az is, hogy több társulatok, s magánosok gőzhajói járván azokon, mind-egyiké iparkodik sebesebben futni mint a másiké; azért, ha egy gőzhajó kapitánya észreveszi, hogy egy másik társulat hajója őt közelíti, sőt el akarja hagyni; de sokszor azért is, mert mindegyik kapitány azt hiszi, hogy az ő hajója a leggyorsabb és nem akarja engedni; hogy egy másik hajó az övét elhagyja; parancsot ad az erős tüzelésre és ha a fával, szénnel tüzelés nem elég, olajjal, zsírral locsoltatja a tüzet, stb.; ezt teszi a másik versenyző hajó kapitánya is, míg utóbb az egyik szétrobban, s megvan a nagy szerencsétlenség és kár.

Útközben hajónk utasok bevétele és kitevétele végett több helyen megállott, u. m. Lawrenceburg, Aurora, Eisingsun, Patriot, Warsaw, Vevay és Kentucky-Biver fiatal kis városok alatt; majdnem mindenütt örömrivalgással, Patriotnál pedig még ágyú durrogással is fogadták Kossuthot. Este 5 órakor Madisonban szállottunk partra, s mintegy ezernyi kíváncsi nép hurráhzása között a «Madison-Hotel»-be mentünk.

Madison Cincinnatin alól 20 német mérfölddel, az Ohio folyó jobb partján, egy 400 láb magas, dombok által környezett  $\frac{2}{3}$  német mérföld hosszúságú völgyben, a legmagasabb vízár fölött 30 lábbal fekszik. A vasút és Mississippí és Ohio folyók sebesen nevelik ezen kis kereskedő és gyárvárost nagygyá. Van benne 15 templom, 4—5 hirlap. 1808-ban alapították s 1840-ben volt 9369 lakosa, s 1850-ben már 17,000.

Február 11. 1862.

Heggel  $8\frac{1}{2}$  óraker a vaspályán elindultunk Indianapolis fele. Az indóháztól nem messzire elkezdtünk emelkedni, s oly meredek oldalon futottunk fel egy angol mérföldnyire azaz 5280 lábra, hogy arra 400 láb volt az emelkedés. A vonathúzás fogaskerekű mozdony által eszközöltetett. Volt ugyan a mozdonyok nyolcz kis átmérőjű sima hajtó kereke, de ezeken kívül volt közepén egy  $2\frac{1}{2}$  láb átmérőjű 5—6 hüvelyk széles talpú fogaskerék, mely a két sima sín között fekvő 5—6 hüvelyk széles fogas vassínben kapaszkodva vitte a vonatot felfelé. A lefelé menő vonatokhoz mozdonyokat nem alkalmaztak, hanem a vonatok csak kerékkötve bocsáttattak le.

Franklin városkában röviden ebédeltünk s d. u. 4 óraker Indianapolis alatt állottunk. Az indóháznál sok ezerre menő néptömeg fogadott bennünket süketítő hurrázhással. A fogadó bizottság üdvözlése után kocsikra ültünk. A menet megindult. Elöl mentek a zenészek, ntánok a német tornászok, ezek után több jótékony társulat számtalan tagjai; ezek után a Kossuth, kísérete, bizottmány és sok magánosok hintói; ezek után a szép egyenruhás tűzoltók lobogókkal díszített szép gépjöket vonva hosszú köteleken. Az amerikai és magyar lobogókkal gazdagon díszített főbb utcákat bejárván, a Kossuth kíséretében volt nőket a szállodánál letettük s egyenesen az állam házához mentünk, hol Kossuth kíséretével a ház lépcsőzete előtt készített nagy állványra vezetett. Itt foglaltak helyet a senatorok és képviselők szintén. Egy lelkész által mondott ima után az állam kormányzója Wright (Oly. Rajt) szabadelvű, lelkes, demokratikus beszéddel üdvözölte Kossuthot; melyre ez kidolgozott, pompás beszéddel válaszolt; nagyon zajos tetésnyilatkozatok között.

Wright a többek közt azt mondta:

«Ámbár polgártársaimmal részesülök a gyönyörben, melyet az önnek közöttünk jelenléte okoz; mégis én nem mint egy *egyén* mondom

önnek, szívesen látott vendégünknek, hogy Isten hozta! Nem uram, azt én az állam polgárai nevében teszem, kiket én képviselek, kiknek bizalmát birom; üdvözlöm önt s egyszersmind biztosítom nemcsak a magam, hanem azoknak a rokonérméről s támogatásáról is azon nagy ügyben, melyet ön oly jelesen képvisel.»

Beszédét ezen szavakkal végezte:

«Ha szerencséje lesz önnek honfiai ismét a szabadságérti harcba vezetni, legyen ön bizonyos abban, hogy az Egyesült-Államok népe nem lesz közömbös, se ha szükséges, tétlen nézője azon harcnak, mely nem csak Magyarország függetlenségét, hanem a világ szabadságát eredményezheti.»

«Újra a legszívesebben üdvözlöm önt! Isten hozta Indiaim államba.»

Ugyanez nap este 6 óra után Kossuth és egész kísérete, mint hivatalos vendégek, az állam kormányzójához mentünk estélyre. A házi családon kívül jelenvoltak néhány rokonok, több szenátorok nejeikkel s más tisztes polgárok és polgárnők, mind egyszerű mindennapi csinos ruhába öltözve. A kölcsönös bemutatások után szíves társalgás folyt egy darabig, s azután vacsorához mentünk, az asztalon rakásban volt tányérokból a férfiak szolgáltak a teremben szanaszét ülő nőknek. A sorba hordozott théából vagy kávéból, mint szinte sonka-, nyelv- és vajaskenyér-szeletekből vett mindenki. Se kés, se villa, se asztalkendő nem volt kapható, a mi még minket «barbár» magyarokat, mint némely angol utazó szokott minket nevezni, meglepett. No, de ez nem volt baj, mert a vékony szeletekhez se kés, se villa nem kellett, zsebkendője meg volt mindenkinek. Enni való volt az asztalon elég, de szesz ital semmi. Sajtozás, süteményezés és csemegézés után a társalgóterembe mentünk, hol Kossuth több száz, már kin várakozó polgárnak és polgárnőnek mutatott be, kik a terem egyik ajtaján bebocsáttatván, Kossuthal, nagy részé nejével és velünk is kezét rázva, a másik ajtón kimentek. A társalgás kedélyesen folyt 9 óráig, s mi akkor szállásunkra mentünk.

Február 28. 1852.

Ma Kossuth előbb a képviselők, aztán a szenátorok házába vezetett be, s egyik helyen sem akarván őt üdvözlő beszéddel terhelni, hogy arra válaszolni ne kényteleníttessék, csupán néhány szóval mutatott be, s ezután a jelen voltak sorban megindulván kezét ráztak

Kossuthtal s velünk, honvéd ruhába öltözött három környezőivel. Végre a szenátoroktól rendezett három «cheer» (olv. csir = hurrá) után távoztunk.

Márczius 1. 1852.

Este 7 órakor az «Indiana állami Magyarország barátjai társulata» meetingjébe mentünk Kossuthtal, mely az alkalomszerűen igen szépen díszített szabadkőmives-csarnokban tartatott; hol ezernél több férfiakból és csinos hölgyekből álló díszes, értelmes közönségnek Kossuth egy óráig tartó érdekes, fontos beszédet tartott. Ez után Beltonné asszony (írónő) Kossuthhoz ment s egy csinos, rövid, bátor beszéd után a nőtársulat nevében átadta neki a magyar ügyre körükben gyűjtött segélypenzt, mire Kossuth röviden, igen csinosan válaszolt. Ez után Kossuthtal mi kijöttünk, hagyván *barátainkat* nemzetünk ügyében a gyűlésben működni.

Márczius 2. 1852.

Indianapolis, Indiana állam fővárosa, Madisontól 20 német mérföldre nyugót felé, egy nagy kiterjedésű termékeny lapályon a White folyam partján az állam kellő közepén fekszik. Midőn 1820-ban ezen helyet a főváros helyéül választották, a vidék körös-körül majd 10 német mérföldnyire őserdővel volt borítva. Az államkormány 1825-ben költözött ide. Az utcák derékszög alatt vágják egymást és 60-tól 120 láb szélesek. Van a városban 26 templom s 3 épülő félben. Közös iskoláin kívül, melyek virágzó állapotban vannak, több jeles intézetei, mint az állami tébolyda, orvosi kollégium, stb. Van két bankja, 7—8 hírlapkiadó hivatala, melyek közül egy napilap. Van a városban több vasöntőde, lisztmalom, gőzgép, papír- s más gyárak. Lakosai száma 1840-ben volt 2092 és 1852-ben 12,000.

Ma reggel 8½ órakor a vaspályán Madisonba visszaindultunk s 2 órakor oda értünk. A helybeli német lakosok, kik mintegy testületileg nagy számmal jelentek meg, német, magyar és amerikai lobogókkal, elől zenével, párosával mentek előttünk, s a hurrázó néppel telt utcákon a fogadóba vezettek, hol röviden ebédeltünk s aztán ugyanazon renddel és módon egy protestáns templomba mentünk, mely már ránk várakozó néppel tele volt. Kossuth nagy hurrázással és dörömbözéssel fogadtatott, s midőn ő a szószer elotti emelvényre felvezettetve a

népnek bemutatottak, a hurráhzás és dörömbözés újolag süketítőleg tört ki. Kossuth ezután egy rögtönzött, nagy tetszéssel fogadott hosszú beszédet tartott. Ezen angol beszéd után Kossuthhoz egy rövid német üdvözlő beszédet mondtak, mire ő csinos németséggel, hosszan, víg kedélyvel válaszolt. Szállásunkra vissza^ menve, vártunk azon Cincinataból jövő gőzhajóra, melyen Louisvillbe szándékoztunk menni.

Este 7-kor a várt hajó «Lady Pike» megérkezett. Ágyúdörgések s a nép hurráhzása között rá felmentünk és fél óra múlva indultunk.

Louisvillhez éjjélkor értünk s azt a néppel a parton kiállított ágyúk durranásai tudatták és daczára a késő éjjeli időnek roppant nagy számú nép tolongott a kiszálló téren, látni vágyva, törekedve a világhírű rendkívüli szónokot, a hatalmas népvezért, kit sok vallásos vakbuzgó amerikai szent áhitattal hallgat és vall prófétának, s mint Isten küldöttjét üdvözöl.

A kikötőből egyenesen a számunkra fogadott szállásra, a «Galt-House»-ba mentünk.

Márczius 3. 1852.

Délelőtt a Kossuth szállása előtti téren őt látni vágyó kíváncsi, folyvást hurráhzó nép tolongott, kiknek végre az erkélyről magát megmutatta, s eloszlásra őket csak azon ígéretével bírhatta, hogy holnap a népgyűlésen őket látni reményli, s ott őtet hallani fogják beszélni. Este 10 órakor a németek magyar nemzeti színű lámpákkal, lobogókkal és zenével jöttek a Kossuth szállása elibe, s ott majd egy óráig igen szépen daloltak és zenéltek, mit Kossuth helyett nekik Pulszky köszönt meg s azon jó reménnyel, hogy holnap hallani fogják Kossuthot, vígan, nagy hurráhzással szétoszlottak.

Márczius 4. 1852.

E napra egy nagy nyílt téren tartandó népgyűlés volt tervezve de a zord idő miatt a nép egy nagy üres dohányraktárba gyűlt össze. A helybeli polgári katonaság díszruhában, fegyverben, ágyúkkal, s zenével jött Kossuth szállása elé, hol daczára a szakadó hideg esőnek, több mint 10,000 nép gyűlt össze, s innen Kossuth környezőivel húr tókon a népgyűlésbe vitetett. A hely e célra igen alkalmatlan volt. Az óriási raktárban körül egy faoszlopokon álló, fagerendákra deszkazott széles karzat volt, mely szintén raktárul szokott szolgálni, de most

majd egészen üres volt. A földszinti rész tele volt néppel, s minthogy a sok oszlop miatt Kossuthot mindenünnen nem lehetett látni, úgy látzott, a jobb helyeket keresők, különösen a karzaton, oly nagy kopogást, az ide-oda szaladgáló gyermekek oly iszonyatos zajt, dörömbözést csináltak, hogy Kossuth beszédjét már abba hagyni, s azt közlés végett a sajtónak által adni akarta; de sejtven, hogy ezen, őt akadályozni akaró dörömbözés, zaj, a rabszolगतartó államokban igen nagy számban levő szabadság ellenségei által van *rendezve*, beszédjét a nagy zajban is folytatta, s bevégezte, bárha azt a mintegy 30,000-nyi népnek csak egy negyed része hallotta.

A gyűlésből kijövetelkor hallottunk először Amerikában égdörgést.

Március 5. 1852.

Ma Kossuth környezetével az itteni németek által egy protestáns templomban tartott csinos népgyűlésbe ment, hol a kizárt alkalmatlankodó gyermekek csak az ablakok alatt kívül lármáztak, de ben rend és csend volt. Kossuth, bemenetelekor örömjajjal, hurrázhással fogadtatott, s a tágas papi szószékbe felvezettetvén, miután egy pap által a magyar ügyért egy szép ima mondatott angolul, igen szép lelkes német beszéddel üdvözlötetett. Ezután öt negyed óráig tartott igen szép politikai beszédet mondott német nyelven, mely a díszes hallgatónak nagyon tetszett. Beszédjében mondá azt, hogy Magyarország és Németország szabadsága nélkül Európának nem lesz szabadsága; Európa szabadsága nélkül ivedig nem lesz állandó szabadsága Amerikának. Ki mondá továbbá, hogy bármit határozzon is a kongressus a magyar ügyre nézve, nincs hatalom a földön, mely ma már az amerikai szabad népet az európai szabadságérti tetteges fellépéstől visszatartóztassa, stb.

Kossuth elvégezvén beszédjét, a nőtársulat szónokja felment hozzá az emelvényre, s hátor, rövid beszéd után átadta neki a közöttök a magyar ügyre összegyűjtött összeget, mire Kossuth röviden, nyájasan válaszolt, s a közönség szétoszlott.

Ez nap este a magyar ügy javára, a «Mozart-Hall»-ban adott hangversenybe voltunk híva, hova Kossuth is eljött nejével, s a terembe léptekor roppant hurrázhással s tapsolással fogadtatott. A bemenetdíj 2 fjt volt. A zenekar tizenöt tagból állott s jól játszott. Az éneklők közt volt egy-kettő jónak mondható. Említést érdemel, hogy az üdvözlő dal szövegét Szénási Gedeon, 1841-ben Erdélyből kiköltözött magyar,

most louisvillei orvos írta magyarul, s azt hívé francia menekült neje énekelte, a maga által hozzá készített szép dallamon. Egyébiránt az egészség illetőleg annyit mondhatni, hogy az ilyen hangverseny Magyarországon megbuknék, s itt megtapsoltatok. Mert a szépművészet az Egyesült-Államokban még csecsemő gyermek. A szép festmények és faragványok majd mind Olaszországból jönnek. A zenetanítók is majd mind Európából átvándorolt, nagyobb részint kontárok; de az európai jeles zeneművészek iránt nagy tisztelettel s becsüléssel viseltető közönség, mert a zenét kedveli, őket is jó szemmel nézi, s Ítéletében nem szigorú. Az itteni jeles zenészek s operaénekesek vagy Európából jönnek, vagy ha itt születtek is, németek vagy olaszok. Az amerikai csak a gyárat s kereskedést kedveli kiválóan.

Ugyanez nap két rendbeli katonai küldöttség jött «Kossuth kormányzó»-t üdvözleni, teljes díszben; kiket Kossuth — maga is, és katonai rangú környezői szintén díszruhában s kardosán — fogadott, s rövid megköszönés után mindnyájával kezét fogott.

Ugyanez nap éjjel Kossuthnak igen szép cijenét adtak. Megemlékést érdemel az, hogy a többek között a «Kör»-t is játszották, de rendkívül lassú ütemmel, a frisse pedig rosszul ment.

Louisville, Kentucky rabszolgatartó állam fő kereskedő városa, az Ohio folyó balpartján, Cincinnatin alól .29 n. mérfölddel. Fekvése és a környező vidék gyönyörű. A város sok pontjáról pompás kilátás van az Ohio folyóra, mely itt közel 400 öl széles. Louisville, mely a zérus felett 70 lábbal magasabb lapályon terül el, egymást derékszög alatt metsző utcákkal van szeldelve. Ezek közül nyolez szép, 00—120 láb széles, a folyóval fut párhuzamosan keletről-nyugatra, és mintegy 30 utca, melyek mindegyike 60 láb széles, ezeket keresztbe vágja délről-éj szakra. Az utcák mind kövezettek, és gázzal világítottak, s két oldalon fákkal kiültetettek. Louisvillenek vannak sok szép középületei, intézetei, u. m. az orvosi egyetem, melyre a város 100 ezer forintot költött s 1852-ben 356 tanuló volt benne; több iskolái; vakok intézete; 2 árvaház; kereskedelmi társulat könyvtára; matróz-menház, stb., 40 templom és 2 izr. imaház; egy börtön, 5 bank. Van benne hat napi és hét heti hírlap és egy havi orvosi hírlap. Louisville nagy kereskedő város; 1850-ben a kereskedése 100 millió forintra volt becsülve; de ipara se megvetendő, mert az 1850-ben kiállított ezikkel 12 millió írtra becsültettek. Lakosai száma 1830-ban volt 10,341, 1840-ben 21,210, 1850-ben 43,196 és 1852-ben 51,726.

Márczius 7. 1852.

Délelőtt 10½-kor Kossuth egész környezetével az «Emperor» nevű nagy folyamgőzösön volt. A parton ágyúk dörögtek s a hajó fedélzetén zene harsogott, a mi nem kevésbé lepette meg bennünket, tudva azt, hogy az amerikai vallásos nép a vasárnapot zsidó, modorban egész szigorral megtartja és ezen a napon nem szent zenét még magánházakban sem tűr el, nem hogy közhelyen, nyílt téren engedné meg. Ezen szokástól eltérés is mutatja, hogy mily előzékenységgel viseltettek Kossuth iránt. Tizenegy órakor hajónk megindult, s a kikötőben nyugvó hajókon és a parton zsúfolva álló néptömeg ujjongása és egy gőzösnek ágyúzása között a folyón lefelé haladtunk Saint-Louisba. New-Albanyban a zenészek tőlünk búcsút véve partra szállottak, mi pedig egész nap erdővel benőtt sziklás partok között haladva, futottunk célunk felé.

Márczius 8. 1852.

Egész délelőtt alacsony partok között úsztunk, kivált a bal oldalon többnyire semmi part sem volt, mert az épen ekkor áradásban levő Ohio — mely a Mississippibe szakadásához közel oly széles, mint a Duna Pestnél — vízzel borította a termékeny ugyan, de egészen erdővel borított lapos vidéket.

Délután 3½ órakor az Ohio és Mississippin összszakadása között néhány házból álló Cairo nevű falu alatt állottunk meg néhány perczig. Hajónk eddig óránként 4 n. mérföldet futott. Itt felfordultunk a Mississippibe és ez nap és éjjel mindig alacsony futóhomok-partok között haladtunk. Éjjel erős széllel nagy eső esett, rettenetes dörgéssel s vilámlással; s hajónk a kanyargó, szigetes és homokzátanyos folyón a nagy setétség miatt nem mervén haladni, egyik part mellé húzódva, várta a két óráig tartott vihar elmúltát.

Márczius 9. 1852.

A Mississippin is mindig erdők között mentünk; hanem itt már csak a jobb part volt alacsony és futóhomok, a bal pedig magas és sziklás. A Mississippin óránként három német mérföldet haladva hajónk, délután 3-kor Saint-Louis alatt állott meg s egy pár percz alatt, kívül-belül kíváncsi néppel lett tele. A parton a német tüzérek három

agyúval durrogattak, s a 10—15 ezerre menő bámuló nép ujjongott, ordított. A kocsikra nem győzvén várni, kiszállottunk, hogy a nem messze eső hotelbe gyalog megyünk; de a tolongó kíváncsi néptől menni nem lehetett, és hogy a rettenetes nyomástól szabaduljunk, egy legközelebb eső boltba menekültünk Kossuthal és a nőekkel, hol aztán a kocsik előállítását bevártuk. Innen, elől menve a polgári gyalogság és tüzérség, zenével, a «Planters' House» nagy vendégfogadóba vitettünk, hol Kossuth az erkélyre kilépvén, a 15—18 ezernyi nép kíváncsiságát a maga láttatásával s rövid köztetszéstí beszéddel kielégítette, s azután a nép csendben szétoszlott.

Márczius 10. 1852.

A németek 50—60 személyből álló éneklő kara, száz meg száz színes lámpa világításánál néhány igen csinos dallal tisztelték meg Kossuthot. Mintegy 3—4 ezer nép foglalta el az utcát a Kossuth szállása előtt. Kossuth nem akart hozzájuk beszélni, mert boszantotta őt az, hogy az itt prédikálással s tanítással foglalkozó 35 jézsuita izgatása következtében nemcsak az írlandiak, kik bigot r. katolikusok, hanem még a mívelt németek  $\frac{1}{3}$  része is (mintegy 10,000), kik katolikusok, Kossuthnak és annálfogva a szabadság ügyének is ellenségei; boszantotta az, hogy az ő fogadására választott bizottmány részvétlen, hanyag, hogy semmit sem rendez az ügy előmozdítására; és ezeknek a következtében az adakozás gyér s a magyar kölcsönjegyek nem igen vásároltatnak; de mégis, miután a hozzá felment küldöttség őt nagyon kérte, hogy szóljon egy pár szót az őt hallani, őt látni vágyó lenn várakozókhöz, kik mély tisztelői s a magyar ügynek buzgó barátjai; miután Kossuth nekik őszintén elmondta méltó neheztelése okait, és ők a bajon segíteni Ígérkeztek, az erkélyre kiment és a tiszteletadást ékes német nyelven, az utczai népnek megköszönte.

Másnap a rendező-bizottságnak szinte őszintén elmondta a mi szivén feküdt s azt mondá, nekik, hogy ő holnap nyílt téren fog a néphez beszédet tartani, és többet senkinek sehol nem fog beszélni, mert nem tud nekik mit mondani, nem tud rólok jót szólni, és hogy 13-dikán Sant-Louist elhagyja.

Erre nagy mozgás lőn a városban. A bizottmány és a magyar ügy barátjai félve a szégyentől s a jézsuita párt győzelmétől, a rokonszenv minél zajosabb nyilatkoztatására, gyűlések rendezésére, társula-

tok alakítására, segély-gyűjtésre, s kölcsön-jegyek minél nagyobb számban eladására mindent elkövettek.

A helybeli francziák küldöttsége ma este adta által üdvözlőiratát Kossuthnak, mely alkalommal igen szépen s lelkesen válaszolt francziául.

Márczius 11. 1852.

Ma a német polgári tüzérség által adott tánczvizgalomba hívtak bennünket, Kossuth környezőit, s a díszesen öltözött küldöttséggel el is mentünk négyen szinte katonai öltözetben. Midőn a terembe léptünk, a táncz megszűnt, a tüzérség fegyverrel tisztelgett, s a közönség hurrázhott és tapsolt. Több nevezetesebb egyéneknek bemutatattunk, s azután a társaságba vegyülve, melyben más csapatbeli polgári katonák is voltak jelen, jól mulattunk reggel 4 óráig. Az egész táncz vizgalom úgy ment, mint a cincinnatii, melyet már leírtam, azon különbséggel, hogy itt szoptatós asszony is volt jelen csecsemőjével; és hogy volt több 6—10 éves gyermek, kik a teremben szintén tánczolvé, mindig láb alatt voltak s alkalmatlankodtak. — Említést érdemel, hogy a teremben oly nagy lévén a por, hogy fekete ruhára ujjal írni lehetett, a padlót vízzel locsolták; a táncz- és társalgó-teremben egyre szivaroztak és bagóztak.

Meg kell it jegyezmem azt, hogy az Egyesült-Államokban vasuti-gőzkömpí várótermekben, gőz- vagy lóvonatú vasúti kocsikban és omnibuszokban, táncz- vagy más termekben, szóval oly helyeken, hol nők is vannak vagy jelenhetnek meg, a dohányzás (azaz dohánynyal füstölés) szigorún tilos. Es hogy mégis a most leírt tánczvizgalomban füstöltek, onnan váu, mert itt a nép német volt, ezek pedig e tekintetben az amerikai szokástól eltérőleg, *magok között* az eféle Európából magokkal hozott szokást megtartják és az azokhoz szokott nejeik s leányaik e tekintetben nem oly kényesek, mint az Amerikában született s nevedett «yankee»-k.

Márczius 12. 1852.

Ma délután 4 órára egy köztérre népgyűlés volt rendezve. Az eső szakadt; azt hittük, hogy a gyűlés elmarad, s meglepetésünkre 3½-kor a helybeli polgári katonaság, díszruhában, fegyverben, a tüzérség ágyúkkal, több társulatok zászlókkal s jelvényekkel, a bizottmány és

rendőrök lóháton Kossuthért jött szállására; és 3½ órakor a menet harsogó zene mellett megindult, s a roppant néppel tömött, lobogókkal díszített utczákon, melyekben az ablakok fehér kendőket lobogtató szép nőkkel voltak tele, meghordozván Kossuthot, a kitűzött térre érkezett. Midőn Kossuth környezetével és a bizottmánynyal a tér közepén felállított emelvényen helyet foglalt, 14—15 ezer torokból jövő hurrali üdvözölte. Ha az idő szép, hihetőleg e szám másfél annyi lett volna, de mind az odamenés, mind az ottlét és hazamenés alatt az eső szünet nélkül szakadt, s a fellelkesült nép bokáig érő sárban tolongott a menetben s állott és türelemmel hallgatta a téren Kossuth magasztos és ékes beszédét, melyben a magyarországi és irlandi római katolikusok mellett nagy hévvel beszélt, s felvilágosította a hallgatókat, hogy ő a katolikusoknak és irlandusoknak nem ellensége, mint a városukban lakó jézsuiták a néppel el akarják hitetni, hanem barátja. Keményen kikelt a jézsuiták ellen, kik ellenségei a szabadságnak és felvilágosodásnak; kik, mint a római katolikus vallásra veszedelmesek töröltettek el már egy ízben maga a pápa által. Kossuth roppant tüzzel s lelkesléssel beszélt, s ügye igazságábani büszke önérettel hívta ki küzdterre az alattomos tisztelendő atyákat (kiknek közel levő házuk ablakai mögül volt szerencsájük e vádbeszédet hallani); mert ő — monda — csak nyílt ellennel szeret vívni, s ígérte, hogy ha kell, majd bő adatokkal szolgál ezen tisztelendő atyák vérrel és gonoszsággal teljes történetéből.

A nép e váratlan, bátor megtámadás által egy pillanatra meg volt lepetve és síri csendben hallgatott; de azután számtalanszor szünni nem akaró roppant hurráhal, tapssal és üvöltéssel nyilatkoztatta tetszését és hasonérzelmét, mire egy ízben ágyúk is dörögtek, a nép nyilatkozatát megpecsételve. — Beszéd után az ágyúk üdvölvései zárták be a gyűlést, s a roppant népség, nem rendben mint jött, hanem tömegesen tolt a Kossuth szállásához, hol ő az elázott katonaságnak s polgároknak az erkélyről megköszönte a kitüntetett rokon érzelmet. Ezután ők jó kedvvel s hurráhzva oszlottak szét.

Márcezius 18. 185-2.

Délután 4 órakor Kossuthal a németek által rendezett gyűlésbe mentünk, melyben a magánosán menő férfinak 3 dollár magyar kölcsönjegyet kellett felmutatnia, a nővel menőnek pedig 5-öt. A kis terem fulladásig tele volt a mintegy 1000 hallgatóval; az épület előtt pedig kétannyi állott, irigylve a boldogságát a benlevőknek. Ezek

folyvást hurráhtak s Kossuth nevét kiabálták. Látva Kossuth, hogy azok, míg magát nekik meg nem mutatja, lármájokkal alkalmatlankodni meg nem szűnnek, mielőtt a hozzá intézett lelkes beszédre válaszolt, az erkélyre kilépett, s először német, azután angol nyelven a népnek íranta mutatott figyelmét megköszönte. A Kossuth látásával és hallásával kielégített nép nagy huráhzás közt jó kedvvel szétoszlott. — A terembeni nép is Kossuth kitűnő beszédét igen nagy tetszéssel fogadta. Beszédje elején Kossuth bemutatta a közönségnek szellemi s politikai barátját *Ujházy Lászlót*, ki igen nagy tetszéssel és tapsal fogadtatott. — Kossuthot beszédje után a bizottmány szállására kísérte; az együtt maradt hallgatóság a bizottmány visszatérése után a magyar ügy felett tanácskozott és határozott.

Márczius 14. 1852.

Vasárnap volt, s Kossuth, mint eddig még Amerikában minden vasárnap tette, templomba ment. Templom után pedig Müge Károly saint-louisi polgár lakk-vásongyárosnak a várostól nem messze cső birtokán levő szép lakhelyére ment ebédre Ujházyval s néhányad magával.

Márczius 15. 1852.

Délután a «Wymen's hall»-bán tartott népgyűlésbe ment Kossuth környezetével, hova a mintegy 800 főnyi hallgató 5 dollárjával (leírtjával) bocsáttatott be. Itteni beszédje Kossuthnak alkalomszerű márczius 15-ki emlékbeszéd volt. Elősorolta benne s igen érdekesen mondta el, hogy 1848 óta márczius 15-dikén és általában márcziusban mi történt. Nevezetes volt ezen beszédjében Batthyányi Kázmér és Szemere Bertalannak a világgal megismertetése. Elmondta, hogy miért protegálja azokat most az a Napóleon Lajos, ki őt Franciaországon át nem eresztette. A beszéd rendkívül tetszett a közönségnek, melynek <sup>2</sup>/<sub>5</sub> része díszes hölgyekből állott. Beszéd után Kossuthot szállására kísérte környezete, de a gyűlés még együtt maradt, a magyar ügy felett tanácskozandó.

A jézsuiták írkáltak ugyan a katolikus lapban Kossuth ellen, hanem az mind csak alaptalan, eredménytelen, epés kifakadás volt; de az ügyünk iránti rokonszenv, különösen a németek részéről, nagyban mutatkozott; a segélypénz minden felülről szépen szivárgott be; a nők

gyűléseket tartottak s pénzt gyűjtöttek; a gyári munkások napi díjaik egy részét Kossuth kezébe hozták; a kölcsönjegyeket gazdagok és szegények váltották; egy a magyar ügyért lelkesülő szegény kézművesnek pénze nem lévén, mivel a magyar ügyet segítse, Kossuth kezébe, ennek vonakodása daczára is, arany óráját tette le.

Saint-Louis, Missouri állam kereskedő városa, fekszik a Mississippifolyó jobb partján, a Missouri folyónak abba szakadásán alul  $4\frac{1}{2}$  oszt. mérföldéi; New-Orleans tengeri kikötő városán fölül pedig 280 oszt. mérföldéi, a  $38\frac{1}{2}$  fok északi szélességen. Hossza a Mississippipartja mentén  $1\frac{2}{3}$  oszt. m. f., szélessége pedig  $\frac{2}{3}$  o. mérföld; de a sűrűn beépített része csak 72 o. m. föld hosszú és  $\frac{1}{4}$  o. m. f. széles. A 60 láb széles utcák, kevés kivétellel, egymást derékszög alatt vágják. A kikötő mentén futó utca 100 láb széles és az azon levő szilárd, nagy raktárak szakadatlan hosszú sora a vizen a városhoz közeledőre nagy hatással van. A folyó mentén azzal párhuzamosan futó három utca egészen nagybani kereskedéssel van elfoglalva, míg a Fourtli (4-ik) utca Sant-Louis «*váci utczá*»-ja. A folyóval párhuzamosan futó utcák nevezetnek 1-ső, 2-dik, 3-dik, 4-dik szám; az ezeket derékszög alatt szelő s a folyónál végződő utcáknak pedig valami erdei fa neve van. A Lafayette-téren kívül alig van a városnak több figyelmet érdemlő tere.

1829-ben csak négy templom volt Saint-Louisban ú. m. 1 katólikus, 1 presbyterian, 1 episkopál és 1 baptista; és most 1852-ben van 60. Több nagyszerű középületei vannak, melyek között említést érdemel a megyeház, mely négy utczával van körülvéve és 1 millió forintba került. Vannak több nevelő és jótékony intézetei, mind virágzó állapotban. Van a városban 25 nyomda, nyolcz napi, több heti és két havi hírlap, Saint-Louisban annyi a német, hogy 4—5 német hírlap jelen meg.

Saint-Louisban a telkek ára mesés módon nevedik; p. o. egy telek, melyet 1826-ban 800 írton vettek most 60,000 frtot ér. 1831-ben egy 337 □ öles telek vétetett, 3200 frton, most 44 ezer frtot ér; 1833-ban egy nagy telek vétetett 12,000 frtért s most az 364,000 frtot ér, stb. efféle. A városon kívül eső földek ára is nagyon sebesen emelkedik. A mit 1846-ban meg lehetett venni 150 frtért holdját, most 2000 frtot ér holdja.

Van a városnak nagy vízvezetéke és gépgyára.

Nevezetesebb iparága a liszt- és cukorkészítés. Van 10 nagy dohánygyára, sok vasgyára, vasöntödéi cs gépgyarái.

Gőzhajózása igen nagy kiterjedésű, 1852-ben Saint-Louisba 8184 gőzhajó érkezett.

Saint-Louisra, kereskedelmi szempontból, nagy jövő vár, mert a két nagy tengert kötő út közepe táján fekszik, a földgömb legszebb földművelő vidéke középehez közel csaknem azon a központon, hova a Mississippi, Missouri, Ohio és Illinois folyók irányulnak. Kétség kívül az ő rendeltetése, hogy rövid időn azon vidéknek, melyet ezen vizek öntöznek, nagy befogadó és szétosztó raktára legyen.

Saint-Louisban az első ház épült 1813-ban. 1820-ban a lelkek száma volt 4094, 1830-ban 0094, 1840-ben, 10,469; 1850-ben volt 75,204 és 1852-ben 94,819.

Márczius 16. 1852.

Elterjedvén a városban a Ilire, hogy Kossuth ma este «Aleck Scott» gőzösön New-Orleansba fog indulni, a kikötő-partot roppant néptömeg lepte késő estig, a midőn részint megunva a várakozást, részint azt híve, hogy már ily későn nem megy Kossuth a hajóra, eloszlott, haza ment s a kikötő csendes lett. A hajó kapitánya ekkor — ki hajóját ingyen szállítással ajánlotta fel Kossuthnak — hírt adván szállásunkra, 9 óra után csendben a nagy és szép «Aleck Scott» gőzösre szálltunk, hanem a Mississippinek nagyon szigetessége és homoktor - latossága miatt csak hajnalban indultunk el lefelé. Velünk jött Ujházy László menekült derék hazánkfia és Pomutz György is, kik a Jowa államban «New Buda» (Új-Buda) nevű magyar telepet, az ottani hideg éghajlatot melegebbel cserélendőek fel Arkansas államba utaztak.

A Mississipi itt is már csaknem olyan nagy, mint a Duna Pest-nél, de minthogy az alacsony futóhomokpartokat folyvást szakgatja s abból homok-torlaszokat és számtalan szigeteket alkotva sok ágra oszlik, a víz mélysége nem nagy s a hajózható meder nagyon kanyargó Cairóig, hol az Ohio is már bele szakad; az éjjeli hajózás rajta nagyon veszélyes, annyival inkább, mert a víz magával a leszakgatott partokból roppant mennyiségű tüsköt, fatörzsöt s egész kiszáradt fákat is ragad magával, melyek vagy úszva neki mennek a hajónak, vagy megfeneklenek s a hajót belikasztják. Evenkint számtalan gőzös vesz el ekép, vagy homok torlatra futva, vagy víz alá merülve.

Március 17. 1852.

Este 7 óraker Cairó alatt állott meg hajónk, hol másnap délután 4 óráig roppant nagyszámú gyapotbált vett be, azt New-Orleansba viendő. — Ma és a következő két éjjel oly hideg volt, hogy a hajó fedezetén állott kádban a víz késfok vastagságyaira fagyott. — Március 20-dikán este 9½ óraker Napóleonnál állottunk meg, hol Ujházy és Pomutz kiszállottak.

Március 21. 1852.

Este 8 óraker Wicksburgnál állottunk meg, hol Kossuth nejével Pulszkynéval, Hajnikkal, Grechenekkel és hű szolgájával Gressákkal, kiszállottak, onnan másnap «Mississippi állam kormányzója látogatására, ki a magyar ügynek nagy barátja, Jacksonba rándulandó. Mi pedig a viszontlátásig tőlök búcsút véve utunkat New-Orleans felé folytattuk.

Március 22. 1852.

Reggel 7 óraker a joqb parton Nächst értük, melynek egy része lapos dombon terül el, míg más része a part mentében a domb alatt húzza meg magát zöldelő erdőtől környezve. — Nachsen alól dél tájban egy helyen, hol a gőzhajótulajdonosnak faraktára volt, fabevétel végett megállottunk. Gyönyörű tiszta, napos, meleg idő volt. 3—4 nappal ezelőtt még lombtalan erdőkkel szegélyezett partok között futottunk, a még szunnyadozó természet komor kinézésűvé tette a vidéket, melyet a hajó magas fedélzetéről téli kabátba ' burkolva, merengve, mélán szemléltünk. És most mintha hajónk a tündérek országába jutott volna, az üde, meleg, friss, tavaszi illatos levegőben vékony ruhában nyüzsgtünk a hajó fedélzetén — dehogya a hajó fedélzetén; a mint hajónk a parthoz kötött, a mint a padlódeszkák kinyújtattak s mi megtudtuk, hogy ott egy órát töltünk, mint a tavasz első melege által köpüjőkből kicsalt méhek, kiröpültünk a partra, s a virágokkal tarkázott zöld gyepen mint gyermekek futkostunk s heverésztünk egy darabig; azután egy közel levő «plantation» (ültetvény)be vitt be kíváncsiságunk. Az úri lakban senki se volt otthon, azért nem volt ki bennünket vendégeül fogadott volna. Az egyszerű, de csinos és kényelmes épület zöld lombos erdővel környezett, gyönyörű virágos

kertben volt. Itt már láttunk szabadban nyíló rózsákat, kaméliákat, oleandereket s más virágokat. Hajónkhoz vissza az erdőn mentünk keresztül, melyben a tavasznak örvendő vidám madárkák hangversenyében gyönyörködtünk. Láttunk itt már zöld ugyan, de már nagy földi epreket, piros fabogyókat, pillangókat, gyíkokat stb. Különösen tűntek fel nekünk sok vén fák, melyeknek lombjai alig látszottak a rólok sűrűn nagy csomókban hosszan csüngő, barnás színű, vastag czérnaformá szálakból álló élősdi növénytől, melyet a fákról leszoktak tépni, s midőn a növényt a külső borítékjától megszabadítják, ott marad a közepe, egy lószőrforma hosszú, fekete, ruganyos szál, melylyel kereskedést űznek, mert az lószőr helyett derékaljak s divánok töltésére használtatik a szegényebb nép által.

Márczius 23. 1852.

Ma mindig róna, a víz mentében 5—6 száz öl szélesen kiirtott és czukornáddal ültetett termékeny partok között haladtunk. Faluk, várososok itt nincsenek, hanem csak úgynevezett plántációk (ültetvények). Minden birtokos a maga nagy kiterjedésű birtokán fákkal s virágokkal díszlő kert közepén épített csinos mezei lakban lakik. Ehhez közel két sorban vannak két-két szobából álló apró házak, melyekben az ültetvényhez tartozó földművelő szerezsen rabszolgák laknak családjaikkal.\*

Cairótól New-Orleansig a Mississippi — igen kevés helyet kivéve, hol röviden tartó dombos part van — mindig oly alacsony róna földön folyik, mint a Tisza, rendkívül kanyarogva s számtalan szigeteket alakítva, hogy a most megáradt folyó vize a parttal színben volt, igen sok helyen pedig a síkságot jobbra-balra beláthatlan messzeségekre borította, s az erdőirtással foglalkozott, fahasábokból összerótt házikókban lakó települöket birtokaikból s házaikból ürgeként kiöntötte. A Mississippin utazás általában rendkívül unalmas, mert, néhány parti várost vagy falut kivéve nem lát az utas egyebet, mint többnyire fűz-, nyár- és nyugati platán-erdőket. A folyó melléke, rendkívüli ala-

\* A hatvanas években az Egyesült-Államokban dühöngött belháború legfőbb eredménye lett a déli államokban létezett rabszolgaság eltörlése. Rabszolgák helyett a nagy ültetvényeket feketék művelik ugyan, de vagy fizetésért vagy részben. Sok ültetvényen, hol a rabszolgák szerették urokat, a rabszolgák megmaradtak ugyan helyükön, de nem mint rabszolgák, hanem mint szerződött munkások.

csonysága, ingoványossága miatt nagyon megnépesedett nem is lehet soha. A Mississippi Cairón alól majd New-Orleansig kétszerte-háromszorta is szélesebb a Dunánál, de New-Orleansnál oly keskenyre összehúzórt mint a Duna, s ennek természetes következménye, hogy vize oly mély, hogy tengeri nagy hajók felmehetnek New-Orleans alá.

Ma délelőtt 11-kor a new-orleansi kikötőben állottunk meg. A lakosság már tudva azt, hogy Kossuth a hajóról Wicksburgnál kiszállott, semmi tüntető fogadást nem rendezett, hanem mi a környezetéhez tartozók a fogadó küldöttség által, mint a város vendégei, a «Saint-Louis ü nevű pompás nagy vendéglőbe szállásolta ttunk, hol Kossuth számára is már több szoba és fogadó terem volt elfoglalva.

Márczius 26. 1852.

«Alexander Scott» gőzhajón délben Kossuth is megérkezett. Minthogy érkezése ideje előre tudva nem volt, nyilvános, rendezett fogadtatása nem volt, s azért mire a városban a hír szétfutott, hogy Kossuth a kikötőbe érkezett, s a nép kezdett oda tódulni, ő a Saint Louis hotel»-be mint magánszemély már a legnagyobb csendben be is szállott.

Kossuth és a szabadság ügye iránt oly hideg, mondhatni ellenséges érzelmű várost, mint New-Orleans, körutunkban nem találtunk. Ennek oka az, mert New-Orleans rabszolgatartó államban rabszolgatartó város s a «szabadság» szó alatt a rabszolgák szabadságát rejlem vélik, ők pedig erről hallani se akarnak, attól ők irtóznak; a másik ok az, mert Clay Henrik, az ő kedvencz emberök, kit most prezidenssé szeretnének tenni, ki a rabszolgatartásnak nagy pártfogója saz európai ügyekbe avatkozásnak nagy ellensége, Kossuthnak nem elvbarátja; és ezt a jézsuiták és whigek (Magyarországban pecsovicsok) felhasználva iparkodtak a népet ellen felingerelni, vagy legalább tőle elidegeníteni. Ez utóbbi nekik meglehetősen sikerült is, mert Kossuthnak egész ittléte alatt a rokonszenvnek semmi jele nem mutatkozott, tiszteletére zászlók nem lobogtak (kivéve Puneki J. Szegedről került magyar fiúnak, ki most már amerikai polgár, «Kossuth-kávéház című kávéházát); nagyszerű tüntetés nem volt, kivéve, hogy a polgári katonaságból a szabadérezelmű tiszték és vitézek zenével, lobogóval, díszruhában jelentek meg Kossuthnál tisztelgés végett; «magyar-barátársulat»-ok nem alakultak; a magyar ügyben gyűléseket nem ren-

deztek; pénzt a magyar ügyre nem ajándékoztak; a magyar kölcsönjegyeket nem igen vásárolták, sőt az első napokban még hírlap se akadt mely a Kossuth beszédjét közlés végett elfogadta volna.

Hogy Kossuthnak hideg lesz fogadtatása már az ő megérkezése előtt gyanítottuk mi, kik előtte ide érkezünk, mert irántunk az egész város nem csak hideg volt, hanem voltak, kik még boszantottak is bennünket. Például egyszer Pulszkyval néhányan a városban szétnézés végett az utezákon járkáltunk, egy kis csoport mindig velünk járt, s hol elünkbe tolakodott, menésünkben mintegy gátolni akarva, szemünkbe bámulva, hol hátunk mögé maradtak s csípős észrevételeket tettek hallásunkra. A többek között egy közülök fenhangon mondta hozzánk: «we are all Claymen» (mi mind Clay-emberek vagyunk). Erre Pulszky hidegen s komolyan azt felelte: «és mi mind vas emberek vagyunk i>»). Ezen szójátékos felelet megtette hatását. Clay agyagot tesz, szó szerint ők azt mondták, hogy ők mind agyag emberek; erre mondta P., hogy mi meg mind vas emberek vagyunk. Látván a csöcselék nép, hogy rajtunk ki nem foghat, tőlünk elmaradozott, és sétánkat békében folytattuk.

Márczins 30. 1852.

Így jött el a mai nap, melyre volt hirdetve, hogy Kossuth este 7½ órakor szabadtéren fog a néphez beszélni. Tudva ellenségeink gyűlölségét, tartottunk tőle, hogy az est sötétségét Kossuth ellen fel fogják használni. Eljött az indulási idő. Mi környezői s az Aleppoból megszabadult honfi- és baj társaink, névszerint Eiala János, Albert Anzelm, Árvái László, Hollán Hugó, Baróthy László és Nemegeyi Bódog, kardokkal, revolverekkel fegyverkezve, tusára is elhatározottan, ha kell, Kossuthért, elkísértük őt a Laíayette-térre s az ott felállított állványon körülfogtuk; az állványt pedig körülvettek a polgári katonaságból azok, kik Kossuthot szerették, csodálták, mondhatni imádták, teljesen fegyverkezve, sőt, mint hallottuk, éles töltésekkel is ellátva. Az állvány körül lámpák és terpentín-urnák világánál mintegy 5—6 ezrenyi nép tolongott, vágyva látni és hallani Kossuthot. Az állvány egy kopott magyar és több amerikai lobogókkal volt díszítve. A nép eleinte csak kíváncsi, de hideg volt, alig fanyarodott ki belőle egy-két «hurrah!» Kossuthért; hanem a mint Kossuth beszédjében a Clayveli beszédjére és viszonyára nézve magát a nép mint bíró elé állította; a mint a dolgot tisztán a maga valóságában előadta, s bátran, hízeltés nélkül a Clay iránti véle-

ményét s érzelmét kimondotta, hogy t. i. ők ugyan elvben nem egyeznek, de ő Clay személyét tiszteli, tudományát elismeri s a népnek hozzá való ragaszkodását méltányolja s neki hosszú életet kíván, a tömeg örömeiben ordított s Kossuthnak számtalan hurráht kiállott. Megkísértették ugyan a Kossuth ellenségei, fogadott gyermekcsoportok által, a nép háta mögötti ordítózás, süvöltözés által a beszédet akadályozni; de ennek a figyelemmel hallgató nagy tömeg ellenében sikere nem lett.

Az ünnepély énekkel, dalokkal, zenével kapcsolatban volt tervezve, de a dalnokok és zenészek a beszéd közepén érkeztek a helyszínére. Semmi rendetlenség nem történt, s szépen haza oszlottunk. Másnap Kossuth beszédjét már több lapban lehetett olvasni.

New-Orleansban léte alatt Kossuth egyszer elment a franczia operába is, hol a közönség mind bemenésekor, mind kijövésekor sokszoros hurráhval tisztelte meg.

New-Orleansban létünk alatt nevezetes volt az ottani különféle nemzetiségű összes emigrációnak tisztelgése Kossuthnál küldöttei által. Üdvözölték őt Kossuthot magyarul, németül, francziául, olaszul és lengyelül, mire ő külön-külön válaszolt magyarul, németül, francziául, olaszul, tótul és az összes hallgatóság kedvéért angolul, és így hat élő nyelven.

Amerikában rendszeren minden nagy hotelben van egy nagy ivóterem (bar-room), melyben nem csak a hűtel vendégei, hanem bárkik is kaphatnak nemcsak szeszes italokat, hanem villásreggelit is igen jutányosán; minthogy pedig a jövedelmet leginkább a szeszes ital fogyasztás adja, hogy ezt minél jobban nagyobbítsák, rendszer szokássá van bevéve, hogy a ki egy pohár szeszes italt kér (melynek ára rendszeren 20 kr.), ahoz külön fizetés nélkül kap egy tányérka valami ételt választása szerint egy szelet kenyérral, ha ez nem lévén neki elég, többet kér, természetesen azért fizetni kell. Ilyen ivó- vagy ozsonnázóterem volt a hotelünk közepén levő nagy «rotundá»-ban, melynek oldala félig körül mint egy gyógyszertár, csinos polczokkal volt borítva, mely czifrábnál-czifrább felüatú különféle boros- és szeszes-üvegekkel volt rakva; a polcz előtt végig futó széles polczon, kívül a különféle hideg és meleg ételek voltak, nagy fémtálakban, fémborítékok alatt, a melegeket alattok égő szesz láng tartotta folyvást melegen. Ezen kívül 3 láb távolságra, a polczok előtt végig egy fehér márvány tetejű 2 láb széles «pudli» nyúlt végig, a mely mellé kívül a villásreggelit evők számára kartalan kerek ülésű székek voltak rakva oly sűrűn, mint elfértek. Ozsonna-időtájban, azaz délben, ezen nagy terem tömve volt

evő-ivó néppel. Ennek oka az, mert az üzleti nép reggel 8-kor reggeliz otthon s csak este hat óraker meg hazra ebédre, délben csak egy-két villásreggelit eszik, a fentebb említett helyeken s restaurációkban; más oka annak, hogy az ilyen félingyenes v ozsonnázó helyeket oly nagyon látogatják, az, hogy igen sok szegény kézi munkás és segéd van, kinek teljes koszt- s szállásra nem lévén pénze, csak szállást bérel, reggel eszik egy zsemlyét és délben 20—30 krért jóllakik egész napra az ilyen helyeken, mit gondol ő azzal, hogy azon étel talán a gazdagok asztalától megmaradt húsból van készítve. Érdekes volt az itt nyüzsgő nagy étvágygyal evő-ivó népet a folyósokról nyíló rotunda karzatáról nézni.

A kerek alakú nagy terem másik oldalán állványok és lóczák voltak láthatók; hogy ezek mire valók, itt létünk alatt volt alkalmam láthatni. Ugyanis Louisiana állam, melynek New-Orleans fő tengeri kereskedő városa, rabszolgatartó, s hetenkint kétszer itt, épen ezen ivóteremben szerezsenrabszolga-vásár szokott tartatni, árverés útján.

Midőn a hotelben szobáinkat elfoglaltuk, szemünkbe ötlött az, hogy mindegyik nyoszolya négy lába csinosan esztergályozott karcsú oszlopon, szép párkányú deszkamenezetet tartott, melynek széléről körös-körül szépen redőzött finom szúnyogháló lógott le majd a padlóig, az ágyat vagy is az ágyban fekvőt védve a szúnyogoktól. Ezen intézkedést — mi magyarok — most még ideje koráninak tartottuk? de este meggyőződünk arról, hogy az bizony nagyon is helyes intézkedés volt; mert a mai napon is (márczius 30-án) árnyékban a meleg 22—25 fok volt, napon 44—50 fokú s este a szúnyogok serege nem csekély; mert New-Orleans környezve van folyóvíz, tó és mocsáros lapállyal. Hanem ma este borzasztó villámlással s dörgéssel nagy eső jött és ez a léget meghűsítette.

New-Orleans éghajlata (a 30-ik éjszakai szelességen) igen szelíd; a hó ritkaság, képzelhetni tehát, hogy a havat még nem látott gyermekek mennyire bámúltak a múlt télen, midőn egy / reggelre a földet bokáig érő hópelletel látták borítva, mely néhány óráig tartotta magát.

Feltűnő volt nekünk itt New-Orleansban, hogy az amerikai általános szokással ellenkezőleg, itt a boltok és korcsmák vasárnapon is nyitvák, mindenfelé mulatnak, kocsikáznak, zenéznek, tánczolnak, szóval a vasárnap itt olyan, mint nálunk, Magyarországon. Másik feltűnő, botránkozólagon feltűnő volt, hogy a fajtalan élet itt a legnyilvánosabban, czégresebben üzetik, botrányosabban még mint Európa nagy városaiban is. Ugyanis nemcsak berendezett nagy bordély-inté-

zetek vannak, hol a bűn a nyilvánosság előtt eltakarva üzetik, hanem vannak utcák, melyekben majd minden harmadik házban az utcára egy szobaajtó, mint valami boltajtó nyílik; az egészen tárt ajtajú szobában este, a szoba közepén, az ajtó felé fordulva, buján felöltözve, cziczomázott, s gázzal világított arczzal, hintáló karszéken magát hátravetve, nem ritkán cigarettézve, magát hintáivá ül az eladó portéka, s így az utcán járkáló, venni szándékozók a portéka minőségét, mint valami kirakatban, tisztán láthatják. Így varázsolják magokhoz ezen czifra kígyók az előttük járkáló kéj vadászokat, de sokszor ártatlanokat is. Ezeknek oka csak az, mert Louisiana állam, melynek New-Orleans a legnagyobb és fő kereskedő városa, francia tartomány volt, a lakosok nagy része, New-Orleansének pedig nagyobb része francia volt, kik a franciaországi, párisi szokásokat magokkal hozták s azt fentartották, és most, miután Louisiana államot Franciaországtól az Egyesült-Államok megvették, az ő ivadékaik is azon szokásokat fentartják, s a hatóság a nép nagyobb része kedvéért — nehogy a szigorú tilalom zendülést, politikai rázkódást s hihetőleg hivatalokhóli kimaradást idézzen elő — azokat megengedi, legalább elnézi.

Észak-Amerikában sokféle keresztyén vallás van. Ezek közül némelyiknek sajátos, sok esetben nevetséges isteni tisztelete van. A többek között a methodistákról, kik az Egyesült-Államokban igen számosan vannak, azt hallottam, hogy közülök egyik-másik az éneklés, imádkozás, sőt egyházi beszéd alatt is elragadtatásában felkurjant, helyéről felugrik, sőt a járdára megy s ott ugrál, sőt hogy midőn az elragadtatás általánossá válik, igen sokan vetik magokat a földre, a mikor a gáz világ kioltatik s hogy a setétben mi történik, nem tudni, stb. Hogy erről meggyőződést szerezzek, isteni tiszteletökre egy este elmentem. A templom, mint minden protestáns templom, a lehető legegyszerűbb volt. A felső végében egy nagy emelvényen előtt volt egy támla, melyen egy nagy biblia volt, c mögött a pap ült egy körkaros, széken, ennek mögötte pedig egy sorban az előljárók ültek. A többi része a templomnak rendes, templomi padokkal volt tele, keskeny járdák által, hosszában három szakaszra osztva. Éneklés után a pap imádkozott könyv nélkül, fenhangon, melyet a nép magában utána mondott, némelyik egyenesen ülve, másik előre vagy oldalt támlájára borúivá, sokan pedig háttal a pap felé fordulva, a székben a földre térdelve, ülőhelyökre borulva. Ezután a pap beszédet tartott, s néha oly elragadtatással kiabálva, rendkívül erős taglejtéssel, hadonázással, hogy sokan a hallgatók közül is elragadtatásukban fel-felkurjantottak

«amen», «glory be to God» (dicsőség legyen Istennek), stb. Beszéd után ismét énekeltek, de az oly vidám, tánczra ingerlő ütemű volt, mikép épen nem csudáltam, ha némely fanatikusabbak székökbén felállva ugráltak, sőt egy-kettő onnan a járdára szökve, ott mint egy őrült ugrált, kiabálva «glory be to God». Az énekek vége lévén, csend lett s a nép szépen szétozlott.

New-Orleans fekszik a Mississippi folyó bal partján, ennek torkán fölül 24-0. mérfölddel, Saint-Louistól pedig majd 300 o. mérföldnyire, oly alacsony mocsáros talajon, hogy a tavaszi nagy vízáradásokkor a Mississippi a város utczáinál 2—5 lábbal is feljebb van, s ezeket az előtéstől a folyó partján 35 o. mérföld hosszan végig nyúló, 6 láb magas, 15 láb széles koronájú töltés védi, mely egyszersmind kellemes sétatérül is szolgál. Az utcák elég szélesek s egymást derékszög alatt vágják. A házak általában alacsonyak, de az üzleti részben levők 3—6 emeletesek s téglából építettek. A város külső részén vannak a jobbmódúak villaszerű csinos lakásaik, tágas park- vagy kert-féle telken narancs-, citrom-, platán-, magnólia-, tulipán- s más díszfákkal környezve

Középületei között legnevezetesebb, legnagyobb a vámház, mely 2426 □ öl téren fekszik, 82 láb magas, négyszögre faragott kövekkel rakott falai örök időkre látszanak építve lenni. — A 38 templom közül — melyek nagy része költséges nagy és szép épület — 12 rom. katolikus, 7 episkopalis, 7 presbyterianus, 5 methodista, 3 lutheránus, 2 baptista és 3 izraelita. Hoteljei között legnagyobb a «Saint Charles hotel», mely egy millió forintba került, s mely évenként 80,000 firt haszonbért hoz be. — Színház van New-Orleansban 5 és ezek közül az előadások mindig franczia nyelven vannak, a mi mutatja azt, hogy a lakosság nagy része még most is franczia. Van New-Orleansban több bank és gyapot-sajtó. Ezen utóbbiak között legnevezetesebb a «New-Orleansi gyapotsajtó», mely háromemeletes derék épület, közepén egy magas kupolával, melyből a legszebb kilátás van a városra és környékére. Ebben évenként 150,000 bál gyapotot készítenek. — Fenakad talán az olvasó azon, hogy a gyapotot itt New-Orleansban sajtolják s hálózzák, és nem ott, a hol természetik. Ennek oka az, mert a gyapot ide mind külföldre szállítás végett hordatik össze messze vidékekről, minthogy pedig a tengeri hajókon a kevesebb súlyú nagy terjedelmű anyagoktól nem súly, hanem terjedelem szerint kell fizetni a drága tengeri szállítást, minthogy továbbá egyes ültetvényesek nem tarthatnak sokba kerülő gőzsajtókat, hanem a leszedett gyapotot csak

kéz-sajtóval szorítják bálókba; minthogy végre New-Orleansban a gőzsajtó ezen bálákat még felényi terjedelemre összeszorítja, a tengeri szállítási díjból így meggazdálkodott összeg nem csekély nyereség a termelőnek.

Április 1. 1852.

Délután 4 órakor a New-Orleanst a tőle éjszakra közel eső «Port-Chartrain» nevű nagy tóval összekötő rövid vasúton elindultunk vissza New-York felé.  $\frac{1}{4}$  óra alatt a vasút végén Lakeportban voltunk hol a vasúti s kikötői hivatal-házon kívül csak néhány hotel van. Innen  $\frac{1}{4}$  óra múlva «Oregon» gőzhajón megindultunk s este már a csekély mélységű, tengerrel közlekedő Portchartrain tó torkához értünk, és éjjel a szárazföld és rajta kívül eső szigetek között futva, reggel a Mobil öbölbe értünk s 8 órakor hajónk a mobili kikötőben állott meg. Kossuth Mobil által nem lévén vendégül hívva, mindjárt a «Farmer» nevű folyamgőzösre ment által kíséretével együtt, még ez nap este Alabama állam fővárosába, hova meghívása volt, indulandó. A hír, hogy Kossuth a kikötőben van, de ki nem száll, hanem még ma tovább megy, az egész városban egyszerre elterjedt, a nép a kikötőbe tódult, a tanács rögtön összetült, s Kossuthnak vendégül hívására egy küldöttséget menesztett hozzá. A nagyszámú tekintélyes küldöttség Kossuthot a nép örömujjongása között hön üdvözölte, és vendégül hívta. Es csakugyan sikerült rávenniük, hogy kérésöknek engedjen, s mint vendégjök velök még az nap délután a nép ujjongása között a «Eutaw house» vendégfogadóba szálljon.

Április 3. 1852.

Délelőtt II-kor Kossuth környezőivel együtt, mind polgári öltözetben, a város gazdagabbjaiból, tekintélyeiből alakított nagy bizottmány kíséretében, az amfiteátromban tartott népgyűlésbe ment. A terem 8—4000 személylyel volt tömve, melynek Vs része csinosan öltözött, nagyobbrészt szép és fiatal hölgyekből állott. Kossuth beléptekor iszonyú tapsviharral fogadtatott, a hölgyek zsebkendőiket lebegtették. — Kossuth az emelvényre érvén, röviden, de lelkesen üdvözölte, mire ő egy óráig tartó szép, fontos tartalmú beszéddel válaszolt, mit az egész közönség a legnagyobb figyelemmel, örömmel és részvétellel hallgatott. A beszéd hatását tanúsította a gyakran kitört taps és örömrivalgás, néha a szemekben csillogó részvétlönység.

Mint érdekest itt megemlítem azt, hogy Alabama status (melyben Mobil is van) szenátora Clemens Jeremiás a kongressusban magát

Kossuth ellenségének nyilatkoztatta s indítványozta, hogy az minde-  
nütt üldöztessek. Kossuth beszédjében ezt felhozta, s kinyilatkoztatta,  
hogy itt meggyőződött arról, hogy Clemens úr csak a maga s nem a  
statusa véleményét mondotta ki, s midőn őt az őt üldöző császárok és  
királyok közé sorozta, s róla élezésén, gúnyosan s megvetőleg beszélt, a  
közönség azt kaczagással s hatalmas tapsviharral s rivalgással helye-  
selte; mi Clemens ellenében nagy elégtétel volt Kossuthnak.

Beszéd végeztével a hölgyek Kossuthnak, ki velünk környezőivel,  
a bizottmánnyal s a város kitünőbbjeivel a középen épített emelvény  
elején foglalt helyet, — virágcsokrokat dobáltak. Kossuth után még  
hárman-négyen beszéltek a magyar ügy mellett, szívből, igen lelkesen,  
mit a közönség szinte szívből megtapsolt. Ezután mi szállásunkra  
mentünk.

Ebéd után 5 órakor a kikötőbe mentünk, hol a minket viendő  
«Dániel Pratt» gőzhajó fedélzetén volt gőzszípú orgonán élénk darabokat  
játszottak már, annak jeléül, hogy a hajó indulásra kész. A sípok  
hangja oly erős volt, hogy a dalokat a város legtávolabbi részében is  
jól lehetett hallani. 6½ órakor hajónk megindult Montgomery felé.  
A rakparton belátható messzeségben álló néptömeg hurrázhott, kalapo-  
kat csóvált és kendőket lobogtatott. — Az idő kellemes volt, s vacsora-  
időig a fedélzeten maradtunk, s Kossuth társaságában az időt kellemes  
beszélgetéssel töltöttük. Mind a két part rengeteg erdővel volt borítva  
és mint az est homályában látszott, a vidék lapályos és ingoványos volt.

Másnap folyvást magas, hol szikla, hol kemény kék agyag alapú  
partok között, termékeny vidéken haladtunk. A partok mindenütt fűz-,  
nyár-, tölgy nagyságú magnólia-, virágzó tulipánfákkal stb. buján vol-  
tak benőve.

Harmad napon, április 5-dikén, szinte magas, de itt-ott már  
homokos partok között haladtunk, a vidék is soványabb, vörös homo-  
kos talajú volt. Az Alabama folyam vidéke csaknem egészen gyapot-  
termelésre használtatik; partjain csak egyes ültetvényi lakházak és  
raktárak vannak; faluk, városok nincsenek.

Az Alabama kemény 20—30 öl széles mederben folyik s hajó-  
kázásra elég mély; a baj csak az, hogy rendkívül kanyargó, s kanya-  
rulatai igen élesek, ezért a rajta járó gőzhajóknak nem oldalkerekei  
vannak, hanem a lecsapott farú hajó hátulján van egy 3—4 öl széles-  
ségű, épen olyan hajtókerék mint a dunai vagy tiszai vízi malmoké,  
de vannak oly kétoldalt hajtó kerekű gőzhajók is, melyeknek két egy-  
mástól független gépezete lévén, azáltal, hogy míg az egyik kerék

előre s a másik vissza forgattatik, igen hirtelen, akár egy helyben meg tudnak fordulni. Hajónk hossza 34 öl, a vízben járó része 7 öl széles, vízbe merül 6 lábba, az e fölött kiszélesbedő teher hordó rész szélessége pedig 9 öl.

A tengeri hajók méretei ezektől eltérők, például a Mississippi hadi gőzös hossza, mely Kossuthért s a többi Kutahiában volt menekültekért az Egyesült-Államok által Törökországba küldetett, hossza volt 43 öl, szélessége 7 öl, a vízbe merült 22 lábba. A tengeren járó hajók szélessége a hosszának rendszeren  $\frac{1}{6}$  része.

Montgomeryhez közeledvén, hajónk három ízben, mint szokásos, többszörös gőz füttyentéssel tudatta a várossal, hogy nagy embert hoz. A város már távirat által tudta, hogy kicsoda az; fogadására a készültek meg voltak téve, tódult a nép a kikötőbe, s a két helyen felállított ágyúk lövésekkel üdvözölték. Kiszállás után a bizottsággal együtt a készen álló hintókba ültünk s az ujjongó néppel telt utcán a nagy (•Exchange hotel»-be mentünk.

Mielőtt elmondanám, hogy mit tett Kossuth Montgomeryben, nem lesz érdektelen annak leírása, hogy milyen az amerikai folyam-gőzösököni kényelem és tápzat.

A gőzhajó, melyen mi mentünk, csak Szamos, legfeljebb Tisza nagyságú fogyókra építetik. (A Mississippin s Hudsonon járók sokkal nagyobbak.) Három emeletesnek mondható. A legalsó vízben járó rész, mely sokkal keskenyebb, mint a fölötte, vizen fölül 3—4 lábbal, levő rész, szolgál széntartásra és pincze-féle raktárul. A 2-ik emelet az utazók számára van berendezve akép, hogy az keresztben 4 fő részre van osztva. Legelői van a mállharaktár, melyben két léjucsón van a feljárás az 1-ső vagy vízszinti emeletről. Ebből két ajtó nyílik be a dohányzóterembe, melyből két oldalon nyílnak a hivatal, a pénztár, kapitány és a többi tisztek szobái, a frissítoszoba, melyből készpénzfizetéssel, csemegeborokat, mindenféle szeszes és más frissítő, hűsítő italokat, süteményeket s szivarokat kaphatni. A dohányzóteremből két ajtó visz be a 3-ik részbe, az étterembe, melyben jobbra-balra vannak a férfiak 10 öl nagyságú szobái (a mi hajónkon volt 26), melyek mindegyikében van az egyik oldalon egymás fölött két ágy, a másik oldalon egy kis asztal, fölötte egy tükörrel, s jobbra-balra 1—1 karszékkal s ezek fölé a falra akasztva két parafából készült életmentő üv. Ezelőtt felfújható gummiöveket tartottak a szobákban, de minthogy némely meggondolatlan nők azokat gombostű-tartókul használnván, kilyuggatták s rendeltetésökre alkalmatlanokká tették, azokat

parafa-övekkel váltották fel. Egy-egy ilyen szobába két férfit szállásolnak be, habár ők soha se látták egymást az előtt és mindegyik szobából egy redőnyös vagy színezett üvegű ajtó nyílik az étterembe, egy másik fehér üveges és redőnyös pedig ki a folyosóra. Az étterem bútorzata a dohányzó terem felőli végén a két ajtó között egy nagy tükör, több kihúzó asztal és karszék, melyek étkezésnél is használhatnak. Ezen teremből két oldalról egy-egy ajtó nyílik a folyosóra, honnan lépcsők vezetnek fél a fedélzetre. — Az éttermet a hölgyek társalgótermétől (a 4-ik résztől) csak egy kétfelé húzható nehéz nagy függöny választja el, melynek bútorzata a felső végében egy nagy tükör, ez előtt egy zongora, több asztalka, kis bársony-divánok és karszékek. A terem két oldalán vannak a vendégszobák, épen úgy bútorozva, mint a férfiaké; ezekbe szállásol tatnak a férjes nők férjeikkel vagy ha férj etlenek, kettesével, habár egymást nem ismerik is. Ezen teremből is két ajtó nyílik a folyosóra, melyről szintén két lépcsőn föl lehet menni a fődélzetre. A tükör mögötti kis szobából nyílnak a nők kényelem-székei, hova csak is a nők és kis gyermekek mehetnek; a férfiakéi a hajtókerék előtt vannak, hova a bejárás a folyosóról van. — Ugyanezen emeleten a vízkerék előtt van balról az éttár s e mellett a tálaló-szoba, mely egyszersmind edény tár; jobbról pedig szintén a kerék előtt van a borbély-műhely, mely egyszersmind a férfiaknak mosdó-szobául szolgál, és e czélra az egyik oldalon több mosdó-edény áll, melyek mindegyikéből a fenekén levő érezdugó felhúzása által a piszkos víz kiereszthető s bele a fölötte álló csapon tiszta víz ereszthető. Mindegyik mosdó-edény mellett van egyik oldalon törülköző kendő, a másikon hosszú, finom lánczra egy fésű, hajkefe és fogkefe, fölötte pedig egy tükör.

A hölgyek termét az étteremtől elválasztó függöny éjszakára összehuzatik, benne a divánokra s a padlózatra — mely egészen szőnyeggel van borítva — ágyak vettetnek a hajón szolgáló nőszemélyeknek s az utazókkal menő nőcselédeknek.

A vízszinti részen, a dohányzó-terem alatt van a gőzkazán; a férfi-vendégek szobái alatt a kerékhajtó gépezet, a hölgy-szobák alatt a gép körül szolgáló piszkos szolgák szobái; a hölgy- és étterem alatt van a teher; a kazán körül, a hivatal-szobák alatt — ha fával tüzelnek — van rakva a tüzelőfa. A borbélyműhely alatt van a kovácműliely, és az éttár s tálaló-szoba alatt van a konyha, honnan az ételek a tálaló-szobába csigán huzatnak fel.

A fedélzeten — a dohányzószoba fölött, — van a kormány-

szoba,\* és azután van 10 — szoba az asztali-, konyha- s más szolgálak számára. Ezek körül és után pedig az egész fedezet az utazók ülő- és járkáló helyéül szolgál; ezen magas helyről a kilátás igen szép.

Midőn valaki a hajóra száll, minthogy a parton a kisebb kiszállóhelyeken jegy váltó-hely nincs, a hajón levő hivatalszoba ablakához, megy és nevét a könyvbe beírja, mint szinte lakása helyét és hogy hova utazik; mire neki szoba s ágy mutattatik, s podgyászáról jegy adatik, és az gondoztatik. Szállásdíjat előre fizetni nem kell, hanem midőn a kiszálló helyéhez közég, a hivatalhoz megy s tartozását lefizeti. Megesik néha, hogy valaki tartozását nem tudja megfizetni (mert arra nincs eset, hogy valaki csalási szándékkal nem fizetve akarna kiszállni), azért le nem tartóztatják, meg nem zálogolják, hanem bízva becsületszávába, hogy azt, mihelyt módja lesz benne, megfizeti, szabadon hagyják menni.

Jó tulajdonságai ezen hajóknak ezek: a vízbe csekélyen merülnek; egy helyben is meg tudnak fordulni; a teher a vízszinti részen lévén annak, mind be-, mind kitevése igen könnyű; mind a teher-, mind a gépezet-szolgálak szobái a vízszinti részen lévén, az utazók számára rendelt emelet tiszta és kényelmes; az utas a gépezet kellemetlen szagát nem érzi.

A hajóni étkezésnek — mint a magyartól egészen eltérőnek — részletes leírása, azt hiszem, nem lesz érdektelen. Előre megemlítem azt, hogy a szállítási díj az utazókra — kivéve a cselédeket — mindenkire egyforma; első és második osztály nincs, csak — mint már mondtam — a nők vannak a férfiaktól elkülönítve. A kiszabott díjért kap mindenki szobát, ágyat és tápatot.

Napfeljöttekor egy szolga egy csengetyűvel a férfi-osztály között levő étteremben végig menve, csengetyűvel jelt ad a felkelésre; a midőn egyszerismind elkezdik az asztalt teríteni reggelihez. Mindenki számára tesznek egy tányért, erre egy csészét, rajta findzsával, a tányér mellé kést, villát és kis kanalat, egy poharat. Az asztal közepére raknak kalácsot, pogácsaforma süteményt, kukoricza-lisztből készített, kelesztett édesített, igen könnyű, finom 1½ ujjnyi vastag lepényt, beso-

\* Amerikában a gőzhajókon a kormány kereke és így, a kormányos s a fedezeten elől egy körül üveg oldalú szobában van égető naptól, esőtől, széltől, hidegtől, vihartól védve, nem mint nálunk szoba nélkül mindazoknak kitéve. L. K.

zott halat főve vagy süelve, írósvaját, szörpöt, sót, fűszereket, friss kenyérszeleteket, kétszersültet, cukrot s tejet; friss sült halat, friss birka- és disznó-oldalas darabokat, malaczlábat kirántva, rántottát és égő szesz fölött, nagy ércztálban az úgynevezett «bif-sztéket» (mely rostoson parázson vajjal kenegetve s levével locsolgatva csak gyengén süített marhahússzelet). Csenge tyújelre az asztal felső részén helyet foglalnak először a nők, akinek van, férjével együtt, azután a férfiak. Leülés után visznek mindenkinek, kívánata szerint kávé vagy théát, s mindenki eszik az asztalon levőkéből a mi neki tetszik. Hígra főtt tojás és hajdina-lisztből kelesztve csinált palacsinta (mely írósvajjal megkenve pompás eledel) minden nap kapható.

Dél előtt 11 óra tájban van a «lunch» (villás-reggeli vagy ozsonna), a midőn abrosz nélküli asztalra van feltéve szeletelt kenyér, kés, villa, tányér, sóshal, sonka, sajt és gyümölcs és a hölgyek külön asztalnál ülve, a férfiak másiknál állva falatoznak.

Délután 2 órakor az ebédlő-teremben végig az asztal megtérítetik mintegy 80 személyre. Felraknak rá tányért, mellé balra villát, elibe kést, jobbra kanalat, a kanál mellé egy víz- és két kis csemegeboros poharat, a vizes pohárba czipfrára hajtogatott asztalkendő s bele egy szelet kenyeret raknak, az asztalra só- és borstartót (a törött paprikát nem használják), egy üvegben «csili» paprikára töltött eczetet eczetes-ugorkát, egészben párolt hajait vereshagymát, főtt gyöngye kukoriczát, főtt babot lé nélkül, hajában főtt vagy sült burgonyát, zellerlevél-szárazakat poharakban vízbe állogatva,\* stb. effélék, krumpli-«piré»-t, főtt édes krumplit, írósvaját, kirántott paszternák-gyökeret stb. efféle Ezeket kivül nagy érez-tálakban, melyek alatt víz s az alatt lángoló szesz van — befedve van pástétom, becsináltféle ételek és többféle sülték, mint tyúk, pulyka, lúd, kácsa, malacz, borjúsülték, juhezomb főve kápri-mártalékkal, nagy darabban sült marhahús, (roast beef); mely kivül pirosra van süelve, de a belsejéből véres lé serkedez és sült hal, mártalékkal stb.

Midőn a levest behozták, egy kis csengetyűvel jel adatik, erre a hölgyeket az illető férfiak az asztalhoz vezetik s azokkal együtt az

\* Az amerikaiak a zeller gyökerét semmire se használván, annak nem nagy gyökeret, hanem nagy és gyenge levélszárazakat nevelnek az által, hogy a kövér földbe ültetett zeller-leveleket időről-időre feljebb-feljebb töltögetik, s így a kövér levél mindig iparkodván napra jutni, a szára 1—1½ arasznyi hosszúra és kis ujjnyi vastagra is megnő, gyenge marad és színe sárgás fehér. Ezt ők sóba mártogatva harapják a sült húshoz. L. K.

asztal felső végén sorban helyet foglalnak. A férfiak ezalatt egy-egy szék karját fogva, állanak, és csak egy második s nagyobb csengettyű-jelre foglalnak helyet. Némely hajón az előtők párolgó leveshez nyúlni vagy csak kanalat kézbe venni sem szabad, legalább nem illik, míg az egy újabb csengettyű-jellel nem engedtetik meg. Leves után a tányérok a kanalakkal együtt mind elszedetnek. Ezután minden fedett tál iránt az ebédlők mögé egy-egy szolga áll (kik rendszeren mind feketék) a fő szolga által adandó jelre várva. Az első csengetésre mindegyik a kezét az általa leveendő fődőre teszi és a másodikra azt egyszerre lekapja, s ekkor «szabad a vásár», s eszik mindenki abból a mi neki tetszik, ha az nincs előtte, a háta mögötti szolgálóknak átadja tányérát s hozat belőle. Egy tányérról rendszeren 2—3-féle ételt is esznek. Ha húsfélét már nem esznek, a szolgálók az asztalról azokat elszedik, tiszta tányérokot s evő-eszközöket raknak s mind kimennek süteményekért; megrakodva visszajönnek, az asztal mellett kétfelől helyeikre állanak, és a csengettyű szavára a kezeikben levő süteményeket egyszerre az asztalra inkább dobják, mint teszik. Bendes sütemények a puddingok, különféle édes béllésű lepények, torták. Ezekkel adatnak fel a szulezok és fagyaltok. Ezzel is megelégedve az utazók, az egész asztal az abroszig leszedetik, az abroszról a morzsa s hulladék a szolgálók által tányérokra *lekeféltetik*, csemege-tányérok, kések, villák és kis kanalak rakatnak, s a gyümölcsök azon módon, mint a sütemények, ütemre tételnek fel az asztalra, s mindenki vesz vagy kér abból, a mi neki tetszik. Az asztaltól mindenki akkor kel fel, mikor neki tetszik. Ha valaki szeszes italt kíván az ebédhez, azt a szolgától kapott kártyára nevével és szobája számával felírja s az számára tüstént hozatik a frissítő-szobából, hol az nevére beíratik.

Felkelvén mindnyájan az asztaltól, az másodszor ugyanazon módon, mint először, újra megtérítetik s az ebédet épen azon módon végzik azon vendégek és hajótisztek, kik az első asztalhoz nem értek és az asztal felső végén a kis gyermekek dajkáikkal. Ezek is végezve az ebédet, az asztal újra térítetik s ugyanazon étkekből ebédelnek az utazók cselédjei s az asztali szolgálók.

Naplement után egy órával vacsorához térítenek. Mindenki számára tesznek tányért, kést, villát. Az asztalra raknak sonkát, páczolt nyelvet, s füstölt marhahúst, vékonyra szeletelve, jobban mondva forgácsolva, sós halat, sült és főtt krumplit hajában, írósvajot, kalácsot, kukoriczaliszt finom süteményt, becsinált osztrigát, maradék hideg pecsenyét és szesz lángon melegen tartott «bif-szték»-et. Csengettyű-

jelre az úrnők után mindenki helyet foglal és kér theát vagy kávét s eszik a mi tetszik.

Április 6. 1852.

Este a montgomeryi bizottmány Kossuthot, kíséretével együtt, egy rendezett népgyűlésbe vitte. A terem egészen egyszerű volt, se lobogók, se más díszítés nem volt. A közönség, melynek  $\frac{1}{3}$  része díszesen öltözött hölgyekből állott, s mely számra nézve nem volt több 7—8 száznál, Kossuth beszéde alatt hideg, részvétlen, sőt figyelmetlen volt. Egész körutunkban oly hideg, részvétlenséget tanúsító gyűlésben nem voltunk; de kevés is volt e városban a bevétel a magyar ügyre. Meglátszott hogy rabszolgatartó államban voltunk.

Montgomery, Alabama állam fővárosa, az Alabama folyó jobb partján, magas kemény homokdombokon fekszik. Virágzó kereskedését nagy részben köszönheti annak, hogy az Alabama folyó soha be nem fagyván s nyárban túlságosan le nem apadván, a haj ókázásra nagyon alkalmas. Evenkint itt 75,000 bál gyapotot raknak hajókra. Utczái kövezetlenek ugyan, de rendesek, buján növe akáczfákkal kiültetettek és nem sárosak, mert a talaj homokos. Egy-két utcája nagy és drága boltokkal van rakva; a többi utcáin a házak kellemes virágos kereteeskékben, kis parkokban inkább mulató-, mint lakház kinézésűek egymástól távol állanak, mi a szemlélő utasra igen kellemesen hat. Derék épület benne az állam törvényhozó-háza. Van egy bankja és hat napi hírlapja. A légmérséklet minőségét mutatja az, hogy az akáczfa virágát itt már elhullatta, a zöld borsó nagy bőségben volt, a krumpli feltöltve már virágzott stb. efféle. Montgomery lakosai száma 1840-ben volt 2179 s 1850-ben már 6000.

Kossuth diadalútja a nyugoti és déli államokban Montgomeryben elvégződött; azért innen New-Yorkba ment vissza, hogy onnan még néhány éjszak-nyugoti város meghívásának eleget tegyen.

Április 7. 1852.

Montgomeryből reggel 8 órakor elindultunk a vaspályán, s mindig homokos dombok s szurkos fenyvesek között haladva, délután 3  $\frac{1}{4}$  órakor Westpoint-be értünk, s mind a tizenhármán két gyors kocsira podgyászaikkal együtt felrakodván, még az nap Lagrange-ba mentünk,

hol Kossuth este a neki tisztelgő néphez egy csinos rögtönzött beszédet tartott. Másnap útunkat gyors kocsikon folytattuk Newman-ig, hol ismét vaspályára ültünk, s egész nap agyagos homokdombok, csererdők között futva este Atalantába értünk: de itt meg se állva, utunkat egész éjjel folytattuk s reggel 6 órakor Augusta-ba értünk. Mint rendkívüli dolog megemlítést érdemel az, hogy itt 33 ½ éjszakai szélességi fok alatt, ezen különben meleg éghajlat alatt ezen éjjel oly hideg volt, hogy a vasúti kocsikban fűtöttek s reggelre a völgyet dér borította.

Reggelizés után a Sahanna folyó oszlopos íahídjári átmenvén Hamburgba, ott vasúti vonatra ültünk, s 8 órakor indultunk. Alig futottunk fél óráig, egy szép lejtős oldalú dombhoz értünk; ott megállottunk s vonatunk a dombtetőn álló gőzgép-háztól lenyúló 1½ hüvelyk vastag sodronykötél végéhez kapcsolatott, s annál fogva a dombra vagyis a fensíkra felvonatott. A kötélt másik vége egy nehéz mozdonyhoz volt kapcsolva, mely a maga súlya s működése által lefelé futva, a mi vonatunkat segítette fölemelkedni. A fensíkra felérve, Charleston-ig kövér fekete homokos rónaföldön fenyves erdők és irtványok között futottunk. Itt láttunk fejét kihányt rozsot, feltöltött krumplikat, két láb magas, nagyhüvelyű borsókat s a fákon nagy mandolákat stb. effélet. Délután 2½ órakor Charlestonba értünk s a «Charleston hotel»-be szálltunk. A népben se ideérkeztünkkel érdekeltséget, se 26 órai ittlétünk alatt ügyünk iránti részvétét nem tapasztaltunk. Egy szép ugyan, de néptelen éji-zenét s néhány kíváncsinak Kossuth nézésére jövését kivéve, úgy látszott, mintha a város nem is tudta volna, hogy Kossuth kebelében van. Itt Kossuth semmi beszédet nem tartott.

Charleston Dél-Carolina rabszolगतartó állam legnagyobb tengerparti kereskedő-városa az Ashley és Cooper folyók között épen azok összeszakadásánál, melyek 30—40 láb mélyek és a várostól a tengerig nyúló igen szép, térés, 1½ mérföldnyi hosszú öblöt képeznek.

Charleston, mint minden amerikai város szabályosan épült; utczái 60—70 láb szélesek s egymást derékszög alatt vágják s fákkal szegélyezettek. Házai közt igen sok szép tégl-épület van; de a nagyobb rész igen csinos nyárilakszerű széles folyosókkal ellátott, fehérre festett emeletes deszkaépület, nyáron kúsó növényekkel árnyékolva,

díszítve. Ezen épületek többnyire narancs-, ószibarack- s díszfákkal ültetett kertekben vannak. — Charlestonnak sok nevelő- s jótékony intézete, társasági és nyilvános könyvtárai vannak. Van benne 30 templom, 1 színház, több nagy hotel, 4 gyapot-sajtó, 5—6 gépgyár, 5 hajógyár, 9 társulati bank, mintegy 23 millió fjt tőkével, és 6 magán egyéni bank, 6 millió tőkével; van 4 napi és 5 heti hírlapja.

Charleston főkvitele gyapot és rizs. Népeisége 1850-ben volt 42,985, melyből 14,602 volt rabszolga.

Április 10. 1852.

Délután 4 órakor «Gladiátor» nevű tengeri gőzösön, Willmingtonba indultunk, s egész nap és éjjel a tengerpart mentén, de attól 4—10 osztrák mérföldnyire, a sík tengeren futottunk, s másnap reggel húsvét első napján a jóltevő napot, melyet a jó Isten felhoz jókra s gonoszokra, a tenger csendes hullámaiból láttuk felbujni. A fedélzeten állva, keletnek fordulva merengtem, a haragos képpel épen kedves hazám felől feljövő nap szemlélése bús gondolatokba merített. Szenvédő kedves hazám keserveire, szegény jó anyám s szeretett testvéreim fájdalmaira gondolva; könnyecsek gördültek a tőlük választó nagy tenger keserű vizébe; de nemsokára azoknak még helye is felszáradt a vigasztaló gondolatra, hogy egy év múlva nem csak megváltónk, hanem nemzetünk feltámadását ünnepeleljük, szabad honunkban.\*

Heggel 8 órakor Willmingtonba értünk s a «Caroline hotel»-be szálltunk. Előbbi tapasztalásunk után most már nem lepett meg bennünket, hogy a nép itt nem sátoros ünnepet hanem csak vasárnapot ült. Mert, mint már előbb mondtam, az egész Egyesült-Államokban semmiféle más szent nap nincs, mint a vasárnap; de azt buzgóbban ülik meg, mint az európaiak a sátoros-ünnepet. Kossuth — mint eddig minden vasárnap tette Amerikában — ma is elment templomba honnan kijöve, a nála tisztelgőket fogadta szobájában.

A déli részen Montgomery volt az utolsó város, hova Kossuth meg volt híva. Innen ő a 250 osztrák mérföldnyire eső New-Yorkba sietett vissza. Minthogy az útjában eső rabszolgartató állami városok-

\* Ily vérmes reményt, sőt hitet gerjesztett bennünk Kossuthnak az Egyesült-Államok nép általi kitűnő fogadtatása, annak ügyünk iránt minde-nütt mutatott lelkesedése; s hogy mi valósult belőle már nem a jövő titka. Hogy csalódtunk, tudjuk.

bán hivatalosan nem fogadtatott, s utazási költségeit magának kellett fedezni, gazdálkodási szempontból, de azért is, mert Washingtonban (hol a téli fogadtatása is 8000 írtjába került a kormánynak) nem akaráván a kormánynak nagy környezettel okozni ismét költséget, és megállapodás nélküli utazásában nem lévén mindnyájukra szükségé, ötünket, ú. m.; Bethlen Gergelyt, Nagy Pétert, Spacsek Lajost, Kalapsza Jánost és engem, jegyet váltva mindegyikünk számára New-Yorkig s 50—50 írt zsebpénzt adva fejenkint, előre bocsátott.

Mi tehát öten, ebéd után a viszontlátásig búcsút véve Kossuthtól 2 óraker a vasúton New-York felé indultunk. A vidék lapályos, sok helyen ingoványos volt, mindenütt szurkos fenyővel borítva, melyből a gyanta, szurok, terpentín s kátrány-készítést igen nagyban űzik. Hol gyorskocsin, hol vasúton utazva, Weldon-on, Petersburgon, Piichmondon keresztül április 12-dikén délben Creck-hez értünk, a Potomac folyó partján, s ott a nagy fényvel s kényelemmel épített «Baltimore» nevű pompás gőzhajóra szálltunk.

A délibb és ezen állam légmérséklete közötti különbség nagyon észrevehető volt. Míg a délibb részeken lombos erdőkben virágzó, sőt gyümölcsöző fákat láttunk, s nyári vékony ruhában is kiállhatatlan melegünk volt, itt Virginiában a posztó-ruha is hideg volt, a nyár- és cserfák még rügyni is alig kezdettek; a mandola- és meggyfa még csak kezdett virággani, a kertekben csak jáczintok nyíltak, míg délen már a rózsákat is megunták.

«Baltimore» gőzösön Washington felé a folyón felfelé haladva, délután 2½ óraker a hajónk csengetyűjét elkezdett ékbúsan kongatni. Ennek oka az volt, hogy Vermont alatt haladtunk. Vermontnak hívják a folyó jobb partján a Washington György volt földbirtokát. A hajóról lehetett látni a magas parton fák közül, a méltóságos folyóra nézni a még meglehetősen karban álló egyszerű, de csinos fehérre festett deszkaházat, melléképületeivel együtt, melyben a «pater patriae» töltötte családjával boldog napjait. A háztól nem messzire a fák között van az egyszerű földön felüli sírbolt, melyben Washington és neje, a kedves Mártha hamvai nyugosznak, a vasrácsos ajtón által is látszó kőkoporsókban. Hajónkon a bús kongatás tartott, míg Vermontot hátunk mögött nem hagytuk. Általánosan bevett s parancs nélkül teljesített szokása ez minden ott elhaladó hajónak.

Délután 3½ óraker hajónk Washington alatt állott, és mi — Nagy Pétert kivéve, a ki a vaspályán tüstént tovább ment New-

Yorkba — szállottunk a «National hotel»-be, hol Kossuth számára is a szállást megcsináltuk.

Április 13. 1852.

Reggel 0 órakor Washingtonból vaspályán indultunk New-Yorkba s Baltimore-on Philadelphían keresztül délután 4 órakor Amboyba értünk és így a 46 osztrák mérföldnyi utat, beleszámítva, 3 kocsiváltást, egy reggelizést, egy ebédelést és egy gőzkompon átkelést 10 óra alatt tettük meg. Volt oly része az útnak (a camden-amboy-i), melyen 1 óra alatt 8 osztrák mérföld sebességgel futottunk. Ezen vonalon a mozdony-hajtó kereke 1 öl átmérőjű. Amboyban a pazar fényvel s a legnagyobb kényelemmel készített «Johnson» gőzhajóra szálltunk s a tengerágakon 7 osztrák mérföldnyi utat 2½ óra alatt futva, este New-Yorkban voltunk, s ott régi helyünkre, az «Irning house» hotelbe szálltunk.

Április 14. 1852.

Midőn Kossuth bennünket Willmingtonból előre bocsátott, az 50—50 frt zsebpénzt ezen szavakkal adta által: menjenek előre önök New-Yorkba, 10—14 nap múlva én is ott leszek; ezen kis pénzből éljenek, a hogy tetszik vagy lehet.» Mi tehát ily kevés pénzzel nem lehetvén szálláson egy 1-ső osztályú hotelben, hol egy nap 8 irtot kell fizetni szállásért és tápatért; még ma délután kiköltöztünk Borscht Bálint nevű, a magyarokkal nagyon rokonszenvező, jószívű német korcsmároshoz, hol szálláson találtuk már Ihász Dánielt, Bíró Edét, Fráter Alajost, Török Lajost és Német Józsefet, mind Kutahiából velünk jött baj társainkat, s ott kaptunk jó szállást, még jobb német tápatot 8 frtért hetenkint.

Kossuth visszajövetelég napjainkat angol nyelvtanulással s ritkaságok nézegetésével stb. töltöttük. A többek között egy vasárnap délelőtt magyar isteni tiszteletre mentünk. Ugyanis, egy magyar ügy mellett buzgólkodó lelkes new-yorki hölgy, Day Mari kisasszony, részint hogy a New-Yorkbani még angolul nem értő magyarok lelki táplálék nélkül ne legyenek, részint, hogy a közöttünk, levő Kutahiából velünk jött, tudományos református lelkész Ács Gida menekült társunknak megélhetési módot szolgáltasson, hasonérzelmű barátnőiből egy társaságot alakított; 8 a tőlük beszédett pénzből Ács Gidának ¼ éven-

kint 200 frt fizetést adott, csupán azért, hogy hetenkint egyszer egy német protestáns templom melletti tanács-teremben (mely vasárnapi iskolahelyiségsül is szokott szolgálni) a magyar menekültek előtt anyai nyelvükön isteni tiszteletet tartson. Ács Gida beszéde nagy tudományt, igaz honfériúi érzelmet tanúsító szabad szellemű erkölcsi tanítás volt. Hallgatók rendesen voltak 50—60-an, kik között lehetett látni a pártfogó elnököt s néhány angol és német társnőit, kik gyakran az érzékenyítő beszéd alatt síró magyarokkal együtt könyeztek.

Április 21. 1852.

Kossuth délről megérkezett a New-Yorkkal átellenben levő Jersey City nevű városba, s a város legkitűnőbb polgárai kérésére ott megállapodott, hogy nekik egy beszédet tartson. Ezt annál készebben tette ő, sőt kapott az alkalmon, hogy némely rosszlelkű rágalmazók, gúnyolok ellen, kik a közvéleményt ellene fel akarták lázítani, magát védje, magának elégtételt szerezzen. Minden ellene tett agitálás daczára Kossuth a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott: és este egy presbyterian templomban hatalmas beszédet tartott, melyben az ő ellenei támadásairól fájdalomteljes hangon, méltó kifakadással, erélyesen szólt. Ezen beszédében nevezetes az, hogy ő szabadságharezunkbani legyőzetésünket az *orosznak* és *árulásnak* tulajdonítja.

Április 24. 1852.

Jersey City-ből Kossuth a szomszéd New-Ark város szíves meghívására szinte átment s a nemzetek testvériségéről egy igen érdekes, köztetszéssel fogadott beszédet tartott.

Április 29. 1852.

Mi Willmingtonból előre jöttek, ide Kossuthhoz kirándultunk New-Yorkból tiszteletére, s ekkor azt mondá, hogy Bostonba is vele fogunk menni, s e fölötti bővebb értekezés végett bennünket másnap estére ismét magához rendelt. Át is mentünk hozzá; de terve már megváltozott, s azt mondá, hogy közülünk magával senkit se visz; hanem mindegyikünket megbízott valami hazánk ügyével kapcsolatos dologgal, mint például, minden Angolhonból kapott leveleink rendbe-

szedésével s könyvbe iktatásával; a magyar kölcsönjegyek számozásával és elvagdálásával; új találmányú puska, kartács-töltények próbálgatásával stb. efféle. Hogy minket magával nem vitt, annak egy oka lehetett az is, hogy a pénztárt, mely az általa vásárlott 15,000 darab szuronyos puska árának kifizetésével nagyon igénybe volt véve, az útiköltség elkerülhető szaporításával terhelni nem akarta.

Kossuth New-Arkból bejött New-Yorkba, de a vaspályán azonnal tovább ment azon néhány nevezetes, nagy várost meglátogatandó, melyeknek meghívását meg nem vethette. Bostonba menve, útjába ejtette Worcester-t (Massachusetts állam szívéét) s itt egy helyi érdekű igen szép beszédet tartotta 27-dikén Bostonba tartotta «bevonulás»-át. Bostoni fogadtatása Kossuthnak a new-yorki után a legfényesebb volt. Az utcák és térek, melyekben a menet menendett, mindenféle lobo-gokkal dúsan volt díszítve s lelkesülve ujjongó kíváncsi néppel tömve. Kossuthot a városig 29 csapat gyalogság, négy tüzérség, több jóté-ony intézetek katonás rendben lépdelő tagjai és a gazdagabb osztály számtalan kocsija kísérte, az állam házához, hol őt Boutwell kormányzó fogadta. — Délután Boston legnagyobb terén a nép jelenlétében a gyalogságot szemlélte meg Kossuth; hova a képviselőtestület is az államházból szépen sorakozva eljött az ő tiszteletére. Este a képviselő-testület adott tiszteletére vendégséget. 28-dikán a katonaiskolai növendékek Kossuthot az államházhoz kísérték, hol őt Boutwell kormányzó rövid lelkes beszéddel fogadta, melyben elismerte, hogy Kossuth az egyesült-állami polgároknak «fontos oktatást» adott. Ezután a kormányzó Kossuthot a szenátorok házába vezette, hol Wilson tábornok elnök által meleg szavakkal fogadtatott; onnan pedig a képviselők házába, hol a képviselők nevében őt Banks elnök üdvözölte. Mind ezen beszédekre Kossuth igen talpra esett beszédben köztetszéssel válaszolt.

Este Kossuth Boston legnagyobb teremében a «Faneuil hall»-bán tartotta a várva várt és mindenkit nagyon kielégítő beszédét. Sokkal mielőtt Kossuth a terembe érkezett volna, az már zsúfolásig volt telve, s a nép azzal mulatta magát, hogy a tömegben jelen volt ismeretes jelesebb emberek neveit kiabálta, azokat szólásra kérve. A többek között nem szüntek még Lawrence Myron szenátor nevét kiabálni. Ez látva azt, hogy a nép nem akar elhallgatni, az emelvényre lépett, s kinyilatkoztatta, hogy *neki egy bűnét kell megvallani*. Neki az a bűne volt, mondá, hogy ő Kossuthot «humbug»-nak (ámító) tartotta; de most, miután őt látta és hallotta, ő egészen másképp gondolkozik. Ő látta a szerény, egyenes úton járó embert, látta, hogy ő nem él orá-

tori fogásokkal, hanem igaz érveket használ. És most már hiszi, hogy ő nyílt szívű, becsületes ember és kéri az Istent, hogy dicső eredményt adjon fáradozásának. Ezen őszinte, férfias nyilatkozat általános tettséssel és lelkes tapsal fogadtatott.

Boutwell kormányzó, a tanács, a fogadtatási küldöttség, az alelnökök és titkárok 8 órakor fogadták a terembe lépő nagy vendéget. Miután a taps és örömjaj lecsillapult, a kormányzó Kossuthot üdvözölve, egy lelkes amerikai szabad polgárhoz illő diplomatiái bölcseségre valló szép beszédet tartott; melyben párhuzamot vont az európai absolut- és az egyesült-állami nép-uralom közt, kimutatja annak hátrányát, ennek előnyét. Kimutatta azt, hogy az európai független államok létesítése kettős érdekű az amerikai Egyesült-Államokra, t. i. politikailag és kereskedelmileg.

Mondá, hogy Oroszország és az Egyesült-Államok egymástól nagyon különböző két nemzet, hogy a kettő között az összeütközés oly elkerülhetlen mint volt hajdan Karthágó és Kóma közt.

Sokszor meghurráhzott beszéde után átadta a szót Kossuthnak.

Boutwell kormányzó beszédjére, miután a taps, döbörgés és örömrivalgás lecsendesült, Kossuth kezdett beszélni.

Beszédje elején bocsánatot kért, hogy Shakespeare nyelvét «Fauenil Hall»-ban, *Amerika szabadsága* bölcsőjében profanálja. «Nem Amerika szabadsága» — magát, kiigazítva—, mert a szabadságnak nem Amerikainak lenni, hanem az emberiségének; különben az nem jog, hanem kiváltság és a kiváltság se hol se lehet állandó. A kiváltság természete (mondá) kizárás, az elvé másokkali közlés. A szabadság elv, annak közössége az ő biztosítóka; a kizárás annak vége.

«Mí az arisztokráczia?» mondá, «az kiváltságos szabadság; az kiváltság és az arisztokráczia napjai meg vannak írva, mert az az emberiség rendeltetésével ellenkező. Valamint az arisztokráciának minden nemzet között el kell veszni; úgy egy nemzetnek se kell arisztokratának lenni a nemzetek között. Míg az meg nem szűnik, a szabadság sehol se lesz állandó a földön. Mind egyesekre, mind nemzetekre veszélyes azt hinni, hogy ők a viszontagság körén kívül esnek. Ezen büszke hiedelemnek és az abból eredő elkülönzésnek több áldozatai estek, mint a közvetlen szerencsétlenségeknek. Önök a hetvenöt évi szabadság alatt bámulatos nagyra nőttek; de mi az a hetvenöt év a halhatatlanság könyvében? Nem, az szerény nyelven azt mondja, mit az örök igazság jegyezett fel, szabadalom soha se tarthat soká. Egy nemzetre

szorított szabadság soha se lehet bizonyos. Mondhatják önök: «mi Isten prófétái vagyunk»; de ne mondják önök, hogy: «az Isten csak a mi istenünk». A zsidók azt mondták és az ő büszke, régi Jeruzsálemök porban hever. A mi idvezítőnk az egész emberiséget tanította mondani «Atyánk a mennyben», és «az ő Jeruzsálemé a világ végéig tart».

«Az emberiség sorsa közös». Ez volt a mondat a Capitol-Hill-i diadalíven, melylyel én üdvözöltetem. Adja Isten, hogy az amerikai köztársaság fontolja meg ezen szavak igazságát és azok szerint tegyen; Amerikában a szasadság ekkor örökre bizonyos lenne; de ha önök azt mondják, «amerikai szabadság», és ezt szószerint az önök politikájává teszik, merem mondani, hogy eljön az idő, midőn az emberiségnek gyászolni kell a régi igazságot, hogy közösség nélkül a nemzeti szabadság nem bizonyos.»

Ezután Kossuth még hosszan tartó ékes beszédben kiemelte azt, hogy Massachusetts államban úgy találta, hogy a nép általában szorgalmas, nincs rongyos ház, nincs rongyos ember, mindenki jómódú és értelmes. Es ennek tulajdonítható az, hogy a szabadságharcban a forradalmi vezetők Massachusetts népét oly könnyen rávehették a felkelésre, hogy «Faneuil-Hall»-lá «Szabadság bölcsőjén-vé lett. Végre panaszkép, felemlítette, hogy mily kellemetlen ő reá nézve az, hogy a rabszolgatartók azt vetették szemére, hogy ő magát a «free soiler»-ek (rabszolgaság ellenzők) karjaiba vetette, azt mondva, hogy mennyivel más eredménye lett volna az ő körútjának ha azt nem teszi. Más oldalról viszont azt nem helyeselték, hogy ő a rabszolgatartás ellen semmit sem szól; és e tekintetben magát így menté: «Valóban, ellenezni vagy elhagyni az ügyet, melyet én védek, csak azért, mert a belkérdések vitatásába nem avatkozom, a legnagyobb igazságtalanság; mert a külpolitikai kérdést vitatni van jogom, az én nemzetem annak egy tárgya; nekünk az érdekünkben áll; de belpárt-mozgalmakba keveredni, nem lévén egyesült-állami polgár, nincs jogom».

Végre azt vitatta Kossuth — mint már előbbi beszédjeiben is — hogy Amerikának kereskedelmi érdeke Magyarország ügyével és Európa szabadságával nem ellenkezik, sőt azokkal azonos.

A gyülekezet a legnagyobb lelkesedéssel fogadta a remek beszédet.

Április 80. 1852.

Ma este Massachusetts állam törvényhozó testülete adott egy nagyszerű vendégséget Kossuth tiszteletére, ismét a «Faneuil Hall»-

bán. A törvényhozó tagokon kívül 870 belépti jegy kelt el. A szenátuselnöke Wilson volt az elnök. A vendégség közben sok jeles és lelkes felköszöntők mondattak, melyek után az elnök ezen szavakkal mutatta be Kossuthot:

«Uraim, engedjék meg, hogy bemutossam önöknek Massachusetts kitűnő vendégét, Kossuth kormányzót. Ő megnyerte csodálkozásunkat mint ember, hazája ügye védelmével és szíveinket elvei tisztasága által.»

Kossuth siketítő taps és örömrivalgás közt felállván, a köszöneteknek az ő személyére vonatkozó dicséző részét magától szerényen a hazára s nemzetre utasította. A forradalom előtti életét, a hallgatóság nagy érdeklődése között, elmondta. Ezután megczáfolta azt a vádat, hogy az európai államok, köztök Magyarország, önkormányzásra nem képesek. A hallgatóság legnagyobb érdeklődése között mondta el, hogy Magyarország ezer év óta miképen állott ellent cenzuralizációnak, despotizmusnak, hogy tartotta fen konstitúcióját, hogy szabadította fel a kiváltságolt nemesség a jobbágyságot, hogy tette azt magával egyenjogúvá. Elmondta az 1848-ki forradalom eredetét, okát; az osztrák ház hűtlenségét, fondorkodását, István főherceg félénkségét, a kiről azt mondta, hogy «ha a neki följánlott koronát elfogadta volna, Magyarország függetlenségét elismerte volna még Oroszország is, kivált ha deszpotával kötött volna családi szövetséget és akkor köztársaság felállítása századokig lehetetlen lett volna, holott most, oly bizonyos, mint Isten az égben van, soha se fog király uralkodni, Magyarországon; \* hanem annak oly köztársaságnak kell lenni, melyben a köztársaság nem ábránd, hanem valóság, közigazgatási hatalomra alapítva, melyhez a magyar nép nagyon ragaszkodik.»

«Bocsássanak meg önök uraim, ha türelmököt fárasztóin. Kívánom önökkel tudatni, hogy mik az én ideáim, az én hazám jövő szervezését illetőleg. Az egyetlen szervezés, melyet én ajánlhatnék, a nép önuralmára, lenne alapítva, még pedig nem csak törvényhozói képességben, — mert nem elég uralom az, hogy három-négy évben egyszer szavazzunk; éreznünk kell azt minden nap, mindenütt. A népönuralom (sovereignty of the people) azt kívánja, hogy az embernek bizonyos jogai legyenek, mely semmi hatalomtól nem függ, hanem természetes jogokon alapul. Értem a vallásszabadságot, beszéd- és

\* Még ekkor sem találták meg az elretjett magyar koronát, és bizonyosnak látszott az új forradalom s az Egyesült államok pártfogása. L. K.

sajtószabadságot és hogy minden családnak joga legyen saját ügyeit szabályozni; ne csak családnak, hanem minden városnak és megyének. A mi önuralmunk olyan lesz, hogy a kormánynak semmi hatalma nem lesz egy város vagy megye belügyeibe avatkozni. Ezen elveken fog a mi kormányunk alapulni: nem csak önuralom a törvényhozáásban, hanem egy különös rész a végrehajtó kormányban. — Ítélik meg önök, ha ily nép megérdemli-e oly köztársaságnak rokonszenvét mint önök, kik megmutatták a világnak, hogy egy nemzet lehet hatalmas czenalizáció nélkül. Higyjék önök, van harmónia a mi régi elveink és az önök új elvei között. Ítélik meg önök, vájjon a magyar nép képes-e önkormányzásra.»

Ezután dicsérőleg beszélt az angol konstituczióról, az angoloknak az egyesült-államiak iránti jó érzelméről, óhajtotta, hogy Angolország és az Egyesült-Államok egyetértve avatkoznának az európai politikába, a mennyire saját érdekek kívánja és a mennyire szükséges, hogy a nemzetek törvénye védessék.

Beszédjét ezzel zárta be:

«Tudom, uraim, hogy engem nem magamért tiszteltek meg, (mert Massachusetts népe nem ember-imádó, hanem elveket tisztelő): azért nem fejezhetem ki hálámat jobban, mint, *bízva ügyünk tisztaságában, Isten áldásában, vasakaratban, erős karokban és jó kardokban* és az önök nemes rokonszenvében, szavamat adom, hogy honom népével együtt megteszem mindazt, a mi hatalmamban áll, hazámért és az emberiségért, melyért szívem, bár egy kissé már öreg, még melegen érez.»

Kossuth roppant taps, hurrá és dörömbözés közt ült le. Azután még több jeles felköszöntések mondatlak s a gyűlés csak késő éjjel oszlott szét.

Bostonból Kossuth több, a forradalmi időkből nevezetes helyek megnézésére rándult ki az illető bizottságokkal. Meglátogatta Bunker - hill-t, Salom-et, West-Cambridge-et, Lesington-t, Concord-ot s mindenütt fogadott üdvözlöketek, s mindegyikre nagy tetszéssel fogadott, érdekes beszéddel válaszolt.

Május 14. 1852.

Egy külön meghívásnak és kérésnek engedve, Kossuth ismét tartott egy hosszú, rendkívül érdekes beszédet «Faneuil Hall»-ban Bostonban, Európa állapota fölött, s erős érvekkel mutatta azt meg,

hogy az Egyesült-Államoknak, a saját maga és a nemzetek szabadsága érdekében, az európai ügyekbe be kell avatkozni.

Franciaországról beszélve, a többek közt ezt monda: «Franciaország, a hirtelen változások, a nem várt esetek országa: azért én azt se merem jósolni, hogy mi fog történni ott a jövő héten; de egy alternatívát merek felállítani: Napóleon Lajos vagy bukik vagy fentartja magát. A Napóleon Lajos bukásának, habár azt a régi monarchiái párt eszközli is, más eredménye nem lehet, mint köztársaság, oly köztársaság, mely az európai közös szabadsághoz hivebb lesz, mint bármelyik előbbi forradalom. Vagy ha fentartja magát Napóleon Lajos, Ő azt csak úgy teheti, ha vagy a seregre támaszkodik, vagy a néptömeg érzelmének és érdekének hízeleg. Ha a seregre támaszkodik, kénytelen annak dicsőséget és nyereményt adni, vagy más szóval háborút kell annak adni. Es egy francia háború, bárki ellen legyen az és bármi célból, a legjobb alkalom egy európai forradalom sikerére. Vagy ha Napóleon Lajos a tömeg érzelmére támaszkodik, azon esetben akarátja ellen is eszközzé lesz a demokrácia kezeiben; és ha azzá lesz, az ő urai, az absolut hatalmak iránt hűtlen lesz, és akkor vagy ő lesz kénytelen azokat megtámadni, vagy őt támadják meg azok.»

Nincs helyem ezen érdekes beszédet egészen leírni. Az rendkívül nagy tetszéssel fogadtatott.

Még ezután Kossuth New-York állam négy nagy városának: Albany-nak, Buffaló-nak, Syracuse-nak és Utica-nak a meghívását fogadta el s mindegyik helyen melegen és zajosan fogadtatott, s mindegyik helyen a várakozásnak teljesen megfelelő egy-egy jeles beszédet tartott.

Június 14. 1852.

Miután Kossuth New-Yorkba ismét visszatért, azon kevés idő alatt is, míg Amerikában szándékozott maradni, takarékosági, de nyugalmi és kényelmi szempontból is, nem hotelbe, hanem kosztadó magánházba ment, kilencz főből álló környezetével, ugyanazon házba, mely Európából jöendő anyja, nővérei s azok gyermekei számára, összesen 17 személyre, kosztal, bútorzattal, gáz világítással, szolgálattal egy hétre 80 dollárért (160 frtért) volt felfogadva.

Június 21. 1854.

Ma Kossuth anyja és nővérei felsegélyezésére igen nagy számú és igen diszes hallgatóság előtt tartott egy hosszú s érdekes beszédet, mely közben-közben gyakran megtapsoltatok. A bemenetdíj volt 2 frt, a tiszta bevétel 5200 frt.

Beszédét Kossuth ezzel zárta be:

«En feladatomnak ma eleget tettem. Az embernek homloka verejtékével kell keresni kenyerét. Úgy fogja az én családom is. Az önök mai szívessége utat nyitott arra. Az iskola, melyre anyám fog felügyelni, ha Isten őt élteni, és a melyben két nővérem fog tanítani, és a szerény major (farm), melyet harmadik nővérem és fiai fognak művelni, az önök mai ajándéka lesz.

«A gondok mázsányi terhe vétetett le keblemről. Legyenek önök áldottak ezért, köszönet önöknek, mindazoknak a nevében, kik mindenöket elvesztették, csak Istenben való bizalmukat nem, és a munkára megkivántatókedvüket s erejüket. Az én hazám megfog nekem bocsátani, hogy egy napi munkát elvettem tőle, hogy idős anyámnak, hontalan nővéreimnek, a kegyetlen zsarnok áldozatainak kenyeret adjak. Lehet, hogy midőn Európába visszatérek, kis gyermekeimet oly állapotban találom, hogy az apának vagy ásót vagv tollat kell kezébe venni, hogy azoknak kenyeret adjon.

«És az én hazám ismét meg fog bocsátni nekem, hogy azt az időt elveszem tőle. Ez az egész, mit tőle elveszek, semmit egyebet, mit adnak, vagy a mi az övé. Ls azon napi munkát, melyet hazámtól elveszek, éjjeli munkámmal fogom visszapótolni. Ma a fiú és testvér teljesítette feladatát; önök az ő munkáját nagylelkűleg megjutalmazták; a fiú és testvér köszöni ezt Önöknek és a honfi szíve s Isten hozzádót mond önöknek, hogy ismét munkájához fogjon.»

Június 23. 1852.

Ma Kossuth a new-yorki nagyszámú némettség kérésére tartott ékes német nyelven egy igen érdekes lelkesítő beszédet, mely a ropant számú közönség által a legzajosabb tetszéssel fogadtatott.

Beszédjében a többek között azt mondta, hogy amerikai körútjában iparkodásának egyik eredménye a németek és magyarok szívének egyesítése. Egyesülnünk is kell, mondá, mert célunk egy és ezen cél a nemzetek szolidaritása, függetlensége; a nép szabadsága,

annak felszabadítása a zsarnok járma alól. Beszélt Werner Stauffacher, Walter Fürst és Arnold vagy Melchthall szövetségéről a zsarnok osztrák ellen, melynek eredménye lett S váj ez szabadsága. Szövetkezzünk — mondá Kossuth — mi három nemzet, Németország, Magyarország és Olaszország és a világ szabaddá lesz. Ezen három ország szomszéd és egy közös ellenségük van. Németország szabadsága nélkül a világ szabaddá nem lehet.; A gyülekezet a legnagyobb lelkesedés között oszlott szét; a bevétel volt a magyar ügyre 5600 ft.

Június 26-dikán Pulszky Ferencz nejével előre ment Londonba.

Július 4. 1852.

Ezen nap az Egyesült-Államok függetlensége kinyilatkoztatásának a napja, s azt minden évben roppant nagy, zajos örömmel szokták megtartani. De minthogy az idén ezen nap vasárnapra esett, a mikor semmi zaj meg nem engedtetik: a függetlenség nyilatkoztatásának örömnepét 5-dikén tartották.

A nagy nemzeti örömnepnek előjelei már a megelőző napokon mutatkoztak. Boltokban úton-útfélen árulták a sok tűzjátékműveket, s azokkal a gyermekek mindenfelé játszottak, durrogattak. Magán az ünnepnapon minden bolt be volt zárva, kivéve a szeszes italos, szivaros és olyan boltokat, melyekben tűzműveket árultak. Már hajnalban ágyúdörgés jelentette, hogy nagy ünnepnapra virradtunk, s korán reggel már elkezdtek a tűzbékákkal, petárdákkal, pisztolyokkal és puskákkal a durrogatást és folyt egész napon roppant nagyban, szobákban, udvarokon s utcákon, melyek csaknem a gyermekek birtokában látszottak lenni, s ott csak férfiak mertek járni, mert nőknek a pattogókkal borított járdákon menni nem volt tanácsos. Reggel, délben és este a hivatalos ágyúkkal üdvölvések is nevelték a zajt és ünnep nagyszerűségét. A kormányépületeken, színházakon, vendégfogadókon és sok magánházakon, mint szintén a sok téreken felállított szabadság-árboczokon a nemzeti zászlók lebegtek egész nap. Reggel minden templomban alkalmi imákra gyülekeztek. Délben a nemzet őri katonaság és minden jótékony társulatok különböző helyeken összegyülekeztek díszöltözetben s rendben zeneszóval a váróházához mentek, melynek nagy tere s a közellevő utcák a nép ezreivel volt tömve, és az ott felállított szépen díszített állványon levő polgármester és tanácsnokok előtt ellépdeltek, s azután haza oszlottak. Délután 3 órakor az episkopali-

sok szentháromság nevű gót ízlésű nagy templom tornyában levő 13 harangon, nemzeti himnuszok és dalok kongatásával mulattatták az utcán összesereglett ezreket. Ez a harangzene sajátos, érdekes és szép volt. Este 11 óráig az utcai lámpákat nem gyújtották meg, hogy az egész városban, udvarokon, háztetőkön, utcákon és köztérekén gyújtogatott tűzjáték szépségét ne kisebbsítsék. Háztetőkről nézve, az egész pompás látvány volt; ezer meg ezer tűzcikák és fénygolyók szeldelték a léget. Az egész város egy tündéries tűztenger volt. Oly irtózatos folytonos ropogás és durrogás volt, hogy az ember magát egy heves nagy csatában képzelte. Több köztérekén a városi hatóság által csináltatott (18,000 frtba került) nagyszerű tűzjátékok voltak a nép mulattatására. Minthogy ezen zajos napon a városban lenni kellemetlen, a gazdagok nagy része már előtte való nap vidékre vonul, kik hon maradnak, szobáikban, családjaik körében töltik az örömnepet.

Így töltötték ezt a napot az egész Egyesült-Államokban. A legszegényebb ember is vett tűzművet gyermekének, míg a gazdagok pazarul gyújtogatták. Úgy, hogy az e napon elgyújtogatott, durrogatott dollárok milliói elég lenne Magyarország függetlensége kivívásának költségei fedezésére.

Július 9. 1852.

Tudván azt, hogy az Egyesült-Államokban a hivatalos és üzleti nyelv az angol és így annak bírása nélkül meg nem élhetek: a jó német családott ott hagytam és egy oly kosztadó házba mentem, hol csak angolul beszéltek, és így a jó német kosztot a különös, szokatlan ételű amerikai vagy angol kosztal váltottam fel.

Július 14. 1852.

Eljött a nap, melyen Kossuth Amerikát volt elhagyandó. Kossuth már napokkal ezelőtt lévén figyelmeztetve levelekben, hogy az Európába visszautazásánál vigyázzon, mert az orosz-osztrák bérlettek még a hajón is környezni akarják; de különben sem akarván, hogy az indulásnál bámész sokaság környezze, a maga és neje számára «A. Smith and lady» (Smith A. és neje), a vele menendett gr. Bethlen Gergely és Ihász Dániel alezredes számára szinte álnév alatt váltottott helyet a hajón; s podgyászaikat is ezen nevekkal bélyegezve küldték

az «Afrika» nevű utazó gőzhajóra. Indulása előtti este búcsút vett a város polgármesterétől és más nevezetes magyar ügybarátoktól. — Mi néhányan az Amerikában maradt magyarok közül Kossuthot a hajóra kísértük s elválási fájdalomunkat a boldog találkozás édes reményébe nyhítva, tőle érzékeny búcsút vettünk, s ő délután 1 Va órakerő Angolország felé megkezdte útját.

Igy Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója, miután az amerikai népet, bármely más ember erejét, kitartását felülmúló fáradtsággal, két hónapig tartó zajos, nyugtalan diadalútjában 100 meg 100 beszédben rábeszélte arra, hogy ha Magyarország függetlenségéért újra harcolni fog, a más hatalmak beleavatkozását gátolja: az Euró' pában ujjonon kitöreendő forradalom közlelrőli szervezése s majd vezérlése végett visszament Angolországba; s mi, kik törökroni fogságában, hosszan tartó tengeri útjában s itt Amerikában híven környeztük. Ihász Dánielt kivéve, visszamaradtunk Amerikában, innen vágyva visszamehetni majd Magyarhon szabadítására, vagy a már szabad Magyarországra. — Állapotunk a következő: Biró Ede őrnagy Fráter Alajos és Török Lajos századosok társaságában egy főutczán osztrigacsarnokot nyitottak, hol sört, bort, pálinkát is mérve jól megélhetnek. Waigli Vilmos százados szivarboltot nyitott és jól megy üzlete. Kallapsza János huszár-százados 30 bostoni, magyar ügyért lelkesülő hölgy által felkarolva, 50—50 dollárt adva össze, 1500 dolláron (3000 írton) felállított lovaglő nőiskolájába ment. Ács Gida református lelkész new-yorki. magyarpártoló kisasszonyok által évente 800 fital fizetve, magyar templomot nyitott, s a 25—30 főből álló magyar közönségnek minden vasárnap egy lelkes, erkölcsi-politikai beszédet tart. Baldwin syracusi gazdag úr Kossuthnak megígérte, hogy egy tervezett csatorna csinálásánál, melynél ő az elnök, környezetéből háromnak fog adni alkalmazást; és kérte Kossuthot, hogy környezetéből arra alkalmasokat adjon. Kossuth főmérnöknek Asbóth Sándor alezredest tűzte ki, ki itt Magyarországon már mint jeles mérnök működött, almérnököknek pedig Grechenek Györgyöt és engem ajánlott. Baldwin úr az ajánlottakat elfogadta, s azt mondta, hogy menjünk Syracuseba vele értekezni.

Van még egy tárgy, illetőleg vád, melyet hallgatással nem mellőzhetek.

Nem csak magyarok, hanem még amerikaiak is akadtak, kik látva azt, hogy Kossuth mily nagy lelkesedést idézett elő a magyar

ügyért; tudva azt, hogy az ő kezébe, az általa eladott magyar kölcsönjegyek árából, banketti, gyűléshely-bérekéből, s ajándékokból a magyar ügyre pénz folyt be; de nem tudva azt, hogy Kossuth azt hova költötte, magok között és hírlapokban Kossuthot azzal rágalmazták, hogy a magyar ügyre gyűlt pénzt saját zsebébe rakta. Ez gyalázatos, s csak megsértett hiúságtól, megbántott magánérdektől eredett ellenséges, aljas rágalom. Ha Kossuth csak azt fogadta volna el, s tette volna is saját zsebébe, mit a lelkesült amerikaiak, különösen a gazdag kvekerek — kiknek vallási érzelme nem engedi, hogy háborúra, hadi célokra segédkezet nyújtsanak — akartak neki magának és családjának adni ajándékkal: Kossuth Amerikából gazdagon jöhetett volna el és nem szegényen, mint valósággal érkezett Angolországba. De ő a maga részére adott ajándékokat visszautasította s a magyar ügyre adottakat híven kezelte. Előre tudván ő azt, hogy őt rágalmazások és megtámadások fogják érni, Hajnik Pállal, — kit amerikai körútjában pénztárnokul alkalmazott, — a magyar ügyre bejött pénzről pontos folyó számlát vitetett, és mielőtt Amerikát elhagyta, arról pontos számadást készített, s Hajnikét és Pulszkyt azzal Washingtonba küldte, hogy a kormány azt megvizsgálván, az ő igazolása céljából tegye közzé. Webster Dániel akkori miniszterelnök — s a magyar ügy barátja, a számadást végig nézte s azt ezen szavakkal adta vissza a küldötteknek: «Vigyék ezt vissza Kossuth urnák, mondják meg neki, mikép abban, hogy ő a magyar ügyre kapott pénzt híven kezeli, egy perezre se kételkedtünk, s nyugtassa meg őt ezen nyilatkozatom s az ő öntudata; de ezen számadást, melynek közzététele ártana az ő ügyének és korapromitálhatná a mi kormányunkat is, közzétenni nem lehet.» Hogy azon számadás csakugyan oly tartalmú volt, mutatja a «Commonwealth» nevű bostoni lapnak nyilatkozata, melyet egy londoni hírlapnak azon hamis állítása idézett elő, hogy Kossuth Londonban kényelmesen él azon magyar pénzből, melyet ő Amerikában forradalmi célokra gyűjtött. A «Commonwealth» nyilatkozata ez:

«Felhasználjuk ez alkalmat annak elmondására, alapos tudomás után, hogy Kossuth azon 90—100 ezer dollárból, melyett itt összegyűjtött, alig vitt egy dollárt által a tengeren. Elköltötte ő azt ezen országban hadiszerek vásárlására és csináltatására, mely által az ő szűkölködő honfitársai közül igen soknak adott alkalmazást, megélhetési módot, kik közül csaknem százat alkalmazott, csak történelmi csinálásra. Költötte azt széles kiterjedésű és rendkívül költséges levelezésre európai ügynökeivel; mert, természetesen, leveleit saját futárjai által

küldötte, kiket — minthogy életöket is koczkáztatták — a szerint kellett fizetni és a kiknek váratlan esetekre is kellett pénzt adni. Minden levél, melyet Kossuth Magyarországra küldött, belekerült neki egyre-másra 1000 írtba. Ezen kiadások könnyen felemészthették azon pénzt, melyet itt gyűjtött, sőt azzal együtt szép összeget költött ő még a neje pénzéből is, melyet annak magyarországi rokonai küldöttek saját használatára, de a melyet az átengedett férjének a haza ügyére. Kossuth Amerikát pénz nélkül, sőt adóssággal hagyta el, mint 1849-ben hagyta a gazdag Magyarországot, melynek kincstára két évig volt kezében.»

Ezzel bevégeztem annak leírását, mit a könyv címe tartalmaz. — Sokat, igen sok érdekest írhatnék még naplóból azokról, miket az amerikai Egyesült-Államokban és Mexikóban (ezen a magyar közönség által kevésbé ismert országban) 8—8 éven át láttam s tapasztaltam; de ezt a könyv kerete és célja nem engedi meg.

Lehet azonban, hogy ha ezen igénytelen naplótöredék a közönség által kedvesen fogadtatik, ennek folytatásául még azokat is közleni fogom.

Vége.

# TARTALOM.

## ELSŐ RÉSZ.

### TÖRÖKORSZÁG.

	Lap		Lap
Menekülés Törökországba ...	3	Kiszolgált török katonák elbocsá- tási ünnepe ...	49
Hogy bántak a törökök a magyarok- kal. Alkudozások a menekültek kiadására ...	7	Bem József altábornagy halálának a híre ...	50
Bem és többeknek a török vallásra áttérése ...	8	A kutahiai magyar és lengyel fogoly-menekültek névjegyzéke és havi fizetése ...	53
A török városok kinézése, a házak építése módja a butorozása ...	9	Újévnapi tisztelgés Kossuthnál ...	56
A haza menni kívánókért osztrák gőzhajók küldettek Widdinhez ...	11	Kossuth magyar telepet akart fel- állítani ...	58
A török vallásra tértek elszállítása Widdinből ...	12	Bem érdemele Kossuth kezébe küldetett ...	59
«Kurbán bájrám» ünnepi szokások. Kossuth tisztelgése Ziah pasánál ...	13	Dembinszky tábornok elutazása Kutahiából ...	60
Az át nem tért magyarok utazásá- nak leírása Widdinből Sumlára ...	15	Ismét Kossuth-látogatók érkeztek Kutahiába ...	61
Sumlábani elszállásolás ...	19	Keresztyén halotti szertartás török laktanyában ...	61
P. tábornok fondorkodása ...	20	A menekültek lázongása ...	62
Osztrák bérgyilkosok érkezése Sum- lába ...	21	Jó hír az amerikai Egyesült-Álla- mokból ...	63
A török nyelv ...	22	Ismét osztrák ügynökök érkeztek Kutahiába. Újabb aggodalmak ...	65
Újévi tisztelgés Kossuthnál; lengyel és magyar istenitisztelet ...	23	A Kutahiában volt magyarok egy része szabadon bocsátott ...	68
Kossuthné megérkezése Magyar- országból ...	24	Oláh küldött és cserkeszek látó- gatása Kossuthnál ...	70
A menekültek lázongása; P. tábor- nok, gögősa viselkedése ...	25	Török vallásmód ...	73
A porta küldöttje megérkezése. Al- kudozások a bellebbezést ille- tőleg ...	27	Házmán és Lórody vádlása és magok igazolása ...	73
A Kossuthtal mehetők névjegyzéke ...	30	Julius 4-dike Kutahiában ...	75
A bellebbezettek utazása Kutahiába; elszállásoltatásuk és életmódjuk ...	31	Készülődés az Egyesült-Államokba menésre ...	76
Magyar istenitisztelet a laktanyában ...	39	Gould Walter arcképei ...	77
A «Kossuth-kert» ...	42	Az osztrák és a török kormány ...	80
Kossuth gyermekei érkezése Ma- gyarhonból Rutkainéval ...	42	Török takarodó Kutahiában ...	80
Ujabbán bellebbezettek érkezése ...	44	Hogy hagyta el Kossuth Török- országot ...	81
A «Ramazán»-böjt és «Bájrám»- ünnap ...	45	Kossuth jutalma a hűségért ...	82
Lajosnap és Kossuth gyermekei vizsgálja ...	46	Szabadulás Kutahiából. Kutahia le- írása ...	82
Kossuthhoz öt angol, francia és olasz vendég érkezett ...	47	A kutahiai menekültek a «Missis- sippi» hadihajóra szálltak, azok- nak névjegyzéke ...	88

	Lap		Lap
A törökök főzésmódja s ételeik	90	A törökök étkezése	93
A törökök öltözködése	91	Török menyegző	96
Török társadalmi élet	92	A török nők házon kívül. A török	
Bepillantás a hárembe	93	leányok nevelése	98

## MÁSODIK RÉSZ.

## AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOK.

Elutazás Törökországból New-		Indianok tisztelgése Kossuthnál	158
Yorkba	104	Kossuth anyja halálának a híre	159
A spezziai öböl	107	Kossuth Annapolisban	160
Kossuth Marseilleben	112	Kossuth Harrisbourban	162
Kossuth Gibraltárban	116	Pittsburgba utazási kellemetlensé-	
Kossuth Gibraltárból Angolor-		gek	163
szágra ment s a Mississipp		Kossuth Pittsburgban	166
Amerikába	116	Kellemetlen »intermezzo» Pitts-	
A Mississipp a funchali kikötőbe		burgban	174
érkezett. Madeira szigete	118	Kossuth Clevelandben	175
Vihar az oceánon	122	Kossuth Columbusban	176
Vihar az oceánon ismét	123	Kossuth Cincinnatiában	182
Megérkezés a new-yorki öbölbe és		Szellemidézönök	183
kikötőbe	124	Cincinnati leírása	190
Hogy fogadtattak a Mississippin		Utazás Indianopolisba	192
érkezett menekültek. Ezek név-		Kossuth Indianopolisban	193
jegyzéke	127	Kossuth Madisonban	195
A menekültek fogadtatása a városi		Kossuth Louisvilleben	196
batóság által a városházában	130	Utazás Saint-Louisba	199
Leírása az »Irving house» hotel-		Kossuth Saint-Louisban	200
nek, melybe a menekültek szál-		Saint Louis leírása	204
lásoltattak s hogy töltötték azok		Utazás New-Orleansbe	205
az időt a Kossuth megérkeztéig	134	Kossuth New-Orleansben	208
A menekültek a new-yorki ma-		»Lunch» (ozsonna)	210
gyarok által bántalmaztattak	137	Methodista istenitisztelet	212
Kossuth megérkezése a new-yorki		New-Orleans leírása	213
kikötőbe	138	Utazás vissza New-Yorkba	214
Kossuth megérkezése New-Yorkba		Megállás Mobilban	214
és fogadtatása	140	Utazás folytatása s megállás Mont-	
A New-York városa által Kossuth		gomeryben	216
tiszteletére adott »banquet»	142	A kis folyói gőzhajók leírása	216
Kossuth körútra indul az öt meg-		Utazás folytatása New-Yorkba	221
hívó városokba	146	Kossuth visszaérkezett New-Yorkba	227
Kossuth Philadelphiiában	147	Kossuth meglátogatta még Worce-	
Vasutoni utazás az Egyesült-Álla-		stert, Bostont	227
mokban	151	Kossuth Bostonban	227
Kossuth Baltimoreban	153	Kossuth ismét New-Yorkban	232
Kossuth Washingtonban	154	Julius 4-dike New-Yorkban	234
Kossuth fogadtatása a senatorok		Kossuth elutazása Angolországba	235
házában	156	Kossuth elleni vád s annak meg-	
Kossuth fogadtatása a képviselők		ezáfolása	236
házában	157		